

ชุดปรัชญาตะวันตก
ปรัชญากรีกโบราณ
ตอนที่ ๑ - ๒

พระเมธีธรรมากรณ์
(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

คณะพระนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พระราชรัตนากรณ์ (ประสิทธิ์ เขมฺมจฺโร)
พร้อมด้วยคณะสงฆ์ อุบาสก อุบาสิกา
วัดธัมมาราม นครชिकाโก สหรัฐอเมริกา
จัดพิมพ์เป็นมูทิตาสักการะถวาย
พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต (มีฤกษ์)
ในวโรกาสรับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่
พระเมธีธรรมากรณ์
เนื่องในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา
๕ ธันวาคม ๒๕๓๒

คำปรารภ

เนื่องในการพระราชพิธีเฉลิมพระชนมพรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช วันที่ ๕ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๕๓๒ พระมหาประยูร ธมฺมจิตฺโต (มีฤกษ์) ป.ธ. ๙ (ขณะเป็นสามเณร) พ.ม., พธ.บ. (เกียรตินิยมอันดับหนึ่ง) M.A., M.Phil., Ph.D. ผู้อำนวยการกองวิชาการ และคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระราชาคณะชั้นสามัญที่ “พระเมธีธรรมาภรณ์”

คณะพระนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย รุ่นที่ ๑ และรุ่นที่ ๒ ปีการศึกษา ๒๕๓๒ ได้มีมติเป็นเอกฉันท์ ให้จัดพิมพ์ผลงานทางวิชาการด้านปรัชญาของท่าน คือ ชุดปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกโบราณ ตอนที่ ๑ - ๒ เพื่อเป็นการแสดงออกซึ่งกตัญญูตเวทีตาธรรม และเป็นมุทิตาสักการะเนื่องในโอกาสที่ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์นี้

พร้อมกันนี้ พระราชรัตนารักษ์ คณะสงฆ์ และอุบาสกอุบาสิกา วัดอัมมาราม นครซิดาโก สหรัฐอเมริกา ได้ร่วมแสดงมุทิตาเป็นเจ้าภาพในการจัดพิมพ์หนังสือครั้งนี้ด้วย

คณะพระนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
ปีการศึกษา ๒๕๓๒

คณะพุทธศาสตร์

วันที่ ๑

สาขาพระพุทธศาสนา

๑. พระศรีสุธรรมเมธี
๒. พระสุชาติ ชีโนโรโส
๓. พระมหาธวัช เขมธโช
๔. พระมหาสุเทพ กิตติภุโท
๕. พระพอง อภิวงฺฺณโณ
๖. พระมหาสมจินต์ สมญาปญฺโณ
๗. พระมหาเจิม สุวโจ
๘. พระมหาเกรียงศักดิ์ ปสิทุธิปญฺโณ
๙. พระมหากรมล ถาวโร
๑๐. พระมหาธีรเนตร ปรีธุมฺโม
๑๑. พระสัญญา อภิวิฑฺฒโน
๑๒. พระมหาธรรมนันท์ สิทธิวิฑฺฒโน
๑๓. พระมหาสุทิน อุชฺชสิณฺโท

สาขาปรัชญา

๑. พระมหาสง่า สุภาโว
๒. พระมหาหรรษาเซนทร์ ธมฺมกาโม
๓. พระมหาประสิทธิ์ สิริปญฺโณ
๔. พระมหาสำรอง ตัสสุเทโว
๕. พระมหาสมบุรณฺ์ ปญฺญาสมุญฺโญ
๖. พระมหาสัมพันธ์ ญาณสมุญฺโญ
๗. พระมหาสมเกียรติ อุดฺคกิตฺติ
๘. พระมหาเอกนรินทร์ เกษนโว
๙. พระมหามงคล สิริมงคลโ
๑๐. พระมหาภิระ กลุยานสิริ
๑๑. พระมหาพิเชษฐ ธีรวุโส
๑๒. พระมหาสมโภช จิตฺติวาโณ

วันที่ ๒

สาขาพระพุทธศาสนา

๑. พระมหาขวัญชัย กิตฺติปาโล
๒. พระนราวุฒิ กิตฺติปญฺโณ
๓. พระมหาประดิษฐ์ ปญฺญาตุโล
๔. พระมหาวิเชียร สุนนฺโท
๕. พระมหาแหง วรสุวณฺโณ
๖. พระมหาสถิตย์ สุเมธเสวี
๗. พระมหาสำลี โสภณธมฺโม
๘. พระมหาสังเวช ธมฺมเนตฺติโก
๙. พระสุนนรันทนะ สุนนรตฺโน
๑๐. พระมหาอินทยงค์ อินฺทวิโส
๑๑. พระอินทร์ทอง จานวโร

สาขาปรัชญา

๑. พระมหาฤกษ์ ตระโน
๒. พระมหาบัณฑิต วัฒนวิโส
๓. พระภนอม เนกฺกนฺทรโต
๔. พระมหาทวี จานวโร
๕. พระมหาปัญญา ชยปญฺโณ
๖. พระใบฎีกามงคล ธมฺมปาโล
๗. พระมนตรี สุปฺตุตฺติโก
๘. พระมหาวิศิษฐ์ อาจรรสมุญฺโญ
๙. พระมหาศิริ สิริจฺนฺโท
๑๐. พระสุทธิชัย ทีฆายุโก
๑๑. พระใบฎีกาสมัย ปญฺญาวิฑฺฒโน
๑๒. พระอุทัย จิรธมฺโม

พระเมธีธรรมาภรณ์
(ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

กับ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

บัณฑิตวิทยาลัย เป็นสถาบันการศึกษาระดับหลังปริญญาตรี ของมหา-
จุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย สถาปนาเมื่อวันที่ ๒๓ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๓๑
ตามประกาศของมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ที่ ๔/๒๕๓๑ มีวัตถุประสงค์ของ
การสถาปนาดังนี้

๑. เพื่อส่งเสริมให้มีสถานศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรี สำหรับพระสงฆ์
๒. เพื่อส่งเสริมให้มีการศึกษาวิจัยพุทธธรรมเพื่อนำไปประยุกต์แก้
ปัญหาต่าง ๆ ของสังคม
๓. เพื่อผลิตอาจารย์ นักวิชาการ และนักบริหารด้านพระพุทธศาสนา
สำหรับสถาบันการศึกษาของคณะสงฆ์ และของรัฐ
๔. เพื่อผลิตพระบัณฑิตผู้สามารถเผยแผ่พระพุทธศาสนาทั้งในและ
นอกประเทศ
๕. เพื่อส่งเสริมให้มีศูนย์การศึกษาพระพุทธศาสนาสำหรับชาวต่าง
ประเทศ

มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ได้แต่งตั้งพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณ
อาจารย์พระเมธีธรรมาภรณ์ เป็นประธานคณะกรรมการบัณฑิตวิทยาลัย ตาม
ประกาศของมหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย ที่ ๔/๒๕๓๑

บัณฑิตวิทยาลัย มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย มีฐานะเป็นคณะหนึ่งของ
มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย มีสำนักงานคนบตีทำหน้าที่รับผิดชอบงานด้าน
บริหารการศึกษา โดยมีพระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณพระเมธีธรรมาภรณ์ เป็น
คนบตีรูปแรก และปัจจุบัน

พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ในวารสาร
กัลยาณมิตรเกี่ยวกับแนวคิดของการสถาปนาบัณฑิตวิทยาลัยว่า

“การศึกษาระดับปริญญาตรีเท่านั้นยังไม่เพียงพอสำหรับพระ พระ
นำจะเรียนสูงกว่าปริญญาตรี เพราะการศึกษาที่เทียบเท่าปริญญาตรีในปัจจุบัน
ไม่ว่าจากมหาวิทยาลัยสงฆ์ หรือเปรียญธรรม ๔ ประโยคยังศึกษาไม่ถึงชั้นการ
วิจัยหรือการค้นคว้าด้วยตนเอง ส่วนใหญ่การศึกษาในระดับปริญญาโท ปริญญา

Contents

เอกเท่าที่ผ่านมามีแต่ฆราวาส เขาทำการศึกษากรณีนั้นกรณีนี้ ปรากฏว่าพระสงฆ์เราเองไม่เคยศึกษาปัญหาของตนเองเลย เราจึงมักเชื่อการวิจัยของชาวบ้านซึ่งแน่นอนว่า คนนอกวงการมาศึกษาจะเข้าอกเข้าใจเหมือนคนในวงการหรือเปล่า แล้วเราก็หวังว่าให้ท่านทำงานเป็นระบบ นอกจากนั้น การศึกษาวิจัยค้นคว้าวิเคราะห์พระไตรปิฎก หรือศึกษาวิจัยอะไร ๆ จะช่วยพระศาสนาได้มาก จึงเห็นว่ามีความจำเป็น

สำหรับผลโดยอ้อม เราต้องการสร้างพระธรรมทูตที่รู้ธรรมะอย่างลึกซึ้ง และสามารถจะสอนศาสนาหรือเผยแผ่ให้ทั้งกับคนไทยและชาวต่างประเทศ อีกประการ คือชาวต่างประเทศที่ต้องการรู้ศาสนาพุทธในระดับวิชาการ ให้รู้ถึงจุด จะได้ให้ทัศนะได้ถูกต้อง

ประเทศไทยเป็นเมืองพุทธ เรายังไม่มีระบบระเบียบการศึกษาให้สูงจริง ๆ เป็นหลักเป็นฐานการศึกษาพระพุทธศาสนาถึงระดับปริญญาเอก บางทีเราก็ไม่ต้องไปเรียนถึงต่างประเทศเลย ควรให้มาเรียนกันในเมืองไทยของเรา

เราฝันกันว่า เมืองไทยนี้แหละที่มีองค์การพุทธศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลกตั้งอยู่ตั้งหลายปีมาแล้ว ใครเขาก็รู้กันอยู่ แต่ในด้านวิชาการศาสนา รายงานการศึกษาวิจัย ยังไม่มี สถาบันทางวิชาการที่เป็นระดับนานาชาติที่เป็นที่ยอมรับยังไม่มี จึงจำเป็นต้องพัฒนาระดับนี้ขึ้นมา”

ในวารสารฉบับเดียวกันนี้ กับพวกเราโดยเฉพาะรุ่นที่ ๑ ซึ่งรวมทั้ง รุ่นที่ ๒ ด้วย พระเดชพระคุณท่านเจ้าคุณอาจารย์ กล่าวว่า

“นิสิตที่เรียนนั้นรู้สึกว่ ท่านทั้งหลายเหล่านั้น ภูมิใจที่เรียนในระดับนี้ ทั้งตั้งใจเรียนกันเต็มที่ เพราะว่าอาจจะเป็นรุ่นแรกก็ได้ ที่ต้องการจะพิสูจน์ว่าการกระทำอย่างนี้เป็นประโยชน์

มีข้อสังเกตว่า นิสิตที่รับเข้ามาศึกษานั้นเป็นผู้ที่เป็นกำลังของพระศาสนา บางรูปเป็นเจ้าของรับผิดชอบงานระดับจังหวัด ท่านต้องการความรู้ และคุณวุฒิจะไปใช้ทำงาน บางรูปเป็นเจ้าอาวาส ท่านมีความเชื่อมั่นว่า จะได้ใช้

Contens

ในการเผยแผ่ การปกครอง การบริหารงาน ฉะนั้น ความเชื่อมั่นที่ท่านมีต่อ การศึกษาจึงมีพอสมควร ปัญหาจึงอยู่ที่เราว่า ทำอย่างไรที่จะสามารถดำเนินงาน ขึ้นไปให้ท่านสมหวังได้ ก็คงจะต้องสร้างความเข้มข้นในการถ่ายทอด และตั้ง มาตรฐานของเรา ซึ่งก็พยายามทำให้ดีที่สุด โดยที่เรื่องทุนปัจจัยยังมีปัญหา แต่ก็ คงจะไม่มีผลต่อประสิทธิภาพที่เราต้องการแน่นอน”

คณะพระนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย
มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

คำชี้แจง

“ปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกโบราณ ตอนที่ ๑ - ๒” นี้ ได้รวบรวมจาก “พุทธจักร” หนังสือรายเดือนของมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ ๓๕ ฉบับที่ ๑๑ (เดือนพฤศจิกายน) ๒๕๒๓ ถึงปีที่ ๓๗ ฉบับที่ ๗ (เดือนกรกฎาคม) ๒๕๒๖ เมื่อครั้งท่านเจ้าคุณอาจารย์พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต ป.ธ. ๙) กำลังศึกษาอยู่ที่มหาวิทยาลัยเดลี ประเทศอินเดีย ได้เขียนส่งมาลงในพุทธจักรเป็นตอน ๆ เมื่อเดินทางกลับประเทศไทยแล้ว ก็ไม่มีเวลาเขียนต่อให้จบ เนื่องจากภารกิจด้านการสอน การบริหารงานมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยและงานในสำนักวัดประยุรวงศาวาส ตลอดจนการได้รับอาราธนาไปบรรยายตามมหาวิทยาลัยและสถานศึกษาต่าง ๆ มีมาก ดังนั้นเนื้อหาของปรัชญาตะวันตกจึงมีเท่าที่ปรากฏ อย่างไรก็ตาม พระเดชพระคุณ ท่านเจ้าคุณอาจารย์พระเมธีธรรมาภรณ์ ก็ได้ตั้งความหวังไว้ว่า จะเขียนปรัชญาในชุดปรัชญาตะวันตกต่อให้จบ และเพิ่มเนื้อหาให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นในโอกาสต่อไป

การจัดพิมพ์ครั้งนี้ ได้จัดรูปแบบนำเสนอใหม่ จากรูปแบบเดิมที่ลงพิมพ์ในหนังสือพุทธจักรที่ได้แบ่งเป็นบทได้ ๑๐ บท เป็นตอนได้ ๑๔ ตอน มาเป็นการแบ่งเสนอเป็น ๒ ตอนหลัก ๆ โดยตอนที่ ๑ มี ๗ บท ตอนที่ ๒ มี ๔ บท สำหรับเชิงอรรถก็ได้จัดพิมพ์รวมไว้เป็นชุด ๆ ชุดแรกอยู่ที่ท้ายบทนำ ชุดสองอยู่ที่ท้ายตอนที่ ๑ และชุดที่ ๓ อยู่ที่ท้ายตอนที่ ๒

คณะพระนิสิตบัณฑิตวิทยาลัย

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๕ ธันวาคม ๒๕๓๒

สารบัญ

	หน้า
ปรัชญาตะวันตก	๑
บทนำ	๑
ขอบเขตและเนื้อหาวิชาปรัชญา	๗
สาขาปรัชญา	๙
เนื้อหาปรัชญาตะวันตก	๑๔
เชิงอรรถ	๑๕
ปรัชญากรีกโบราณ ตอนที่ ๑ - ๒	๑๗
ตอนที่ ๑ ปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้น	๑๙
บทที่ ๑ สำนักไมเลตุส	๑๙
— ธาเลส	๑๙
— อานักซิมานเดอร์	๒๑
— อานักซิเมเนส	๒๓
บทที่ ๒ ไพธาโกรัส	๒๕
บทที่ ๓ เฮราคลีตุส	๓๓
บทที่ ๔ สำนักเอเลีย	๔๑
— เซโนฟานีส	๔๑
— ปาร์มินิเดส	๔๔
— เซโนแห่งเอเลีย	๔๘

บทที่ ๕	เอ็มเปโตเคลส	๕๗
บทที่ ๖	อานักซาโกรัส	๖๓
บทที่ ๗	สำนักปรมาณูนิยม	๖๙
	— เตมอคริตุส	๖๙
	เชิงอรรถ	๗๖
ตอนที่ ๒ ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง		๗๙
บทที่ ๑	โปรแทกอร์ส	๘๑
บทที่ ๒	โสคราตีส	๘๗
บทที่ ๓	พลาโต	๑๐๓
บทที่ ๔	อาริสโตเติล	๑๔๙
	เชิงอรรถ	๑๕๓

ปรัชญาตะวันตก

บทนำ

ปรัชญา แปลว่า ความรอบรู้ เป็นศัพท์บัญญัติเรียกคำว่า Philosophy ในภาษาอังกฤษ เมื่อสืบย้อนไปดูที่มาแล้ว ปรากฏว่า Philosophy มีรากศัพท์มาจากภาษากรีกว่า Philo + Sophia ซึ่งแปลว่า ความรักในความรอบรู้ (Love of Wisdom) ว่ากันตามความหมายตามตัวอักษร ปรัชญา และ Philosophy มีความหมายไม่ตรงกันแท้ แต่ก็ใช้เรียกแทนกันได้ เพราะคำทั้งสองแสดงนัยว่า วิชานี้เกี่ยวกับความรู้ กล่าวคือ การแสวงหาความรู้ที่ดี ความรู้ที่แสวงหามาได้ ก็ดี จัดเป็นปรัชญา หรือ Philosophy ทั้งนั้น^๑

อาจมีผู้อาถามว่า แล้วปรัชญาเป็นความรู้เกี่ยวกับอะไร คำตอบมีอยู่ว่า ปรัชญาพยายามเรียนรู้ทุกสิ่ง โลกยังมีแง่มุมลึกลับอีกเท่าใด นักปรัชญาผู้มักใหญ่ใฝ่สูงก็จะเรียนรู้อีกเท่านั้น เท่าที่ผ่านมานักปรัชญาเป็นผู้ค้นพบวิทยาการสาขาใหม่แก่โลก แต่หลังจากการค้นพบแล้ว นักปรัชญาก็ปล่อยให้ผู้เชี่ยวชาญในสาขานั้น ๆ ค้นคว้าเรื่องนั้นต่อไป ตนเองหันไปสำรวจความรู้ด้านอื่น การค้นคว้าของนักปรัชญาไม่เคยถึงจุดจบ นักปรัชญาเป็นนักสำรวจผู้ไม่ยอมตั้งหลักแหล่ง เขาจะสำรวจเรื่อยไปจนกว่าจะรู้จบจักรวาล นักปรัชญาจึงเป็นผู้บุกเบิกทางปัญญา (Pioneer) ส่วนวิชาปรัชญาก็คือบันทึกการสำรวจความลับของจักรวาล

คำว่า “นักปรัชญา” หรือ Philosopher เกิดขึ้นเมื่อประมาณสองพันห้าร้อยปีมาแล้ว นักปรัชญากรีกชื่อ ไพธากอรัส (Pythagoras) เป็นผู้ใช้คำนี้เป็นคนแรก ชาวกรีกยุคนั้น เรียกนักปราชญ์ราชบัณฑิตว่า Sophoi (ผู้รอบรู้) ไพธากอรัสรู้สึกเขินที่จะเรียกตัวเองอย่างนั้น จึงคิดคำผสมขึ้นว่า Philosophoi^๒ แปลว่า ผู้รักความรู้ (Love of Wisdom) ในทัศนะของไพธากอรัส เขาคิดว่า นักปรัชญาขึ้นเรียกท่านผู้คงแก่เรียนหรือนักวิชาการสมัยนั้น เพราะนักปรัชญายุคนั้นรอบรู้วิชาการหลายสาขา และวิทยาการเหล่านั้นยังไม่มีชื่อเฉพาะว่า วิทยาศาสตร์ หรือ ดาราศาสตร์ แต่เรียกรวม ๆ กันว่า ปรัชญา (Philosophy)

เหตุที่นักปรัชญาในสมัยโบราณจึงเป็นชื่อของกลุ่มวิทยาการภาคทฤษฎีหลายแขนงเพราะปรัชญาหมายถึงความรักในความรู้วิทยาการใดให้ความรู้วิทยาการนั้นเป็นปรัชญาเราทราบว่ ปรัชญาเป็นชื่อหมวดวิชาที่จากผลงานของ อาริสโตเติล (Aristotle) ก่อนค.ศ. ๓๘๔-๓๒๒ นักปรัชญากรีกท่านนี้แบ่งปรัชญาเป็นสองภาค^๓ คือปรัชญาภาคที่หนึ่ง (First Philosophy) ศึกษาเกี่ยวกับ อภิปรัชญา และปรัชญาภาคที่สอง (Second Philosophy) ศึกษาเกี่ยวกับฟิสิกส์, ชีววิทยา, จิตวิทยา, ดาราศาสตร์, เทววิทยา และ คณิตศาสตร์ เราจะเห็นได้ว่าปรัชญาภาคที่สองนั้นบรรจุศาสตร์สมัยปัจจุบันไว้ทุกสาขาที่ทำได้ ศาสตร์ต่าง ๆ รวมเป็นเนื้อหาวิชาปรัชญาอยู่นาน แม้กระทั่งในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๖ วิทยาศาสตร์ก็ยังมีชื่อเรียกว่า ปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy)

เราจึงกล่าวได้ไม่ผิดความจริงว่า ปรัชญาศึกษาทุกเรื่อง เนื้อหาของปรัชญาकिनพรหมแดนกว้างที่สุด กว้างไกลเท่าที่มนุษย์มีปัญญาคิดไปถึง ต่ำสุดถึงบาดาลและสูงสุดเลยพรหมโลกถึงนิพพาน ดังนั้นจึงไม่แปลกเลยที่จะกล่าวว่า วิทยาการเกือบทุกสาขาในปัจจุบันเคยสังกัดอยู่กับปรัชญามาก่อน ต่อมาเมื่อวิทยาการเหล่านั้นเจริญมากขึ้น จึงแยกตัวเป็นวิชาอิสระ เนื้อหาของปรัชญาภาคที่สองในปัจจุบันนี้ต่างแยกตัวไปหมดแล้ว ปรัชญาจึงได้รับเกียรติให้เป็นศาสตร์แม่ของศาสตร์ทั้งหลาย

แต่จะเป็นไปได้หรือที่นักปรัชญาจะรู้สารพัดขนาดนั้น แน่แน่นอนว่า จนบัดนี้ก็ยังไม่มีนักปรัชญาคนใดรู้จบโลก ตัวปรัชญาต่างหากที่พยายามจะรู้จบ

จักรวาล เราจะไม่สงสัยในศักยภาพของปรัชญาเลย ถ้าเพียงแต่จะรู้ว่า ปรัชญา คืออะไร ดังนั้น ก่อนเข้าเรื่องอื่น เราลองทำความเข้าใจความหมายของปรัชญา กันหน่อยเป็นไร

ได้บอกในตอนต้นว่า ปรัชญาเป็นเรื่องของความรู้และได้ย้ำอีกว่า การแสวงหาความรู้ (Seeking Wisdom) ก็คือ ความรู้ที่ค้นพบแล้ว (Wisdom Sought) ก็ดี มีชื่อเหมือนกันว่า ปรัชญา กล่าวอีกนัยหนึ่ง ปรัชญาเป็นความรู้ สองระดับ คือ ชั้นแสวงหากับชั้นค้นพบ ในชั้นแสวงหา นั้น มนุษย์มีความสงสัย จึงตั้งปัญหา แล้วคิดหาคำตอบอย่างมีเหตุผล ขอเรียกขั้นนี้ว่า การคิดแบบปรัชญา (Philosophical Thinking) ส่วนชั้นที่สองเป็นผลสืบเนื่องมาจากการแสวงหา กล่าวคือ ในที่สุดมนุษย์ได้ค้นพบคำตอบที่ตนเองพอใจขอเรียกคำตอบที่ได้ว่า ความรู้เชิงปรัชญา (Philosophical Knowledge) ขอชี้แจงว่าถึงแม้ปรัชญาจะมีสองระดับ แต่ก็สัมพันธ์กันจนแยกไม่ออก พูดถึงระดับหนึ่งก็บ่งความ ไปถึงระดับอื่น ระดับทั้งสองเป็นปรัชญาด้วยกันทั้งคู่ จึงเปรียบได้กับด้านทั้งสองของเหรียญบาท เดียวกัน ไม่ว่าจะมองจากด้านก้อยหรือด้านหัว เราก็รู้ว่าเป็นเหรียญบาทได้เท่า ๆ กัน ไม่ว่าเราจะมองจากมุมความคิดแบบปรัชญาหรือจากมุมความรู้เชิงปรัชญา เราก็พบสิ่งที่เรียกว่าปรัชญาได้เท่า ๆ กัน

นักปรัชญาคือคนคิดแบบปรัชญา วิธีคิดของเขาไม่ได้พิเศษพิสดารมากมาย อะไรเพราะคนธรรมดาส่วนมากล้วนมีความคิดแบบปรัชญาอยู่แล้ว วัยเด็กของทุกคนเป็นช่วงเวลาที่แว่นักปรัชญาปรากฏชัด เด็กมีความไร้เดียงสา (Innocence) แต่ความไร้เดียงสาก็ต้องจากเด็กไปสักวัน เมื่อถูกพลังอันหนึ่งในใจของเด็ก ชับไล่ไป พลังอันนั้นคือความ ออยากรู้อยากเห็น (Curiosity) ^๔ เมื่อเด็กออกเผชิญโลกกว้าง สิ่งแปลกใหม่เร้าความสนใจของเด็ก แกจึงอยากรเรียนรู้ เด็กจะตั้งปัญหา ถามตลอดเวลาว่า นั่นอะไร ? นี้อะไร ? เด็กถามเพราะมีความอยากรู้อยากเห็น ถ้าเราจะฝึกเด็กให้เป็นนักปรัชญา หรือนักวิทยาศาสตร์ เราต้องส่งเสริมให้เด็ก มีนิสัยช่างซักถาม ถ้าถามทุกครั้งแล้วได้คำตอบ เด็กจะถามปัญหากว้างขวาง ยิ่งขึ้น ความอยากรู้อยากเห็นในวัยเด็กนี้แหละเป็นบ่อเกิดความคิดแบบปรัชญา และการช่างซักถามก็เป็นลักษณะของนักปรัชญา ทั้งนี้เพราะนักปรัชญาทำตัว

เป็นเด็กต่อโลกเสมอ เขาสำนึกว่าตัวเองยังต้องเรียนรู้อีกมากนัก โสคราตีส (Socrates ก่อน ค.ศ. ๔๖๙-๓๙๙) นักปรัชญาแนวหน้าของกรีกยังกล่าวว่า “หนึ่งเดียวที่ข้าพเจ้ารู้ก็คือรู้ว่าข้าพเจ้าไม่รู้อะไรเลย” นักปรัชญาสนใจในปัญหาทุกชนิด อยากรู้ไปสารพัดทั้งนี้เพราะนักปรัชญาซึ่งรักษาความอยากรู้อยากเห็นให้ตื่นตัว อยู่ตลอดเวลา นี่แหละเป็นคำอธิบายว่า ทำไมปรัชญาจึงเกี่ยวข้องกับวิทยาการ หลายสาขา นักปรัชญาไม่ศึกษาเรื่องใดเรื่องหนึ่งโดยเฉพาะ แต่จะศึกษาใน ทุกเรื่องที่เขาอยากรู้

เป็นที่น่าเสียดายว่า คนทั่วไปไม่ค่อยแยแสต่อความอยากรู้อยากเห็น ของตน สงสัยแล้วไม่ถาม อยากรู้แล้วไม่เรียน ดูประหนึ่งว่ายิ่งโตขึ้นคนเราก็นิ่ง สดความอยากรู้อยากเห็นลงแต่ทั้งนี้ไม่ใช่เพราะเรารอบรู้จนหมดสงสัยแต่เนื่อง จากเราไม่มีเวลาว่างสำหรับสงสัยกันมากกว่าเวลาส่วนมากของเราหมดไปกับ งานอาชีพและความบันเทิง อารยธรรมใหม่ ๆ จะเกิดขึ้นได้เพราะคนมีเวลาว่าง สำหรับคิด ตราบาไตที่คนเรายังกระเสือกกระสนเพื่อแก้ปัญหาปากท้อง ตราบนั้น สมองจะมีแต่ความกังวลจนไม่มีเวลาคิด อัจฉริยะรุ่นเยาว์หลายคนหยุดผลิตผลงาน เลอเลิศ ก็เพราะถูกมรสุมชีวิตทำนองนี้บัดบังรัศมีปัญญา คลื่นลูกใหม่หลายลูก หายไปกับความเจ็บบของทะเลชีวิต เวลาว่างหนึ่ง ความโปร่งใจหนึ่ง เป็นอุปกรณ์ สำคัญแห่งการค้นพบอารยธรรมใหม่ ๆ ของโลก ไม่ว่าจะป็นหลักปรัชญาหรือ ทัศนวิปริมาณก็ตาม

แม้ว่า คนเราโดยทั่วไปจะไม่ช่างสงสัยเวลาโตขึ้น กระนั้นคนเราก็นิ่งมี ธาตุของความอยากรู้อยากเห็นอยู่ในหัวใจ เราอยากรู่ว่าตายแล้วไปไหน ? พระเจ้าคือใคร ? คอมมิวนิสต์คืออะไร ? และความรักเป็นเช่นใด ? เราอยากรู ทราบคำตอบปัญหาเหล่านี้และอื่น ๆ เราต้องการคำตอบเพื่อสนองความอยากรู อยากรู้เห็น ไม่ใช่เพื่อประกอบอาชีพ และเมื่อรู้แล้วก็จะไปเป็นแนวดำเนิน ชีวิตของเราตั้งนั้น เราจึงพยายามหาคำตอบปัญหาเหล่านี้ที่ละเล็กที่ละน้อย จาก การถามผู้รู้บ้าง จากการอ่านหนังสือบ้าง หรือจากประสบการณ์ของตนเองบ้าง แล้วเราก็สรุปเป็นคำตอบให้ตัวเอง เราถือป็นคำตอบที่เราพอใจต่อปัญหานั้น ๆ เมื่อคนอื่นมาคัดค้านคำตอบของเรา เราก็พร้อมจะหาเหตุผลมาสนับสนุนที่ชนะ

ของตนจึงเป็นไปได้ที่ว่า คำตอบที่แต่ละคนมีสำหรับปัญหาเหล่านี้จะไม่เหมือนกัน คำตอบของคนหนึ่งอาจตรงกันข้ามกับของอีกคนหนึ่ง เช่น คนที่เคร่งศาสนา หน่อยอาจเห็นว่า ตายแล้วเกิดใหม่ตามผลกรรม พระเจ้าคือความรัก คอมมิวนิสต์ คือเผด็จการโดยกรรมกรและความรักเป็นทุกข์ ส่วนคนที่ห่างวัดก็อาจตอบว่า ตายแล้วสูญ พระเจ้าคือเงินตรา คอมมิวนิสต์คือสุดยอดแห่งความเสมอภาค และความรักคือการสมรสด้วยหัวใจ

คำตอบไม่เหมือนกันนำไปสู่ปัญหาว่าคำตอบของใครถูกที่สุด เราต้อง ยอมรับว่านี่เป็นเรื่องตัดสินยาก เพราะคำตอบของแต่ละคนมีเหตุผลสนับสนุน ทั้งนั้น ทุกคนหาคำตอบด้วยการคิดอย่างมีเหตุผล ดังนั้นเมื่อพบคำตอบแล้ว บางคนจึงยืนหยัดในทัศนะของตนแบบหัวชนฝา จุดที่จะเน้นในที่นี้โดยตรงที่ว่า กระบวนการ ในการแก้ปัญหาที่เริ่มต้นด้วยความสงสัย ติดตามด้วยการคิดหา คำตอบอย่างมีเหตุผล นี้แหละเป็นความคิดแบบปรัชญา ดังนั้นกระบวนการคิด แบบปรัชญาจึงไม่ได้ลึกลับซับซ้อนอะไร เพียงให้คิดแยกแยะอย่างมีเหตุผล ก็ใช้ได้ และเราส่วนมากก็คิดอย่างนี้อยู่ในชีวิตประจำวัน ใครที่มีสมองไม่พิการ ก็มักจะคิดแบบปรัชญาอยู่แล้ว ดังนั้น ความคิดแบบปรัชญาจึงหมายถึง เทคนิค การคิดอย่างทะลุปรุโปร่งเพื่อตอบปัญหาในใจของแต่ละคน

เราคิดอย่างทะลุปรุโปร่งเพื่อหาคำตอบของปัญหาใด คำตอบของปัญหานั้นที่เราค้นพบ จัดเป็นความรู้เชิงปรัชญา เพราะมันเป็นความรู้ระดับความเห็นแก่ตัว หรือ ความรู้เฉพาะตัว (Private Wisdom)“ ความรู้ชนิดนี้มีเหตุผลสนับสนุน ก็จริง แต่ก็มีสิทธิ์ถูกพอ ๆ กับมีสิทธิ์ผิด ความรู้เชิงปรัชญาไม่ใช่ “ศาสตร์” หรือ วิทยาการที่สมบูรณ์เพราะยังไม่เป็นที่ยอมรับแพร่หลาย ความรู้ที่เป็นศาสตร์ได้ จะต้องผ่านการสังเกตและพิสูจน์ทดลองจนได้ผลในเกือบทุกครั้ง เช่น กฎแห่งแรงดึงดูดของโลกถือว่าเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เพราะใครนำไปทดลองก็เห็นผลทันทีเหมือนกัน ส่วนความรู้เชิงปรัชญาเป็นความรู้ขั้นทัศนะส่วนตัว หรือเป็นทฤษฎีที่พิสูจน์ยาก มีวิธีพิสูจน์ทดลองจำกัดเฉพาะคนใดคนหนึ่ง ตัวอย่าง ก็คือความรู้เรื่องอาตมัน หรืออัตตา นักคิดบางท่านยืนยันว่ามีอัตตาแต่บางท่าน บอกว่าไม่มี จนบัดนี้การถกเถียงก็ยังไม่มียุติ หรือตัวอย่างคำตอบของคนเคร่งศาสนา

กับคนห่างวัด ที่ว่าด้วยเรื่องตายแล้วไปไหนก็จัดเป็นความรู้เชิงปรัชญา ด้วยเหตุที่ปรัชญาเป็นความรู้ส่วนตัวที่เราไม่ต่อเรื่องใดเรื่องหนึ่ง บางคนจึงนิยามปรัชญาว่าเป็นโลกทัศน์ (World View) แม้ชาวอินเดียยังเรียกปรัชญาของตนเองว่า "ธรรมะ"^๖ คนทุกคนล้วนมีโลกทัศน์ส่วนตัว ดังนั้นเราทุกคนต่างก็เป็นนักปรัชญาน้อย ๆ จึงไม่ผิดที่จะกล่าวว่า ชาวบ้านก็มีปรัชญา แต่เป็นปรัชญาที่ขาดระบบแท้จริงนั้น ปรัชญาได้ก่อตัวในความคิดของชาวบ้านมานาน ก่อนหน้าที่นักปรัชญาจะเก็บมาเจียรไนให้เป็นระบบ^๗

นักปรัชญาก็เหมือนชาวบ้านตรงที่มีความอยากรู้อยากเห็น แต่เป็นความอยากรู้อยากเห็นที่แก้ตึกรีกว่า นักปรัชญาขยันตั้งคำถามและหาคำตอบ เพราะเป็นผู้รักความรู้ นักปรัชญาขยันคิดด้วยความคิดแบบปรัชญา ดังนั้นทัศนะของนักปรัชญาจึงคมชัดกว่าของชาวบ้านธรรมดา เขาอยากรู้ในเรื่องไหนก็คิดเรื่องนั้นอย่างทะลุปรุโปร่ง นักปรัชญากรีกอยากรู้ว่าทำไมฝนตกฟ้าร้อง ทำไมดวงดาวในท้องฟ้าจึงโคจรได้ เขาจึงคิดหาคำตอบที่มีเหตุผลสนับสนุนมากที่สุด อธิบายปรากฏการณ์ธรรมชาติด้วยสาเหตุในธรรมชาตินั่นเอง โดยไม่อ้างอิทธิฤทธิ์ของเจ้าใด ๆ ความรู้ที่นักปรัชญากรีกได้มาเกี่ยวกับความลับของธรรมชาติ ยังอยู่ในขั้นทัศนะส่วนตัวของแต่ละท่าน จึงจัดเป็นความรู้ขั้นปรัชญา เพราะเจือด้วยความเห็นส่วนตัวที่บางคนยอมรับแต่บางคนปฏิเสธ ต่อมาเมื่อมีผู้นำเอาความรู้นั้นไปพิสูจน์ทดลองด้วยวิธีปฏิบัติ สูตรที่ได้จากการทดลองมีผู้ยอมรับอย่างกว้างขวาง และใครนำไปทดลองก็ได้ผลเหมือนกันเป็นส่วนมาก ความรู้นั้นก็กลายเป็นศาสตร์ไปทันที ประวัติปรัชญากรีกได้แสดงให้เห็นว่า ในกาลต่อมาวิทยาศาสตร์, ดาราศาสตร์, คณิตศาสตร์ และศาสตร์อื่น ๆ ได้พัฒนาขึ้นจนพร้าวไปด้วยสูตรและการพิสูจน์ทดลอง ในที่สุดจึงแยกตัวเป็นอิสระจากปรัชญา ศาสตร์สาขาใดแยกตัวไป นักปรัชญาก็หยุดค้นคว้าเกี่ยวกับศาสตร์นั้น และหันไปบุกเบิกวิทยาการด้านอื่นต่อไป ศาสตร์ที่แยกตัวไปแล้วก็แล้วกันไป แต่เรื่องใดที่เหลือให้นักปรัชญาศึกษาอยู่ เรื่องนั้น ๆ จัดเป็นเนื้อหาแท้จริงของวิชาปรัชญา

ปรัชญาคือโลกทัศน์ของปัจเจกชน วิชาปรัชญาตะวันตกจึงว่าด้วยประมวลโลกทัศน์ ของนักปรัชญาตะวันตกแต่ละสมัย เป็นการ **พรรณนาถึงความคิด**

และ ความรู้เชิงปรัชญาตั้งแต่สมัยของฮาลีส บิดาปรัชญาตะวันตก จนถึงนักปรัชญาสมัยปัจจุบัน การศึกษาวิชานี้ช่วยให้เราเรียนรู้ทัศนะที่มีชื่อเสียง และในเวลาเดียวกันก็ผลิตทัศนะที่ไม่ซ้ำแบบใคร นักศึกษาวิชาปรัชญาที่ที่จะต้องไม่เพียงแต่จดจำหลักปรัชญาของคนอื่น หากแต่จะต้องรู้จักนำเอาวิธีคิดแบบปรัชญาไปประยุกต์แก้ปัญหาของตน และสร้างหลักปรัชญาประจำตนได้ในที่สุด.

ขอบเขตและเนื้อหาวิชาปรัชญา

ได้สรุปในตอนที่แล้วว่า ปรัชญา คือ โลกทัศน์ (World View) หรือหลักการในการมองโลก ความรู้เชิงปรัชญาจึงเป็นความรู้ส่วนตัวของปัจเจกชน แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าปรัชญาเป็นเพียงจินตนาการที่ไม่ได้ให้ความจริงเกี่ยวกับโลก นักปรัชญาไม่ได้นั่งหลับตาเข้าฌาน เขาไม่ใช่นักคิดเสรี (Free Thinker) ผู้ฝันเพื่อง^๔ หากแต่เป็นนักคิดผู้เก็บข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม และหลักปรัชญาของนักคิดแต่ละคนสอดคล้องกับสภาพสังคมในยุคของเขา ดังนั้นปรัชญาจึงเป็นความรู้จริงที่สัมพันธ์กับโลกภายนอก เหตุที่ปรัชญาไม่นับเป็น "ศาสตร์" ก็เพราะปรัชญาเป็นความรู้ชั้นทฤษฎีที่พิสูจน์ยากหรือกำลังอยู่ในระหว่างการพิสูจน์

ถ้าปรัชญาเป็นเพียงความคิดเพื่อเจ้อปรัชญาก็คงไม่ได้เป็นศาสตร์แม่ของศาสตร์ทั้งหลาย และนักปรัชญากรีกก็คงไม่รวมเอาวิทยาศาสตร์ และดาราศาสตร์ไว้ในปรัชญาเป็นที่น่าสังเกตว่า ปรัชญากรีกหรือปรัชญาตะวันตกโดยส่วนรวมเกี่ยวข้องกับชีวิตในโลกนี้จึงวางรากฐานแก่วิทยาศาสตร์และการเมือง ในขณะที่ปรัชญาอินเดียสนใจความสุขในโลกหน้าจึงเน้นหนักในเรื่องศาสนา นักปรัชญาตะวันตกคิดปรัชญาในตัวเมือง เช่น ไนกรุงเอเธนส์, อาเล็กซานเดรีย, โรม, ลอนดอน และปารีส แต่นักปรัชญาอินเดียคิดปรัชญาในป่า, ถ้ำ, ยอดเขา, หรือริมฝั่งแม่น้ำคงคาเราจึงไม่แปลกใจ ที่ศาสนาจะบานสะพรั่งในอินเดีย แต่วิทยาศาสตร์และการเมืองกลับรุ่งเรืองในยุโรปและอเมริกา เราทราบว่ ปรัชญาไม่ถูกจัดเป็นศาสตร์เพราะความรู้เชิงปรัชญายังอยู่ในขั้นทัศนะ นอกจากนี้

ปรัชญายังมีลักษณะต่างจากศาสตร์หรือวิทยาการทั้งหลายตรงที่ขอบเขตของการค้นคว้าวิทยาการอื่น ๆ มีขอบเขตจำกัดเพราะศึกษาจักรวาลบางแง่มุม แต่ ปรัชญาศึกษาจักรวาลโดยส่วนรวม “ จุดมุ่งหมายของนักปรัชญาอยู่ที่การรู้จักจักรวาลทุกแง่ทุกมุม ถ้าเปรียบจักรวาลเป็นตัวคน วิทยาการอื่น ๆ กำลังถ่ายภาพของคนคนนั้นที่อวัยวะส่วนใดส่วนหนึ่ง เช่น แขน, ขา, ใบหน้า จึงทำให้ไม่เห็นภาพส่วนอื่นของร่างกาย นักวิชาการอื่น ๆ เห็นจักรวาลเพียงบางแง่เท่านั้นแต่นักปรัชญาต้องการภาพรวมของจักรวาล เขานำเอาภาพอวัยวะทุกส่วนมาเรียงต่อกันจนเห็นด้านหน้าด้านข้าง และด้านหลังคนคนนั้น ภาพของจักรวาลที่นักปรัชญาได้มาจึงเป็นภาพยิบเต็มตัว ในหลายเหลี่ยมหลายมุมและหลายแฉกซ้อน

ดังนั้น ปรัชญาจึงศึกษาทุกเรื่อง ในขณะที่วิทยาการอื่น ๆ เน้นหนักในบางเรื่องตัวอย่างเช่น ฟิสิกส์ศึกษาองค์ประกอบเล็กที่สุดของสสาร และพบว่าในปริมาณมีโปรตอนอิเล็กตรอนและนิวตรอน เคมีศึกษาสิ่งที่ใหญ่ขึ้นมาหน่อย คือเรื่องธาตุ อนุและสารผสม ชีววิทยาศึกษาเฉพาะสิ่งมีชีวิต พฤกษศาสตร์ศึกษาเรื่องพืช สรีรวิทยาศึกษาเรื่องการทำงานของอวัยวะในร่างกายมนุษย์ จิตวิทยาศึกษาเรื่องจิตและวิญญาณ และประวัติศาสตร์ศึกษาอดีตของมนุษยชาตินี้แหละคือเหตุให้กล่าวว่า นักวิชาการอื่น ๆ มองเห็นภาพจักรวาลในบางแง่มุม

ถ้าเรามีเพื่อนสักคนหนึ่ง คนอื่นมาถามเราว่า รู้จักเพื่อนคนนั้นดีแค่ไหน เราจะตอบว่าอย่างไร อะไรคือความหมายของคำว่า “รู้จักดี” แน่แน่นอนว่า ถ้าเรา รู้จักเพียงรูปร่างหน้าตา แต่ไม่รู้จักนิสัยใจคอของเขาเราไม่รู้จักเขาดีพอ การจะรู้จักให้ซึ้งกับใครสักคน เราต้องรู้จักบุคลิกลักษณะทั้งหมดของเขา รู้นิสัย, การงาน, อดีตและอุดมการณ์ของเขา ดูเขาในหลายสถานการณ์เพราะคนเรานั้น อยู่กับเพื่อน ๆ วางตัวแบบหนึ่ง เวลาอยู่ต่อหน้าพ่อแม่ วางตัวอีกแบบหนึ่ง และเวลาได้ดึกก็วางตัวคนละแบบกับเวลากลางวัน ดังนั้นการจะรู้จักเพื่อนให้ดีพอจึงไม่ใช่เรื่องง่ายเลยรู้จักใครเพียงบางแง่บางมุมแล้วไปไว้ใจทุ่มเทมิตรจิตให้เขา วันหนึ่ง เมื่อลวดลายของเขาเผยออกมา เราก็อึ้งจนซึมไปเท่านั้น เหตุนั้น การรู้จักคนเพียงบางแง่ ไม่จัดว่ารู้จักเขาดีพอ ฉันท ไต่ วิทยาการที่ศึกษาเน้นหนัก

ในบางแง่ก็ไม่ช่วยให้รู้จักโลก และชีวิตดีพอจนนั้น.

นักปรัชญาต้องการรู้จักจักรวาลโดยส่วนรวม เขาต้องการทราบ ว่า ชีวิตคืออะไร ? มีความหมายแค่ไหน ? อะไรคือจุดมุ่งหมายของจักรวาล ? ไม่มีศาสตร์สาขาใดสนองความอยากรู้อยากเห็นนี้ของนักปรัชญาได้ วิทยาการต่าง ๆ ให้คำตอบเกี่ยวกับชีวิตและจักรวาลในบางแง่บางมุม บางครั้งคำตอบของวิทยาการสาขาหนึ่งก็ขัดกับคำตอบของสาขาอื่น เราจึงสงสัยที่จะเชื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งคราวนี้แหละ ที่นักปรัชญาจะทำตัวเป็นทูตพิเศษเข้าใกล้เกลี้ย นักปรัชญามีหน้าที่รวบรวมคำตอบ หรือผลสรุปของวิทยาการสาขาต่าง ๆ เข้าด้วยกัน เขาจะเปรียบเทียบและหาคำตอบที่มีหลักฐานสนับสนุนมากที่สุด เพื่อเอามาเรียงปะติดปะต่อให้เป็น “ภาพรวม” ของจักรวาล เมื่อได้ภาพรวมทุกส่วนของจักรวาลแล้ว นักปรัชญาจะให้ความหมายและกำหนดคุณค่าของโลกและชีวิต ดังนั้นงานส่วนหนึ่งของนักปรัชญา คือการรวมความรู้ เป็นการสังเคราะห์วิทยาการต่าง ๆ^{๑๐} เพื่อให้ได้ความรู้กว้างขวางที่สุด ปรัชญาจึงเป็นศาสตร์สากล (Universal Science)^{๑๑} ซึ่งมีเนื้อหาครอบคลุมวิทยาการหลายสาขา อาจกล่าวได้ว่า เนื้อหาของปรัชญานั้นหาขอบเขตมิได้^{๑๒} ดังนั้นเบคอน (Bacon) จึงประกาศว่า ปรัชญา “มีความรู้ทุกอย่างเป็นอาณาเขต”^{๑๓}

สาขาปรัชญา

ที่ว่าเนื้อหาปรัชญาไม่มีขอบเขตจำกัด หมายความว่า ปรัชญามีศักยภาพสูงพอที่จะศึกษาวิทยาการทุกสาขา แต่ในทางปฏิบัติปรัชญามักแยกวิทยาการภาคทฤษฎีหลายสาขาก็เฉพาะในยุคกรีกโบราณ ต่อมา เมื่อวิทยาการอื่น ๆ พัฒนาจนแยกเป็นวิชาอิสระ เรื่องที่เหลือนั้นเป็นเนื้อหาแท้ ๆ ของวิชาปรัชญาสมัยปัจจุบัน เพราะเป็นเรื่องที่สงวนไว้ให้นักปรัชญาศึกษากันโดยเฉพาะ ปรัชญาที่ศึกษาเรื่องประดามีนี้มีชื่อเรียกว่า ปรัชญาบริสุทธิ์ (Pure Philosophy)^{๑๔} แบ่งสาขาออกไปตามประเด็นปัญหาแห่งการศึกษาได้ ๓ สาขา คือ อภิปรัชญา (Metaphysics) ญาณวิทยา (Epistemology) และตรรกศาสตร์ (Logic)

นอกจากนี้นักปรัชญายังต้องการ “ภาพรวม” ของจักรวาล เขาจึงทำหน้าที่

รวบรวมผลงานของวิทยาการที่แยกเป็นวิชาอิสระไปแล้ว กล่าวคือ วิทยาการแต่ละสาขาค้นคว้า ได้ผลสรุปอะไรออกมา นักปรัชญาจะเก็บมาตีความและกำหนดคุณค่า ยิ่งไปกว่านั้น หากยังมีปัญหาอะไรที่วิทยาการนั้น ๆ ทาคำตอบไม่ได้ นักปรัชญาจะช่วยตอบให้เพื่อเสนอแนวทางแห่งการขบคิดกันต่อไป ปรัชญาที่ทำหน้าที่อย่างนี้มีชื่อว่า ปรัชญาประยุกต์ (Applied Philosophy) เนื่องจากนักปรัชญานำเอาความรู้เชิงปรัชญาบริสุทธิ์ไปศึกษาผลสรุปของวิทยาการสาขาต่าง ๆ ดังนั้นปรัชญาประยุกต์จึงมีสาขามากมายตามจำนวนวิชาที่นักปรัชญาเข้าไปศึกษา เช่น ปรัชญาการศึกษา (Philosophy of Education) ปรัชญาประวัติศาสตร์ (Philosophy of History) ปรัชญาวิทยาศาสตร์ (Philosophy of Science) ปรัชญาการเมือง (Political Philosophy) ปรัชญากฎหมาย (Philosophy of Law) ปรัชญาคณิตศาสตร์ (Philosophy of Mathematics) ปรัชญาภาษา (Philosophy of Language) ปรัชญาศาสนา (Philosophy of Religion) ปรัชญาจริยะ (Ethical Philosophy) ปรัชญาจิต (Philosophy of Mind) ปรัชญาชีวิต (Philosophy of Life) ปรัชญาศิลปะ (Philosophy of Art) ปรัชญาสังคม (Social Philosophy) ฯลฯ.

ปรัชญาบริสุทธิ์

ดังนั้น วิชาปรัชญาในสมัยปัจจุบันแบ่งขอบเขตแห่งเนื้อหาวิชาออกเป็น ๒ ภาค คือภาคแรกว่าด้วยเนื้อหาที่เป็นปรัชญาล้วน ๆ เรียกว่าภาคปรัชญาบริสุทธิ์ ส่วนภาคสองว่าด้วยการนำปรัชญาบริสุทธิ์ไปใช้กับวิชาอื่น ๆ เรียกว่าภาคปรัชญาประยุกต์ แต่ละภาคแบ่งย่อยออกเป็นสาขาต่าง ๆ ดังแสดงมาแล้วไว้ในที่นี้จะขออธิบายโดยย่อถึงสาขาทั้งสามของปรัชญาบริสุทธิ์ คือ อภิปรัชญา ญาณวิทยา และตรรกศาสตร์.

อภิปรัชญา (Metaphysics)

สาขาที่เก่าแก่ที่สุดของปรัชญาที่ไม่มีที่ท่าว่าจะแยกตัวเป็นวิชาอิสระก็คือ อภิปรัชญา ที่ศึกษาว่า ความจริง (Reality) คืออะไร ? นักปรัชญาทำตัว

คล้ายกับเด็กหญิง ผู้มองลอดหน้าต่างออกไปดูโลกภายนอก ภาพที่ปรากฏแก่สายตาทุก ๆ วันดูประหนึ่งเป็นปรากฏการณ์พื้นผิวที่ซ่อนความเป็นจริงไว้เบื้องล่าง นักปรัชญามักแยกปรากฏการณ์ออกจากความเป็นจริง แม่น้ำที่เห็นว่ามีน้ำ แต่ความจริงกำลังไหลเชี่ยวในส่วนลึก ไม้ที่จุ่มลงน้ำแล้วเราเห็นว่างอ แต่ตามความเป็นจริงมันตรง ริมฝีปากของหญิงสาวที่เห็นเป็นสีผลตำลึงสุกแท้ที่จริงแล้วเป็นเพียงคลื่นแสงที่ไม่มีสีเท่านั้น ดังนั้น นักปรัชญาจึงสงสัยว่า โลกที่ปรากฏแก่สายตาของเรามีเป็นความจริงสูงสุด (Ultimate Reality) แล้วหรือ ? หรือว่าเป็นเพียงปรากฏการณ์หน้าฉากที่มีความจริงสูงสุดซ่อนอยู่เบื้องหลัง ?

นักปรัชญาส่วนใหญ่เชื่อว่า มีความจริงสูงสุดซ่อนอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ธรรมชาติแล้วเริ่มศึกษากันว่า ความจริงสูงสุดนั้นคืออะไร ? งานของนักปรัชญาผู้พยายามตอบปัญหานี้เรียกว่า อภิปรัชญา

เพื่อตอบปัญหาดังกล่าว นักปรัชญาได้สอบสวนหาส่วนประกอบดั้งเดิมที่สุดของจักรวาล สารดั้งเดิมหรือปฐมธาตุนั้นแหละเป็นวัตถุดิบสำหรับปั้นจักรวาล ถ้าพบสารดั้งเดิมก็เท่ากับพบความเป็นจริงสูงสุด และแล้วนักปรัชญาได้ค้นพบความจริงสูงสุดกันคนละอย่างสองอย่างแต่พอจะสรุปทัศนะได้ ๓ กลุ่มคือ :

(๑) วัตถุนิยม (Materialism) ถือว่า สารดั้งเดิมของจักรวาล คือปรมาณู (Atom) หรือพลังงาน (Energy) ความจริงสูงสุดจึงได้แก่สสาร ไม่ใช่จิต

(๒) จิตนิยม (Idealism)^{๑๕} ถือว่าความจริงสูงสุดคือ จิต สสารเป็นเพียงผลงานสร้างสรรค์ของจิต

(๓) ทวินิยม (Dualism) ถือว่าความจริงสูงสุดเป็นทั้งจิตและสสารที่เป็นอิสระต่อกัน

ญาณวิทยา(Epistemology)

ญาณวิทยา คือทฤษฎีความรู้ที่ศึกษาว่า เรารู้ความจริงได้อย่างไร? ดังนั้นญาณวิทยาจึงสัมพันธ์กับอภิปรัชญา กล่าวคือนักปรัชญาระยะหลัง ๆ คิดว่า

คำตอบเรื่องความจริงสูงสุดควรจะมีอย่างเดียว แต่นักปรัชญารุ่นก่อนก็มีความเห็นไม่ลงรอยกันในเรื่อง “อะไรคือความจริงสูงสุด ?” ทั้งนี้เพราะอภิปรัชญาศึกษาไป ๆ ก็ยังตะลุมตุลดินแดนเหนือประสบการณ์ที่ประสาทสัมผัสไม่อาจพิสูจน์ได้ บางครั้งนักอภิปรัชญาพิสูจน์ความมีอยู่ของพระผู้เป็นเจ้าเข้าอีก นี่แหละสร้างปัญหาแก่นักคิดรุ่นหลังว่า จิตของคนเราสามารถรู้ความจริงชั้นโลกุตระ หรือความเป็นจริงเหนือผัสสะได้หรือไม่ ? ถ้าหากตอบว่ารู้ได้ ก็ต้องหามาตรการตัดสินกันต่อไปว่าความรู้เรื่องความจริงสูงสุดของใครจริงหรือเท็จกันแน่.

เพื่อหาทางยุติปัญหาดังกล่าว นักปรัชญาจึงลงมือศึกษาปัญหาว่าด้วยบ่อเกิดของความรู้ และมาตรการสำหรับตัดสินความถูกต้องของความรู้นั้น ๆ สาขาปรัชญาที่ศึกษาปัญหานี้ มีชื่อว่า ญาณวิทยา หรือ ทฤษฎีความรู้ (Theory of Knowledge)

จากการประมวลงานค้นคว้าของนักปรัชญาตะวันตก เราได้บ่อเกิดของความรู้ ๕ ทาง คือ

(๑) อินทรีย์สัมผัส (Sensation) คือความรู้ที่ได้จากประสาทสัมผัสทั้งห้า คือ ตา, หู, จมูก, ลิ้น และผิวหนัง

(๒) ความเข้าใจ (Understanding) คือ ความรู้จากการคิดตามหลักเหตุผล

(๓) อัชฌัตติกญาณ (Intuition) คือ ความรู้ที่ผุดขึ้นเองในใจ มีลักษณะคล้ายปฏิภาณ, ญาณสังหรณ์ หรือ สามัญสำนึก

(๔) ตรัสรู้ (Enlightenment) เป็นความรู้จากญาณพิเศษ

(๕) วิवरณ์ (Revelation) คือความรู้ที่ได้จากการตรัสรู้ของพระผู้เป็นเจ้า

ปัญหาที่ตามมาก็คือว่า บ่อเกิดของความรู้ทางไหนเล่าจึงให้ความรู้ที่ถูกต้องตามความเป็นจริง ในเรื่องนี้นักปรัชญามีความเห็นแตกแยกกันอีก และแบ่งออกเป็นหลายกลุ่ม เช่น

(๑) ลัทธิประสบการณ์นิยม (Empiricism) ถือว่า ความรู้ที่ได้จากประสาทสัมผัสเท่านั้นจึงจะเชื่อถือได้ว่าเป็นความจริง

(๒) ลัทธิเหตุผลนิยม (Rationalism) ถือว่า ความรู้ที่พิสูจน์ได้ด้วยหลักเหตุผลจึงเป็นความจริงที่เราแน่ใจได้

(๓) ลัทธิอวิชฌัตติกญาณนิยม (Intuitionism) ถือว่า ความรู้ที่ได้จากญาณพิเศษ เท่านั้นเป็นความจริง

ตรรกศาสตร์ (Logic)

ตรรกศาสตร์ คือวิชาว่าด้วยกฎเกณฑ์การใช้เหตุผล นักปรัชญาเป็นผู้คิดอย่างมีเหตุผล ดังนั้น ตรรกศาสตร์จึงเป็นเครื่องมือของนักปรัชญา เช่นเดียวกับคณิตศาสตร์ นั่นก็คือ นักวิทยาศาสตร์จำเป็นต้องรู้คณิตศาสตร์ เพื่อใช้คำนวณข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ฉันท ไต นักปรัชญาก็จำเป็นต้องรู้ตรรกศาสตร์ เพื่อใช้ค้นคิดและพิสูจน์ความรู้เชิงปรัชญา ฉันทนั่น ตรรกศาสตร์ไม่ใช่ความรู้เชิงปรัชญา แต่เป็นเครื่องมือแสวงหาและพิสูจน์ความรู้ของนักปรัชญา

ตรรกศาสตร์ก็เหมือนคณิตศาสตร์ตรงที่เกี่ยวข้องกับการใช้เหตุผล แต่ต่างกันตรงที่ว่าคณิตศาสตร์ใช้เหตุผลในตัวเลขแต่ว่าตรรกศาสตร์ใช้เหตุผลในภาษา โดยทั่วไปเราใช้ภาษาเพื่อสื่อสารก็ได้ เพื่อแสดงเหตุผลก็ได้ ในการสื่อสาร เราจะรายงานเรื่องราวเรียบ ๆ ว่าเกิดอะไรขึ้น เช่น บอกว่า “ฝนตก” แต่ถ้าต้องการแสดงเหตุผล เราต้องหาหลักฐานมาสนับสนุนว่าทำไมจึงยืนยันเช่นนั้นและเหตุผลก็คือ “ฝนตก เพราะถนนเปียก” แต่ควรสังเกตว่าหลักฐานที่หามาสนับสนุนบางครั้งก็อ่อน หรือบางครั้งไม่เข้าประเด็น ฉันทนั่น จึงมีกฎเกณฑ์สำหรับตรวจสอบว่าการให้เหตุผลเช่นไรจึงใช้ได้ และเช่นไรใช้ไม่ได้ การแสดงเหตุผลใดที่ดำเนินตามกฎเกณฑ์ก็ได้รับการยอมรับว่าใช้ได้ คือสมเหตุสมผล (Valid) ส่วนการแสดงเหตุผลใดที่ฝืนกฎเกณฑ์ก็ถูกถือว่าไม่สมเหตุสมผล (Invalid) วิชาที่วางกฎเกณฑ์การใช้เหตุผลเช่นนี้คือตรรกศาสตร์.

เนื้อหาวิชาปรัชญาตะวันตก

ในความเป็นจริง นักปรัชญาตะวันตกไม่ได้กำหนดว่าตัวเองกำลังคิด ปรัชญาบริสุทธิ์หรือปรัชญาประยุกต์ นักปรัชญาแต่ละท่านศึกษาปัญหาปรัชญา หลายสาขาคละเคล้ากันไปตั้งนั้นเพื่อสะดวกแก่การศึกษา งานของนักปรัชญา ท่านใดยังไม่ถูกแบ่งเป็นสาขา ผู้เขียนจะพยายามกำหนดสาขา และอธิบายให้เห็นความสัมพันธ์กันของปรัชญาแต่ละสาขา ในสายงานของนักปรัชญาแต่ละรายไป.

เชิงอรรถ

๑. D.D. Runes, **The Dictionary of Philosophy**, Geroge Routhlodge & Sons Ltd. 1945
๒. E.C. Brewer, **A Dictionary of Phrase and Fable**, Classell and Company Ltd. London.
๓. กীরติ บุญเจือ, **แก่นปรัชญากรีก**, ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๐
๔. J.K. Feibleman, **Understanding Philosophy**, Dell Publishing Co., Inc., New York, 1975
๕. D.D. Runes, op. cit., p.178
๖. Umesh Mishra, **History of Indian Philosophy**, 1969.
๗. สมัคร บุราวาส, **วิชาปรัชญา**, แพร่พิทยา, นครหลวง, ๒๕๑๕.
๘. สมัคร บุราวาส, **วิชาปรัชญา**, แพร่พิทยา, นครหลวง, ๒๕๑๕. หน้า ๓
๙. W.T. Stace, **A Critical History of Greek Philosophy**, ปรัชญากรีก แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๕ หน้า ๑.
๑๐. Durant Drake, **Invitation of Philosophy** (Houghton Mifflin Company), p. XI
๑๑. S.Chatterjee, **The Problem of Philosophy**, Calcutta, 1964
๑๒. C.E.M.Joad, **Philosophy**, ปรัชญา แปลโดย วิทย์ วิศเวทย์, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย ๒๕๒๑.
๑๓. G.T.W.Patrick, **Introduction of Philosophy**, Moughton Mifflin Co., 1952.
๑๔. กীরติ บุญเจือ, **สารานุกรมปรัชญา**, ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพมหานคร, ๒๕๒๒.
๑๕. ทำไม Idealism ควรแปลว่า จิตนิยม ? เพื่อตอบคำถามนี้ โปรดอ่าน A.R. Lacey, **A Dictionary of Philosophy**, Routledge & Kegan Paul, London, 1976. p. 86

ปรัชญากรีกโบราณ

ตอนที่ ๑ - ๒

ชาวกรีกเป็นชนเผ่ามหัศจรรย์ผู้มีอัจฉริยภาพในวิทยาการหลายแขนง อารยธรรมกรีกเป็นมรดกล้ำค่าของโลกที่ชาวยุโรป และอเมริกานำมาประยุกต์ใช้จนประสบความสำเร็จงดงาม โลกตะวันตกแบ่งรัศมีทับโลกซีกตะวันออกได้ก็เพราะชาวยุโรปรู้จักพัฒนาวิทยาศาสตร์ การเมือง ศิลปะ และวรรณกรรม ที่ตนรับสืบทอดมาจากชาวกรีก ใช่แต่เท่านั้น ชาวยุโรปยังทรงภูมิปัญญาสูงส่งไม่แพ้ชาวจีนและอินเดีย ทั้งนี้เพราะอิทธิพลของปรัชญากรีก ปรัชญาตะวันตกสมัยปัจจุบัน มีวิวัฒนาการสืบเนื่องมาจากปรัชญากรีก ดังนั้นผู้ประสงค์จะทราบที่มาและโครงสร้างของปรัชญาตะวันตกจึงควรศึกษาปรัชญากรีก

ชาวกรีกที่กำลังพูดถึงนี้คือ ประชาชนเผ่าหนึ่งผู้เคยใช้ชีวิตจริงอยู่บนพื้นพิภพเมื่อประมาณสามพันปีมาแล้ว นครรัฐกรีกกระจุกกระจายอยู่ในดินแดนที่ปัจจุบันได้กลายเป็นพรมแดนของประเทศตุรกี กรีซ และอิตาลี ชาวกรีกสมัยนั้นไม่ได้รวมกลุ่มเป็นประเทศเดียวกัน หากแต่แยกกันอยู่เป็นประเทศเล็กประเทศน้อย ต่อเมื่อเกิดศึกสงครามกับเปอร์เซีย นครรัฐต่าง ๆ จึงจับมือกันทำสงครามกับผู้รุกรานเป็นคราว ๆ ไป บรรดานครรัฐเหล่านั้น เอเธนส์และสปาร์ตาทรงเกียรติภูมิโดดเด่นเป็นเอกเหนือนครรัฐทั้งหลาย

ปรัชญากรีก หมายถึงปรัชญาของชาวกรีกผู้มีภูมิสำเนาอยู่ตามนครรัฐต่าง ๆ ประวัติปรัชญากรีก เริ่มต้นในราวปี ๖๐๐ ก่อนคริสตศักราช อันเป็นเวลาที ธาเลส นักปรัชญากรีกคนแรกเริ่มเผยแพร่ปรัชญาของเขา และตรงกับเวลาที่พระพุทธเจ้าของเรามีพระชนมายุได้ ๒๓ พรรษา ยุคปรัชญากรีกไปสิ้นสุดเอาในปี ค.ศ. ๕๒๙^๑ เมื่อพระเจ้าจักรพรรดิยิวสตินเนียน (Justinian) ออกพระราชกฤษฎีกาปิดสำนักปรัชญาทุกแห่งที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์ รวมเวลาที่ปรัชญากรีกโบราณมีโอกาพัฒนาติดต่อกันได้ถึง ๑๑๒๙ ปี

เพื่อความสะดวกในการศึกษา เราจะแบ่งอายุหนึ่งพันปีเศษของปรัชญากรีกออกเป็น ๓ สมัยด้วยกัน^๒ คือ

๑) สมัยเริ่มต้น นับตั้งแต่สำนักปรัชญาไมเลตุสเริ่มก่อตั้งจนถึงปรากฏตัวของโสคราตีส (ประมาณ ก.ศ.ศ. ๖๐๐ - ก.ศ.ศ. ๔๕๐)

๒) สมัยรุ่งเรือง นับตั้งแต่จุดเริ่มต้นของปรัชญาโสคราตีส จนถึงมรณกรรมของอริสโตเติล (ประมาณ ก.ศ.ศ. ๔๕๐ - ก.ศ.ศ. ๓๒๒)

๓) สมัยเสื่อม นับตั้งแต่มรณกรรมของอริสโตเติล จนถึงการปิดสำนักปรัชญาที่ไม่นับถือศาสนาคริสต์ (ประมาณ ก.ศ.ศ. ๓๒๒ - ก.ศ.ศ. ๕๒๙)

ตอนที่ ๑

ปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้น

บทที่ ๑

สำนักไมเลตุส

สำหรับนักปรัชญาแรกสุดของกรีกชื่อสำนักไมเลตุส (Milesian School) นักปรัชญาสำนักนี้เป็นชาวเมืองไมเลตุส (Miletus) ซึ่งเป็นนครรัฐสำคัญอันหนึ่งในบรรดา ๑๒ นครรัฐ ของอาณานิคมกรีกกลุ่มไอโอเนีย (Ionia) นครรัฐไมเลตุส ตั้งอยู่ชายฝั่งทะเลด้านตะวันตกของเอเชียไมเนอร์ ปัจจุบันถูกผนวกอยู่ในดินแดนประเทศตุรกี นักปรัชญาสำคัญในสำนักไมเลตุสมือชื่อ ๓ ท่านคือ ธาเลส, อานักซิแมนเดอร์ และ อานักซิเมเนส.

ธาเลส (Thales)

ธาเลสเกิดที่เมืองไมเลตุส ประมาณปี ๖๒๕ ก่อนคริสตศักราช (ก.ศ.ศ.) ธาเลสเป็นผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาไมเลตุส และได้รับยกย่องให้เป็นบิดาของปรัชญาตะวันตก ธาเลสประสบความสำเร็จในชีวิตหลายด้าน เขาไม่เพียงแต่เพียงนักปรัชญา แต่ยังเป็นรัฐบุรุษ, นักคณิตศาสตร์, นักดาราศาสตร์และวิศวกร ธาเลสทำนายได้แม่นยำ ถึงการเกิดสุริยุปราคา ในวันที่ ๒๕ พฤษภาคม ก่อนคริสตศักราช ๕๘๕ ชื่อเสียงของธาเลสขึ้นถึงขีดสุดเมื่อได้รับแต่งตั้งให้เป็นหนึ่งในเจ็ดบัณฑิตกรีก ในปี ก.ศ.ศ. ๕๘๒ ว่ากันว่า บัณฑิตทั้งเจ็ดต่างมีอมตพจน์ประจำตน และอมตพจน์ของธาเลสก็คือ “น้ำนี่ดีที่สุด” (Water is best)^๑ เขาถึงแก่กรรมในปี ก.ศ.ศ. ๕๕๐

ปรัชญาของธาเลส

ธาเลสเริ่มปรัชญาของเขาด้วยคำถามที่ว่า อะไรคือปฐมธาตุของโลก ? นักปรัชญาสำนักไมเลตุสทุกคนถามปัญหาเดียวกันนี้ ธาเลสมองสรรพสิ่งรอบ ๆ ตัว เห็นคน สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา และอื่น ๆ เขาคิดว่าสิ่งต่าง ๆ เหล่านี้เกิดมาจากอะไร ? แม้ละ คงไม่ใช่ฝีมือเนรมิตของเทพเจ้า โลกที่เราอาศัยอยู่คงเกิดจากการรวมตัวของผงธุลีที่เล็กที่สุด ธรรมชาติเองเป็นผู้จัดสรรนำเอาผงธุลีที่ลอยคว้างอยู่ในห้วงอวกาศมาปั้นเป็นโลก เมื่อโลกแตกสลายสรรพสิ่งก็จะกลับคืนสู่สภาพผงธุลีดั้งเดิม ผงธุลีนั่นจึงเป็น “วัตถุดิบ” สำหรับสร้างโลก มันมีอยู่ก่อนสิ่งอื่นทั้งหมด มันเป็น “ธาตุดั้งเดิม” หรือ ปฐมธาตุ (First Element) ของโลก ซึ่งจะต้องเป็นสิ่งที่มีอนุภาคเล็กที่สุดจนแบ่งย่อยออกไปอีกไม่ได้แล้ว ธาเลสถามตัวเองว่า แล้วอะไรคือปฐมธาตุของโลก ? ผลลัพธ์ที่ว่านั่น มีสภาพเป็นอะไร ?

น้ำเป็นปฐมธาตุ

ธาเลสตอบว่า น้ำคือละอองธุลีหรือธาตุเดิมแท้ของโลก เพราะว่าโลกและสรรพสิ่งเกิดมาจากน้ำ และเมื่อแตกสลายก็จะกลับคืนสู่สภาพของน้ำ ธาเลสให้เหตุผลว่า น้ำเป็นปฐมธาตุ เพราะน้ำทรงประสิทธิภาพในการ “แปรรูป” (Transformation) “ เป็นสิ่งอื่น ๆ น้ำจับตัวเป็นของแข็งก็ได้ ละลายเป็นของเหลวก็ได้ และระเหยกลายเป็นไอก็ยังได้ ธาเลสบอกว่า เมื่อน้ำระเหยขึ้นฟ้า ความเย็นของน้ำค่อย ๆ แปรสภาพเป็นความร้อน น้ำแปรรูปเป็นไฟ แต่เมื่อน้ำตกลงมาในรูปสายฝน แสดงว่าน้ำกำลังแปรรูปเป็นดิน เหตุนี้ น้ำจึงเหมาะสมอย่างยิ่งที่จะเป็นธาตุเดิมของโลก

ข้อสังเกต

นักศึกษาวิชาปรัชญาบางท่านพออ่านถึงบรรทัดนี้ก็มีอาการตัวขมวดนิกในใจว่า “ธาเลสนี่ ช่างสมกับเป็นนักปรัชญาอุคโบราณเสียจริง ๆ พูดยกออกมาได้ว่า โลกเกิดมาจากน้ำ ช่างคิดแคบเหลือเกิน คนที่ได้ชื่อว่าเป็นถึงบิดาของปรัชญา

ตะวันตกไม่น่ามีความคิดแค่นี้” ข้อเตือนใจที่ใครฝากไว้ตอนนี้ก็คือว่าธาลีสคิดไว้แค่นี้ก็ได้อยู่ เพราะจะได้เปิดทางให้ศิษย์รุ่นหลังคิดคืบหน้ากันไป ลูกไม้ควรจะสูงกว่าแม่ไม้ โลกจึงจะพัฒนา นอกจากนี้ ความสำคัญของธาลีสไม่ได้อยู่ที่คำตอบว่า น้ำเป็นปฐมธาตุจริงหรือไม่ ความเด่นของธาลีสอยู่ที่วิธีคิดอย่างนักปรัชญาของเขา เมื่อเขาสงสัยว่า โลกมีกำเนิดมาอย่างไร เขาหาคำตอบด้วยการสังเกตธรรมชาติรอบตัวแล้วคิดอย่างมีเหตุผล จากนั้นจึงให้คำตอบด้วยเหตุผลและหลักฐานที่หาได้จากธรรมชาตินั่นเอง ธาลีสไม่ได้อ้างตำนานหรือเทพนิยายมาสนับสนุนคำตอบของตนตามแฟชั่นที่นักคิดสมัยโบราณนิยมใช้ ในสมัยนั้นถ้าใครไปถามนักคิดอินเดียโบราณว่า โลกเกิดมาจากอะไร ? คำตอบที่จะได้รับก็คือ คัมภีร์พระเวทสอนว่า โลกเกิดมาจากฝีมือการสร้างของพระพรหม คำตอบมีเท่านี้และไม่ควรหาเหตุผลอื่นยิ่งไปกว่านี้ ครั้นเราจะเปิดอภิปรายไม่ไว้วางใจก็ทำไม่ได้ เพราะผู้ตอบอ้างคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์เสียแล้ว นักปรัชญาชื่อธาลีสไม่เคยตอบคำถามโดยอ้างคัมภีร์หรือเทพนิยายอย่างนี้ เขาเปิดโอกาสให้เราคิดอย่างเสรี ใครคิดตามแล้วก็อาจเห็นด้วยกับเขาบ้าง หรือว่าคัดค้านบ้าง หากใครไม่พอใจจะเปิดอภิปรายซักฟอก ธาลีสก็ไม่ว่า เขาไม่ใช่สักแต่จัดการทางความคิด ตรงกันข้าม ธาลีสคือผู้จุดชนวนทางความคิดที่ทำให้สานุศิษย์และคนรุ่นหลังคิดปรัชญาตามกันเป็นทวีคูณ นักปรัชญาคนแรกผู้คิดตามธาลีส ก็ไม่ใช่ใครที่โชน แต่เป็นศิษย์ของธาลีสเอง ชื่อว่า อานักซิมานเดอร์

อานักซิมานเดอร์ (Anaximander)

อานักซิมานเดอร์ เป็นชาวเมืองไมเลตุส เกิดเมื่อปี ก.ศ.ศ. ๖๑๑ และถึงแก่กรรมในปี ก.ศ.ศ. ๕๔๗ เขาสนใจศึกษาวิชาดาราศาสตร์, ภูมิศาสตร์ และจักรวาลวิทยา เล่ากันว่า อานักซิมานเดอร์ได้เคยทำแผนที่โลก และเป็นผู้เผยแพร่สำนักคิดแก่ชาวกรีก เขาศึกษาปรัชญาจากธาลีส และเขียนหนังสือปรัชญาเรื่อง “ธรรมชาติ” (On Nature) หนังสือเล่มนี้จัดเป็นตำราปรัชญาเล่มแรกของกรีก

ปรัชญาของอานักซิแมนเดอร์

นักปรัชญาท่านนี้คิดค้นคำตอบปัญหาของธาลีสที่ว่า อะไรคือปฐมธาตุของโลก ? แต่ท่านไม่เชื่อว่าน้ำเป็นปฐมธาตุ เพราะน้ำมีรูปแบบตายตัว กล่าวคือมีคุณลักษณะเป็นของเหลวและมีความเย็นเป็นธรรมชาติ เป็นการยากที่จะเห็นคล้อยตามธาลีสว่า น้ำสามารถแปรรูปเป็นหินหรือเป็นไฟ น้ำคงจะ “ขัดขึ้น” ที่จะแปรรูปเกินเลย ไปถึงขนาดนั้นเป็นแน่ ดังนั้นสิ่งที่จะเป็นปฐมธาตุของโลกควรจะมีความ “เป็นกลาง” คือในตัวเองยังไม่เป็นอะไร ยังไม่เป็นดิน, น้ำ, ลมหรือไฟ มันไม่สังกัดกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ปฐมธาตุจึงเป็นสารไร้รูป (Formless Material) ที่ไม่มีรูปลักษณะเหมือนสิ่งของใด ๆ ที่คนเรารู้จัก มันเป็นสิ่งที่ยังไม่เห็นด้วยตาเปล่า แต่มันเป็นสิ่งที่อยู่เป็นนิรันดร และแผ่ซ่านไปไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้นอานักซิแมนเดอร์จึงให้ชื่อแก่ปฐมธาตุของเขาว่า “อนันต์ (Infinite)” ท่านบอกว่าเนื่องจากอนันต์นี้ยังไม่มียุคที่แน่นอนตายตัวว่าเป็นอะไร มันจึงมีศักยภาพที่จะกลายเป็นอะไรก็ได้ และสรรพสิ่งในโลกล้วนมีแหล่งกำเนิดมาจากอนันต์

ข้อสังเกต

ปรัชญาของอานักซิแมนเดอร์ลึกซึ้งและมีเหตุผลดีกว่าของธาลีส แต่มีปัญหาว่า “อนันต์” คืออะไร ? นักวิทยาศาสตร์เคยเชื่อว่า อนุภาคหรือส่วนที่เล็กที่สุดของวัตถุหรือสสารคือ *ปรมาณู หรืออะตอม (Atom)* แปลว่า ตัดแบ่งออกไปอีกไม่ได้ ดังนั้นในทัศนะของนักวิทยาศาสตร์ ปฐมธาตุของโลกจึงน่าจะ ได้แก่ ปรมาณู นั่นเอง ต่อมานักวิทยาศาสตร์ในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ และ ๒๐ ค้นพบว่า ปรมาณูยังถูกตัดแบ่งออกได้อีก ในปรมาณูมีส่วนประกอบย่อยถึงสามส่วน คือโปรตอนหรือประจุไฟฟ้าบวก, อิเล็กตรอนหรือประจุไฟฟ้าลบ และนิวตรอนหรือประจุไฟฟ้าเป็นกลาง ดังนั้น ปรมาณูจึงไม่ใช่วัตถุชิ้นเล็กที่สุด แต่ปรมาณูเป็นพลังงานหรือประจุไฟฟ้า^๕ และอนุภาคที่เล็กที่สุดของสสารวัสดุจึงเป็น “พลังงาน” (Energy) ชนิดนี้นั่นเอง พลังงานนี้ไม่มีรูปร่างและไม่ปรากฏแก่สายตาของคนทั่วไป มันมีอยู่ที่นั่นในฐานะเป็นธาตุเดิมของสรรพสิ่ง พลังงานเป็นปฐมธาตุของโลก และพลังงานนี้ก็คงเป็นอันเดียวกับสิ่งที่อานักซิแมนเดอร์เรียกว่า “อนันต์”

ดังนั้น สำหรับคำถามว่า “อนันต์” คืออะไร? ผู้เขียนขอตอบว่า “อนันต์”
คือ พลังงาน

อานักซิเมเนส (Anaximenes)

อานักซิเมเนส เป็นศิษย์ของอานักซิมานเดอร์ ท่านเกิดที่เมืองไมเลตุส ในปี ก.ค.ศ. ๕๘๘ และถึงแก่กรรมในปี ก.ค.ศ. ๕๒๔ ท่านผู้ที่มีความสนใจปัญหาเรื่องปฐมธาตุเหมือนกัน ท่านบอกว่า ทั้งน้ำและอนันต์ล้วนไม่ใช่ปฐมธาตุของโลก อานักซิเมเนสเสนอว่า อากาศต่างหากเป็นปฐมธาตุของโลก เพราะอากาศแผ่ขยายออกไปไม่มีที่สิ้นสุด และมี “พลังขับเคลื่อน” ในตัวเอง อากาศจึงเคลื่อนไหวตลอดเวลา และด้วยอำนาจแห่งการเคลื่อนไหวของอากาศนี้ สรรพสิ่งจึงเกิดขึ้น อานักซิเมเนสอธิบายว่า ในเวลาที่อากาศเคลื่อนตัวออกจากกันและกัน อากาศเกิดการขยายตัว (Rarefaction)^๖ ปริมาณของอากาศจะเจือจางลง หากเจือจางถึงขีด อากาศจะกลายเป็นไฟ และลูกไฟที่ลอยอยู่บนท้องฟ้าก็กลายเป็นดวงดาว ในทำนองกลับกัน ถ้าอากาศเคลื่อนเข้ารวมตัวกัน หรือมีการอัดตัว (Condensation) ความเข้มข้นของอากาศมีมาก อุณหภูมิในอากาศจะลดลง อากาศจะมีความเย็นมากขึ้นแล้วจับตัวเป็นก้อนเมฆ ถ้ายิ่งอัดตัวควบแน่นยิ่งขึ้น อากาศจะกลายเป็นน้ำแล้วเป็นดินและเป็นหินได้ทีเดียว ดังนั้นไม่ว่าของแข็ง ของเหลว และก๊าซ ล้วนมีต้นกำเนิดมาจากอากาศทั้งสิ้น เหตุนี้ อากาศจึงเป็นปฐมธาตุของโลก

ข้อเปรียบเทียบ

ลักษณะเด่นในปรัชญาของอานักซิเมเนสอยู่ตรงที่อธิบายได้ชัดเจนว่า อากาศกลายเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร เพราะท่านอ้างการขยายตัวและการอัดตัวของอากาศ ว่าเป็นตัวการให้เกิดสรรพสิ่ง ซึ่งตรงนี้อาเลสอธิบายไม่ชัดเจนน้ำจึงแปรรูปเป็นสรรพสิ่ง และอานักซิมานเดอร์ก็ไม่ขยายความว่า อนันต์กลายเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร ถ้าจะว่ากันแล้วนักปรัชญาสำนักไมเลตุสมีความด้อยและเด่นกันคนละอย่างนั่นก็คือ ถึงแม้ทฤษฎีของธาเลสที่ว่า น้ำเป็นปฐมธาตุของโลก

จะไม่ชวนเชื่อนัก แต่ฮาเลสก็เป็นคนแรกที่ตั้งปัญหาชนิดนี้และกล้าคิดให้ดูเป็นแบบอย่าง ส่วนอานักซิแมนเดอร์แม้จะเสนอคำตอบที่น่าฟังว่า “อนันต์” หรือ “พลังงาน” เป็นปฐมธาตุ แต่ก็อธิบายไม่ชัดว่า อนันต์กลายเป็นสรรพสิ่งได้อย่างไร และนักปรัชญาคนที่สามคืออานักซิเมเนส แม้จะได้อธิบายไว้ค่อนข้างชัดเจนว่า อากาศเปลี่ยนสภาพเป็นสรรพสิ่งด้วยกระบวนการขยายตัวและหดตัว ถึงกระนั้น การที่ท่านบอกว่า อากาศเป็นปฐมธาตุ ก็เท่ากับถอยกลับไปเลียนแบบฮาเลสผู้เสนอว่าปฐมธาตุมีรูปแบบเป็นน้ำ ต่างกันตรงที่ว่า ปฐมธาตุของอานักซิเมเนสมีรูปแบบเป็นอากาศ ในประเด็นนี้อานักซิแมนเดอร์ไปได้ไกลกว่า เพราะท่านเสนอว่าปฐมธาตุไม่มีรูปแบบอยู่ก่อน แต่เป็นสารไร้รูปที่เรียกว่า “อนันต์” หรือ “พลังงาน”

บทสรุป

ประเด็นปัญหาที่นักปรัชญาสำนักไมเลตุสยกมาถกเถียงกันคือ ปัญหาเรื่องปฐมธาตุของโลก ท่านทั้งสามถกเถียงกันถึง “แก่น” ของสรรพสิ่งที่ปรากฏแก่สายตาของเรา เพราะภาพของสรรพสิ่ง ในธรรมชาติรอบตัวเรานั้นเปลี่ยนแปลงไปเสมอ มันเป็นเพียงปรากฏการณ์ภายนอก ส่วน “แก่นแท้” นอนซ่อนอยู่เบื้องหลังภาพที่ปรากฏอีกทีหนึ่ง แก่นแท่นั้นก็คือธาตุเดิมหรือปฐมธาตุของโลก ถ้าเราสามารถรู้ปฐมธาตุของโลกได้ ก็เท่ากับรู้จัก “แก่น” หรือความจริงสูงสุดเกี่ยวกับโลกตั้งนั้น ปัญหาของนักปรัชญาสำนักไมเลตุสจึงเป็นปัญหาเรื่อง “ความจริง”(Reality) สาขาปรัชญาที่ศึกษา เรื่องความจริงมีชื่อว่า “อภิปรัชญา”(Metaphysics) เหตุนี้ปรัชญาของสำนักไมเลตุสจึงถูกจัดอยู่ในสาขาอภิปรัชญา

การศึกษาปรัชญาสำนักไมเลตุสช่วยให้เราค้นพบว่า นักปรัชญาสมัยโบราณเริ่มปรัชญาด้วยความสงสัยเกี่ยวกับโลกภายนอก หรือ ธรรมชาติรอบตัว ความสงสัยใคร่รู้ทำนองนี้เหมือนกันกับความสงสัยของนักวิทยาศาสตร์ และปฐมธาตุที่นักปรัชญาทั้งสามเสนอมา ก็มีลักษณะเป็นข้อสมมติฐานทางวิทยาศาสตร์ เราอาจกล่าวได้ว่า ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เริ่มแตกหน่อแล้ว ในยุคนี้ภายใต้ร่มเงาของปรัชญา อย่างไรก็ตาม ปรัชญาไขจะอิงวิทยาศาสตร์เสมอไป ในตอนต่อไป ผู้เขียนจะเสนอปรัชญาที่เอียงเข้าหาศาสนาของนักปรัชญาชื่อว่า โฟตากอรัส.

บทที่ ๒

ไพธากอรัส (Pythagoras)

บางคนพอได้ยินคำว่า “ปรัชญา” ใจจะนึกถึงคำว่า “ศาสนา” ตามติดขึ้นมาทันที เพราะมีทัศนคติว่า ปรัชญาเป็นเรื่องของศาสนา นักปรัชญาชอบพูดถึงพระเจ้าหรือนิพพาน ทั้งนี้เพราะเราชินกับปรัชญาจีนและอินเดีย นักปรัชญาจีน เช่น เล่าจื๊อ ขงจื๊อ และนักปรัชญาอินเดียอย่างพระพุทธเจ้า ศังกราจารย์ ล้วนแต่เป็นศาสดาเจ้าลัทธิศาสนา ในคำสอนทางศาสนาของท่านเหล่านั้น ได้มีหลักปรัชญาที่ลึกซึ้งปะปนอยู่ด้วย ปรัชญาตะวันออกส่วนใหญ่จึงแยกไม่ออกจากศาสนา ส่วนปรัชญาตะวันตกมีอาณาจักรเป็นของตนเอง ศาสนาเป็นเพียงแขนงหนึ่งแห่งความสนใจศึกษาของนักปรัชญาตะวันตก นักปรัชญาไม่จำเป็นต้องเป็นนักศาสนา และนักศาสนาไม่จำเป็นต้องเป็นนักปรัชญา แต่กระนั้น ในโลกปรัชญากรีกก็ยังมีบุคคลสำคัญท่านหนึ่งผู้เป็นทั้งนักปรัชญาและศาสดาที่มีคนนับถือมากที่สุดคนหนึ่งในสมัยโบราณ ท่านผู้นั้นมีนามว่าไพธากอรัส

ชีวประวัติ

ไพธากอรัส (ก.ค.ศ. ๕๗๐ - ๔๙๗) เกิดที่เกาะซามอส (Samos) อันเป็นนครรัฐที่สังกัดกลุ่มไอโอเนีย ดั่งนั้นนครรัฐซามอสกับนครรัฐไมเลตุสจึงอยู่ในเครือเดียวกัน และเป็นคู่แข่งกันทางการค้าต่อกัน ซามอสได้พัฒนาก้าวหน้าถึงขีดสุดภายใต้การปกครองของโปลีคราตีส (Polycrates) ตระกูลของไพธากอรัสคงได้มีส่วนในการพัฒนาานครรัฐด้วยเช่นกัน ตัวไพธากอรัสเองก็เป็นถึงนักเรียนนอกคือได้เดินทางไปศึกษาต่อที่ประเทศอียิปต์ ซึ่งถือกันว่าเป็นแหล่งชุบตัวทางวิชาการ

ของชาวกรีกในสมัยนั้น เมื่อกลับถึงนครรัฐ โฟธาгорัสก็ร่วมงานสร้างสรรค์ประเทศอยู่จนกระทั่งไปลิคราเตสเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นระบอบเผด็จการทรราชย์ (Tyranny) มีการใช้อำนาจกดขี่ประชาชนอย่างไม่เป็นธรรม โฟธาгорัสเองก็นิยมการปกครองระบอบคณาธิปไตย (Aristocracy) จึงไม่พอใจรัฐบาลเผด็จการของไปลิคราเตสในที่สุดท่านได้เนรเทศตัวเองออกจากเกาะซามอส โดยลงเรือใบข้ามทะเลมุ่งสู่คาบสมุทรอิตาลีในปี ก.ค.ศ. ๕๓๐ เมื่อท่านมีอายุได้ ๔๐ ปี

โฟธาгорัสขึ้นบกที่นครรัฐโครโตนา (Crotona) และตั้งรกรากลงที่นั่น นครรัฐนี้ตั้งอยู่บนชายฝั่งตะวันออกของคาบสมุทรอิตาลีตอนที่เป็นสันรองเท้า ในเวลานั้นโครโตนาเป็นนครรัฐที่เจริญรุ่งเรืองทางวิชาการล้ำหน้ารัฐอื่น ๆ บนคาบสมุทรอิตาลี แต่ในเวลาโฟธาгорัสไปถึง โครโตนาเพิ่งแพ้สงครามในการรบกับนครรัฐข้างเคียง ที่ชื่อโลครี (Locri) ภาวะเศรษฐกิจกำลังทรุดหนัก จึงเปิดโอกาสให้โฟธาгорัสเสนอแผนการกู้เศรษฐกิจ ปรากฏว่าแผนการนั้นใช้ได้ผล โครโตนาฟื้นตัวอย่างรวดเร็ว โฟธาгорัสยังได้ตั้งสมาคมทางศาสนาขึ้น มีนักการเมืองและนักปกครองจำนวนมากสมัครเป็นสมาชิก โฟธาгорัสจึงมีอิทธิพลมากที่สุดในโครโตนาและสมาคมโฟธาгорัสได้รับการสนับสนุนให้เป็นคณะปกครองนครรัฐโครโตนา ติดต่อกันนานถึง ๒๐ ปี

สมาคมของโฟธาгорัสตั้งขึ้น เพื่อจุดประสงค์ทางศาสนา จึงไม่นับเป็นสำนักปรัชญา สมาชิกของสมาคมถือข้อปฏิบัติเคร่งครัดเยี่ยงนักพรต มีการห้ามกินถั่ว ห้ามบริโภคเนื้อสัตว์ สมาชิกของสมาคมต้องแต่งเครื่องแบบอย่างเดียวกัน ทานอาหารร่วมกัน และอุทิศเวลาให้กับการศึกษาศิลปะหัตถกรรมดนตรี การแพทย์ และคณิตศาสตร์ จุดประสงค์ในการปฏิบัติตนเช่นนี้ก็เพื่อความหลุดพ้นจากการเวียนว่ายตายเกิด เมื่อสมาคมครองอำนาจรัฐ จึงบังคับให้ประชาชนปฏิบัติตามวิถีชีวิตแบบนักบวชที่ละน้อย ๆ อันยังความไม่พอใจให้เกิดแก่ชาวเมืองทั่วไป จนกระทั่งเมื่อสมาคมห้ามประชาชนไม่ให้กินถั่ว และไม่ให้อินเนื้อสุกของของตนไม่ว่ากรณีใด ๆ ประชาชนจึงหมดความอดทนและลุกฮือขึ้นก่อการปฏิวัติ โดยมี ซีลอน (Cylon) เป็นหัวหน้า ที่ประชุมของสมาคมถูกเผาราบเป็นหน้ากอง สมาชิกถูกสังหารบ้าง ถูกเนรเทศบ้าง ตัวโฟธาгорัสเองต้องลี้ภัยทางการเมือง

ไปอยู่เมตาปอนตุม (Metapontum-ตั้งอยู่ในภาคใต้ของอิตาลี) และถึงแก่กรรมที่นั่น สมาชิกที่แตกกระสานซ่านเซ็นไปในที่ต่าง ๆ ได้รวมตัวกันตั้งสมาคมไพธากอรัสขึ้นใหม่ แต่จำนวนสมาชิกของสมาคมค่อย ๆ ร่อยหรอลงไปหมดสิ้นเด็ดขาดในปลายศตวรรษที่ ๔ ก.ค.ศ.

คำสอนทางศาสนา

ผู้มีศรัทธาในไพธากอรัสได้ยกย่องท่านเป็นศาสดาแห่งศาสนาที่สอน “วิถีแห่งการหลุดพ้น” (The Way of Salvation) แต่ไพธากอรัสเป็นศาสดาที่แปลกจากศาสดาทั้งหลาย คือ ท่านแสดงเทศนาเฉพาะกับสมาชิกของสมาคม และคำสอนนั้นจะต้องถูกเก็บเป็นความลับ ใครที่นำความลับ ไปเปิดเผยแก่คนนอกสมาคมจะถูกลงโทษอย่างหนัก ข้อที่ว่าไพธากอรัสสอนอะไรบ้าง เป็นความลึกลับสำหรับคนสมัยนั้น ศาสนาของไพธากอรัสจึงเป็นรหัสยลัทธิ ต่อเมื่อสมาคมไพธากอรัสถูกล้มล้าง ความลับค่อยถูกเปิดเผยออกมา เราจึงรู้ว่าใจความสำคัญแห่งคำสอนทางศาสนาของไพธากอรัสเป็นดังนี้

ไพธากอรัสสอนว่า คนเราตายแล้วเกิด^๗ วิญญาณของคนเราไม่ดับสูญ แต่จะเวียนว่ายตายเกิดไปตามผลกรรม ไพธากอรัสกล่าวว่าท่านสามารถระลึกชาติได้ว่า ตัวเองเคยเกิดเป็นต้นไม้กี่ครั้ง เป็นสัตว์กี่ครั้ง และเป็นคนที่กี่ครั้ง ท่านบอกว่าวิญญาณของคนเราจุติมาจากสรวงสวรรค์ของพระเจ้า เมื่อวิญญาณได้สูญเสียความบริสุทธิ์แห่งใส จึงต้องเวียนว่ายตายเกิดไปจนกว่าคนเราจะได้ปฏิบัติขุดเกลากิเลส ด้วยการควบคุมความต้องการทางกายตามแบบที่สมาชิกของสมาคมไพธากอรัสถือปฏิบัติ เมื่อนั้นแหละวิญญาณจึงจะบริสุทธิ์พอที่จะคืนกลับสู่ที่พยสถานของพระเจ้าและเป็นอันหลุดพ้นจากสังสารวัฏ

ไพธากอรัสเรียกผู้ปฏิบัติ เพื่อความหลุดพ้นว่า “นักปรัชญา” โดยที่ไพธากอรัสได้แบ่งคนออกเป็น ๓ ประเภทเหมือนพระพุทธเจ้าทรงเปรียบเทียบ

บุคคลเป็นดอกบัว ๔ เหล่า ไพรากอรัสยกตัวอย่างว่า คนที่ไปร่วมงานกีฬาโอลิมปิกมี ๓ ประเภท คือ พวกแรกไปเพื่อหาผลประโยชน์ เช่น ไปเปิดร้านจำหน่ายสินค้าในบริเวณงาน พวกที่สองไปในฐานะนักกีฬาผู้เข้าแข่งขัน ส่วนพวกที่สามเพียงแต่ไปชมงานเท่านั้น คนเราโดยทั่วไปก็แบ่งได้เป็น ๓ ประเภทคือพวกแรกตั้งหน้าตั้งตาอวดบอกรายหาผลประโยชน์และความสนุกสนาน พวกที่สองมุ่งแสวงหาชื่อเสียงเหมือนนักกีฬา และพวกที่สามทำตัวเป็นเพียงผู้ชมไม่ยอมเดินไปตามบทเพลงของกิเลส เขาสมัครใจชมมากกว่าจะแสดงเอง และพวกสุดท้ายนี้แหละคือนักปรัชญา ในทัศนะของไพรากอรัส นักปรัชญาเป็นผู้แสวงหาแก่นสารของชีวิตและปฏิบัติตนเพื่อความหลุดพ้นอย่างแท้จริง ตรงนี้เราจะพบความแตกต่างระหว่างอาเลสกับไพรากอรัส ในรายการปรัชญาเป็นเพียงกิจกรรมสนองความอยากรู้ของจิตใจ แต่สำหรับไพรากอรัส ปรัชญาเป็นแนวปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้น

ที่มาของคำว่า “นักปรัชญา”

ไพรากอรัสเป็นคนแรกที่เรียกตัวเองว่า “นักปรัชญา” (Philosopher)^๔ มีเรื่องเล่าว่า วันหนึ่งไพรากอรัสมีโอกาสสนทนากับพระเจ้าลีออน (Leon) ผู้ครองแคว้นฟลิอุส (Flisus) พระเจ้าลีออนทรงเห็นว่าไพรากอรัสฉลาดปราดเปรื่องมาก จึงตรัสถามว่า ไพรากอรัสฉลาดรอบรู้ในวิชาการสาขาใด ไพรากอรัสตอบว่า ตัวท่านเองยังไม่ใช่คนฉลาดรอบรู้ (Sophoi) เพราะยังเป็นมนุษย์ธรรมดา มีแต่พระผู้เป็นเจ้าเท่านั้นที่เป็นสรรพปัญญา คือ ฐึ่สารพัด ตัวท่านจึงเป็นเพียง “คนที่รักในความฉลาดรอบรู้” (Philosophoi) เท่านั้น คำว่า “Philosophoi” ในภาษากรีกได้กลายมาเป็น Philosopher (นักปรัชญา) ในภาษาอังกฤษ ดังนั้นนักปรัชญาในทัศนะของไพรากอรัสก็คือ “คนที่รักในความฉลาดรอบรู้” นั่นเอง

จากเรื่องนี้ เราจึงมั่นใจได้ว่า ไพรากอรัสไม่ใช่เป็นเพียงศาสตราจารย์ที่ลึกลับหากยังเป็นนักปรัชญาอีกด้วย จึงเกิดปัญหาว่า ปรัชญาของไพรากอรัสเป็นเช่นใด ?

คำสอนทางปรัชญา

ไพธากอรัสเป็นนักคณิตศาสตร์ ท่านเป็นผู้ค้นพบทฤษฎีบทที่ ๔๗ ของเรขาคณิตแบบยูคลิด ปรัชญาของท่านจึงว่าด้วยทฤษฎีจำนวนเลข ท่านบอกว่าจำนวนเลข (Number) เป็นลักษณะสำคัญที่สุดของสรรพสิ่งในโลก เหตุผลมีอยู่ว่า สิ่งของต่าง ๆ ล้วนมีคุณลักษณะบางอย่างใดอย่างหนึ่ง คือมีสี มีกลิ่น รส และความอ่อนแข็ง แต่กระนั้นคุณลักษณะเหล่านี้ก็ไม่ใช่สิ่งถาวร เพราะเราอาจจินตนาการถึงของบางอย่างที่ไม่มีสีหรือกลิ่น จำนวนต่างหากเป็นลักษณะถาวรของสิ่งทั้งหลาย เราไม่อาจจินตนาการถึงสิ่งใด โดยไม่รวมเอาจำนวนอยู่ด้วย^๔ เพราะอย่างน้อยเราก็ต้องกำลังจินตนาการถึงของสิ่งหนึ่ง หรือสองสิ่งเสมอ คำว่า “หนึ่ง, สอง” แสดงให้เห็นว่า จำนวนเลขติดอยู่ในสรรพสิ่งตลอดเวลา

ยิ่งกว่านั้น เรายังพบจำนวนเลขอยู่ในความสัมพันธ์ของสิ่งทั้งหลาย กล่าวอีกนัยหนึ่ง เราสามารถอธิบายความสัมพันธ์ของสรรพสิ่งด้วยจำนวนเลข ตัวอย่างเช่น ทศนิยมภาพอันสวยงามของทุ่งหญ้าเขียวขจีซึ่งทอดยาวไปจรดแนวป่า และลึบ ๆ ด้านหลังแนวป่านั้น มีขุนเขาตั้งตระหง่านประดุจกำแพงยักษ์ เราเห็นฉากธรรมชาตินี้แล้วก็สมว่างาม เพราะธรรมชาติได้นำเอาทุ่งหญ้าและป่าเขา มาจัดวางอย่างได้สัดส่วน มีระเบียบและกลมกลืน ดังนั้นเราสามารถอธิบายความสัมพันธ์ระหว่างทุ่งหญ้ากับป่าเขาด้วยจำนวนเลข เราอาจบอกว่า ฉากธรรมชาติงามได้สัดส่วนก็เพราะว่า แนวป่ากว้างกว่าทุ่งหญ้าสี่เท่า และขุนเขายาวกว่าแนวป่าหกเท่า หรือเราอาจบอกว่า ภูเขาแต่ละลูกตั้งอยู่เป็นระเบียบ ทั้งนี้เพราะยอดเขาแต่ละยอดตั้งอยู่ห่างกันในระยะเท่ากันกิโลเมตร ซึ่งเราสามารถคำนวณออกมาเป็นตัวเลข เหตุนี้เมื่อเราพบความมีระเบียบ กลมกลืนและถูกต้องส่วนในของสิ่งใด เราก็จะพบจำนวนเลขอยู่ในของสิ่งนั้น จำนวนเลขเป็นตัวกำหนดโครงสร้างแห่งความสัมพันธ์ของสรรพสิ่ง สิ่งทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันโดยเลียนแบบจำนวนเลข ดังนั้น ไม่ว่าเราจะมองไปทางไหนเราจะพบจำนวนเลขเต็มไปหมด

ไพธากอรัสไม่ได้บอกว่า จำนวนเลขเป็นปฐมธาตุของโลกอย่างที่บางท่านเข้าใจแล้วปฐมธาตุของโลกคืออะไร? ปฐมธาตุของโลกคือหน่วย

(Unit)^{๑๐} สิ่งทั้งหลายอันรวมถึงจำนวนเลขเกิดมาจากหน่วยหน่วยนั้นหรือจุดรวมกันทำให้เกิดเส้น เส้นรวมกันทำให้เกิดเนื้อที่ เนื้อที่รวมกันทำให้เกิดปริมาตร^{๑๑} อาจมีปัญหาคำว่า หน่วยคืออะไร ? เราไม่พบคำตอบที่ชัดเจนในเรื่องนี้ จึงขอสันนิษฐานว่า หน่วยน่าจะได้แก่ปริมาณ หรืออะตอมนั่นเอง ใจความของปรัชญาไพธากอรัสจึงมีอยู่ว่า ปริมาณเป็นปฐมธาตุของโลก เมื่อปริมาณรวมตัวกันในลักษณะที่เลียนแบบจำนวนเลข สรรพสิ่งในโลกจึงเกิดขึ้น

บทสรุป

ไพธากอรัสสอนเรื่องอมตภาพของวิญญาณว่าสามารถไปเกิดใหม่ หลังจากความตายของกายเนื้อ ความเชื่ออย่างนี้ไม่ใช่เรื่องแปลกใหม่ในหมู่ชาวกรีกสมัยนั้น เพราะแม้ศาสนาชาวบ้านที่แพร่หลายอยู่ในสังคมกรีกยุคนั้นก็สอนเรื่องนี้เหมือนกัน ศาสนาที่วากีคือลัทธิออร์ฟิ (Orphism) ที่เริ่มแพร่หลายเข้าไปในอาณาจักรกรีกตั้งแต่ศตวรรษที่ ๗ ก่อนคริสตกาล เราสังเกตพบว่า คำสอนเรื่องวิญญาณไม่ดับสูญนี่เป็นที่ยอมรับกันทั่วไปในสังคมยุคโบราณ ดังเช่นชาวอียิปต์เก็บศพเป็นมัมมี่ไว้เพราะเชื่อว่า สักวันหนึ่ง วิญญาณของผู้ตายจะกลับคืนสู่ร่าง แล้วมัมมี่จะฟื้นคืนชีพ ชาวอินเดียโบราณทำบุญบูชาโยคีก็เพราะความหวังว่า วิญญาณตนจะได้ไปเกิดในสวรรค์ เพราะโยคีกรรมนั้น ความเชื่อเรื่องความไม่ดับสูญของวิญญาณจึงแพร่หลายอยู่ในอินเดีย อียิปต์ กรีก และเปอร์เซีย ทั้งนี้เพราะคนเราส่วนมากไม่ว่าจะยากดีมีจนอย่างไรก็ไม่อยากเกิดหนเดียวตายหนเดียว คนที่มั่งมีอยู่แล้วก็ปรารถนาให้วิญญาณของตนไปเป็นเทวดานายทุนอยู่บนสวรรค์ ส่วนคนยากจนก็ยังหวังว่า ชาติหน้าจะขอแก้ตัวใหม่ ขอเป็นเอกอัครมหาเศรษฐีก็เขาสักชาติเถอะน่า ดังนั้นคำสอนเรื่องตายแล้วเกิด จึงเป็นที่ถูกใจคนทั่วไป และไพธากอรัสก็เสนอคำสอนที่ถูกใจอันนี้ จึงเรียกศรัทธาจากชาวกรีกได้อย่างกว้างขวาง

แต่เมื่อเทียบกับทฤษฎีเรื่องสังสารวัฏหรือการเวียนว่ายตายเกิดในพุทธศาสนาแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้าเปี่ยมเหตุผล และลึกซึ้งมากกว่าของไพธากอรัส และเมื่อหันมามองดูหลักปรัชญาของไพธากอรัส เราก็พบว่าทฤษฎี

จำนวนเลขมีน้ำหนักขวนเขื้อเพียงเล็กน้อย ทฤษฎีคณิตศาสตร์สมัยปัจจุบันไปไกลกว่านี้มากนัก ถ้ากระนั้น บางท่านอาจสงสัยว่า การศึกษาแนวความคิดที่ล้ำสมัยเช่นนี้จะมีประโยชน์อันใด ? ขอตอบว่าเราศึกษาก็เพื่อให้เห็นวิวัฒนาการของความคิดทางปรัชญา ไพธากอรัสเป็นผู้เสนอปรัชญาอย่างมีระบบ ความคิดของท่านจึงมีอิทธิพลต่อนักปรัชญารุ่นหลัง ถ้าพิจารณาหลักปรัชญาของพลาโตอย่างใกล้ชิด เราจะพบว่า พลาโตได้รับแนวความคิดหลายอย่างจากไพธากอรัสไปสร้างระบบปรัชญาของตน^{๑๒} ไพธากอรัสจึงเป็นปรัชญาเมธีผู้ติดอันดับแนวหน้าในทำเนียบของนักปรัชญากรีกโบราณ.

บทที่ ๓

เฮราคลีตัส (Heraclitus)

ปรัชญาที่เชื่อกับวิทยาการแขนงอื่นคือ มีจุดเริ่มต้นและพัฒนาตัวเองมาเป็นลำดับปรัชญาเริ่มต้นเมื่อไร ไม่มีใครทราบแน่นอนแต่ทราบเป็นชาวตะวันตกคนแรกๆที่คิดปรัชญาอย่างเป็นการเป็นงาน ปรัชญาของท่านเรียบง่ายนักปรัชญารุ่นหลังได้ช่วยคิดต่อเติมจนทำให้ปรัชญากลายเป็นระบบความคิดอันวิจิตรพิสดารมากขึ้น ในตอนนี้ เราจะศึกษาปรัชญากรีกที่เกิดจากการคิดคำนึงอย่างประณีตบรรจงของเฮราคลีตัส นักปรัชญานี้กับพระพุทธเจ้าแม้จะอยู่ห่างกันคนละมุมโลก แต่ก็ค้นพบหลักอนิจจตา หรือกฎแห่งความเปลี่ยนแปลงได้เหมือนกันในเวลาไล่เลี่ยกัน ดังนั้น การศึกษาปรัชญาของเฮราคลีตัสอาจช่วยให้เรามองหลักอนิจจตาในพระพุทธศาสนาจากแง่มุมใหม่บ้างก็เป็นได้

ชีวประวัติ

เฮราคลีตัส (ก.ค.ศ. ๕๓๕ - ๔๗๕) ถือกำเนิดในเมืองเอเฟซุส (Ephesus) ซึ่งเป็นหนึ่งใน ๑๒ นครรัฐที่สังกัดอยู่ในอาณาจักรกรีกกลุ่มไอโอเนีย เฮราคลีตัสเกิดในตระกูลสูง เล่ากันว่า ท่านเป็นเชื้อพระวงศ์อันดับสูงแห่งนครรัฐเอเฟซุส ท่านจึงมีสิทธิ์เป็นบาชิลิสหรือราชาแห่งนครรัฐนี้ แต่ท่านได้สละสิทธิ์ในราชสมบัติให้แก่พระอนุชา แล้วปลีกตัวออกจากสังคมไปบำเพ็ญตนเป็นนักปรัชญา และท่านได้ประสบผลสำเร็จในทางนี้ จนชื่อเสียงของท่านจรจรายไปทั่ว แต่ท่านก็มีคนไม่ชอบหน้าอยู่มากทั้งนี้เพราะท่านมักยกตนเหนือคนอื่น ท่านประกาศว่าตัวเองได้ค้นพบปรัชญาอันเห็นปรัชญา (Philosophic Insight) ปรัชญาที่ท่านค้นพบจึงแปลกใหม่ และดีเด่นเหนือกว่าของผู้ใดทั้งหมด ท่านพูดอย่างตมั่นต่อความคิดของนักปรัชญาร่วมสมัย อย่างไพธากอรัส และเซโนฟาเนส

ท่านกล่าวหาจนถึงขนาดโจมตี โฮเมอร์ (Homer จินตกรีกผู้มีชีวิตอยู่ในศตวรรษที่ ๘ ก.ค.ศ.) เฮราคลีตัสจึงนับเป็นคนทรงง ผู้ไม่ยอมก้มศีรษะให้ใครและไม่เคยเห็นใครเก่งเท่าตน

เฮราคลีตัสเขียนตำราปรัชญาไว้เล่มหนึ่ง ให้ชื่อว่า “ธรรมชาติ” (On Nature) แต่ข้อความในตำรานี้ได้หล่นหายกระจัดกระจายไปตามกาลเวลา ส่วนที่เหลือตกทอดมาถึงคนรุ่นปัจจุบันก็เป็นแค่ เศษนิพนธ์ (Fragments) คือเป็นข้อความสั้น ๆ ที่นักปรัชญารุ่นหลังยกไปอ้างว่าเป็นคำพูดของเฮราคลีตัส จากเศษนิพนธ์เหล่านั้น เราทราบแนวการเขียนของท่านว่าท่านชอบใช้คำพูดสั้นกระชับ กินความหมายลึกซึ้งยากแก่การเข้าใจ เช่นท่านกล่าวว่า “การเรียนรู้มากไม่ช่วยให้เข้าใจมาก” หรือ “ถ้าท่านไม่พยายามคาดคิดในแง่มุมที่คนคิดไม่ถึง ท่านจะไม่มีวันค้นพบความจริง เพราะความจริงพบได้ยากมาก” เฮราคลีตัสเองก็ไม่พยายามอธิบายข้อความที่ท่านพูดเสียด้วย เหมือนกับว่าท่านจงใจเขียนปรัชญาให้อ่านยาก โดยอ้างว่า ท่านเขียนปรัชญาสำหรับปัญญาชน (Intelligentsia) โดยเฉพาะ^{๑๓} หากว่าสามัญชนคนใดอ่านไม่เข้าใจ ก็ถือว่าเป็นกรรมของคนผู้นั้น เหตุนี้ เฮราคลีตัสจึงได้ฉายาว่า ผู้อำพราง (The Obscure)^{๑๔}

ปัญหาปรัชญา

ปัญหาปรัชญาที่เกิดในใจของนักปรัชญาแต่ละคนมักแตกต่างกันไป เรื่องที่นักปรัชญาแต่ละคนหรือแต่ละสำนักศึกษาจึงไม่เหมือนกัน เป็นต้นว่า นักปรัชญาสำนักไมเลตุสสนใจเรื่องปฐมธาตุของโลก ไพธากอรัสศึกษาทฤษฎีจำนวนเลข ส่วนเฮราคลีตัส ค้นคิดเรื่อง ความเปลี่ยนแปลง (Change) หรือ อนิจจัง เฮราคลีตัสเป็นนักปรัชญากรีกคนแรกที่ขบคิดเรื่องนี้ ความจริงนั้นนักปรัชญาสำนักไมเลตุสได้พูดถึงความเปลี่ยนแปลงเหมือนกัน เช่น ธาเลสบอกว่าปฐมธาตุคือน้ำ ได้ “แปรรูป” เป็นไฟหรือเป็นดินนั้นเท่ากับว่า ธาเลสยอมรับว่าความเปลี่ยนแปลงมีอยู่ แต่นั่นเป็นการยอมรับอย่างขอไปที ท่านไม่ได้เก็บเรื่องนี้มาพินิจพิเคราะห์อย่างจริงจัง ในศตวรรษต่อมาเฮราคลีตัสเห็นว่านักปรัชญา

ไม่ควรมองข้ามปัญหาเรื่องความเปลี่ยนแปลง ท่านจึงเริ่มค้นคิดเพื่อไขความกระจ่างเกี่ยวกับเรื่องนี้ และนี่คือจุดเริ่มต้นแห่งการคิดปรัชญาของเฮราคลิตุส

ความเปลี่ยนแปลง

เฮราคลิตุสกล่าวว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นลักษณะที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ทุกสิ่งเป็นอนิจจัง มันเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วดับไปเป็นธรรมดา สิ่งใดสิ่งหนึ่งเกิดขึ้น สิ่งนั้นจะเปลี่ยนจากสภาพหนึ่ง ไปสู่สภาพหนึ่ง เหมือนคนที่ต้องเปลี่ยนสภาพ จากเด็ก ไปเป็นหนุ่มสาว และจากหนุ่มสาวเข้าสู่ชรา ไม่มีใครต้านกระแส แห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ได้ ใครเล่าจะสามารถคงความเป็นหนุ่มสาวไว้เป็น ศตวรรษ ไม่มีทาง มนุษย์และสรรพสิ่งมีธาตุแท้เหมือนกันคือ ต้องเปลี่ยนแปลง เฮราคลิตุสกล่าวว่า “ทุกสิ่งทุกอย่างเลื่อนไหลไปเป็นกระแส”^{๑๕} คุจดังสายน้ำ ในลำธารที่นับวันแต่จะไหลรินไปอย่างไม่วันหยุดนิ่ง ในโลกนี้ไม่มีสิ่งใด เทียงแท้คงที่แม้ชั่วขณะที่เดียว มองจากภายนอกเราอาจไม่พบความเปลี่ยนแปลง ภายโนสิ่งต่าง ๆ แต่พอเพ่งพิจารณาอย่างใกล้ชิด เราจะพบว่า ไม่มีอะไรคงเดิม ได้แม้ชั่วเวลาอันสั้น เฮราคลิตุสอธิบายเรื่องนี้ไว้อย่างคมคายว่า “ท่านไม่สามารถ ก้าวลงในแม่น้ำสายเดียวกันได้ถึงสองครั้ง (You cannot step twice into the river)”^{๑๖} เพราะเมื่อเราขึ้นจากแม่น้ำมาขึ้นบนฝั่ง น้ำเฉพาะตรงที่ที่เรา ก้าวลงแม่น้ำเป็นครั้งแรกได้ไหลเลยไป น้ำใหม่ไหลมาแทนที่ เมื่อเราก้าวลง แม่น้ำเป็นครั้งที่สอง น้ำที่สัมผัสกายเราจึงไม่ใช่เก่า สภาพของแม่น้ำตรงนั้น ได้เปลี่ยนไปแล้ว แม่น้ำที่เราลงไปในครั้งนี้สองจึงไม่ใช่แม่น้ำสายเดิม จุดที่ เฮราคลิตุสต้องการเน้นจากเรื่องนี้ก็คือ ในโลกนี้ไม่มีอะไรคงเดิม แม้แต่คนที่ เราพบจำเจออยู่ทุกวันนี้ก็เถอะ เขาไม่ใช่คนหน้าเดิมหรอก เพราะนอกจาก กระแสความคิดของเขาจะเปลี่ยนไปทุกขณะแล้ว ใบหน้าของเขาก็ยังเปลี่ยน ไปตลอดเวลา ทั้งนี้เพราะเซลล์เก่าบนผิวหนังตายไปและมีเซลล์ใหม่มาแทนที่ ถ้าเชื่อตามเฮราคลิตุส เราก็กล่าวได้ว่า ในโลกนี้ไม่มีอะไรแน่นอน นอกจาก ความไม่แน่นอน.

ปฐมธาตุของโลก

เฮราคลีตุสยังขบคิดต่อไปว่าโลกที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลานี้เกิดจากอะไร ? ปฐมธาตุหรือแก่นแท้ของโลกคืออะไร ? เฮราคลีตุสมีความเห็นว่าเนื่องจากสรรพสิ่งในโลกมีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติ เฮราคลีตุสไม่เห็นด้วยกับสำนักไมเลตุสที่เสนอว่า น้ำ, อนันต์, หรืออากาศเป็นปฐมธาตุของโลก ตามทัศนะของเฮราคลีตุส สิ่งทั้งสามเป็นสิ่งที่คงที่ถาวร ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง สิ่งใดจะเป็นปฐมธาตุของโลก สิ่งนั้นต้องมีพลังเปลี่ยนแปลงในตัวเอง แต่เนื่องจากว่า ไฟมีพลังเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ไฟจึงเป็นปฐมธาตุของโลก เฮราคลีตุสกล่าวว่า "โลกนี้ ซึ่งเป็นโลกเดียวกันสำหรับทุกคน ไม่มีเทพเจ้าองค์ใดหรือมนุษย์คนใดสร้างขึ้นมา แต่ทว่าโลกนี้ได้เป็น, กำลังเป็น และรู้จัก เป็นไฟอมตะ (Everliving Fire)"^{๑๗}

ไฟคือปฐมธาตุ

เปลวไฟนั้นเปลี่ยนแปลงได้รวดเร็วประเดี่ยวิบริหรี ประเดี่ยวเรื่องรอง บางครั้งลุกโผลง แต่บางครั้งวอดลง ไฟกองเดียวกันแต่มีลักษณะแปรปรวน เปลี่ยนได้หลายอย่าง นี่คือเหตุให้เฮราคลีตุสกล่าวว่า ไฟมีธรรมชาติเปลี่ยนแปลงง่าย ไฟเป็นธาตุดั้งเดิมของโลก เพราะไฟแปรรูปเป็นสรรพสิ่ง โดยระยะแรกไฟแปรรูปเป็นลม จากลมเป็นน้ำ จากน้ำเป็นดิน นี่เป็นการแปรรูปแบบ "ทางลง" (Downward Path) นอกจากนี้ ดินอาจแปรรูปกลับเป็นน้ำ จากน้ำเป็นลม และจากลมเป็นไฟ เฮราคลีตุสเรียกการแปรรูปชนิดนี้ว่า "ทางขึ้น" (Upward Path) ท่านยังได้แถลงเพิ่มเติมว่า เมื่อไฟแปรรูปเป็นสิ่งอื่น ๆ สิ่งอื่น ๆ นั้นก็ไม่สิ้นสภาพของความเป็นไฟ สรรพสิ่งล้วนเป็นไฟที่เปลี่ยนเครื่องแต่งกายเท่านั้นเอง ดินคือไฟ หินคือไฟ วิญญาณคือไฟ และพระผู้เป็นเจ้า (GOD) ก็คือไฟ^{๑๘} ทุกสิ่งคือไฟ และไฟคือทุกสิ่ง เหตุนั้น เฮราคลีตุสจึงกล่าวว่า "ทุกสิ่งกลายเป็นสิ่งเดียว และสิ่งเดียวกลายเป็นทุกสิ่ง"^{๑๙}

ความขัดแย้ง

แม้ว่าในเอกภพหรือจักรวาลนี้จะมีสิ่งต่าง ๆ มากมายหลายชนิด แต่สิ่งทั้งหลายก็ “กลายเป็นสิ่งเดียว” เพราะมีธาตุแท้เหมือนกันคือมาจากไฟ สรรพสิ่งจึงอยู่อย่างกลมกลืนเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน แม้สิ่งต่าง ๆ จะแบ่งเป็นคู่ชนิดขัดแย้งกัน เช่น เย็นกับร้อน, อ่อนกับแข็ง, ตีกับชัว, หรือเป็นกับตาย แต่ก็เป็นการขัดแย้งเพื่อการประสาน เป็นการแตกร้างเพื่อรวมตัวกันใหม่ ยิ่งไปกว่านั้นความขัดแย้งเป็นสิ่งจำเป็นเพื่อการดำรงอยู่ ถ้าไม่มีการขัดแย้งภายในสิ่งใด สิ่งนั้นจะคงอยู่ไม่ได้ เฮอร์คลิตุสกล่าวว่า “ความขัดแย้งก่อให้เกิดความสามัคคี การแตกร้างก่อให้เกิดความกลมกลืนบรรเจิดสุข สรรพสิ่งเกิดมาจากการขัดแย้ง” และ “สงคราม (หรือการขัดแย้ง) เป็นบิดาและราชาแห่งสรรพสิ่ง”^{๒๐} ชื่อนี้ชวนให้นึกถึงแนวคิดปัจจุบันว่า “ชีวิตคือการต่อสู้”

เอกภาพในเอกภพ

เพราะมีความแตกร้าง เราจึงรู้จักการรวมตัว เพราะมีสิ่งขัดแย้ง เราจึงพบความกลมกลืน โลกนี้เป็นโลกแห่งความกลมกลืนของสิ่งขัดแย้ง เหมือนดนตรีอันไพเราะ เป็นผลจากการประสานเสียงของเสียงสูง เสียงต่ำ เสียงกลอง และเสียงกีตาร์ เป็นต้น เฮอร์คลิตุสกล่าวว่า ถ้าเรามองโลกในมุมหนึ่ง เราจะพบแต่สิ่งขัดแย้งกัน แต่ถ้ามองโลกในมุมอื่นเราจะพบความกลมกลืนเป็นอันเดียวกันของสรรพสิ่ง คนธรรมดาจะเห็นความขัดแย้งในสิ่งทั้งหลาย แต่ผู้ที่เข้าถึง “วจนะ” (Logos) จะพบเอกภาพในสรรพสิ่ง เขาจะเข้าใจแจ่มแจ้งว่า เย็นไม่ต่างจากร้อน สุขไม่ต่างจากทุกข์ เพราะเย็นก็คือร้อนน้อย ร้อนก็คือเย็นน้อย และ สุขคือทุกข์น้อย ทุกข์คือสุขน้อย มันเปลี่ยนแปลงสลับกันไปสลับกันมา ดังที่เฮอร์คลิตุสบอกว่า “เย็นเปลี่ยนแปลงเป็นร้อน ร้อนเปลี่ยนแปลงเป็นเย็น ชื้นกลายเป็นแห้ง แห้งกลายเป็นเปียก”^{๒๑} โดยนัยนี้ ตีกลายเป็นเลวและเลวกลายเป็นดี “ดีและเลวเป็นสิ่งเดียวกัน”^{๒๒} และ “ชีวิตกับความตาย ตื่นกับหลับ หนุ่มกับแก่ ก็เป็นสิ่งเดียวกัน”^{๒๓}

เพราะในแต่ละคู่มือการเปลี่ยนแปลงสลับไปมาทั้งนี้เพราะคุณสมบัติทุกอย่างต้องเปลี่ยนแปลงไป ไม่มีอะไรคงเดิม เหตุฉะนั้นผู้ปรัชญาคนหนึ่งเห็นว่าจะ ย่อมเห็นความกลมกลืนของสิ่งทั้งหลายโดยนัยนี้^{๒๔}

วจนะ (Logos)

ปัญหาจึงเกิดตามมาว่า วจนะคืออะไร ? คำว่า Logos เป็นภาษากรีกโฮเมอร์ จอมกวีกรีกใช้คำนี้ในความหมายว่า “คำพูด หรือวจนะ (Word or Speech)”^{๒๕} ดังนั้น เมื่อมีผู้บัญญัติศัพท์ว่า “วจนะ” ใช้แทน Logos ในภาษาไทย^{๒๖} ผู้เขียนจึงเห็นด้วย แต่คำว่า “วจนะ” นี้ยังถูกใช้ในความหมายอื่น ๆ คือบางครั้งใช้หมายถึง “กฎ” (Law) และในภายหลังนักปรัชญาคริสตนำคำนี้ไปใช้กับ พระบุตร หรือพระเยซู

แล้วเฮราคลีตัสละ ใช้คำว่า วจนะ นี้ ในความหมายใด ? ถึงแม้เฮราคลีตัสจะกล่าวว่าโลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงนั้นก็เกิดขึ้นอย่างเป็นระบบและระเบียบ สิ่งต่าง ๆ ไม่ได้เปลี่ยนแปลงไปตามอำเภอใจ โลกนี้จึงไม่ใช่กลีพ (Chaos) อันไร้แบบแผน แต่เป็นจักรวาล (Cosmos) ที่มีกฎเกณฑ์ สรรพสิ่งในจักรวาลเกิดขึ้นเปลี่ยนแปลงและดับไปภายใต้ “มาตรการที่แน่นอน” (Fixed Measure) มาตรการอันนั้นได้แก่ “กฎแห่งความเปลี่ยนแปลง” (Law of Change)^{๒๗} กฎนี้เองที่ควบคุมความเปลี่ยนแปลงให้เป็นไปอย่างมีระเบียบไม่สับสนอลหม่าน กฎนี้อาจหมายถึงพระเจ้าก็ได้ หรือหมายถึงธรรมในฐานะเป็นกฎธรรมชาติก็ได้ เฮราคลีตัสใช้คำว่า วจนะให้หมายถึง กฎแห่งความเปลี่ยนแปลงนี้ เพราะท่านกล่าวว่า สรรพสิ่งเกิดขึ้นภายใต้การควบคุมของวจนะ^{๒๘} และวจนะนี้แทรกซึมอยู่ทั่วไป ผ่านหูผ่านตาคนธรรมดาอยู่ทุกวันแต่ก็ไม่มีใครตระหนักรู้ เพราะวจนะรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส คนที่ใช้เหตุผลเท่านั้นจึงหยั่งรู้ วจนะได้ แน่แน่นอนว่าเฮราคลีตัสบรรลุปรัชญาคนหนึ่งเห็นวจนะนั้นแล้วจึงประกาศว่าปรัชญาของท่านเป็นความจริงยิ่งกว่าปรัชญาใด ๆ ในยุคเดียวกัน

เฮราคลิตุสกับพระพุทธศาสนา

ปรัชญาเรื่องความเปลี่ยนแปลงที่เสนอมามีส่วนคล้ายคลึงกับหลักอนิจจตา ในพระพุทธศาสนาที่สอนว่า สังขารหรือสรรพสิ่งในโลกไม่เที่ยงแท้ถาวร มันมีอันเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วดับไปเป็นธรรมดา เฮราคลิตุสกับพระพุทธศาสนาอธิบายความหมายของความเปลี่ยนแปลงไว้เหมือนกัน แต่กระนั้นก็มีข้อแตกต่างที่สำคัญอยู่ประการหนึ่ง นั่นคือ เมื่อมาถึงปัญหาที่ว่า ทำไมสรรพสิ่งจึงเปลี่ยนแปลง ? เฮราคลิตุสจะตอบว่า เพราะธาตุแท้ของสรรพสิ่งมีธรรมชาติเปลี่ยนแปลง และธาตุแท้ นั่นคือ ไฟ โปรดเข้าใจว่า ไฟในที่นี้ไม่ใช่สารวิสตุ เพราะไฟมีธาตุวิญญาณสิงอยู่ เหตุนั้นเฮราคลิตุสจึงกล่าวว่า วิญญาณคือไฟและพระผู้เป็นเจ้าของไฟ จากการลำดับความนี้ ผู้เขียนมีทัศนะว่า เฮราคลิตุสเชื่อว่าสรรพสิ่งมีแก่นแท้เป็นไฟ แต่ไฟนั้นเป็นวิญญาณ เป็นพระผู้เป็นเจ้าของ ไฟจึงเป็น “อัตตา” เหตุนั้น ทฤษฎีความเปลี่ยนแปลงของเฮราคลิตุสจึงตั้งอยู่บนทฤษฎี “อัตตา”

เราตั้งปัญหาเดียวกันอีกว่า ทำไมสรรพสิ่งจึงเปลี่ยนแปลง ? พระพุทธศาสนาจะตอบว่าเพราะสรรพสิ่งไม่มีแก่นแท้อันคงที่ถาวร สิ่งทั้งหลายอาศัยกันและกันเกิดขึ้นตามหลักปฏิจสมุปบาท กล่าวคือ “เพราะสิ่งนี้เกิด สิ่งนี้จึงเกิด เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” (อิมสสุปปาทา อิห อฺบุปฺขชติ อิมสฺส นิโรธา อิหฺ นินฺรุชฺชติ) เราจะไม่พบธาตุแท้ที่เป็นแก่นอยู่ในสิ่งใด ทุกสิ่งว่างจากแก่นแท้ ว่างจากตัวตน ทุกสิ่งเป็น “อนัตตา” สรรพสิ่งในโลกที่ปรากฏว่าเปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลานั้น ก็เนื่องมาจากว่า มันไม่มีแก่นแท้ ไม่มีอัตตา เหตุนั้น ทฤษฎีความเปลี่ยนแปลงของพระพุทธศาสนาจึงมีความสัมพันธ์กันกับทฤษฎี “อนัตตา” ซึ่งแตกต่างจากทฤษฎีความเปลี่ยนแปลงของเฮราคลิตุสที่มีความสัมพันธ์กันกับ “ทฤษฎีอัตตา”^{๒๔}

บทสรุป

หากปรัชญาเปรียบได้กับภาพแห่งความคิด เฮราคลิตุสก็เป็นจิตรกรคนหนึ่งที่ว่าดภาพแห่งความคิดได้งดงามน่าประทับใจ ปรัชญาของท่านแปลกใหม่

และเปี่ยมด้วยเหตุผลมาก ในสมัยนั้น ปรัชญาของเฮราคลิตุสพัฒนาสำนักปรัชญาสำนักไมเลตุสที่เสนอว่า น้ำ, อากาศ, และอากาศเป็นปฐมธาตุของโลก สำนักไมเลตุสไม่สามารถอธิบายได้ชัดเจนว่าทำไมปฐมธาตุเหล่านั้น จึงต้องแปรรูปเป็นสรรพสิ่งที่ยึดแย้งกันและกัน เฮราคลิตุสออกอาสาเสริมจุดอ่อนตรงนี้ โดยเสนอว่า ปฐมธาตุคือไฟ และไฟจำต้องแปรรูปเป็นสรรพสิ่ง เพราะว่าตัวไฟเองมีความเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมชาติ เหตุนั้น ความเปลี่ยนแปลงในโลกเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ ความเปลี่ยนแปลงเป็นของจริง ไม่ใช่เหตุบังเอิญ นี่คือหลักปรัชญาของเฮราคลิตุส แต่นักปรัชญากลุ่มหนึ่งมีความเห็นตรงกันข้ามกับเฮราคลิตุส นักปรัชญาเหล่านั้นเชื่อว่า ความเปลี่ยนแปลงเป็นเหตุบังเอิญหรือสิ่งมายา สัจธรรมจะต้องไม่เปลี่ยนแปลง สำหรับรายละเอียดในเรื่องของนักปรัชญาผู้คิดสวนทางกับเฮราคลิตุสนี้ ผู้เขียนจะพูดถึงในตอนต่อไปอันว่าด้วยปรัชญาสำนักเอเลีย

บทที่ ๔

สำนักเอเลีย

เอเลีย (Elea) เป็นชื่อของนครรัฐหนึ่งของกรีกในดินแดนภาคใต้ของคาบสมุทรอิตาลี สำนักปรัชญาที่ตั้งอยู่ ณ นครรัฐนี้ได้ชื่อว่าสำนักเอเลีย (The Eleatic School) หลักปรัชญาของสำนักนี้ขัดแย้งตรงกันข้ามกับปรัชญาของเฮราคลิตุสที่กล่าวถึงในตอนที่แล้ว ในขณะที่เฮราคลิตุสสอนว่า โลกเป็นอนิจจังหรือเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา สำนักเอเลียกลับสอนว่า โลกเที่ยงเป็นนิรันดร์ ความเปลี่ยนแปลงใดๆ ในโลกเป็นเพียงภาพลวงตา นักปรัชญาคนสำคัญของสำนักเอเลียประกอบด้วย เซโนฟาเนส ปาร์มินิเดส และเซโนแพงเอเลีย

เซโนฟาเนส

(Xenophanes)

เซโนฟาเนส (ก.ค.ศ. ๕๗๐ - ๔๘๐) ไม่ใช่ชาวเอเลียโดยกำเนิด บ้านเกิดเมืองนอนของท่านอยู่ที่เมืองโคโลโฟน (Colophon) อันเป็นนครรัฐหนึ่งที่สังกัดกลุ่มไอโอเนีย เซโนฟาเนสใช้ชีวิตเป็นนักกวีและนักร้องเพลง ท่านชอบท่องเที่ยวร้องเพลงไปตามงานมหรหรรรมในเมืองต่าง ๆ จนในที่สุดได้ลี้ภัยดินแดนภาคใต้ของอิตาลี แต่ไม่มีใครยืนยันว่า ท่านจะได้ตั้งรกรากลงที่เอเลียหรือเปล่า.

เซโนฟาเนสว่าโดยอาชีพก็เป็นกวียิ่งกว่านักปรัชญา บทกวีที่ท่านนิพนธ์ไว้แยกประเภทเป็นมหากาพย์ เพลงโคลก และกลอนเสียดสี ท่านไม่ได้เขียนหนังสือเกี่ยวกับปรัชญาโดยตรง แต่ทว่าปรัชญาของท่านมีสอดแทรกอยู่ในบทกวีที่ท่านนิพนธ์นั้นก็คือ ท่านเผยแพร่ปรัชญาผ่านบทเพลงและบทกวี คำสอนของท่านมุ่งไปที่การแก้ไขศรัทธาในศาสนาของประชาชน ท่านมีความเห็นว่า ประชาชนสมัยนั้น

มีศรัทธาที่ผิดในพระเจ้า ดังนั้นท่านจึงพยายามแสดงศรัทธาที่ถูกต้องแก่ประชาชน โดยมุ่งปฏิรูปศาสนาสมัยนั้นเสียใหม่.

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้า

ชาวกรีกในสมัยของเฮโรโดตัสมีศรัทธาในศาสนาชาวบ้านที่สอนว่าบนยอดเขาโอลิมปัสมีเทพวิมานอันเป็นที่สถิตของเหล่าเทพเจ้า (Gods) อันว่าเทพเจ้าเหล่านั้นล้วนมียศศักดิ์สูงบ้างต่ำบ้างสลดหลั่นกันไป เทพเจ้าผู้ทรงศักดิ์สูงสุดและเป็นประมุขของปวงเทพเจ้ามีนามว่าจูปีเตอร์หรือซุส (Jupiter or Zeus) จูปีเตอร์ทรงมหิทธานุภาพเป็นที่ยิ่ง พระองค์ทรงเป็นเจ้าฟ้าเจ้าแผ่นดิน ชะตาชีวิตของมวลมนุษย์อยู่ภายใต้เทวลิขิตของพระองค์ มนุษย์จะต้องบูชาบวงสรวงพระองค์ เพื่อให้พระองค์โปรดปรานประทานพร ส่วนผู้ใดบังอาจทำให้พระองค์พิโรธผู้นั้นจะถูกลงโทษอย่างสาสม นี่คือการเชื่อเรื่องเทพเจ้าของชาวกรีกยุคนั้น

ความเชื่อที่ผิด

เฮโรโดตัสออกโรงโจมตีว่า ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเช่นนั้นเป็นศรัทธาที่ผิด เทพเจ้าจริง ๆ ไม่ได้มีบุคลิกอย่างจูปีเตอร์ เพราะเทพเจ้าไม่ควรมีอาการมนุษย์โลก โกรธ หลง เหมือนมนุษย์ เทพเจ้าควรบริสุทธิ์ผุดผ่องมากกว่านั้น เฮโรโดตัสกล่าวว่า มันเป็นเรื่องน่าขันที่ตำนานกรีกเล่าว่า เทพเจ้ามีการเกิดและจืดจางสวรรค์ เทพเจ้าบางองค์ประกอบทิวไรตคอร์ปชั่น และบางองค์ก็ประพฤติผิดในโลกเมื่อยคนอื่น เฮโรโดตัสมีทัศนะว่า เทพเจ้าอย่างนี้ไม่น่ากราบไหว้บูชา และเทพเจ้าในความเป็นจริงก็ไม่ได้ประพฤติอย่างนั้น การที่ภาพพจน์ของเทพเจ้าตกต่ำลงไปถึงขนาดนั้นก็เพราะฝีมือของกวีอย่างโฮเมอร์และเฮสิียด^{๑๐} นักกวีทั้งสองนี้พรรณนาลักษณะของเทพเจ้าผิดไปจากความเป็นจริงอย่างมาก ภาพพจน์ของเทพเจ้าจึงถูกบิดเบือนไป.

มนุษย์สร้างเทพเจ้า

เฮโนฟาเนสกล่าวว่า มนุษย์จะต้องไม่วาดภาพเทพเจ้าไปตามจินตนาการของคน มิฉะนั้นจะกลายเป็นว่า มนุษย์สร้างเทพเจ้าได้ตามอำเภอใจ และแน่นอนว่า มนุษย์ย่อมจะสร้างเทพเจ้าให้มีชีวิตจิตใจเหมือนมนุษย์ ซึ่งจะผิดจากลักษณะอันแท้จริงของเทพเจ้า เฮโนฟาเนสกล่าวถางว่า ถ้าวัวหรือสิงโตสามารถวาดภาพได้ วัวคงวาดภาพเทพเจ้าให้มีรูปร่างเหมือนวัว และสิงโตคงวาดภาพเทพเจ้าให้มีรูปร่างเหมือนสิงโต^{๑๑} ที่เป็นดังนั้นก็ด้วยอำนาจอคติในใจผู้วาดภาพของเทพเจ้าจะออกมาในรูปใดจึงขึ้นอยู่กับใจของผู้วาด ภาพที่ได้มาจึงไม่ใช่ภาพที่แท้จริงของเทพเจ้า ดังนั้น ภาพพจน์ของเทพเจ้าที่โฮเมอร์และเฮสิเอียดยึดยึดแก่ชาวกรีกจึงไม่ใช่ลักษณะแท้จริงของเทพเจ้าแต่อย่างใด

พระเจ้าในความจริง

ลักษณะแท้จริงของเทพเจ้าตามทัศนะของเฮโนฟาเนสเป็นดังนี้ คือ เทพเจ้าไม่ได้มีมากมายหลายองค์ (Gods) แต่มีเพียงองค์เดียว ที่เรียกว่า พระเจ้า (God)^{๑๒} และพระเจ้าไม่ได้มีรูปร่างหน้าตาและชีวิตจิตใจเหมือนมนุษย์ พระเจ้ามีรูปทรงกลม มีตาทิพย์ และเป็นสัพพัญญู ทรงมีอยู่ช้านันรัตนกาล พระองค์ไม่มีการอุบัติและจตุติ ไม่มีขอบเขตจำกัด เพราะไม่มีสิ่งอื่นมาจำกัดขอบเขตพระองค์ แต่มองอีกมุมหนึ่งจะว่าพระเจ้ามีขอบเขตจำกัดก็ใช่ เพราะพระองค์มีรูปทรงกลม^{๑๓} แต่เป็นลูกกลมที่เต็มบริบูรณ์จนแบ่งแยกไม่ได้ พระองค์ไม่มีการเคลื่อนที่และไม่มีการเปลี่ยนแปลง

เฮโนฟาเนสไม่ได้สอนว่า พระเจ้าลอยอยู่นอกจักรวาล ตรงกันข้ามท่านกล่าวว่าพระเจ้าอยู่ในโลก เพราะพระเจ้าเป็นอันเดียวกันกับโลก พระเจ้าคือโลก โลกคือพระเจ้า เหตุนั้นพระเจ้าของเฮโนฟาเนสไม่ใช่ดวงวิญญาณบริสุทธิ์ แต่พระเจ้าคือโลกนี้อันมีชีวิตจิตใจ ควรเข้าใจว่า เฮโนฟาเนสได้ยกโลกนี้ขึ้นเป็นพระเจ้า ไม่ใช่ลดพระเจ้าลงเป็นโลก^{๑๔} โดยนัยนี้ เฮโนฟาเนสถือลัทธิสรรพ-

เทวนิยม (Pantheism) เพราะยืนยันว่า ทุกสิ่งทุกอย่างในโลกเป็นชิ้นส่วนแห่งพระเจ้าองค์เดียวกัน

กำเนิดของโลก

นอกจากคำสอนเรื่องพระเจ้าแล้ว เซโนฟาเนสยังได้เสนอข้อสมมติฐานว่าด้วยการกำเนิดของโลกเอาไว้ เซโนฟาเนสเป็นนักทองเทียว ท่านได้เห็นซากพืชและสัตว์ที่แข็งจนกลายเป็นหิน พบเปลือกหอยฝังอยู่ในหิน ท่านจึงสันนิษฐานว่า โลกโผล่ขึ้นจากทะเล และต่อไปจะกลับจมหายลงทะเลไปอีก จากนั้นจะโผล่ขึ้นใหม่ สลับกันอย่างนี้เรื่อยไป

ความสัมพันธ์กับสำนักเอเลีย

เซโนฟาเนสไม่ใช่ผู้ก่อตั้งสำนักเอเลีย เล่ากันว่าท่านมีฐานะเป็นอาจารย์ของปาร์มินิเดส ผู้ก่อตั้งสำนักนี้อีกทีหนึ่ง ปาร์มินิเดสประยุกต์คำสอนของอาจารย์มาสร้างหลักปรัชญาประจำสำนัก โดยได้แนวความคิดจากข้อความที่ว่า "สรรพสิ่งในโลกคือพระเจ้า" และ "พระเจ้าไม่เคยเปลี่ยนแปลง" จึงนำมาสร้างหลักปรัชญาที่ว่าด้วยความเที่ยงแท้คงที่ของโลก

ปาร์มินิเดส

(Parmenides)

ปาร์มินิเดส (ก.ค.ศ. ๕๑๕ - ๔๕๐) เกิดที่เมืองเอเลีย ในวัยหนุ่มเคยสนใจปรัชญาของไพธาโกรัส ภายหลังเปลี่ยนไปรับเอาปรัชญาของเซโนฟาเนสมาเผยแพร่ และตั้งสำนักสอนปรัชญาขึ้นที่เมืองเอเลียนั้นเอง ต่อมาเมื่ออายุได้ ๖๕ ปี เดินทางร่วมกับเซโนผู้ศิษย์ไปยังกรุงเอเธนส์ในเทศกาลสมทกรรมป่านาเธเนอา มีโอกาส

สนทนากับนักปรัชญาหนุ่มชื่อโสคราตีส ปลายได้บันทึกการพบกันระหว่างนักปรัชญาผู้ยิ่งใหญ่ทั้งสองไว้ในบทสนทนา ชื่อปาร์มินิเดส

ปาร์มินิเดสเขียนหนังสือปรัชญาไว้เหมือนกัน แต่เขียนเป็นบทกวี ท่านแบ่งงานเขียนออกเป็นสองภาค ภาคแรกว่าด้วยปรัชญาของท่านเองมีชื่อว่า “วิถีแห่งความจริง” (Way of Truth) ส่วนภาคหลังให้ชื่อว่า “วิถีแห่งความลวง” (Way of Seeming) ว่าด้วยความคิดเห็นผิด ๆ ในสมัยของตน

จุดเริ่มแห่งปรัชญา

ปาร์มินิเดสไม่เห็นด้วยกับการที่เฮราคลิตุสกล่าวว่าสรรพสิ่งในโลกมีอันต้องเปลี่ยนแปลงเป็นธรรมดา เฮราคลิตุสกล่าวว่า ไฟเป็นธาตุดั้งเดิมของสรรพสิ่ง ไฟแปรรูปเป็นสิ่งต่าง ๆ เช่น ไฟแปรรูปเป็นลม จากลมเป็นน้ำ และจากน้ำเป็นดิน แต่ปาร์มินิเดสเห็นว่า การเปลี่ยนแปลงเป็นเรื่องที่ท่านยอมรับไม่ได้ ท่านบอกว่า การเปลี่ยนแปลงไม่มีอยู่จริง ลองคิดดูว่าไฟแปรรูปเป็นลมได้โดยวิธีใด? ในช่วงหัวเลี้ยวหัวต่อที่ไฟจะเปลี่ยนเป็นลมนั้น มีภาวะการณ้อย่างไรเกิดขึ้น เป็นไปได้ไหมว่าไฟดับหายไปก่อนแล้วลมจึงเกิดขึ้นแทนที่ หรือว่าไฟไม่ได้มอดดับหายไป แต่หัวได้เปลี่ยนตัวเองให้เป็นลมโดยอัตโนมัติ? ถ้าเป็นกรณีแรกคือไฟดับตัวเองไปก่อนแล้วลมจึงเกิดขึ้นแทนที่ นั่นหมายความว่า ลมเกิดมาจากความว่างเปล่าที่ไม่มีอะไรอยู่ก่อนเลย แต่ปาร์มินิเดสเห็นว่า ลมจะเกิดความว่างเปล่าไม่ได้ เพราะจากความว่างเปล่าก็จะมีแต่ความว่างเปล่าตามมา ลมย่อมจะต้องเกิดจากบางสิ่งบางอย่าง ดังนั้นเราลองสมมติให้เป็นกรณีหลัง คือไฟยังไม่ได้ดับหายไปไหน แต่หัวว่าเปลี่ยนสภาพเป็นลมติดต่อกันไป ลมจึงจะเกิดมาจากไฟ นั่นแสดงว่า ลมไม่ได้เกิดจากความว่างเปล่า แต่ลมเกิดจากบางสิ่งบางอย่างที่มีอยู่ก่อนแล้ว และสิ่งนั้นก็คือไฟ ลมจึงไม่ใช่สิ่งใหม่ เพราะมันเคยมีอยู่ก่อนในรูปของไฟ ดังนั้นเราจึงไม่อาจใช้คำพูดว่า “ลมเกิดมาจากไฟ” เพราะลมกับไฟเป็นสิ่งเดียวกัน ของสิ่งเดียวกันแต่ต่างขณะกันจะทำให้กำเนิดแก่กันไม่ได้ เหมือนเด็กชายแดงวันนี้ไม่ได้เกิดมาจากเด็กชายแดงเมื่อวันวาน เพราะตัวเด็กชายแดงยังเป็นคนคนเดียวกันทั้งสองวัน ไฟกับลมโดยธาตุแท้เป็นสิ่งเดียวกัน จึงให้กำเนิดแก่กันไม่ได้

และเมื่อมันเป็นสิ่งเดียวกัน เราจะว่าสิ่งหนึ่งเปลี่ยนเป็นอีกสิ่งหนึ่งก็ไม่ได้ เพราะมันเป็นสิ่งเดียวกันโดยธาตุแท้ ด้วยเหตุผลนี้ ปาร์มินิเดสกล่าวว่า ธาตุแท้หรือแก่นแท้ของสรรพสิ่งไม่เคยเปลี่ยนแปลงเลย ความเปลี่ยนแปลงเป็นเพียงปรากฏการณ์หน้าฉากเท่านั้น แต่แก่นแท้ของโลกไม่เคยเปลี่ยนแปลง อะไรคือแก่นแท้ของโลก? ปาร์มินิเดสเฉลยว่าภาวะ (Being) เป็นแก่นแท้ของโลก

ภาวะ (Being)

ปาร์มินิเดสเป็นนักปรัชญาคนแรกที่ใช้คำว่าภาวะเป็นชื่อเรียกความจริงสูงสุด ภาวะคืออะไร? ปาร์มินิเดสยอมรับว่าโลกนี้เต็มไปด้วยสิ่งของมากมายมหาศาล เราละไปถึงสิ่งนั้นด้วยการใช้ภาษาเรียกชื่อว่า “โต๊ะ, เก้าอี้, คน” เวลาเราเปล่งคำพูดทั้งสามนี้ ย่อมจะมีสิ่งที่เป็นโต๊ะ เก้าอี้ และคนปรากฏเป็นหลักฐานยืนยันคำพูดของเรา หากสิ่งเหล่านั้นไม่มีอยู่จริงคำพูดเหล่านั้นก็จะไร้ความหมาย แต่แท้ที่จริงนั้นเราเปล่งคำพูดเหล่านี้ย่อมมีความหมาย ดังนั้นสิ่งทั้งสามนี้จึง “มีอยู่” เพื่อรองรับคำพูดของเรา “ความมีอยู่” ของสิ่งเหล่านั้นคือภาวะ ซึ่งตรงกันข้ามกับความว่างเปล่าหรือความไม่มีอยู่ที่เรียกกันว่าภาวะ (Non-being)

ภาวะเป็นปฐมธาตุ

ภาวะหรือความมีอยู่เป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ลองค้นหาแก่นแท้ของสิ่งใดสิ่งหนึ่งดูซิ เช่นลองพิจารณาตูดอกกุหลาบสีแดงแล้วถามตัวเองว่า อะไรเป็นแก่นแท้หรือสาระสำคัญของดอกกุหลาบ? สีแดงหรือ? ไม่ใช่แน่ เพราะอีกไม่กี่วันสีแดงจะจางหายไป สิ่งที่เป็นแก่นแท้จะต้องติดอยู่กับดอกกุหลาบตลอดเวลา ถ้าอย่างนั้น กลิ่นหอมคงเป็นแก่นแท้? ไม่ใช่อีก เพราะดอกกุหลาบหอมอยู่ได้ไม่นาน สัมผัสที่อ่อนละมุนหรือ? ผิดเหมือนเดิม เพราะพอดอกกุหลาบแห้งกรอบ ความนุ่มก็ติดปีกบินจากไป เราหาจนเหนื่อยก็ยังไม่พบแก่นแท้ของดอกกุหลาบ ถ้าเช่นนั้นดอกกุหลาบนั้นก็ไม่มีอยู่จริง? ตอบว่า ดอกกุหลาบ “มีอยู่” จริง ไม่ว่าคุณลักษณะ

จะเปลี่ยนไปเช่นใด แต่ดอกกุหลาบก็คงเป็นดอกกุหลาบที่ “มีอยู่” ดังนั้น “ความมีอยู่” นี้จึงเป็นของคู่กันกับดอกกุหลาบ ดอกกุหลาบอยู่ที่ไหน ความมีอยู่ของมันก็อยู่ที่นั่น ความมีอยู่หรือภาวะจึงเป็นลักษณะประจำของดอกกุหลาบ ภาวะเป็นแก่นแท้ของดอกกุหลาบ และไม่ใช่แต่ดอกกุหลาบเท่านั้น แม้สิ่งอื่น ๆ ในโลกก็ล้วนมีภาวะเป็นแก่นแท้เช่นกัน สรรพสิ่งมีแก่นแท้เหมือนกันคือเป็นภาวะหรือสิ่งที่มีอยู่ เหตุนี้ภาวะจึงเป็นปฐมธาตุของสรรพสิ่ง^{๓๔}

ภาวะไม่เคยเปลี่ยนแปลง

เหตุนี้ เราจึงอาจพูดได้ว่า สรรพสิ่งในโลกเป็นสิ่งเดียวกัน เพราะล้วนเป็นภาวะด้วยกัน ภาวะไม่มีการเกิด เพราะมันมีอยู่เสมอแต่ไหนแต่ไร ภาวะไม่มีการดับ เพราะมันจะต้องมีอยู่ตลอดเวลา ภาวะไม่มีวันเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่อื่น เพราะถ้าจะเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่อื่นก็มีทางเดียว คือเปลี่ยนเป็นอภาวะหรือความดับสูญ แต่ภาวะดับสูญไม่ได้ ดังนั้นภาวะจึงไม่เปลี่ยนแปลง ภาวะจึงคงอยู่เป็นนิรันดร์เหมือนกับพระเจ้าในทัศนะของเซโนฟานีส

ประสาทสัมผัสกับเหตุผล

ภาวะไม่เคยเปลี่ยนแปลง โลกคือภาวะ ดังนั้น โลกจึงไม่เปลี่ยนแปลง โลกนี้เที่ยงแท้คงที่ถาวร บางคนอาจแย้งว่า โลกเปลี่ยนแปลงเพราะสิ่งทั้งหลายในโลกเกิดขึ้นตั้งอยู่แล้วดับไป ปาร์มินิเดสตอบว่าสิ่งทั้งหลายเปลี่ยนแปลงไปก็จริง แต่ภาวะหรือแก่นแท้ไม่เคยเปลี่ยนแปลง ยิ่งไปกว่านั้น เรายังรู้ว่าสิ่งต่าง ๆ กำลังเปลี่ยนแปลงไปก็โดยอาศัยประสาทสัมผัส (Senses) ทั้งหมด คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง แต่ปาร์มินิเดสกล่าวว่าประสาทสัมผัสให้แต่ความรู้ผิด ๆ โลกไม่ได้เปลี่ยนแปลงหรอก ประสาทสัมผัสต่างหากหลงเราให้เห็นเป็นว่า โลกกำลังเปลี่ยนแปลง ดังนั้น ความเปลี่ยนแปลงในโลกเป็นเพียงภาพลวงตาหรือภาพมายาที่เกิดจากการลวงของประสาทสัมผัส บางคนอาจสงสัยว่า แล้วเราจะเข้าถึงความจริงที่ว่าโลกไม่เปลี่ยนแปลงได้โดยวิธีใด? ปาร์มินิเดสตอบว่า โดยอาศัยเหตุผล (Reason)^{๓๕} ความจริงชนิดนี้ รู้ได้ด้วยเหตุผล ไม่ใช่ด้วยประสาทสัมผัส ดังนั้นจงคิด

ตามหลักเหตุผลแล้วเราจะพบภาวะอันเป็นแก่นแท้ของสรรพสิ่ง ปาร์มินิเดสนับเป็นนักปรัชญาคนแรกที่ทำให้เห็นความแตกต่างระหว่างประสาทสัมผัสกับเหตุผล

ข้อสังเกต

ปรัชญาของปาร์มินิเดสเป็นประเภทอภิปรัชญา เพราะมุ่งแสวงหาแก่นแท้หรือความจริงสูงสุดเกี่ยวกับเกี่ยวโลก แต่การที่ปาร์มินิเดสปฏิเสธความรู้ระดับผัสสะและให้ความสำคัญแก่ความคิดหรือเหตุผลอย่างเดียวนั้น ชวนให้เข้าใจว่า ภาวะ (Being) ที่ปาร์มินิเดสค้นพบเป็นเพียงมโนภาพในดวงจิต ซึ่งอาจจะไม่มีอยู่จริงในโลกภายนอกตัวเราเลยก็เป็นได้ โดยนัยนี้ ปรัชญาของปาร์มินิเดสเป็นบ่อเกิดแห่งลัทธิจิตนิยม (Idealism) ที่เน้นความสำคัญของจิตเหนือวัตถุภายนอก แต่จิตนิยมของปาร์มินิเดสยังด้อยพัฒนา ต่อมาพลาโตได้นำแนวคิดของปาร์มินิเดสอันนี้ไปพัฒนาเป็นโลกแห่งมโนคติ (World of Ideas)

แต่เนื่องจากภาวะในทัศนะของปาร์มินิเดสเป็นสิ่งจำกัด กิณที่ มีรูปเป็นทรงกลม^{๓๖} ชวนให้เข้าใจว่า ภาวะเป็นวัตถุหรือสสาร เพราะเป็นสิ่งกั้นที่มีรูปร่างตั้งกล่าว แก่นแท้ของโลกจึงเป็นวัตถุ เมื่อมองจากมุมนี้ ปรัชญาของปาร์มินิเดสก็เป็นวัตถุนิยม (Materialism) ที่ถือว่าความจริงแท้ของสรรพสิ่งเป็นวัตถุหรือสสาร

เซโนแห่งเอเลีย

(Zeno of Elea)

นักปรัชญาสำนักเอเลียคนที่สามคือ เซโนแห่งเอเลีย มีชีวิตอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๕๓-๑๑๓^{๓๘} เหตุที่ต้องเติมสร้อยว่า “แห่งเอเลีย” ท้ายชื่อก็คือเพื่อป้องกันไม่ให้สับสนกับนักปรัชญาชาวซิციอุมผู้มีชื่อว่าเซโนแห่งซิციอุม (Zeno of Citium) เซโนผู้ที่เรากำลังกล่าวถึงนี้เป็นชาวเมืองเอเลียศึกษาปรัชญาจากปาร์มินิเดส เขียนหนังสือปรัชญาไว้เล่มหนึ่งมีชื่อเรียกว่า “ข้อโต้แย้ง” (Disputations) จุดประสงค์

หลักในการเขียนหนังสือเล่มนี้ก็คือ เพื่อปกป้องคำสอนของปาร์มินิเดสจากการโจมตีของฝ่ายตรงข้าม

เซโนไม่ได้เพิ่มเติมทฤษฎีใหม่ลงไป คำสอนของปาร์มินิเดส ท่านทำหน้าที่เป็นเพียงผู้สนับสนุนอาจารย์ของตนเท่านั้น ยามใดที่ฝ่ายตรงข้ามกล่าวโจมตีหักล้างระบบปรัชญาสำนักเอเลีย วาระนั้นก็เป็นที่ของเซโนที่ออกโรงตอบโต้ การตอบโต้ของเซโนนั้นกล่าวกันว่าฉกาจฉกรรจ์ยิ่งนัก นักปรัชญารุ่นหลังเรียกวิธีตอบโต้ของเซโนว่า วิชาวิธี (Dialectic) ซึ่งเป็นวิธีอ้างเหตุผลที่นักปรัชญายุคต่อมาอย่างเช่น ไสคราติส พลาโต ค้านท์ และ เฮเกิล นิยมใช้ อาริสโตเติลยกย่องเซโนว่าเป็นบิดาแห่งวิชาวิธี^{๕๔}

พบการท้าทาย

หลักปรัชญาของปาร์มินิเดสมีอยู่ว่า สรรพสิ่งในโลกมีแก่นแท้อย่างเดียวกัน คือเป็นภาวะ (Being) ที่แผ่ขยายออกเป็นเนื้อสารเดียวกันอย่างชนิดที่ไม่สามารถตัดแบ่งได้ ความเป็นจริงมีเพียงสิ่งเดียว ส่วนความมากมาย หลากหลากเป็นมายาหรือภาพลวงตา นี่เป็นมติที่หนึ่ง และมติที่สองนั้นมีอยู่ว่า ภาวะหรือความเป็นจริงนั้นเป็นสิ่งคงที่ถาวร ความเป็นจริงจึงไม่รู้จักเปลี่ยนแปลงหรือเคลื่อนไหว ส่วนว่าความเปลี่ยนแปลงใดที่จะพึงมีพึงพบก็เป็นเพียงภาพมายาเท่านั้น

นักปรัชญาฝ่ายค้านผู้ไม่เห็นด้วยกับปาร์มินิเดสมีอยู่จำนวนไม่น้อย เช่น นักปรัชญากลุ่มไพธาโกรัสคัดค้านว่า สรรพสิ่งจะเป็นสิ่งเดียวไม่ได้ สรรพสิ่งต้องเป็นสรรพสิ่งกล่าวคือ โลกนี้เต็มไปด้วยความเป็นจริงหลายสิ่งหลายอย่าง ความมากมายเป็นเรื่องมีอยู่จริง นอกจากนี้นักปรัชญากลุ่มเฮราคลิตุสก็คัดค้านสำนักเอเลียบ้างว่า ความเป็นจริงไม่คงที่ถาวร โลกนี้เป็นเวทีแห่งความเปลี่ยนแปลง ทุกสิ่งในโลกเลื่อนไหลไปเป็นกระแสความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงเป็นของจริง ความคงที่ถาวรต่างหากที่เป็นมายา

ยุทธวิธีของเซโน

ประเด็นปัญหาที่นำไปสู่การถกเถียงกันจึงมีอยู่ว่า

- ๑) ความเป็นจริงเป็นสิ่งเดียวหรือหลายสิ่ง ?
- ๒) ความเป็นจริงเป็นสิ่งคงที่หรือเปลี่ยนแปลง ?

เพื่อสนับสนุนมติว่า ความเป็นจริงเป็นสิ่งเดียวและคงที่ถาวร เซโนได้อภิปรายว่า ความมากมายและความเปลี่ยนแปลงเป็นสิ่งที่เราชอบรับไม่ได้ จึงไม่มีอยู่จริง ขอให้สังเกตว่า เซโนไม่ได้สนับสนุนทรรศนะของอาจารย์โดยตรง ท่านเพียงหักล้างมติของฝ่ายตรงข้ามลงเท่านั้น ผลลัพธ์ก็มีค่าเท่ากับปกป้องคำสอนของอาจารย์นั่นเอง นี่คือนัยของเซโน แทนที่จะทำตัวเป็นฝ่ายรับก็กลับเป็นฝ่ายรุก แทนที่จะรอเป็นจำเลยท่านเดียว ท่านกลับฟ้องเอากับโจทก์เสียอีกด้วย

ปฏิเสธความมากมาย

เซโนไม่ได้ปฏิเสธความมากมายอย่างหลับทูลลับตา ในเบื้องต้นท่านยอมรับมติของฝ่ายค้านที่ว่า ประสาทสัมผัสรายงานแก่ตัวว่ามีสิ่งต่าง ๆ มากมาย หลากหลากอยู่ในโลก มองไปรอบ ๆ ตัวแล้ว จะพบคน สัตว์ ต้นไม้ ภูเขา อยู่กลาดเกลื่อน ไซ้แล้ว นั่นคือความมากมายที่เราพบในชีวิตประจำวัน เซโนกล่าวว่า ถึงกระนั้น ความมากมายที่เห็นก็เป็นสิ่งที่เราชอบรับไม่ได้ ถึงจะมีอยู่ก็มีอยู่ในฐานะเป็นภาพหลอนหรือมายา ประสาทสัมผัสของเราให้เชื่อว่ามีมากมาย เหตุผลในดวงจิตต่างหากที่จะให้ความกระจ่างในเรื่องนี้แก่เรา ลองใช้เหตุผลเข้าไปวิเคราะห์ความมากมายดูเถิด แล้วจะพบว่าข้อสมมติเรื่องความมากมายนี้นำไปสู่บทสรุปที่ยุ่งเหยิงอย่างไร ถ้าได้เห็นบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอย่างนั้น เราคงไม่รีรอที่จะปฏิเสธความมากมายเป็นแน่

ข้ออภิปราย

เพื่อหักล้างข้อสมมติว่า มีความมากหลาย เซโนเสนอข้ออภิปรายหรือบทพิสูจน์ไว้ ๓ ประเด็น คือ

๑) บทพิสูจน์เรื่องขนาด

ถ้าโลกนี้ประกอบด้วยความเป็นจริงหลายสิ่งหลายอย่างแล้ว ความเป็นจริงแต่ละสิ่งย่อมจะมีขนาดใหญ่น้อยบ้างเล็กบ้าง แต่โดยหลักการแล้วความเป็นจริงนั้น ๆ ไม่ว่าจะ เป็นมนุษย์ หรือภูเขาล้วนอยู่ในสภาพที่อาจถูกตัดแบ่งย่อยเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย และชิ้นส่วนเล็ก ๆ นั้นก็ยังสามารถถูกเฉือนให้เล็กลงไป ๆ อย่างไม่รู้จบ จนเราอาจพูดได้ว่า ในที่สุดชิ้นส่วนแต่ละชิ้นจะมีขนาดเล็กสุดประมาณที่เดียว เซโนกล่าวว่าความเป็นจริงแต่ละสิ่งก็พลอยมีขนาดเล็กสุดประมาณไปด้วย ทั้งนี้เพราะความเป็นจริงนั้นเป็นผลรวมของชิ้นส่วนที่เล็กสุดประมาณ

ทีนี้หันมาคิดในมุมกลับบ้าง เราเห็นแล้วว่าความเป็นจริงแต่ละสิ่งเป็นผลรวมของชิ้นส่วนมากมาย โดยหลักการแล้วเราสามารถจะหาชิ้นส่วนจำนวนไม่รู้จบบวกเพิ่มเข้ากับความเป็นจริงสิ่งนั้น และชิ้นส่วนเหล่านั้นก็อาจมีขนาดใหญ่มากที่สุดประมาณ ดังนั้นความเป็นจริงนั้น ๆ ก็ย่อมมีขนาดใหญ่มากที่สุดประมาณ เพราะว่า เป็นผลรวมของชิ้นส่วนที่ใหญ่ที่สุดประมาณจำนวนไม่รู้จบ

แต่ในตอนแรกเรายอมรับแล้วมิใช่หรือว่า ความเป็นจริงแต่ละสิ่งอาจมีขนาดเล็กสุดประมาณได้ ดังนั้นย่อมเป็นการขัดแย้งในตัวเองที่จะสรุปว่า ความเป็นจริงสิ่งเดียวกันอาจมีขนาดเล็กสุดประมาณ และใหญ่สุดประมาณได้ในเวลาเดียวกัน ช่างเป็นบทสรุปที่น่าขันเสียนี้กระไร แต่บทสรุปนี้เป็นผลเนื่องมาจากข้อสมมติที่ว่า ความเป็นจริงมีหลายสิ่งหลายอย่าง นักปรัชญาที่ติดย่อมไม่อาจยอมรับบทสรุปที่เหลวไหลเช่นนั้น ทางออกจากปัญหานี้ก็คือปฏิเสธความมากหลายเสียเลย ความมากหลายเป็นสิ่งที่เรายอมรับไม่ได้ เพราะมันนำไปสู่บทสรุปที่สับสนดังกล่าว

๒) บทพิสูจน์เรื่องสิ่งคั่นกลาง

ถ้าเรายอมรับว่ามีความมากหลายอยู่ในโลก เราก็ต้องบอกได้ว่าในโลก

นี่มีความเป็นจริงอยู่ที่สิ่ง สมมติว่า มีความเป็นจริงอยู่แค่ ๒ สิ่ง ความเป็นจริง ทั้งสองนั้นแยกเป็นอิสระจากกัน แต่การที่สิ่งทั้งสองไม่รวมเป็นอันเดียวกัน ก็เพราะมีสิ่งอื่นมาคั่นกลางไว้ สิ่งคั่นกลางนั้น ย่อมไม่ใช่สิ่งเดียวกันกับสิ่งทั้งสอง ที่มีอยู่แต่แรก ดังนั้นสิ่งคั่นกลางนั้นจึงมีค่าเท่ากับความเป็นจริงหน่วยที่ ๓ ขอให้ สังเกตว่า ขณะนี้การณักลับกลายเป็นว่า มีความเป็นจริงอยู่ ๓ สิ่ง เหตุนี้ เราจึง ต้องการสิ่งคั่นกลางระหว่างสิ่งที่ ๒ กับสิ่งที่ ๓ ผลจะออกมาในรูปเดิม คือเราได้ ความเป็นจริงหน่วยที่ ๔ เพิ่มมาอีก แต่เราก็ต้องหาสิ่งที่คั่นกลางระหว่างสิ่งที่ ๓ กับที่ ๔ ในที่สุด เราจะได้ความเป็นจริงหน่วยที่ ๕ ยิ่งเราหาสิ่งคั่นกลางมากเท่าไร เราก็ได้ความเป็นจริงเพิ่มขึ้นมากเท่านั้น และจะเพิ่มไปเรื่อย ๆ อย่างไม่รู้จบ จึงขัดแย้งกับข้อสมมติที่ตั้งไว้แต่ตอนแรกว่า มีความเป็นจริงอยู่เพียง ๒ สิ่ง จึงเป็นอันสรุปได้ว่า การสมมติให้มีความเป็นจริงหลายสิ่งไม่ว่าจะกี่สิ่งก็ตาม ล้วนลงเอยเป็นผลสรุปที่ขัดแย้งกับข้อสมมติเดิม นักปรัชญาที่ดีย่อมไม่อาจยอมรับ ผลสรุปอันนั้น และกรณีนี้ต้องแก้ที่ต้นเหตุ กล่าวคือ เลิกยอมรับข้อสมมติว่ามีสิ่ง มากหลายนั้น แล้วหันมายอมรับมติตรงกันข้ามที่ว่า ความเป็นจริงมีสิ่งเดียว

๓) บทพิสูจน์เรื่องข้าวเปลือก

ถ้าความมากหลายมีจริง ข้าวเปลือกถึงหนึ่งย่อมจะต้องมีหลายเมล็ด ถ้าเราทิ้งข้าวเปลือกที่ละเมล็ดลงบนพื้น เราจะได้ยินเสียงอะไรเลย นั่นแสดงว่า ข้าวเปลือกแต่ละเมล็ด ไม่ทำเสียงให้เกิดขึ้น แต่ถ้าเรายกถังข้าวเปลือกขึ้นแล้วคว่ำ ถังเทข้าวเปลือกลงไปทั้งหมด เรากลับได้ยินเสียงดัง เสียงนั้นมาจากไหน ? ตอบว่า มาจากการที่ข้าวเปลือกแต่ละเมล็ดช่วยกันทำเสียง เพราะถ้าหากข้าวเปลือก แต่ละเมล็ดไม่ช่วยกันทำเสียงแล้ว เสียงดังจะเกิดขึ้นไม่ได้ นั่นหมายถึงว่า ข้าวเปลือกแต่ละเมล็ดทำเสียงให้เกิดขึ้น แต่อย่าลืมว่าในตอนแรกเราได้ยอมรับว่า ข้าวเปลือกแต่ละเมล็ดไม่ทำเสียง ฉะนั้น เราจึงพบกับบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอีก บทสรุปนั้นก็คือเมล็ดข้าวเปลือกทั้งทำเสียงและไม่ทำเสียงในเวลาเดียวกัน นั่นเป็น บทสรุปที่เนื่องมาจากข้อสมมติที่ว่า ความมากหลายมีจริง บทสรุปเช่นนี้เรายอมรับ ไม่ได้ เพราะขัดกับเหตุผลอย่างแรง ดังนั้นข้อสมมติที่นำมาสู่ผลสรุปเช่นนี้ก็ ไม่ควรเป็นที่ยอมรับเช่นกัน นักปรัชญาควรหันมาเชื่อว่าความจริงมีสิ่งเดียว

ปฏิเสธความเคลื่อนไหว

หลังจากปฏิเสธความเคลื่อนไหวหลายแล้ว เซโนก็หันมาปฏิเสธความเคลื่อนไหวที่ทั้งนี้เพราะความเคลื่อนไหวที่เป็นตัวการสำคัญให้เกิดการเปลี่ยนแปลง ถ้าสิ่งต่าง ๆ ไม่เคลื่อนไหวโยกย้าย ความเปลี่ยนแปลงจะเกิดขึ้นไม่ได้ รอยตีนก้าที่ปรากฏบนใบหน้านั้นแสดงให้เห็นว่าผิวหนังบนใบหน้าเริ่มสลับเปลี่ยนโยกย้ายตำแหน่ง ดังนั้นการที่เซโนปฏิเสธการเคลื่อนไหว ก็เท่ากับปฏิเสธการเปลี่ยนแปลงไปในตัว วิธีปฏิเสธในเรื่องนี้ก็คล้ายกับอุทธรณ์วิธีที่เราพิจารณามาแล้ว คือเซโนพยายามทำให้ฝ่ายตรงข้ามขัดขาตัวเองล้มลงไป โดยเซโนจะทำที่เป็นยอมรับมติของฝ่ายค้านก่อน จากนั้นจะพิสูจน์ว่า ถ้าเรายอมรับข้อสมมติของฝ่ายค้านแล้วเราจะพบกับบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอย่างไรบ้าง เซโนให้ชื่อแก่บทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองว่า “ประติพจน์ (PARADOXI)” เช่นบทสรุปที่ว่า “นี่วิ่งเร็วซ็อดอติลเลสทั้งวิ่งตามทันและไม่ทันเท่าในเวลาเดียวกัน” เมื่อข้อสมมติของฝ่ายค้านนำไปสู่ผลสรุปที่เป็นประติพจน์เช่นนั้น ข้อสมมตินั้นก็เป็นสิ่งที่เรายอมรับไม่ได้ ในตอนนี้เซโนชี้ให้เห็นว่า ข้อสมมติเรื่องการเคลื่อนไหวที่นำไปสู่มติที่ขัดขาตัวเองหรือประติพจน์ได้อย่างไร บทพิสูจน์ของเซโนในเรื่องนี้ได้รับการกล่าวขวัญถึงตลอดมาในฐานะที่เป็น “ประติพจน์ของเซโน (Zeno's Paradoxes)”^{๕๐}

ประติพจน์ของเซโน

๑) ประติพจน์เรื่องการแบ่งครึ่ง

ถ้าเราตั้งข้อสมมติว่า การเคลื่อนไหวที่มีอยู่จริง ข้อสมมตินั้นจะนำไปสู่ผลสรุปที่ขัดแย้งในตัวเอง หรือประติพจน์ที่ว่า “คนคนหนึ่งเดินทางได้ถึงและไม่ถึงที่หมายปลายทางได้ในเวลาเดียวกัน” เซโนให้ข้อพิสูจน์ในเรื่องนี้ว่า

ถ้าการเคลื่อนไหวที่มีจริง คนแต่ละคนย่อมจะเดินทางจากที่หนึ่งไปยังอีกที่หนึ่งได้ สมมติว่านายแดงกำลังจะกลับบ้าน ซึ่งตั้งอยู่ห่างออกไป ๑ กิโลเมตร เขาเริ่มออกเดินไปจนถึงครึ่งทาง คือเดินได้ครึ่งกิโลเมตรแล้ว จากนั้นเขาจะเดินไป

ได้อีกครึ่งทางของครึ่งกิโลเมตรหลัง ระยะทางที่เหลือก็ยังคงถูกแบ่งครึ่งต่อไปอีก เขาจึงเดินไปได้ครึ่งหนึ่งของระยะทางที่เหลือนั้น แต่ว่าระยะทางยังเหลืออีกเท่าใด แม้จะสั้นที่สุดก็ยังสามารถถูกแบ่งครึ่งต่อไปไม่รู้จักจบ แดงก็จะเดินได้ทีละครึ่งทางอย่างไม่มีความจะถึงบ้านของตน

แต่ในประสบการณ์จริง แดงและคนที่ยังเดินได้ทุกคนสามารถเดินถึงที่หมายที่อยู่ห่างออกไป ๑ กิโลเมตรได้ และเมื่อรวมเหตุการณ์จริงนี้กับข้อพิสูจน์ทางเหตุผลที่แสดงมา เราจะได้ผลสรุปว่า “แดงเดินทางได้ครบและไม่ครบ ๑ กิโลเมตรในเวลาเดียวกัน” นี่เป็นบทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเอง ซึ่งเรายอมรับไม่ได้ ดังนั้นเราจำต้องปฏิเสธข้อสมมติที่นำมาสู่บทสรุปนี้ นั่นคือปฏิเสธความเคลื่อนที่หันมาเชื่อตามเซนว่า การเคลื่อนที่เป็นภาพลวงตาที่ไม่มีอยู่จริง

๒) ประติพจน์เรื่องอาคิลเลสกับเต่า

อาคิลเลส (ACHILLES) เป็นนักรบกรีกคนหนึ่งในสงครามกรุงทรอย (TROY) เขาวิ่งเร็วที่สุดในบรรดาทหารหาญด้วยกัน เซโนสมมติให้อาคิลเลสมาวิ่งแข่งกับเต่า แต่เนื่องจากอาคิลเลสวิ่งเร็วกว่าเต่า เขาจึงต้องต่อให้เต่าอยู่ข้างหน้าไป ๑๐ หลา ทั้งสองออกวิ่งพร้อมกัน คนทั่วไปย่อมหลับตาพยากรณ์ได้ว่าอาคิลเลสชนะขาดลอย แต่เซโนกลับกล่าวว่า เต่าเป็นฝ่ายชนะเพราะอาคิลเลสไม่มีทางวิ่งทันเต่า แม้ว่าเต่าจะเดินตัวมดโดยไม่ได้เหาะไปเลยก็ตาม เซโนให้ข้อพิสูจน์ดังนี้

เนื่องจากเต่าอยู่ข้างหน้าออกไป ๑๐ หลา พอทั้งสองออกวิ่ง อาคิลเลสต้องวิ่งอย่างรวดเร็วให้ได้ ๑๐ หลา จึงจะถึงที่ที่เต่าออกสตาร์ท แต่พออาคิลเลสไปถึงจุดนั้น เต่าวิ่งล่วงหน้าไปแล้วได้อีก ๑ หลา อาคิลเลสจึงวิ่งต่อไปอีก ๑ หลาเพื่อให้ทันเต่า แต่ตอนนั้น เต่าจะวิ่งล่วงหน้าไปได้อีก $\frac{1}{10}$ หลา อาคิลเลสจึงต้องไล่ตามเต่าตัวนี้ต่อไป และทุกครั้งที่อาคิลเลสวิ่งไปถึงจุดที่เต่าเคยอยู่ข้างหน้า เต่าจะอยู่ข้างหน้าออกไปเรื่อย ๆ อาคิลเลสจึงต้องวิ่งตามต่อไปโดยไม่มีความไล่ทันเต่า

เซโนสรุปว่า อาคิลเลสเป็นฝ่ายแพ้ นี่เป็นผลจากการพิสูจน์ด้วยเหตุผล

แต่ประสาทสัมผัสจะบอกเราว่า แค้ให้อาคิลเลสเดินตามสบายก็ยังไม่ทันแต่ได้ไม่ยาก ดังนั้น เราจึงได้บทสรุปที่ขัดแย้งในตัวเองอีกว่า “าคิลเลสวิ่งตามทันและไม่ทันเท่าในเวลาเดียวกัน” เซโนซีแจงว่า การที่บทสรุปออกมาพิลึกพิลั่นเช่นนี้ ก็เป็นด้วยเราไปตั้งข้อสมมติที่ผิดพลาดว่า มีการเคลื่อนที่ของาคิลเลสและเต่า ผู้ประสงค์จะปฏิเสธบทสรุปนี้จะต้องปฏิเสธความเคลื่อนที่ด้วย ดังนั้นความเคลื่อนที่จึงเป็นเรื่องที่เรายอมรับไม่ได้

๒) ประติทรรศน์เรื่องอนุพุง

ลูกธนูที่ถูกยิงไปในอากาศนั้นเคลื่อนไปข้างหน้าหรือไม่? สายตาบอกกับเราว่า ลูกธนูแล่นตัดอากาศไปอย่างรวดเร็ว แต่เซโนบอกกว่า ลูกธนูหยุดอยู่กับที่ต่างหากเล่า ท่านเสนอข้อพิสูจน์ดังนี้

ถ้าเราเชื่อว่า ลูกธนูพุ่งไปในอากาศย่อมเป็นไปได้ที่ว่าลูกธนูจะอยู่ ณ จุดใดจุดหนึ่งในอากาศ ในช่วงเวลาที่สั้นที่สุดช่วงหนึ่ง ๆ หากฉายเป็นภาพสโลโม่ขึ้นความจริงจะปรากฏออกมาว่า ในแต่ละเสี้ยววินาทีนั้นลูกธนูกำลังหยุดอยู่ ณ ตำแหน่งใดตำแหน่งหนึ่งในอากาศ ด้วยเหตุนี้ลูกธนูจึงไม่ได้เคลื่อนที่แต่อย่างใดเลย มองไปตรงจุดไหนลูกธนูจะอยู่นิ่งในจุดนั้นเสมอ

แต่สายตาบอกกับเราว่าลูกธนูกำลังเคลื่อนอย่างรวดเร็ว ทั้ง ๆ ที่เหตุผลบอกกับเราว่า ลูกธนูไม่ได้เคลื่อนที่ ดังนั้น เราจึงได้บทสรุปว่าลูกธนูทั้งเคลื่อนที่และไม่เคลื่อนที่ในเวลาเดียวกัน” ซึ่งเป็นประติทรรศน์หรือขัดแย้งในตัวเองเรายอมรับไม่ได้ เนื่องจากบทสรุปนี้เป็นผลจากข้อสมมติที่ว่า ความเคลื่อนที่มีจริงหากเราไม่สามารถยอมรับบทสรุปได้ เราก็ต้องปฏิเสธข้อสมมติเสีย แล้วหันมาเชื่อว่า ความเคลื่อนที่เป็นภาพลวงตา

ข้อสังเกต

ศึกษาผลงานของเซโนมาถึงตรงนี้ เราจะสังเกตพบว่า เซโนไม่ได้เพิ่มเนื้อหาปรัชญาใหม่ ๆ ให้กับสำนักเอเลียเลย ท่านเพียงแต่ทำหน้าที่ปราบปราม

วิชพีชแห่งความคิดที่มาริตรอนความศักดิ์สิทธิ์แห่งปรัชญาของปาร์มินเดสผู้อาจารย์ การปฏิเสธความมากมายก็ดี การหักล้างข้อสมมติเรื่องความเคลื่อนที่ก็ดี เป็นหลักฐานยืนยันในข้อนี้ งานของเฮโนส่วนใหญ่เป็นเรื่องเกี่ยวกับการโต้วาทะหรือประคารม เทคนิคการโต้วาทะของท่านคือวิชาวิทธี อันเป็นวิธีที่พยายามชี้ให้เห็นว่าหลักฐานหรือเหตุผลของฝ่ายตรงข้ามขัดแย้งในตัวเองอย่างไร ความสำเร็จอันยิ่งใหญ่ของเฮโนจึงอยู่ที่การค้นพบวิชาวิทธีนี้เอง หากจะให้จัดประเภทปรัชญาท่านแล้ว ปรัชญาของเฮโนฟาเนสและปาร์มินเดส จะอยู่ในจำพวกอภิปรัชญา ส่วนวิชาวิทธีของเฮโนจัดอยู่ในประเภทของตรรกศาสตร์ อาจกล่าวได้ว่าวิชาวิทธีนี้เอง เป็นแรงบันดาลใจให้นักปรัชญารุ่นหลังเฮโนค้นพบตรรกศาสตร์ ในกาลต่อมา^{๕๑}

บทสรุป

นักปรัชญาทั้งสามของสำนักเอเลียเสนอคำสอนที่สัมพันธ์กัน กล่าวคือ เฮโนฟาเนสมีทรรศนะว่า “พระเจ้าคือสรรพสิ่งและสรรพสิ่งคือพระเจ้า” พระเจ้าคือความเป็นจริงประการเดียวในโลก พระองค์ทรงมีอยู่อย่างเที่ยงแท้เป็นนิรันดร์ ปาร์มินเดสเสนอใหม่ว่า “สรรพสิ่งคือภาวะ (Being) และ ภาวะคือสรรพสิ่ง” ความเป็นจริงในโลกมีสิ่งเดียว และสิ่งนั้นได้แก่ภาวะอันไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง เฮโนสนับสนุนปาร์มินเดสด้วยการพิสูจน์ว่า ภาวะหรือความเป็นจริงมีเพียงสิ่งเดียว ความมากมายเป็นมายาและความเป็นจริงนั้นมีอยู่อย่างเที่ยงแท้ถาวร ความเปลี่ยนแปลงประดามีเป็นเพียงภาพลวงตา

หลักใหญ่ใจความของปรัชญาสำนักเอเลียจึงอยู่ที่ว่า เนื้อแท้หรือความเป็นจริงในโลกเป็นสิ่งคงที่ถาวรอันไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ปรัชญานี้จึงขัดแย้งตรงกันข้ามกับปรัชญาของเฮราคลิตุสที่ยืนยันว่าเนื้อแท้หรือความเป็นจริงในโลกคือความเปลี่ยนแปลง หลักปรัชญาทั้งสองต่างโจมตีหักล้างซึ่งกันและกัน ต่างฝ่ายต่างให้เหตุผลชวนเชื่อทั้งคู่ ในช่วงเวลานั้น นักปรัชญากลุ่มไม่ฝักใฝ่ฝ่ายใด ได้ถือโอกาสรวมเอาจุดเด่นของปรัชญาเฮราคลิตุส กับสำนักเอเลีย มาผสมผสานเป็นหลักปรัชญาอันใหม่ที่ให้ความสำคัญเท่าเทียมกันแก่ความคงที่ถาวรและความเปลี่ยนแปลง นักปรัชญากลุ่มนั้นคือใครๆ รายละเอียดจะมีอยู่ในบทต่อไป

บทที่ ๕

เอมเปโดเคลส (Empedocles)

นักปรัชญาไม่ใช่สยามภุมมีปรัชญาอันหยั่งเห็นปรัชญาขึ้นมาเอง โดยไม่พึ่งพาอาศัยการแนะนำสั่งสอนของใคร หากไม่หลอกตัวเองแล้วนักปรัชญาทุกคนล้วนต้องยอมรับว่าตนเป็นศิษย์มีครู ในเบื้องต้นนักปรัชญาก็คือคนสามัญ แต่คนสามัญผู้นั้นรู้จักคิดอย่างนักปรัชญาขึ้นมา ก็โดยอาศัยการคิดตามแนวที่นักปรัชญารุ่นก่อน ๆ ได้ปูทางไว้ นักปรัชญายุคก่อนคิดไว้แค่นี้ นักปรัชญายุคต่อมาก็คิดสืบหน้าต่อไป คลื่นลูกใหม่เกิดขึ้นระลอกแล้วระลอกเล่า เราอาจกล่าวได้ว่า นี่คือความก้าวหน้าของวิชาปรัชญา ในบทนี้เราจะศึกษาปรัชญาของเอมเปโดเคลส ผู้สานต่องานทางความคิดของนักปรัชญารุ่นก่อนหน้าตน

ชีวประวัติ

เอมเปโดเคลส (พ.ศ. ๕๔-๑๐๘) เป็นชาวเมืองอะกรีเจนตุม เมืองนี้ตั้งอยู่ทางภาคใต้ของเกาะซิซิลี ท่านถือกำเนิดในตระกูลมั่งคั่ง บิดาเป็นนักการเมืองคนสำคัญ เอมเปโดเคลสมีความสามารถรอบด้าน ท่านเป็นนักการเมือง, นักพูด, กวี, แพทย์, นักสอนศาสนา และนักปรัชญา ในบั้นปลายชีวิต ท่านถูกเนรเทศไปอยู่ที่เปโลโพนเนซุส (Peloponnesus) และถึงแก่กรรมที่นั่น เล่ากันว่า ท่านจบชีวิตด้วยการกระโดดลงไปในปล่องภูเขาไฟเอตนา (ETNA) เพื่อพิสูจน์ว่าตัวท่านเป็นพระเจ้า^{๕๒} ท่านทิ้งผลงานเป็นบทกวีไว้ ๒ เรื่อง เรื่องแรกว่าด้วยจักรวาลวิทยา มีชื่อเรียกว่า “ธรรมชาติ (On Nature)” เรื่องที่สองเกี่ยวข้องกับคำสอนทางศาสนาให้ชื่อเรียกว่า “ชำระมลทิน (Purification)” ผลงานสองชิ้นนี้หลงหายกระจัดกระจาย ที่เหลือตกทอดมาถึงเราก็คือเป็นแค่เศษนิพนธ์จำนวน ๔๗๐ บรรทัดเท่านั้น^{๕๓}

การประนีประนอม

ปรัชญาของเอมเปโดเคลส เป็นปรัชญาผสมอันเกิดจากการนำเอาจุดเด่นจากหลักปรัชญาคุณนั้นมาปรุงรวมเป็นปรัชญาสูตรใหม่ขึ้น เอมเปโดเคลสพยายามประนีประนอมหลักปรัชญาจากสองสำนักเข้าด้วยกัน สำนักแรกคือปรัชญาของเฮราคลีตัสที่มีทัศนะว่า โลกเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ความคงที่ถาวรไม่มีอยู่จริง สำนักที่สองคือสำนักเอเลียที่มีทัศนะตรงกันข้ามว่า โลกเที่ยงแท้คงที่ ความเปลี่ยนแปลงต่างหากเป็นภาพลวงตา ปรัชญาสองสำนักนี้มีคำสอนสุดโต่งด้วยกันทั้งคู่ ต่างฝ่ายต่างไม่ยอมรับทัศนะของกันและกัน เอมเปโดเคลสจึงถือโอกาสนำเอาหลักปรัชญาจากสองสำนักมาผสมเป็นปรัชญาของตนจนได้หลักปรัชญาใหม่ที่ว่า โลกทั้งเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลงในเวลาเดียวกัน ทำให้เหตุผลดังนี้

ว่าโดยแก่นแท้ โลกนี้ไม่เปลี่ยนแปลง ทั้งนี้เพราะปฐมธาตุของโลกเป็นสิ่งคงที่ถาวร ไม่มีการเกิดดับ โลกเกิดจากการผสมกันของปฐมธาตุเหล่านั้น เมื่อปฐมธาตุรวมตัวกันหรือแยกจากกันเราก็บอกว่า โลกกำลังเปลี่ยนแปลง นี่เป็นการเปลี่ยนแปลงบนพื้นผิวเท่านั้นเอง การเปลี่ยนแปลงเกิดจากการที่ปฐมธาตุโยกย้ายตำแหน่ง แต่ปฐมธาตุเองไม่ได้เปลี่ยนแปลง คุณสมบัติเคยเป็นอย่างไร ก็คงเป็นอย่างนั้น ดังนั้น เมื่อมองไปที่สรรพสิ่งซึ่งเกิดจากการรวมตัวของปฐมธาตุ เราจะพบความเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา นั่นเป็นด้วยปฐมธาตุซึ่งเป็นส่วนประกอบได้โยกย้ายตำแหน่ง แต่พอมองไปที่ตัวปฐมธาตุ ตรวจจับไม่พบความเปลี่ยนแปลงแต่อย่างใด ปฐมธาตุไม่มีเกิดไม่มีดับ ใครทำลายไม่ได้ เหมือนกับคำกล่าวที่ว่า สสารไม่สูญหายไปจากโลก เอมเปโดเคลสจึงย้ำว่าเมื่อมองไปที่ปฐมธาตุ เราจะพบความเที่ยงแท้คงที่ของโลก แต่เมื่อมองไปที่สิ่งต่าง ๆ อันเป็นส่วนผสมของปฐมธาตุ เราจะพบความเปลี่ยนแปลงของโลก ดังนั้น โลกจึงทั้งเปลี่ยนแปลงและไม่เปลี่ยนแปลงในเวลาเดียวกัน

ปฐมธาตุของโลก

แล้วจึงมาถึงปัญหาว่า ปฐมธาตุของโลกคืออะไร ? นักปรัชญากรีก

ยุคก่อนหน้าเอมเปโตเคลสเคยให้คำตอบแก่ปัญหานี้ไว้แล้ว เช่น เฮอร์สตอบว่า
ปฐมธาตุได้แก่ น้ำ อานักซิแมนเนสตอบว่า ปฐมธาตุคืออากาศ เฮราคลีตัสตอบว่าไฟ
และเซโนฟาเนสตอบว่าดิน คำตอบของนักปรัชญาเหล่านี้ได้ลัดไปคนละทาง
สองทาง จวบจนถึงยุคของเอมเปโตเคลสยังไม่มีคำตอบของนักปรัชญาคนใดจะ
ได้รับความเห็นชอบเป็นเอกฉันท์ และนั่นก็เป็นปรากฏการณ์ธรรมดาในโลก
ปรัชญา เอมเปโตเคลสพิจารณาาคำตอบประเด็นนี้แล้วได้แต่ส่ายหน้า ไม่มี
คำตอบของใครเป็นที่พอใจเลย ท่านมีความเห็นว่าปฐมธาตุของโลกไม่ควรจะมี
อย่างเดียว เพราะถ้าเป็นเช่นนั้นเราจะต้องเกณฑ์ให้น้ำแปรรูปเป็นไฟบ้าง ดินบ้าง
ซึ่งเป็นเรื่องสุดวิสัย น้ำไม่อาจแปรรูปเป็นไฟ พอ ๆ กับที่ไฟไม่อาจแปรรูป
เป็นน้ำ ปฐมธาตุของโลกจึงไม่ใช่ไฟอย่างเดียว หรือน้ำอย่างเดียว ปฐมธาตุ
ควรมีมากกว่าหนึ่งอย่าง และแล้วเอมเปโตเคลสก็เสนอว่า ปฐมธาตุมีอยู่ ๔ อย่าง
ด้วยกัน คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ^{๕๔}

ความรักและความเกลียด

ธาตุทั้งสี่นี้เป็นความจริงสูงสุดเท่า ๆ กัน มีอยู่อย่างเป็นอิสระจากกัน
และกัน โลกและสรรพสิ่งเกิดมีขึ้น เพราะการรวมตัวของธาตุสี่นี้ โลกและสรรพสิ่ง
แตกสลายเพราะธาตุสี่แยกตัวออกจากกัน แต่เนื่องจากธาตุเหล่านี้เป็นสสารไร้ชีวิต
ทั้งปราศจากพลังเคลื่อนไหวในตัวเอง ลำพังธาตุทั้งสี่เองจะไม่อาจรวมเข้าหากัน
หรือผลห่างจากกัน ปัญหาจึงเกิดตามมาว่า อะไรเป็นตัวการคอยรวมและ
แยกธาตุเหล่านั้น ? เอมเปโตเคลสตอบว่า มีพลังในธรรมชาติสองชนิดคอยทำ
หน้าที่ดังกล่าว พลังแรกทำหน้าที่รวมธาตุสี่เข้าด้วยกันมีชื่อว่า ความรัก (Love)
พลังที่สองทำหน้าที่แยกธาตุทั้งสี่ออกจากกันมีชื่อเรียกว่า ความเกลียด (Hate)^{๕๕}
พลังทั้งสองนี้เองที่เป็นตัวการคอยรวมและแยกธาตุทั้งสี่ พลังเหล่านี้ไม่ใช่กระแสจิต
ของพระเจ้า แต่เป็นพลังธรรมชาติอันมีลักษณะเช่นเดียวกับพลังแม่เหล็กอันไร้
ชีวิต พลังทั้งสองนี้เป็นผู้สร้างและทำลายโลก ถ้าปราศจากพลังเหล่านี้ ธาตุทั้งสี่
อันเป็นสสารที่มีติดบอดจะลอยคว้างไปคนละทิศละทาง และจะไม่รวมตัวกันเป็น
สรรพสิ่งในโลก

วัฏจักรของโลก

ต่อข้อสงสัยที่ว่า ธาตุทั้งสี่รวมตัวกันเป็นโลกครั้งแรกสุดเมื่อใด เอมเปโตเคลสบอกว่า ไม่มีคำตอบให้ เพราะการเกิดดับของโลกมีอยู่เป็นกระบวนการ ไม่มีจุดเริ่มต้น ไม่มีจุดจบ แต่เพื่อจะอธิบายกำเนิดของโลก เอมเปโตเคลสเห็นว่า เราจำเป็นต้องจับเอาตอนใดตอนหนึ่งในสายโซ่แห่งวิวัฒนาการของโลกขึ้นมาพูด และท่านจับเอาตอนที่ธาตุดั้งเดิม ถูกพลังความรักจับมารวมกันแนบสนิทจนกลายเป็นก้อนกลม ทุก ๆ ส่วนของรูปทรงกลมนี้ต้องมีดิน น้ำ ลม ไฟ เท่า ๆ กัน น้ำไม่ได้แยกจากอากาศ ทั้งอากาศไม่ได้แยกจากดิน ธาตุทั้งสี่รวมตัวกันอย่างไร้ระเบียบ ในช่วงที่ธาตุทั้งหลายรวมตัวกันแนบสนิทนี้สรรพสิ่งในโลกเกิดไม่ได้ เพราะธาตุนั้นผสมปนเปกันจนยุ่งไปหมด จึงยังไม่มีสิ่งใด ๆ ที่พอจะเรียกได้ว่าเป็นสัตว์ ต้นไม้ หรือภูเขา จะมีก็แต่รูปทรงกลมมหึมาที่มีความรัก เป็นกลไกให้เกิดการเกาะตัวเป็นก้อน ระยะเวลาความเกลียดหมัดอำนาจจึงต้องสลับออกไปอยู่นอกทรงกลม และพอได้โอกาสความเกลียดจะแทรกตัวทะลุพื้นผิวทรงกลมเข้าไป แล้วพุ่งเข้าสู่จุดศูนย์กลางของทรงกลมนั้น ความเกลียดยึดที่นั่น ได้แล้วก็ค่อย ๆ แผ่อำนาจขับไล่ความรักออกไป ธาตุทั้งสี่เริ่มถูกแยกออกจากกันทีละน้อย ๆ และในช่วงที่ธาตุทั้งสี่ยังแยกตัวไม่เด็ดขาดจากกันนี้แหละที่สรรพสิ่งในโลกเป็นตัวเป็นตนขึ้นมา โลกเราในยุคปัจจุบันกำลังอยู่ในช่วงกึ่งกลางนี้ ต่อไปภายหน้าความเกลียดจะประสพชัยชนะขั้นเด็ดขาด ธาตุทั้งสี่จะถูกจับแยกออกจากกันและกัน ดินไปอยู่ส่วนดิน น้ำไปอยู่ส่วนน้ำ โลกถึงกาลแตกสลาย เพราะส่วนประกอบของโลกแยกตัวออกไปเสียแล้ว แต่ธาตุทั้งสี่จะแยกจากกันเด็ดขาดอย่างนี้ไม่ได้นาน เพราะความรักคอยจ้องโอกาสอยู่ พอถึงช่วงนี้ ความรักจะแทรกตัวเข้ามารวมธาตุสี่เข้า จนเป็นทรงกลมดั้งเดิม กระบวนการสร้างโลกเริ่มต้นใหม่ และเป็นไปซ้ำรอยเดิม คือพอความรักรวมธาตุสี่เป็นก้อนกลม ความเกลียดก็จะแทรกตัวเข้าไปแยกธาตุอีก สลับกันอย่างนี้เรื่อยไปไม่รู้จบ ควรตระหนักว่า ในเวลาที่ธาตุสี่รวมกันสนิทหรือแยกจากกันเด็ดขาด จะไม่มีสรรพสิ่งในโลกตั้งที่เห็นในปัจจุบัน สิ่งทั้งหลายเป็นตัวเป็นตนอย่างที่เราพบเห็นอยู่ทุกวันนี้ก็เฉพาะในช่วงเวลากึ่งกลาง คือตอนที่ธาตุทั้งสี่ยังรวมตัวกันไม่สนิท หรือแยกจากกันไม่เด็ดขาด^{๕๖}

ทฤษฎีความรู้

ร่างกายของคนเราเกิดจากการรวมตัวของธาตุทั้งสี่ การที่เรารู้จักธาตุสี่ในโลกรอบ ๆ ตัวเราได้ ก็เพราะมีธาตุทั้งสี่อยู่ในตัวเราก่อนแล้ว เพราะเรามีธาตุดิน เราจึงเห็นดิน เนื่องจากอนุภาคของธาตุดินในวัตถุมาทำปฏิกิริยากับธาตุในดวงตาของเรา จึงเกิดเป็นจินตภาพของดินขึ้นมา โดยนัยนี้ เพราะเรามีธาตุน้ำ เราจึงเห็นน้ำ เพราะมีธาตุไฟ เราจึงเห็นไฟ นี่คือเหตุให้เอมเปโตเคลสกล่าวว่า “สิ่งที่เหมือนกันย่อมรู้จักกัน”^{๔๗}

บทสรุป

เอมเปโตเคลสเป็นนักประนีประนอม ดังจะเห็นได้จากการที่ท่านรวมเอาจุดเด่นของปรัชญาสำนักเอเลียดและปรัชญาเฮราคลิตุสเข้าด้วยกัน ยิ่งกว่านั้นยังรวมความคิดเรื่องปฐมธาตุจากนักปรัชญาอื่น ๆ แล้วเสนอว่า ปฐมธาตุมีถึง ๔ อย่าง คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ข้อนี้ทำให้เราถือว่า เอมเปโตเคลสเป็นนักพหุนิยม (Pluralist) เพราะท่านยอมรับว่าความจริงสูงสุดมีหลายอย่าง ควรสังเกตว่าความคิดเรื่องธาตุสี่ของเอมเปโตเคลสพ้องกันกับคำสอนเรื่องมหาภูตรูปหรือธาตุสี่คือ ดิน น้ำ ลม ไฟ ในพระพุทธศาสนาอย่างแปลกประหลาด อย่างไรก็ตาม ใช่ว่าการยอมรับว่ามีปฐมธาตุถึง ๔ อย่างจะมากเกินไป เพราะนักปรัชญาท่านหนึ่งผู้เกิดร่วมสมัยกับเอมเปโตเคลสกลับบอกว่า ปฐมธาตุควรมีมากกว่านี้ ถ้าอย่างนั้นปฐมธาตุควรมีจำนวนเท่าใด ? คำตอบสำหรับปัญหานี้จะมีอยู่ในบทต่อไปว่าด้วยปรัชญาของอานักซาโกรัส

บทที่ ๖

อานักซาโกรัส (Anaxagoras)

เอเธนส์ เป็นนครรัฐที่รุ่งเรืองที่สุดของกรีก อารยธรรมของชาวเอเธนส์โดดเด่นเป็นเอกชนิตยาคที่นครรัฐกรีกอื่น ๆ จะทัดเทียม ก็และ นักประวัติศาสตร์ต่างยอมรับว่า ยุคทองของเอเธนส์อยู่ในช่วงหลังจากเอเธนส์ได้รับชัยชนะในสงครามเปอร์เซีย นั่นก็คือ เอเธนส์เจริญถึงขีดสุดภายใต้การปกครองของเพริคลีส (Pericles) ผู้ครองอำนาจรัฐในระหว่าง พ.ศ. ๔๓-๑๑๓ รัฐบุรุษผู้นี้ดำเนินนโยบายการปกครองอย่างชาญฉลาดโดยพยายามชุบเลี้ยงคนดีที่มีฝีมือไว้เป็นจำนวนมาก เอเธนส์ยุคนั้นไม่ต่างอะไรจากถ้าเสือวังมังกอร์ อันซุมนุมนไว้ด้วยคนเก่งอย่าง พีเตียส ผู้เป็นปฏิมากรเอก, เฮโรโดตุส ผู้เป็นบิดาแห่งประวัติศาสตร์, ยูริปีเดส ผู้จอมกวี และนักปรัชญาคนสำคัญชื่อ อานักซาโกรัส

ชีวประวัติ

อานักซาโกรัส (พ.ศ. ๔๓-๑๑๕) เกิดที่เมืองคลาโซเมแน (CLAZOMENAE) อันเป็นนครรัฐที่สังกัดกลุ่มไอโอเนีย ท่านเป็นทายาทของตระกูลที่มั่งคั่ง แต่ก็ได้สละทรัพย์สมบัติออกเดินทางแสวงหาความรู้ทางปรัชญา และวิทยาศาสตร์ จนเมื่ออายุได้ ๓๖ ปี จึงไปตั้งรกรากลงที่เอเธนส์เพื่อเปิดสำนักสอนปรัชญา เล่ากันว่าท่านเป็นคนแรกที่นำปรัชญาไปเผยแพร่ในเอเธนส์^{๔๔} อานักซาโกรัสได้รับเกียรติเป็นสหายของรัฐบุรุษเพริคลีส ท่านจึงพำนักอยู่ในเอเธนส์อย่างมีความสุขถึง ๓๐ ปี ในบั้นปลายชีวิตถูกมรสุมทางการเมืองเล่นงานทั้ง ๆ ที่ท่านไม่เคยเล่นการเมือง สานเหตุมาจากบรรดาคำตรูทางการเมืองของเพริคลีส

หวังจะโค่นอำนาจของรัฐบุรุษผู้นี้ จึงเริ่มรณรงค์โจมตีบริษัทบริหารของเปรีเคลีส
อานักซาโกรัสพลอยติดร่างแหกับเขาไปด้วย ท่านถูกจับในข้อหาว่ามีการกระทำ
อันเป็นปฏิปักษ์ต่อศาสนา ทั้งนี้เพราะว่าคำสอนของท่านไปขัดแย้งกับศรัทธา
ดั้งเดิมของชาวเอเธนส์ ผู้เชื่อว่าพระอาทิตย์คือเทพบุตร และพระจันทร์คือ
เทพธิดา อานักซาโกรัสได้สอนเสียใหม่ว่า สิ่งทั้งสองหาใช่เทพเจ้าไม่ พระอาทิตย์
เป็นเพียงก้อนหินร้อนแดง และพระจันทร์ก็คือก้อนดินธรรมดา ๆ ดังนั้นท่านจึง
ถูกพิพากษาให้จำคุก แต่ในที่สุดก็สามารถหลบหนีออกจากที่คุมขังด้วยการ
ช่วยเหลือของเปรีเคลีส ท่านเดินทางกลับสู่แคว้นไอโอเนีย ถิ่นกำเนิดแล้วเปิด
โรงเรียนสอนเด็กขึ้นที่แลมปัสาคัส (Lampsacus) จนกระทั่งถึงแก่กรรมที่นั่น
เมื่ออายุได้ ๗๒ ปี ท่านทิ้งผลงานเป็นตำราปรัชญาเล่มหนึ่ง มีชื่อเรียกว่า
“ธรรมชาติ (On Nature)” อันเหลือตกทอดมาถึงเราในรูปเศษนิพนธ์ที่พอจะ
ช่วยให้เราปะติดปะต่อได้ว่า ปรัชญาของท่านเป็นเช่นใด

รากฐานแห่งปรัชญา

อานักซาโกรัสเชื่อเช่นเดียวกับนักปรัชญาสำนักเอเลียม คือท่านเห็นว่า
สิ่งทั้งหลายไม่อาจเกิดขึ้นจากความว่างเปล่า โลกนี้ไม่ได้ผุดเกิดขึ้นอย่าง
ปัจจุบันทันทีด้วยฝีมือเนรมิตรขององค์เทพเจ้า แท้ที่จริงก่อนที่โลกจะมีสภาพ
ดังปัจจุบัน ส่วนประกอบต่างๆ ของโลกได้ลอยคว้างอยู่ในห้วงอวกาศ โดย
ผสมปนเปสับสนยุ่งเหยิง จนกระทั่งได้มีพลังอย่างหนึ่งมารวบรวมส่วนประกอบ
เหล่านั้นเข้าเป็นระเบียบ นั่นแหละโลกจึงเกิดขึ้นโดยเป็นผลต่อเนื่องจากการผสม
ของส่วนประกอบเหล่านั้น เราอาจเรียกส่วนประกอบเหล่านั้นว่าเป็นวัตถุดิบ
สำหรับสร้างโลก หากปราศจากวัตถุดิบเหล่านี้ โลกก็เกิดขึ้นไม่ได้ เหมือนกับ
การจะสร้างบ้านสักหลังหนึ่ง นายช่างจะต้องหาวัสดุก่อสร้างและอุปกรณ์ต่าง ๆ
ให้ครบ เมื่อสร้างเสร็จแล้วบ้านทั้งหลายจัดเป็นผลรวมของวัสดุก่อสร้าง โลกนี้
ก็เช่นกัน คือเป็นผลจากการรวมตัวของวัตถุดิบที่มีอยู่ก่อน นักปรัชญากรีก
เรียกวัตถุดิบสำหรับสร้างโลกว่า **ปฐมธาตุ**

จำนวนของปฐมธาตุ

ปฐมธาตุคืออะไร ? นักปรัชญากรีกให้คำตอบแก้คำถามนี้คนละอย่าง สองอย่าง เอมเปโดเคลสเสนอว่า ปฐมธาตุคือธาตุ ๔ อันได้แก่ ดิน น้ำ ลม ไฟ แต่อานักซาโกรัสแย้งว่า ปฐมธาตุมีจำนวนมากกว่านี้ ถ้าเรายอมรับว่า ธาตุ ๔ เป็นปฐมธาตุ เราจะไม่สามารถอธิบายการที่ธาตุ ๔ กลายเป็นสรรพสิ่งในโลก คิดดูเถิดว่า ธาตุดินจะกลายเป็นทองได้อย่างไร สิ่งที่ไม่ใช่ทองในตัวเองจะก่อให้เกิดทองขึ้นไม่ได้ การที่มองเงิน ๆ เหมือนกับว่า ธาตุดินกลายเป็นทองนั้น เนื่องมาจากในดินนั้นมีธาตุของทองปะปนอยู่ และเมื่อธาตุทองแยกตัวออกจากดิน เราจึงได้สายแร่ทองคำ ดินเป็นธาตุอย่างหนึ่ง ทองก็เป็นธาตุอีกอย่างหนึ่ง ดังนั้น ธาตุจึงไม่ได้มีจำนวนแค่นี้ ที่นี้ลองหันมาพิจารณาตัวอย่างอีกอันหนึ่ง หลายคนเชื่อว่า ข้าวที่เราทานเข้าไปทุกวันจะไปสร้างเนื้อ, หนัง, กระดูก, เส้นผม และอวัยวะอื่น ๆ ในร่างกายเรา เมล็ดข้าวถูกย่อยแล้วกลายเป็นอวัยวะเหล่านั้นไปหรือไม่ ? ถ้าเช่นนั้น เมล็ดข้าวซึ่งไม่มีอะไรเหมือนกับเส้นผมจะกลายเป็นเส้นผมได้อย่างไร ? อานักซาโกรัสอธิบายว่า ในข้าวเมล็ดหนึ่งมีธาตุของเส้นผมแฝงผสมอยู่ และธาตุของเส้นผมมันได้แยกตัวไปสร้างเส้นผม และในข้าวเมล็ดเดียวกันยังมีธาตุอื่น ๆ หลากชนิดแฝงผสมอยู่ เช่นธาตุกระดูกที่แยกไปสร้างกระดูก ธาตุเนื้อที่แยกไปสร้างเนื้อ เป็นต้น รวมความว่าการที่เมล็ดข้าวกลายเป็นอวัยวะต่าง ๆ ในร่างกาย ก็เพราะในเมล็ดข้าวมีธาตุแห่งอวัยวะนั้น ๆ แฝงผสมอยู่ในข้าวเมล็ดเดียวจึงมีธาตุจำนวนนับไม่ถ้วน และแต่ละธาตุก็เป็นความจริงเท่า ๆ กัน เมื่อขยายข้อเปรียบเทียบนี้ไปถึงสิ่งทั้งหลายในโลก อานักซาโกรัสให้ข้อยืนยันว่า ในโลกนี้มีธาตุอยู่นับไม่ถ้วน สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้มีจำนวนเท่าใด ธาตุก็มีจำนวนเท่านั้น แต่ละธาตุมีเอกลักษณ์ประจำตน เป็นความจริงสูงสุดเท่า ๆ กัน ไม่มีธาตุใดเกิดมาจากธาตุอื่น ธาตุแต่ละอย่างสามารถถูกตัดแบ่งออกได้ ไม่มีที่สิ้นสุด ธาตุจำนวนมหาศาลเหล่านั้นผสมปะปนคลุกเคล้ากันและกันอยู่ในสิ่งของต่าง ๆ เช่น ในข้าวเมล็ดเดียว จะมีธาตุเนื้อ, ธาตุกระดูก, ธาตุเส้นผม และอื่น ๆ แฝงอาศัยอยู่ด้วย แต่ธาตุแฝงเหล่านั้นเล็กมากจนมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า ส่วนธาตุของข้าวเป็นสิ่งที่เด่นเพราะมีมากที่สุด เราจึงเห็นสิ่งนั้นเป็นเมล็ดข้าว โดยนัยนี้จึงไม่มีของสิ่งใดในโลกที่จะเป็นเนื้อเดียวบริสุทธิ์ โดยไม่ถูกธาตุอื่นแฝงผสม

แม้แต่ทองคำที่ว่าแท้จริงเปอร์เซ็นต์นั้นก็ยิ่งถูกธาตุอื่น ๆ ผสมผสมจนได้

กำเนิดของโลก

ก่อนกำเนิดของโลก ธาตุจำนวนมหาศาลเหล่านั้นผสมปะปนกันอย่าง
ได้ระเบียบ จนกลายเป็นมวลสารก้อนมหึมา ที่แผ่ขยายเต็มห้วงอวกาศ ต่อมาได้มี
“พลัง” ชนิดหนึ่งสร้างวงวนขึ้นที่จุดใดจุดหนึ่งในกลุ่มมวลสารวงวนนั้นหมุนวน
คล้ายกับวังน้ำวนแล้วค่อยขยายเส้นผ่าศูนย์กลางขึ้นเป็นลำดับ มันดึงดูดธาตุ
ต่าง ๆ ในกลุ่มมวลสารมาไว้ในวงวน และแล้วขบวนการสร้างโลกก็เริ่มขึ้น ธาตุ
ต่าง ๆ ที่หลุดเข้าไปในวงวนจะรวมตัวกัน โดยธาตุที่เหมือนกันผสมกัน ธาตุดิน
ไปอยู่กับธาตุดิน ธาตุไม้ไปอยู่กับธาตุไม้ ธาตุต่าง ๆ ผสมกันโดยนัยนี้จนกลายเป็น
สรรพสิ่งในโลก ธาตุเหล่านั้นถูกผสมกันอย่างไร้สัดส่วนมีระเบียบ จนกลายเป็น
เป็นโลกที่เราอาศัยอยู่ในปัจจุบัน^{๔๔}

พลังตัวการ

เนื่องจากธาตุทั้งหลายเป็นอนุภาคแห่งสสารไร้ชีวิต จึงไม่รู้จักรเคลื่อนไหว
เข้าร่วมตัวกันดังนั้นน่าจะมีพลังจากภายนอกที่เป็นตัวการรวมธาตุและแยกธาตุ
เหมือนกับนายช่างเป็นตัวการนำเอาวัสดุก่อสร้างมาทำเป็นบ้านนั่นแหละ
พลังตัวการนั้นคืออะไร? เอ็มเบโตเคลสเฉลยว่า *ความเกลียดและความรัก
คือพลังตัวการที่แยกและรวมธาตุ* แต่ อานักซาโกรัส ไม่เห็นด้วย ท่านกล่าวว่า
*ความเกลียดและความรักเป็นพลังทางกายภาพที่ไร้ชีวิตจิตใจเหมือนสสาร
ทั่วไป พลังทั้งสองจึงเป็นพลังดาบอดที่จะแยกและรวมธาตุอย่างไร้จุดหมาย
ถ้าโลกถูกควบคุมด้วยพลังดาบอดเหล่านี้ สิ่งต่าง ๆ ในโลกคงถูกสร้างขึ้นอย่าง
สับสนยุ่งเหยิง หากความมีระเบียบสวยงามมิได้ แต่โลกในความเป็นจริงเป็นโลก
ที่ถูกสร้างอย่างประณีตบรรจงจึงมีระเบียบสวยงาม ทุกสิ่งทุกอย่างถูกสร้างขึ้นมา
อย่างมีจุดมุ่งหมาย ประหนึ่งว่าโลกนี้เกิดจากความคิดของสถาปนิกชั้นเยี่ยม*

จึงเกิดคำถามว่า สถาปนิกผู้วางแปลนและควบคุมการสร้างโลกนั้นคือใคร ? สำหรับอานักซาโกรัส สถาปนิกนั้นคือ จิต หรือ มโน (Mind or Nous)^{๕๐}

มโน

มโน ได้แก่พลังจิตอันเพียบพร้อมด้วยพุทธิปัญญาที่สามารถหยั่งรู้อัตถุ ปัจจุบัน และอนาคต มโนเป็นธาตุจิตบริสุทธิ์ที่วาดแผนการขึ้นว่า ตนต้องการสร้างโลกให้ออกมาในรูปใด แล้วก็ควบคุมให้ธาตุต่าง ๆ เคลื่อนตัวผสมกันไปตามแนวที่ตนกำหนด โดยนัยนี้มโนจึงเป็นพลังตัวการแยกและรวมธาตุ เป็นตัวกระตุ้นให้เกิดการเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงในจักรวาล มโนเป็นพลังจิตที่จัดระเบียบให้กับโลก^{๕๑}

มโนคือพระเจ้า ?

บางท่านอาจคิดต่อไปว่า เพราะมโนเป็นจิต หรือวิญญาณผู้จัดระเบียบให้กับโลก (World Ordering Spirit) เป็นไปได้ไหมที่เราจะสรุปตรงนี้ว่า มโนก็คือองค์พระเจ้าผู้ทรงสร้างโลกตามความเชื่อของชาวคริสต์ ? คำตอบก็คือ อาจเป็นไปได้แต่อานักซาโกรัสเองไม่ได้ยกมโนให้เป็นพระเจ้า^{๕๒} ท่านบอกเพียงว่า มโนเป็นพลังจิตผู้อำนวยการจัดรูปแก่โลก ส่วนการจะถือว่าพลังจิต คือพระเจ้าหรือไม่ ? นั้นเป็นเรื่องนอกความสนใจของอานักซาโกรัส

มโนคือปรมาตมัน ?

ท่านที่ถนัดในปรัชญาอินเดียก็อาจคิดเห็นไปว่า มโนเป็นอย่างเดียวกับปรมาตมันของอุปนิษัท ทั้งนี้เพราะมโนมีลักษณะ ๒ ประการคือ ในกรณีแรก มโนเป็นพลังจิตบริสุทธิ์ที่ไม่เจือปนกับสสารเลย จึงแยกตัวอยู่ต่างหากจากสสารคอยทำหน้าที่วางแปลนและควบคุมการจัดรูปให้แก่โลก เราเรียกมโนในหน้าที่นี้ว่า อุตตรวิสัย (Transcendent)^{๕๓} ส่วนในกรณีหลัง มโนอาจแทรกตัวไปสถิตอยู่ในสสารจนทำให้สสารกลายเป็นสิ่งมีชีวิตขึ้นมา ดังนั้น มนุษย์ สัตว์ และพืช

ล้วนมีมโนสติอยู่ในตีกีที่เข้มข้น และเจือจางต่างกันไป โดยเฉพาะมนุษย์
จะมีมโนเข้มข้นที่สุด เราเรียกมโนที่แทรกสติอยู่ในสสารว่าอันตรวิสัย (im-
manent)^{๕๔} จากลักษณะทั้งสองนี้เราอาจคิดเทียบกับปรัชญาอุปนิษัทได้ดังนี้
คือ มโนที่แยกอยู่ต่างหากจากสสารเป็นอันเดียวกับปรมาตมัน ส่วนมโนที่แทรก
สติอยู่ในสสารเปรียบได้กับชีวาตมัน

ข้อสังเกต

ข้อควรคำนึงประการหนึ่งก็คือ มโนที่ไม่ได้สร้างโลก เพราะเป็นเพียงแต่
ผู้จัดรูปให้กับโลก ทั้งนี้เนื่องจากมโนไม่ได้สร้างส่วนประกอบต่าง ๆ ของโลกขึ้น
จากฤทธานุภาพของตน ส่วนประกอบเหล่านั้นนอนรอมโนอยู่นานแล้ว กล่าวคือ
ในห้วงจักรวาลนี้ มีธาตุจำนวนมหาศาลล่องลอยอย่างไร้ระเบียบ เพื่อคอยให้
มโนนำเอาไปผลิตเป็นโลกขึ้น ธาตุเหล่านั้นเป็นความจริงสูงสุดพอ ๆ กับมโน
เพราะมโนไม่ได้สร้างธาตุ^{๕๕} ทั้งธาตุก็ไม่ได้สร้างมโน สิ่งทั้งสองเป็นความจริงแท้
เท่า ๆ กัน แต่ก็แตกต่างกันโดยสิ้นเชิง ทั้งนี้เพราะมโนเป็นจิต ในขณะที่ธาตุ
เป็นสสาร ปรัชญาของอานักขาโกรัสจัดเป็นทวินิยม (Dualism) เพราะยอมรับว่า
ความจริงสูงสุดมี ๒ อย่าง คือ จิต และสสาร^{๕๖}

บทสรุป

จุดเด่นในปรัชญาของอานักขาโกรัส อยู่ที่ทฤษฎีมโน ท่านเป็นนัก
ปรัชญากรีกคนแรกที่พูดถึง "จิต" ไว้อย่างชัดเจน โดยได้แยกจิตออกจากสสาร
อย่างเด็ดขาด นักปรัชญายุคต่อมาจับประเด็นแห่งความแตกต่างนี้เป็นจุดแยก
ไปสร้างปรัชญาจิตนิยม (Idealism) เหตุนั้น อานักขาโกรัสจึงได้รับยกย่อง
ให้เป็นหนึ่งในบรรดาผู้ให้กำเนิดปรัชญาจิตนิยม นอกจากนี้ ความสำคัญของ
อานักขาโกรัสยังอยู่ที่การเป็นนักปรัชญาคนแรก ผู้นำปรัชญาไปเผยแพร่
แก่ชาวเอเธนส์ จนทำให้เอเธนส์กลายเป็นศูนย์กลางปรัชญาในกาลต่อมาอีก
หลายศตวรรษ

บทที่ ๗

สำนักปรมาณูนิยม

ผู้ก่อตั้งสำนักปรัชญาปรมาณูนิยม (The School of Atomists) คือ ลิวซิปปุส (Leucippus) ผู้มีชีวิตร่วมสมัยเดียวกันกับเอมเปโดเคลสและอานักซาโกรัส เราไม่ทราบประวัติของลิวซิปปุสมากนัก ข้อมูลเกี่ยวกับตัวท่านที่พอหาได้มีอยู่ว่า ท่านเป็นชาวไมเลตุส แต่ได้ศึกษาปรัชญาจากนักปรัชญาเซโนแห่งเอเลีย แล้วไปตั้งสำนักปรัชญาขึ้นที่เมืองอับเดรา ท่านรุ่งเรืองถึงขีดสุดในปี พ.ศ. ๑๐๓ ลิวซิปปุสได้เขียนงานปรัชญาไว้เหมือนกัน แต่ผลงานเหล่านั้นสูญหายไปจนหมด เราจึงศึกษาแนวความคิดของท่านโดยตรงไม่ได้ แต่ยังโชคดีที่ศิษย์ของท่านชื่อ เดมอคริตุส ได้เผยแพร่ปรัชญาสำนักปรมาณูนิยมให้เป็นที่รู้จักกันอย่างกว้างขวาง ดังนั้นเราจึงต้องศึกษาความคิดของเดมอคริตุสในฐานะเป็นแบบฉบับแห่งปรัชญาสำนักปรมาณูนิยม

เดมอคริตุส (Democritus)

เดมอคริตุส (พ.ศ. ๔๓-๑๗๓) เกิดที่เมืองอับเดรา (Abdera) ในแคว้นเธรส (Thrace) บิดาเป็นคนมั่งคั่งเดมอคริตุสจึงใช้เงินของบิดาเป็นค่าเดินทางท่องเที่ยว เพื่อแสวงหาความรู้และประสบการณ์ เล่ากันว่า ท่านเดินทางไปถึงเปอร์เซียและอียิปต์ เมื่อเดินทางกลับถึงอับเดรา ท่านได้บำเพ็ญตนเป็นนักปรัชญา ผู้อุทิศชีวิตแก่การศึกษาและการคิดคำนึง ท่านได้กล่าวไว้ว่า “ข้าพเจ้าพอใจที่จะค้นพบการพิสูจน์ทฤษฎีทางเรขาคณิตแม้เพียงข้อเดียว มากกว่าที่จะพิชิตราชบัลลังก์เปอร์เซียเสียอีก”^{๖๗} เดมอคริตุส เป็นนักเขียนผู้มีผลงานมากที่สุดคนหนึ่งในสมัยโบราณ งานนิพนธ์ของท่านมีไม่น้อยกว่า ๖๐ ชิ้น แต่เป็นที่น่าเสียดายว่าผลงานเหล่านั้นสูญหายไปเป็นจำนวนมาก ที่เหลือตกทอดมาถึงสมัย

ปัจจุบันก็เป็นแค่เศษนิพนธ์ที่พอช่วยให้เราทราบได้ว่า งานนิพนธ์ของท่านส่วนใหญ่เกี่ยวข้องกับวิชาฟิสิกส์, อภิปรัชญา, จริยศาสตร์, ประวัติศาสตร์, และคณิตศาสตร์

จุดเริ่มแห่งปรัชญา

ความคิดพื้นฐานทางปรัชญาของเดมอคริตุส ก็ไม่ต่างจากทัศนะของเอมเปโดเคลสและอานักซาโกรัส ที่เคยพูดถึงมาแล้ว เดมอคริตุสยอมรับการประนีประนอมระหว่างความเที่ยงแท้ถาวรกับการเปลี่ยนแปลง เบื้องแรกท่านยอมรับว่า การเปลี่ยนแปลงในโลกเป็นเรื่องที่ไม่อาจปฏิเสธ แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวไม่กระทบกระเทือนต่อปฐมธาตุหรือแก่นแท้ของโลก นั่นก็คือ แม้สรรพสิ่งในโลกจะกำลังเปลี่ยนแปลงไป ปฐมธาตุหรือส่วนประกอบดั้งเดิมที่สุดของโลกไม่เคยเปลี่ยนแปลงและจะไม่มีการเปลี่ยนแปลง ต่อปัญหาที่ว่า ปฐมธาตุคืออะไร? เดมอคริตุสแถลงว่า ปฐมธาตุไม่ใช่ดิน น้ำ ลม ไฟ อย่างที่เอมเปโดเคลสเสนอสำหรับเดมอคริตุสแล้ว ปฐมธาตุคือ ปริมาณ หรือ อะตอม (Atom)^{๕๘}

ปริมาณ (Atom)

คำว่า “ปริมาณ” หมายถึง “วัตถุที่มีขนาดเล็กที่สุดไม่สามารถจะแยกย่อยได้อีกแล้ว”^{๕๙} จึงหมายถึงของสิ่งเดียวกับ “อะตอม” ที่แปลว่า “สิ่งที่ไม่อาจตัดแบ่งออกไปได้อีก” (Uncuttable)^{๖๐} ดังนั้น ปริมาณหรืออะตอมจึงได้แก่ชิ้นส่วนเล็กที่สุดของสสารที่เหลืออยู่ภายหลังจากการตัดแบ่งสสารชิ้นหนึ่ง ๆ เช่น เราตัดแบ่งก้อนดินก้อนหนึ่งออกเป็นสองส่วน จากนั้นก็ผ่าครึ่งของส่วนที่เหลือออกไปเรื่อย ๆ เซโนแห่งเอเลียบอกว่า ดินก้อนนี้สามารถถูกแบ่งครึ่งออกไปได้ไม่มีที่สิ้นสุด แต่เดมอคริตุสปฏิเสธความคิดนี้ ท่านเห็นว่า เมื่อเราแบ่งครึ่งไปเรื่อย ๆ ในที่สุด เราจะไปถึงชิ้นส่วนที่เล็กที่สุดอันใด ๆ ไม่อาจจะตัดแบ่งต่อไป ชิ้นส่วนนั้นคือปริมาณ

ปรมาณูจึงเป็นอนุภาคเล็กที่สุดของสสาร เล็กขนาดมองไม่เห็นด้วยตาเปล่า ปรมาณูเป็นวัตถุดิบสำหรับสร้างโลก มันมีอยู่ก่อนหน้าการกำเนิดของโลก เพราะปรมาณูรวมตัวกัน สรรพสิ่งในโลกจึงเกิดขึ้น เพราะปรมาณูทั้งหลายแยกตัวออกจากกัน สรรพสิ่งจึงดับสลาย แท้ที่จริงแล้ว การเกิดของสิ่งใดไม่ได้หมายถึงการอุบัติขึ้นของสิ่งแปลกใหม่แต่อย่างใด การเกิดเป็นเพียงการรวมตัวกันของปรมาณูที่นอนรออยู่แล้ว ส่วนการดับเป็นการแยกตัวของปรมาณูนั่นเอง โดยนัยนี้ปรมาณูจึงมีอยู่ก่อนกำเนิดของโลก และจะคงอยู่ต่อไปหลังโลกแตกสลาย ปรมาณูไม่มีการเกิดดับ มันอยู่อย่างไรก็อยู่อย่างนั้นตราบนิจนิรันดร์ ปรมาณูไม่มีวันเปลี่ยนแปลง ไม่มีวันถูกทำลาย ปรมาณูจึงเป็นความจริงแท้ในโลก มันมีลักษณะเช่นเดียวกับภาวะ (Being) ของปาร์มินิดีส จะต่างกันก็ตรงที่ว่า ภาวะเป็นมวลสารชั้นเดี่ยมหีมาที่แผ่ติดเป็นพิศทั่วจักรวาล ส่วนปรมาณูก็คือภาวะนั่นเอง ได้ถูกสับย่อยออกเป็นชิ้นเล็กชิ้นน้อย เหตุนี้ทั้งสองจึงมีลักษณะเช่นเดียวกัน คือเป็นความแท้ที่คงที่ถาวรชั่วนิรันดร์

เดมอคริตุสบอกว่า ปรมาณูมีอยู่มากมายนับไม่ถ้วน มีมากพอที่จะสร้างระบบจักรวาลไม่รู้จบทีเดียว ปรมาณูแต่ละชิ้นแตกต่างกันที่ปริมาณ คืออาจมีรูปร่างต่างกัน ขนาดต่างกัน และน้ำหนักมากน้อยกว่ากัน นอกจากนี้แล้วปรมาณูไม่มีข้อแตกต่างจากกันและกัน ปรมาณูไม่มีข้อแตกต่างทางคุณภาพ ทั้งนี้เพราะปรมาณูไม่มีสี ไม่มีกลิ่น ไม่มีรส ปรมาณูไม่บรรจุเชื้อของวัตถุสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ โดยเฉพาะ ปรมาณูจึงไม่ใช่ดิน น้ำ ลม หรือไฟ เหตุนี้เราจึงกล่าวได้ว่า ปรมาณูแตกต่างกันที่ปริมาณ ไม่ใช่คุณภาพ^{๖๑}

การเคลื่อนที่ (Motion)

ปรมาณูเป็นอนุภาคของสสารไร้ชีวิต แต่กระนั้นเดมอคริตุสยังบอกว่า ปรมาณูเคลื่อนที่เข้ารวมตัวกันจนก่อให้เกิดสิ่งต่าง ๆ ปัญหาจึงเกิดตามมาว่า อะไรเป็นตัวการนำปรมาณูเคลื่อนที่เข้าหากัน เดมอคริตุสตอบว่า ไม่มีตัวการภายนอกมาทำหน้าที่ดังกล่าว ไม่มีพลังแห่งความรักและความเกลียดอย่างที

เอมเปโตเคลสเสนอ ไม่มีพลังจิตหรือมโนอย่างที่อานักซาโกรัสเข้าใจ ปริมาณเคลื่อนที่เข้าหากันเองเพราะมันมีพลังเคลื่อนไหวในตัวเอง ปริมาณเคลื่อนที่อยู่ตลอดเวลาเหมือน “ละอองฝุ่นในแสงแดด”^{๖๒} กล่าวคือ ในยามเช้าเราจะเห็นละอองฝุ่นลอยอยู่ในอากาศท่ามกลางแสงแดดอ่อน ละอองฝุ่นนั้นเคลื่อนไหวในลักษณะใด ปริมาณก็เคลื่อนไหวในลักษณะนั้น

อวกาศ (space)

ปริมาณทั้งหลายจะเคลื่อนที่ไปไหนมาไหน ได้ก็เพราะมีที่ว่างหรืออวกาศ เป็นฐานรองรับ หากไม่มีอวกาศ การเคลื่อนที่จะมีขึ้นได้อย่างไร ดังนั้น อวกาศจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการเคลื่อนที่ของปริมาณ อวกาศเป็นของมีอยู่จริงทั้ง ๆ ที่เราไม่อาจแตะต้องมองเห็น เดมอคริตุสบอกว่า สิ่งที่มีอยู่จริงไม่จำเป็นต้องมีรูปร่างตัวตนก็ได้^{๖๓} ดังนั้นอวกาศที่เรามองไม่เห็นก็เป็นของจริงเท่า ๆ กับแม่น้ำภูเขาที่เราพบเห็นอยู่ดาษดื่น อวกาศไม่ใช่ความว่างเปล่าอันเกิดจากการคิดปฏิเสธความจริงแท้ของปริมาณ ตรงกันข้ามอวกาศและปริมาณล้วนเป็นของจริงแท้เท่า ๆ กัน ควรสังเกตว่าอวกาศนี้มีลักษณะเช่นเดียวกับอภาวะ (Non-being) ของปาร์มินิเดส จะต่างก็ตรงที่ว่าสำหรับปาร์มินิเดส อภาวะไม่มีอยู่จริง แต่อวกาศของเดมอคริตุสเป็นของจริงแท้พอ ๆ กับปริมาณ เหตุนี้ เดมอคริตุส จึงกล่าวว่าความจริงแท้ในโลกมีอยู่ ๒ อย่าง คือ ปริมาณ และ อวกาศ^{๖๔}

กำเนิดจักรวาล

ก่อนกำเนิดของโลก ปริมาณจำนวนนับไม่ถ้วนลอยกระจ่ายในห้วงอวกาศ เนื่องจากปริมาณมีน้ำหนัก และขนาดประจำตัว ปริมาณที่ใหญ่กว่าและหนักกว่าจะตกลงเบื้องล่าง แล้วปะทะกับปริมาณที่เล็กกว่าเบากว่าก่อให้เกิดวงวน (Vortex) ขึ้นมา วงวนนี้มีสภาพเหมือนวังน้ำวนที่พัดหมุนเอาทุกสิ่งทุกอย่างเข้ามาในรัศมีทำการของตน ปริมาณรอบด้านถูกวงวนดึงดูดเข้าไปในกระแสน้ำที่หมุนวนนั้น ปริมาณภายในวงวนจะรวมตัวกันโดยปริมาณที่มีรูปร่างและขนาดคล้ายคลึงกัน จะเกาะตัวกันเป็น ดิน น้ำ ลม ไฟ และสิ่งต่าง ๆ จนกระทั่งเป็นโลกนี้

และดวงดาวในจักรวาล ทั้งนี้เพราะวงวนขยายกว้างขวางออกไปเรื่อย ๆ มันแผ่รัศมีออกไปทั่วทั้งอวกาศอันกว้างไพศาล วงวนแผ่ไปถึงไหน ระบบจักรวาลก็ถูกสร้างขึ้นในที่นั้น โลกจำนวนมหาศาลได้ถูกสร้างขึ้นโดยนัยนี้

การเกิดของโลกและการเปลี่ยนแปลงใด ๆ บนพื้นโลกล้วนเนื่องมาจากการเคลื่อนที่ของปริมาณนั่นเอง ปริมาณไม่ได้เคลื่อนที่ตามขบวนการ ทั้งสิ่งทั้งหลายก็ไม่ได้เกิดขึ้นและเปลี่ยนแปลงไปโดยความบังเอิญ เดมอคริตัส กล่าวว่า การเคลื่อนที่ของปริมาณดำเนินตามกฎกลศาสตร์ (Mechanical law) อันตายตัว “ไม่มีอะไรเกิดขึ้นอย่างไร เหตุผล สรรพสิ่งเกิดขึ้นตามเหตุผลและความจำเป็น”^{๖๕}

ทัศนะในเรื่องวิญญาณ

วิญญาณของคนเราเกิดจากการรวมกลุ่มของปริมาณที่กลมที่สุด ประณีตที่สุด คล่องแคล่วที่สุด^{๖๖} เราเรียกปริมาณจำพวกนี้ว่า “ปริมาณวิญญาณ (Soul-atom)” มันแผ่ซ่านไปทั่วสรรพางค์ ทำหน้าที่อำนวยความสะดวกเคลื่อนไหวของอวัยวะในร่างกาย ปริมาณวิญญาณแต่ละกลุ่มทำหน้าที่ต่างกันตามฐานที่อยู่ ปริมาณวิญญาณส่วนสมองทำหน้าที่คิด ปริมาณส่วนหัวใจมีหน้าที่โกรธ ปริมาณส่วนตับทำหน้าที่สร้างดีดหา ดังนั้นเป็นต้น ปริมาณวิญญาณมีการถ่ายเทเข้าออกในร่างกายคนเรา เวลาหายใจออก ปริมาณวิญญาณบางส่วนออกไปกับลมหายใจ เวลาหายใจเข้าเราสูดเอาปริมาณวิญญาณบางส่วนเข้ามา ชีวิตคนเราดำเนินไปตามปกติตราบเท่าที่การถ่ายเทปริมาณวิญญาณนี้ยังคงเป็นไปสม่ำเสมอ ในเวลาถึงแก่ความตาย ปริมาณวิญญาณมีสภาพเหมือนคนแพแตก คือกระจัดกระจายไปคนละทิศละทาง โอกาสที่ปริมาณวิญญาณเหล่านั้นจะกุมตัวกันเป็นสัมภเวสีที่เกี่ยวหาภพหาชาติเกิดใหม่จึงไม่มี^{๖๗}

ทฤษฎีความรู้

เดมอคริตัส แบ่งความรู้ออกเป็น ๒ ประเภท คือ ความรู้ที่เกี่ยวกับความรู้^{๖๘} ความรู้ประเภทแรก เกิดจากประสาทสัมผัส เช่นการเห็นภาพ,

ได้ยินเสียง เป็นต้น ความรู้ระดับผัสสะนี้เกิดขึ้นเพราะวัตถุต่าง ๆ แพร่ “ภาพเหมือน (Images)” ของตัวเองกระจายออกไปรอบด้าน เมื่อเราผ่านเข้าไปใกล้วัตถุนั้น ภาพเหมือนจะกระทบเข้ากับประสาทตาของเรา ประสาทตารายงานไปยังปริมาณวิญญูณที่ทำหน้าที่เห็นภาพ ขณะนั้นการเห็นภาพจึงเกิดขึ้น หากบังเอิญว่าในเวลาภาพเหมือนแล่นผ่านอากาศ เข้ากระทบประสาทตาปรากฏมีภาพเหมือนของวัตถุอื่นเข้าแทรกซ้อน การเห็นภาพจะสับสนกลายเป็นภาพลวงตา

เดมอคริตุสกล่าวว่า ความรู้ระดับผัสสะนี้เป็นความรู้เทียม เพราะผัสสะบิดเบือนข้อเท็จจริงของโลกภายนอก ตัวอย่างเช่น ดวงตารายงานแก่เราว่า มีวัตถุสีขาวอยู่ตรงหน้า สมมติว่าเป็นสตรีสวมเสื้อผ้าสีขาว ประสาทตารายงานว่าเธอพูดกับเราด้วยเสียงอันไพเราะ จมูกของเราได้กลิ่นน้ำหอมอ่อน ๆ เสียด้วย เราเชื่อสนิทว่า สี เสียง และกลิ่นเหล่านั้น มีอยู่จริงตรงหน้าเรา เดมอคริตุสตั้งปัญหาว่า สี เสียง และกลิ่นเหล่านั้นมาจากที่ใด ? ไม่ใช่จากสตรีที่อยู่เบื้องหน้าเราอย่างแน่นอน เพราะ “สตรี” ที่อยู่เบื้องหน้าเรานั้น แท้จริงเป็นเพียงกองแห่งปริมาณจำนวนหนึ่งเท่านั้น สิ่งทั้งหลายในโลกเกิดจากการรวมตัวของปริมาณ เนื่องจากปริมาณเป็นสิ่ง ไม่มีสี กลิ่น หรือรส ดังนั้นวัตถุในโลกทั้งหมดจึงไร้สี กลิ่น และรส ไปด้วย สี กลิ่น และรสเป็นสิ่งที่ใจเราสร้างขึ้นหลังจากที่ภาพเหมือนของวัตถุมากระทบประสาทสัมผัสของเรา คุณภาพเหล่านี้ หรือสิ่งที่นักปรัชญายุคต่อมาเรียกว่า คุณภาพทุติยภูมิ คุณภาพทุติยภูมิไม่ได้มีอยู่จริงในวัตถุ การรับรู้สีเสียงและกลิ่นเหล่านั้นจึงเป็นความรู้เทียม ความรู้ที่แท้จริงต้องเป็นความรู้เกี่ยวกับปริมาณตามที่เป็นจริง คือรู้ตัวคุณภาพปฐมภูมิของปริมาณว่า มันมีรูปร่างขนาด และน้ำหนักเท่านั้น แต่เราไม่สามารถจะเห็นปริมาณ เพราะปริมาณเล็กมาก เราเพียงแต่คิดถึงควมมีอยู่ของปริมาณด้วยเหตุผล (Reason) ดังนั้น ความรู้แท้ถึงความจริงเรื่องปริมาณ จึงเกิดขึ้นจากความคิดที่มีเหตุผล ความรู้แท้เป็นความรู้ระดับเหตุผล ไม่ใช่ระดับผัสสะ เดมอคริตุสจึงให้ความสำคัญแก่เหตุผลมากกว่าผัสสะ บางท่านถึงกับเรียกเดมอคริตุสว่า เป็นนักเหตุผลนิยม (Rationalist)^{๖๔}

เทววิทยา

เดมอคริตุส พูดถึงความมีอยู่ของเทพเจ้า (Gods) ไว้ว่า *เทพเจ้าเกิด*

จากการรวมตัวของปริมาณที่ประณีตมาก จึงมีอำนาจและเหตุผลเหนือมนุษย์ เทพเจ้ามีอายุยืนยาวกว่ามนุษย์ แต่ไม่เป็นอมตะ เทพเจ้ามีวันตายเหมือนกัน มนุษย์รู้จักเทพเจ้าโดยผ่านความฝันและวิธีการอื่น ๆ เดมอคริตุสบอกว่า เทพเจ้าไม่นิยมมาแทรกแซงกิจการภายในของมนุษย์ ดังนั้น มนุษย์ไม่จำเป็นต้องกลัวเกรงหรือเซ่นไหว้เทพเจ้าแต่ประการใด

จริยศาสตร์

ชีวิตทุกชีวิตมีจุดหมายอย่างเดียวกันคือ ความสุข^{๗๐} เดมอคริตุส อธิบายว่า ความสุขคือความสบายใจเนื่องจากความสงบราบเรียบในดวงจิต ความสุขที่ว่านี้จึงเป็นความสุขทางใจ ไม่ใช่ความสุขทางเนื้อหนัง เพราะความสุขประเภทหลังเกิดขึ้นชั่วคราวช่วยยาม มีหน้าซำยังมิปกติมากับความทุกข์อีกด้ว้ความสบายใจที่แท้จริงเกิดจากการเดินสายกลาง หรือมัชฌิมาปฏิปทา กล่าวคือ ต้องรู้จักประมาณในการใช้ชีวิตหาความสุข ผู้แสวงหาความสุขจะต้องไม่พาตัวเข้าไปพัวพันกับหลายสิ่งหลายอย่าง เขาจะต้องไม่เลือกทำสิ่งที่อยู่เหนือขีดความสามารถของเขา^{๗๑} เดมอคริตุส กล่าวว่า คนเรายังลดความทะยานอยากลงได้มากเท่าใด โอกาสที่เขาจะชอกช้ำใจเพราะความผิดหวังก็มีน้อยลงเท่านั้น^{๗๒}

บทสรุป

เดมอคริตุส เป็นนักวัตถุนิยม (Materialist) เพราะเชื่อว่าความจริงสูงสุดเป็นอนุภาคของสสารหรือปริมาณ วิชาญาณในทัศนะของท่านก็เป็นปริมาณเช่นกัน ปรัชญาปริมาณนิยมของท่านเป็นเครื่องชี้ถึงอัจฉริยภาพของชาวกรีก นั่นก็คือ นักปรัชญากรีกได้ค้นพบปริมาณแล้วหลายศตวรรษ กว่านักวิทยาศาสตร์จะยอมรับทฤษฎีปริมาณเมื่อปลายคริสต์ศตวรรษที่ ๑๙ นี้เอง ควรกล่าวไว้ในที่นี้ว่า ทฤษฎีปริมาณของเดมอคริตุสยังด้อยพัฒนา เมื่อเทียบกับวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้เพราะเดมอคริตุสกล่าวว่า ปริมาณหรืออะตอมเป็นสิ่งที่แบ่งแยกไม่ได้ แต่นักวิทยาศาสตร์ได้แยกส่วนประกอบของปริมาณออกเป็นประจุไฟฟ้าอิเล็กตรอน

โปรตรอน โปซีตรอน และนิวตรอน อย่างไรก็ตาม เดมอคริตุสนับเป็นนักปรัชญากรีกที่สำคัญคนหนึ่ง งานนิพนธ์ของท่านได้รับความนิยมในบรรดาชาวกรีกไม่น้อยกว่างานของเพลโต หลักปรัชญาของท่านก็มีอิทธิพลต่อแนวความคิดของนักปรัชญายุคต่อมา และได้รับการกล่าวถึงเรื่อยมาจนยุคปัจจุบัน

เชิงอรรถตอนที่ ๑

๑. Frank Thilly, *A History of Philosophy*, Henry Holt & Co. New York 1952 p. 18
๒. กิรติ บุญเจือ, *ปรัชญากรีกระยะก่อนตัวที่อโณสิส*, ไทยวัฒนาพานิช กรุงเทพมหานคร ๒๕๒๐ หน้า ๑
๓. Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, p. 44
๔. Frank Thilly, *Ibid.*, p. 24
๕. G.T.W. Patrick, *Introduction to Philosophy*, ปรัชญาเบื้องต้น แปลโดยกิรติ บุญเจือ ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๑๘, หน้า ๑๕๕.
๖. A.E.Avey, *Handbook in the History of Philosophy*, Barnes & Noble Inc, New York, 1958, p. 12.
๗. Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, p. 50.
๘. กิรติ บุญเจือ, *ปรัชญากรีกระยะก่อนตัวที่อิตาลิส*, ไทยวัฒนาพานิช ๒๕๑๗ หน้า ๑๑
๙. W.T. Stace, *A Critical History of Greek Philosophy* ปรัชญากรีก, แปลโดย ปรีชา ช้างขวัญยืน, สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, ๒๕๑๔ หน้า ๑๘.
๑๐. Frank Thilly, *A History of Philosophy*, Henry Holt & Co., New York, 1952, p. 29.
๑๑. กิรติ บุญเจือ, *แก่นปรัชญากรีก*, ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพมหานคร. ๒๕๒๐, หน้า ๑๗
๑๒. Bertrand Russell. *op. cit.*, p. 56
๑๓. *B.A.G. Fuller, A History of Philosophy, Henry Holt and Company, New York, (1952)*, p. 49
๑๔. *Frank Thilly, A History of Philosophy, Central Book Depot, Allahabad, (1978)* p. 32.
๑๕. *S.N. Stumpf, Socrates to Sartre, McGraw-Hill Book Company, New York, (1966)* p. 13
๑๖. *T.V. Smith, From Thales to Plato, Phoenix Books, Chicago, (1962)* p. 11
๑๗. *B.A.G. Fuller, op. cit.*, p. 52

๑๘. S.N. Stumpf, *op. cit.*, p. 15
๑๙. B.A.G. Fuller, *op. cit.*, p. 53
๒๐. T.V. Smith, *op. cit.*, p. 11
๒๑. *Ibid.*, p. 11.
๒๒. *Ibid.*, p. 11
๒๓. *Ibid.*, p. 12
๒๔. D.J. O'Connor, *A Critical History of Western Philosophy*, p. 4
๒๕. *Ibid.*, p. 4
๒๖. กীরติ บุญเจือ สารานุกรมปรัชญา, ไทยวัฒนาพานิช, (๒๕๒๒) หน้า ๒๒๕
๒๗. B.A.G. Fuller, *op. cit.*, p. 53
๒๘. D.J.O' Conner, *op. cit.*, p. 4
๒๙. ผู้ต้องการทราบรายละเอียดเกี่ยวกับปรัชญาสมุปบาทและอนัตตา โปรดอ่าน นพดล ทิมพลา พุทธปรัชญาฝ่ายเถรวาท, มหาวิทยาลัยรามคำแหง, (๒๕๒๓) บทที่ ๙ - ๑๒
๓๐. โฮเมอร์ (Homer) นักกวีเอกของกรีก มีชีวิตอยู่ในราวศตวรรษที่ ๙ ก.ศ.ศ. แต่งมหากาพย์เรื่อง อีเลียด (Iliad) และโอดิสซีย์ (Odyssey) ส่วนเฮสิียด (Hesiod) มีชีวิตอยู่ในราวศตวรรษที่ ๘ ก.ศ.ศ. เขียนบทกวีเรื่อง เทพกำเนิด (Theogony)
๓๑. Frank Thilly, *A History of Philosophy*, Allahabad, (1978). p. 36.
๓๒. *Ibid.*
๓๓. *Ibid.*
๓๔. *Ibid.*, p. 37.
๓๕. W.T. Stace, *A Critical History of Greek Philosophy*, Macmillan & Co., Ltd., 1953 p. 44.
๓๖. *Ibid.*, p. 45.
๓๗. *Ibid.*, p. 47.
๓๘. นับแต่นี้ไป ผู้เขียนจะใช้พุทธศักราชแทนคริสต์ศักราช
๓๙. W.T. Stace, *A Critical History of Greek Philosophy*, Mac Millan & Co., Ltd. London, 1953. p. 55
๔๐. S.N. Stumpf, *Socrates to Sartre*, McGraw-Hill Book Company, 1966. p. 19-21
๔๑. กীরติ บุญเจือ, ปรัชญากรีกระยะก่อนตัวที่อิตาลี, ไทยวัฒนาพานิช, กรุงเทพฯ, ๒๕๑๕ หน้า ๑๒๗
๔๒. Bentrand Russell, *History of Western Philosophy*, George Allen & Unwin Ltd., London, 1967, p. 71.
๔๓. จำนวนศั ของประเสริฐ, ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ, แพรววิทยา, ๒๕๑๕, น. ๒๕๐.

๕๕. B.A.G. Fuller, **A History of Philosophy**, Henry Holt and Company, New York, 1952. p. 72.
๕๕. W.T. Stace, **A Critical History of Greek Philosophy**. MacMillan & Co., Ltd., London, 1953. p. 83.
๕๖. Frank Thilly, **A History of Philosophy**, p. 42.
๕๗. *Ibid.*, p. 43.
๕๘. Bertrand Russell, **History of Western Philosophy**, p. 79
๕๙. W.T. Stace, **A Critical History of Greek Philosophy**, p. 96.
๕๐. *Ibid.*, p. 97.
๕๑. Frank N. Magill (edit) **Masterpieces of World Philosophy In Summary Form**, George Allen & Unwin Ltd., London, 1963. p. 24
๕๒. W.T. Stace, *op. cit.*, p. 101
- ๕๓-๕๔. Frank Thilly, **A History of Philosophy**, Central Book Depot, Allahabad, 1978, p. 44
๕๕. อานักษาโกรัส เรียกฮาดูทั้งหมดด้วยศัพท์ว่า “พีช (Seeds)”
๕๖. W.T. Stace, *op.cit.*, p. 101.
๕๗. จันงค์ ทองประเสริฐ, **ปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ**, แพร่พิทยา, ๒๕๑๕, หน้า ๒๑๒.
๕๘. Bertrand Russell, **History of Western Philosophy**, p. 85.
๕๙. **พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๓** หน้า ๕๕๑
๖๐. Frank N. Magill (edit), **Master pieces of World Philosophy in Summary Form**, 1963, p. 36.
๖๑. Frank Thilly, **A History of Philosophy**, Henry Holt and Company, New York, 1952, p. 46.
๖๒. Frank N. Magill, *op.cit.*, p. 39.
๖๓. Frank Thilly, *op. cit.*, p. 47.
๖๔. *Ibid.*, p. 48
๖๕. *Ibid.*, p. 48
๖๖. *Ibid.*, p. 49
๖๗. *Ibid.*
๖๘. Frank N. Magill, *op. cit.*, p. 14
๖๙. Frank Thilly, *op. cit.*, p. 50
๗๐. *Ibid.*
๗๑. Frank N. Magill, *op. cit.*, p. 42
๗๒. Frank Thilly, *op. cit.*, p. 51

ตอนที่ ๒

ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง

ปรัชญากรีกสมัยเริ่มต้นมาสิ้นสุดลงที่เดมอคริตัส ต่อจากนี้เราจะเข้าสู่ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรืองซึ่งมีศูนย์กลางอยู่ที่กรุงเอเธนส์ ปรัชญากรีกสมัยนี้มีความเจริญก้าวหน้าถึงขีดสุด เพราะผลงานทางปรัชญาของ ไสคราติส พลาโต และอาริสโตเติล เราได้ศึกษามาแล้วว่า นักปรัชญากรีกในสมัยเริ่มต้น เป็นนักปรัชญาธรรมชาติ ความสนใจของพวกเขาวนเวียนอยู่ที่ปัญหาเรื่องปฐมธาตุของโลก อันเป็นปัญหาที่ใกล้ตัวมนุษย์ แต่เมื่อย่างเข้าสู่สมัยรุ่งเรือง นักปรัชญากรีกหันมาสนใจปัญหาใกล้ตัวมนุษย์ยิ่งขึ้น พวกเขาถามปัญหาว่า ความดีคืออะไร อันเป็นปัญหาที่ยังอยู่ในความสนใจของคนยุคปัจจุบัน

อิทธิพลของโซฟิสต์

ปัญหาใกล้ตัวมนุษย์กลายเป็นหัวข้อถกเถียงในหมู่นักปรัชญาขึ้นมา ก็ด้วยอิทธิพลของนักคิดกลุ่มโซฟิสต์ (Sophists) ทั้งนี้เพราะพวกโซฟิสต์ได้ยกปัญหาประเภทนี้ขึ้นอภิปรายตามสถานที่ชุมนุมทั่วไป จนมีผู้สนใจขบคิดปัญหานี้ อย่างกว้างขวาง นักปรัชญายุคนั้นจึงเปลี่ยนความสนใจจากปัญหาเรื่องกำเนิดของโลกมาสู่ปัญหาเรื่องฐานะของมนุษย์ในโลก ปัญหาเฉพาะหน้าของมนุษย์กลายเป็นเรื่องสำคัญสำหรับนักปรัชญา กล่าวกันว่าโซฟิสต์ได้ดึงปรัชญาลงจากหิ้งบูชาเพื่อเอามารับใช้คนทั่วไป นี่เป็นความเปลี่ยนแปลงในวงการปรัชญาที่เกิดจากอิทธิพลของพวกโซฟิสต์

โซฟิสต์คือใคร ?

คำว่า “โซฟิสต์ (Sophists)” ในภาษาอังกฤษแปลมาจากคำ ในภาษากรีกอันเป็นคำเรียก “ครู” ในสมัยที่ปรัชญากรีกรุ่งเรือง^๑ ดังนั้น โซฟิสต์

จึงได้แก่ครูผู้จาริกไปตามนครรัฐต่าง ๆ ของกรีก เพื่อสั่งสอนศิลปวิทยาการ โซฟิสต์เป็นครูที่ไม่มีโรงเรียนเป็นหลักแหล่ง สังคมกรีกยุคนั้นก็ยังไม่มืโรงเรียนหรือมหาวิทยาลัย ดังนั้น ชนชั้นผู้ตกรีกผู้ต้องการให้ลูกหลานของตนได้รับการศึกษา มักนิยมส่งเด็กไปเรียนกับพวกโซฟิสต์ โดยจ่ายค่าเล่าเรียนแก่ “ครู” เหล่านั้น พวกโซฟิสต์เปิดสอนวิทยาการหลายแขนง เช่น ประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ ปรัชญา และวาทศิลป์ วิชาที่คนนิยมเรียนมากที่สุดคือ วาทศิลป์ เด็กหนุ่มกรีกผู้ใฝ่ฝันอยากเป็นนักการเมืองจะสมัครเรียนวิชานี้ เพราะเห็นว่าคนพูดเก่งจึงจะได้เป็นผู้นำของรัฐ โซฟิสต์จึงมุ่งสร้างคนให้เป็นนักพูด แต่คนพูดเก่งไม่จำเป็นต้องพูดดี โซฟิสต์บางคนสอนศิษย์ให้พูดเพื่อเอาชนะอย่างเดียว โดยไม่คำนึงถึงหลักศีลธรรมใด ๆ คือให้พูดเก่งถึงขนาดกลบขาวให้เป็นดำ ทำผิดให้เป็นถูก เหมือนทนายความที่ว่าความให้ลูกความพันคดีได้ ทั้ง ๆ ที่รู้ว่าลูกความทำผิดจริง เหตุนี้เองในยุคต่อ ๆ มา คำว่าโซฟิสต์จึงมีความหมายไปในทางไม่ดี จนปัจจุบันนี้ คำว่า โซฟิสต์ในภาษาอังกฤษทั่ว ๆ ไป ใช้หมายความถึงคนกะล่อนหรือคนตลบตะแลง

โซฟิสต์กับปรัชญา

โซฟิสต์เป็นครูโดยอาชีพ จึงไม่ใช่ นักปรัชญา ทั้งไม่ได้ตั้งสำนักปรัชญาของตน โซฟิสต์แต่ละคนทำงานเป็นอิสระจากกัน วิชาที่สอนก็เน้นหนักไปคนละอย่าง คือ โปรแทกอร์ส (Protagoras) สอนหลักการสร้างความสำเร็จทางการเมือง กอร์เกียส (Gorgias) สอนวิชาวาทศิลป์และการเมือง โปรดิคัส (Prodicus) สอนไวยากรณ์และนิรุกติศาสตร์ ฮิปเปียส (Hippias) สอนประวัติศาสตร์ คณิตศาสตร์ และฟิสิกส์ ดูจากรายการนี้เราจะพบว่าพวกโซฟิสต์ไม่เน้นหนักวิชาปรัชญา แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่า พวกเขาไม่สนใจปรัชญากันเลย พวกโซฟิสต์ได้เผยแพร่แนวความคิดทางปรัชญาเหมือนกัน โปรแทกอร์สเป็นโซฟิสต์คนแรกผู้มีหลักปรัชญาเป็นที่ยอมรับของโซฟิสต์คนอื่น ๆ ในที่นี้ เราจะศึกษาปรัชญาของโปรแทกอร์สในฐานะเป็นแม่บทของปรัชญากลุ่มโซฟิสต์

บทที่ ๑

โปรแทกอร์ส (Protagoras)

โปรแทกอร์ส (พ.ศ. ๖๓-๑๓๓) เกิดที่เมืองอับเดรา (Abdera) อันเป็นถิ่นกำเนิดของเดโมคริตุสด้วยเช่นกัน โปรแทกอร์สบำเพ็ญตนเป็นโซฟิสต์ผู้ท่องเทียวสั่งสอนศิลปวิทยาการไปตามสถานที่ต่าง ๆ ท่านเคยเดินทางไปถึงกรุงเอเธนส์ ๒ ครั้ง ในการไปเยือนครั้งที่สอง ท่านได้สนทนากับโสกราตีส รายละเอียดของการสนทนาและหลักปรัชญาของโปรแทกอร์สได้รับการบันทึกไว้ในบทสนทนาเขียนโดยพลาโต เรื่อง “โปรแทกอร์ส (Protagoras)” และ “เฮเอเตตุส (Theaetatus)” ที่กรุงเอเธนส์นี้ โปรแทกอร์สเขียนหนังสือเรื่อง “ว่าด้วยเทพเจ้า (On the Gods)” หนังสือนี้ขึ้นต้นด้วยประโยคที่ว่า “เมื่อพูดถึงเทพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าไม่อาจยืนยันว่า เทพเจ้ามีจริงหรือไม่”^๒ ผลจากคำพูดทำนองนี้ ทำให้ชาวเอเธนส์ไม่พอใจที่โปรแทกอร์สลบหลู่เทพเจ้า หนังสือถูกเผาตัวโปรแทกอร์สเองต้องหนีออกจากกรุงเอเธนส์มุ่งหน้าไปเกาะซิซิลี แต่ได้จมน้ำตายระหว่างทาง

ทฤษฎีความรู้

ปรัชญาของโปรแทกอร์สจัดอยู่ในประเภทญาณวิทยา หรือทฤษฎีความรู้ ความสนใจในทฤษฎีความรู้ของโปรแทกอร์สเกิดจากความสงสัยว่า ทำไมนักปรัชญาในสมัยของท่านจึงให้คำตอบเรื่องปฐมธาตุของโลกไม่ตรงกัน นักปรัชญาท่านหนึ่งบอกว่า น้ำเป็นปฐมธาตุ แต่นักปรัชญาอื่นบอกว่าไฟหรือลม แล้วคำตอบของใครถูกต้องที่สุดเล่า ? นักปรัชญาแต่ละคนยืนยันว่า ตนเองรู้จักแก่นแท้ของโลก แต่ทำไมแก่นแท้ในทัศนะของนักปรัชญาเหล่านั้นจึงแตกต่างกัน ใครเป็นผู้ตัดสินว่า ทัศนะนี้จริงหรือทัศนะนั้นเท็จ ?

คนคือผู้ตัดสิน

โปรแทกอร์สกล่าวว่่า เมื่อมีความเห็นในเรื่องใดแตกแยกออกเป็นหลายอย่าง ผู้จะทำหน้าที่ตัดสินว่าใครผิดใครถูก คือคนแต่ละคน ทุกคนมีสิทธิ์ตัดสินเท่าเทียมกัน ไม่มีใครมีอภิสิทธิ์เหนือใคร ในการตัดสิน โปรแทกอร์สกล่าวว่่า “คนเป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง”^๓ อะไรจริงหรือเท็จขึ้นอยู่กับดุลยพินิจของแต่ละคน ใครว่่าอะไรจริงก็จริงสำหรับเขาผู้นั้น คนอื่นไม่อาจคัดค้านได้ เมื่อธาเลสบอกว่่า น้ำเป็นปฐมธาตุของโลก นั่นก็ถูกตามทัศนะของธาเลส ครั้นเฮราคลิตุสเสนอว่่า ไฟเป็นปฐมธาตุนั้นก็ถูกตามทัศนะของเฮราคลิตุส การตัดสินว่่าอะไรถูกหรือผิดเป็นสิทธิ์ส่วนบุคคล จึงเป็นได้ที่ทุกคนจะตัดสินให้ความเห็นของตัวเองเป็นฝ่ายถูก ในทัศนะของโปรแทกอร์สความเห็นของคนถูกด้วยกันทั้งหมด เมื่อเจ้าของความเห็นบอกว่่าถูกก็ต้องยอมรับว่่า ถูก ตามทัศนะของเจ้าของนั้น เพราะคนแต่ละคนเป็นมาตรการตัดสินความจริงเสมอหน้ากัน ไม่มีมาตรการตัดสินความจริงอื่นใดนอกไปจากแต่ละคน ความจริงจึงขึ้นกับการที่คนแต่ละคนไปกำหนดว่่าจริง ความจริงสำหรับโปรแทกอร์สจึงเป็นอันเดียวกับทัศนะอัตนัย (Subjective Opinion) หรือความเห็นเฉพาะบุคคล ท่านไม่แยกทัศนะอัตนัยออกจากความจริงความจริงแบบปรนัย (Objective Truth)^๔

อัตนัยและปรนัย

คำว่่า “ทัศนะอัตนัย (Subjective Opinion)” และ “ความจริงแบบปรนัย (Objective Truth)” นี้ เป็นคำที่ใช้กันบ่อยในวิชาปรัชญา ดังนั้นเราควรทำความเข้าใจความหมายของคำทั้งสองเสียแต่ตรงนี้

สมมติว่่า ข้าพเจ้าสงสัยว่่า โลกนี้กลมหรือแบน ในความสงสัยนี้มองค้่าประกอบสำคัญสองส่วน คือ (๑) ข้าพเจ้า หรือ จิต ผู้คิดสงสัย (๒) โลก หรือ วัตถุ ที่ถูกคิด การแก้ข้อสงสัยก็มีอยู่สองวิธี วิธีแรกเป็นแบบอัตนัย คือให้ข้อพิสูจน์จากฝ่ายผู้คิด ข้าพเจ้าตอบตัวเองว่่า โลกแบน เพราะสายตาทบอกข้าพเจ้าเช่นนั้น ข้าพเจ้ามองไปเบื้องหน้า ข้าพเจ้าเห็นแต่ที่ราบยาวไปจรดขอบฟ้า ดังนั้นข้าพเจ้า

ต้องสรุปว่า โลกแบนเพราะ ข้าพเจ้าเห็นว่า มันแบน ความรู้ที่ได้จากการพิสูจน์ จากฝ่ายผู้คิดนี้เป็นทัศนคติอัตนัย หรือความเห็นส่วนตัว ทัศนะของข้าพเจ้าอาจต่างจากทัศนะของคนอื่น แต่กระนั้น ทัศนะของข้าพเจ้าก็ถูกเพราะมันเป็นความจริง ในทัศนะของข้าพเจ้า

วิธีที่สองเป็นแบบปรนัย คือให้ข้อพิสูจน์จากฝ่ายวัตถุ ข้าพเจ้าอาจขอร้องให้นักวิทยาศาสตร์ส่งดาวเทียมขึ้นไปถ่ายภาพของโลก ปรากฏว่าโลกที่ปรากฏในภาพมีรูปร่างกลม ข้าพเจ้าเชื่อตามภาพนั้น ดังนั้นข้าพเจ้าต้องสรุปว่า โลกกลม โดยอาศัยหลักฐานจากโลกหรือวัตถุที่คิด ใครจะคิดว่าโลกแบนก็คิดไป แต่โลกในความเป็นจริงเป็นโลกกลม ความรู้ที่เกิดจากการอ้างหลักฐานจากวัตถุตามที่ เป็นจริงอย่างนี้ เป็นความรู้แบบปรนัย ความจริงที่ได้เป็นความจริงแบบปรนัยที่ไม่เกี่ยวกับทัศนคติส่วนตัวของใคร

โปรแทกอร์สกับทัศนคติอัตนัย

สำหรับโปรแทกอร์ส ความรู้เป็นเพียงทัศนคติที่แตกต่างไปตามรายบุคคล ท่านไม่ยอมรับว่า มีความจริงแบบปรนัย ท่านว่าทัศนะของแต่ละคนถูกด้วยกันทั้งนั้น ถ้าคนหนึ่งบอกว่า ฝีมือจริง อีกคนบอกว่า ไม่มี คำพูดของคนทั้งสองถูกด้วยกันทั้งคู่ ที่ว่าถูกคือถูกตามทัศนะของคนทั้งสอง คนแต่ละคนเป็นใหญ่ ในการตัดสินว่าอะไรจริงไม่จริง เราจะไปบอกคนที่เชื่อเรื่องผีสิงเทวดาว่า เขาคิดผิดไม่ได้เพราะเขาอาจย้อนว่า เราต่างหากที่เชื่อผิด ๆ เป็นมิฉฉาอิฐ เราไม่มีมาตรการอื่นใดเป็นเครื่องชี้ขาดข้อนี้ การณ์จะเป็นประการใดสุดแท้แต่ความพอใจของแต่ละคน

นักปฏิบัตินิยม

เนื่องจากโปรแทกอร์สไม่ยอมรับความจริงแบบปรนัย ท่านจึงต้องสรุปว่า ทัศนะของทุกคนเป็นจริงเท่า ๆ กัน ไม่มีทัศนะของใครเป็นจริงยิ่งกว่า ทัศนะของผู้อื่น จะมีก็แต่ทัศนะที่ถ้าจริงก็จริงเท่า ๆ กัน หรือถ้าเท็จก็เท็จปาน ๆ

กัน คนเป็นโรคตีขานเห็นของทุกสิ่งเป็นสีเหลือง แต่คนปกติเห็นของทุกสิ่งเป็นสีต่าง ๆ ถามว่าในกรณีนี้ใครเห็นภาพลวงตา ใครเห็นภาพจริง ? โปรแทกอร์สย่อมไม่อาจตัดสินว่าใครเห็นผิดไปจากความเป็นจริง ท่านต้องตัดสินให้ทั้งคู่เห็นภาพจริงเท่า ๆ กัน แต่มีข้อเพิ่มเติมว่า สำหรับโปรแทกอร์สการมีสุขภาพแข็งแรงดีกว่าการเจ็บไข้ ดังนั้นภาพที่คนปกติเห็นจึงดีกว่าภาพที่คนเป็นตีขานเห็น โปรแทกอร์สยอมรับว่า ทัศนะบางอย่างดีกว่าทัศนะอื่น ๆ เพราะใช้ปฏิบัติได้ผลดีกว่า ทัศนะของคนปกติใช้ได้ผลดีกว่าทัศนะของคนวิกลจริต ทัศนะแรกจึงดีกว่าทัศนะหลัง แนวความคิดนี้ของโปรแทกอร์สใกล้เคียงกับปรัชญาสำนักปฏิบัตินิยม (Pragmatism) ที่ถือเอาผลดีจากการปฏิบัติเป็นมาตรการตัดสินความจริง อาจกล่าวได้ว่า โปรแทกอร์สก็เป็นนักปฏิบัตินิยม และก็ไม่แปลกที่ซิลเลอร์ (F. Schiller พ.ศ. ๒๔๐๗-๒๔๘๐) ผู้ก่อตั้งสำนักปฏิบัตินิยมแบบมนุษยธรรมจะประกาศตัวเป็นศิษย์ของโปรแทกอร์ส^๕

จริยศาสตร์

ในส่วนทฤษฎีความรู้ โปรแทกอร์สไม่ยอมรับความจริงแบบปรนัยหรือความจริงที่เป็นสากลในส่วนจริยศาสตร์ ท่านก็ปฏิเสธความดีในตัวเองหรือความดีอันเป็นที่ยอมรับของคนในทุกสังคม ท่านเห็นว่าความดีเป็นเรื่องที่คนแต่ละคนกำหนดค่าให้ อะไรที่ว่ามีดี ก็เพราะมีคนไปกำหนดค่าว่าดี จึงเป็นไปได้ที่ความดีในสังคมหนึ่งอาจจะไม่ใช่ความดีในสังคมอื่น ลัทธิเมียคนเดียวผู้หลายคน กลายเป็นเรื่องธรรมดาในสังคมชาวอิเบต แต่ถ้าใครนำลัทธินี้มาใช้ในสังคมไทยจะถูกตำหนิอย่างรุนแรง ความดีความชั่วในตัวเองไม่มี บทบัญญัติทางศีลธรรมและกฎหมายประเพณีเป็นเพียงข้อตกลงร่วมกันของคนในสังคม^๖ นี่คือทัศนะของโปรแทกอร์ส แม้ว่าท่านจะมีความเห็นอย่างนี้ ท่านก็ยังส่งเสริมให้ทุกคนเคารพกฎหมายประเพณี และปฏิบัติตามบทบัญญัติทางศีลธรรม ทั้งนี้เพราะท่านเห็นว่า สิ่งเหล่านี้จะช่วยสร้างสันติสุขให้เกิดแก่สังคม กฎหมายประเพณีและศีลธรรมเป็นสิ่งที่มิประโยชน์ ที่แสดงให้เห็นถึงทัศนะแบบนักปฏิบัตินิยมของโปรแทกอร์ส และทัศนะนี้เด่นชัดมากเมื่อมาถึงปัญหาเรื่องการบูชาเทพเจ้า ทั้งที่โปรแทกอร์สไม่แน่ใจว่า เทพเจ้ามีจริงหรือไม่ ท่านก็ยังสนับสนุน

ให้บูชาเทพเจ้า^๗ เพราะคนที่เคารพเกรงกลัวเทพเจ้า ย่อมไม่ประกอบกรรมชั่ว โดยง่าย

ข้อสังเกต

แม้ว่าในเบื้องต้น โปรแทกอร์สจะบอกว่า ไม่มีมาตรการตัดสินความจริงใด ๆ เป็นเครื่องชี้ขาดว่า ทศนะหนึ่งเป็นจริงกว่าทศนะอื่น แต่ในตอนท้าย โปรแทกอร์สกลับตั้งมาตรการตัดสินความจริงขึ้นมาอีก มาตรการอันนั้นคือความมีประโยชน์เพราะโปรแทกอร์สยอมรับว่า ทศนะหนึ่งดีกว่าทศนะอื่นก็เพราะมีประโยชน์มากกว่า ดังนั้น โปรแทกอร์สจึงไม่เชื่อตรงต่อทศนะของท่านที่ว่า “คนเป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” ท่านได้ตั้งมาตรการซ้อนลงไปว่า “ความมีประโยชน์เป็นเครื่องวัดสรรพสิ่ง” นี่คือการสับสนในปรัชญาของโปรแทกอร์ส

ท่าทีที่โปรแทกอร์สมีต่อปัญหาเรื่องการบูชาเทพเจ้าเป็นเรื่องน่าสนใจไม่น้อย แม้ว่าท่านไม่อาจจะพิสูจน์การมีอยู่ของเทพเจ้าแต่ท่านก็ยังเห็นว่าควรบูชาเทพเจ้า ทศนะเช่นนี้คล้ายกับทศนะของคนรุ่นใหม่ในสมัยปัจจุบัน ด้วยอิทธิพลของวิทยาศาสตร์ คนรุ่นใหม่บางกลุ่มเริ่มตั้งคำถามถึงความมีอยู่ของพระเจ้า เริ่มสงสัยเรื่องนรกสวรรค์ พวกเขาไม่อาจเชื่อสิ่งเหล่านี้อย่างสนิทใจ แต่กระนั้นพวกเขาก็ยังบูชาพระเจ้า ยังจะชู้กัลัวบาป เหตุผลก็คือพวกเขาต้องการเป็น “คนดี” ในสังคม ไม่ต้องการให้ถูกตราหน้าว่า “นอกรีต” ยิ่งไปกว่านั้น พวกเขา ยังเห็นว่า ทำตามบทบัญญัติทางศาสนาก็ไม่หนักแรงอะไร หากพระเจ้าหรือนรกสวรรค์ไม่มีจริง พวกเขาไม่ขาดทุน แต่ถ้ามีจริง พวกเขาจะได้กำไร นี่คือการนับถือศาสนาแบบประโยชน์นิยม

บทสรุป

ใจความสำคัญของปรัชญาโปรแทกอร์สอยู่ที่ว่า ไม่มีมาตรการใด ๆ เป็นเครื่องตัดสินความจริงและความดี การตัดสินว่าอะไรจริง อะไรดีขึ้นอยู่กับทศนะส่วนตัวของแต่ละคน โซฟิสต์รุ่นหลัง ๆ ได้พัฒนาแนวคิดของโปรแทกอร์สออกไป โพลุสและธราซีมาตุสกล่าวว่า ความดีและความยุติธรรมไม่มีจริง กฎหมาย

คือเครื่องมือที่คนอ่อนแอสร้างขึ้นมาควบคุมคนแข็งแรง แท้ที่จริงกฎหมายคืออำนาจ ใครมีอำนาจพอที่จะฝ่าฝืนกฎหมายโดยไม่ถูกลงโทษ เขาก็มีสิทธิฝ่าฝืน โชฟิสต์เป็นพวกแรกที่สอนว่าอำนาจคือธรรม

แน่นอนว่า คำสอนของโชฟิสต์ที่บ้านปลาออกไปในรูปนี้ ย่อมจะบ่อนทำลายศาสนา ศีลธรรม และประเพณีของชาวกรีก เหตุนี้ นักปรัชญาคนสำคัญอย่างโสคราตีสและพลาโต ได้จึงเผยแพร่ปรัชญาที่หักล้างแนวความคิดของพวกเขา โชฟิสต์ พลาโตได้เขียนหนังสือโจมตีதாகองโชฟิสต์อย่างหนัก คนส่วนมากเชื่อพลาโต และมองเห็นโชฟิสต์เป็นนักปรัชญาจอมปลอมหรือคนตลบตะแลง จนหลังปี พ.ศ. ๒๔๗๓ จึงมีกลุ่มนักปรัชญาธรรมรงค์กูศักดิ์ศรีให้กับโชฟิสต์ คาร์ล ป็อบเปอร์ (Karl Popper) ยกย่องโชฟิสต์เป็น “ยุคคนที่ยิ่งใหญ่ (The Great Generation)”^{๘๘} ความสำคัญของพวกโชฟิสต์ เริ่มเป็นที่ยอมรับในฐานะที่โชฟิสต์เป็นพวกแรกที่สนใจวิชาไวชากรรม, ศิลปะการประพันธ์, ดนตรี และเป็นผู้ริเริ่มการศึกษาวิชาวาทศิลป์

บทที่ ๒

โสคราตีส (Socrates)

อินเดียโบราณมีพระพุทธเจ้าผู้เป็นสัพพัญญูหรือผู้รู้แจ้งโลก จีนโบราณมีขงเบ้งผู้หยั่งรู้ดินฟ้ามหาสมุทร กรีกโบราณก็มีโสคราตีสผู้ฉลาดที่สุด ความฉลาดปราดเปรื่องของโสคราตีสเป็นที่ประจักษ์แก่ทุกคนผู้ได้อ่านบทสนทนาของพลาโต ไซแต่เท่านั้นบุคลิกภาพของโสคราตีสยังองอาจกล้าหาญอย่างยิ่ง ท่านเป็นนักปรัชญาผู้ขอมสละชีวิตเพื่อรักษาปรัชญา คงจะไม่เป็นการเสียเวลานัก ถ้าเราจะศึกษาประวัติของโสคราตีสอย่างละเอียดก่อนเข้าสู่เนื้อหาปรัชญาของท่าน

ชีวประวัติ

โสคราตีส (พ.ศ. ๗๓-๑๔๔) เกิดที่กรุงเอเธนส์ บิดาชื่อโซโฟรนิสคัส (Sophroniscus) เป็นช่างแกะสลัก มารดาชื่อเฟนารีท (Phaenarete) เป็นหมอดำแยะ โสคราตีสเรียนวิชาแกะสลักจากบิดา และประกอบอาชีพเจริญรอยตามบิดาอยู่ไม่นานก็เลิกเสีย ต่อมาเมื่อเอเธนส์ประกาศสงครามซึ่งความเป็นใหญ่กับสปาร์ตา^๑ โสคราตีสสมัครเป็นทหารไปรบในกองทัพเอเธนส์ถึง ๓ ครั้ง โสคราตีสเป็นทหารที่ทรหดอดทนมาก ขณะที่อากาศหนาวจัดจนน้ำค้างแข็ง ท่านสามารถเดินเท้าเปล่าไปบนหิมะทั้ง ๆ ที่สวมเสื้อผ้าบาง ๆ ในการออกรบครั้งแรกที่โปติเดอา (Potidaea) โสคราตีสได้ช่วยชีวิตอัซซิเบียเดส (Asciabiades) เอาไว้

การแต่งงาน

รูปร่างภายนอกของโสคราตีส ไม่มีเสน่ห์ต้องใจผู้แรกพบแต่อย่างใด ท่านเป็นคนอ้วนเตี้ย มีริมฝีปากหนา นัยน์ตาพอง จมูกหักและเขิด พอกแก้ตัวลง

ศิระกะก็ล้าน แอมีหนวดเครารุงรัง โสคราตีสชอบเดินเท้าเปล่า เสื้อผ้าที่สวมใส่ก็เก่าขอมซ่อเหมือนไม่เคยถูกน้ำ จนคนอื่น ๆ ล้อว่า ท่านเป็นโรคกลัวน้ำ คงเป็นเพราะมีบุคลิกภายนอกอย่างนี้เอง โสคราตีสจึงตรงความเป็นโสครามาจนอายุเกือบ ๕๐ ปี จึงได้แต่งงานกับซานธิปปี (Xanthippe) มีบุตรด้วยกัน ๓ คน ภรรยาของท่านเป็นที่รู้จักทั่วไปว่า ปากร้าย ครั้งหนึ่งแอนติสเธเนส (Antisthenes) ถามโสคราตีสว่า เมื่อท่านเองก็มีความเห็นว่า สตรีมีศัถยภาพในการเรียนรู้ไม่แพ้บุรุษ โฉนที่ท่านจึงไม่อบรมภรรยาตัวเองเสียบ้าง โสคราตีสตอบว่า นายสารถีฝึกม้า เมื่อประสงค์จะฝึกฝนตนเองย่อมยินดีปราบม้าพยศยิ่งกว่าปราบม้าเชื่องฉันทใด โสคราตีสก็อุปมาฉันทนั้น คือ ตนเองมีความทะเยอทะยานในอันที่จะฝึกคนทุกประเภท จึงเลือกแต่งงานกับซานธิปปี เพราะมีวิจารณ์ญาณว่า หากฝึกผู้หญิงคนนี้สำเร็จแล้ว ก็ไม่มีใครในโลกที่ท่านไม่สามารถฝึกได้^{๑๐}

งานประจำ

โสคราตีสไม่ได้ประกอบกิจการงานอะไร เพื่อหารายได้จุนเจือครอบครัว ยิ่งแก่ตัวลงท่านก็ยิ่งยากจน งานประจำวันของท่านคือพบปะประชาชนทุก ๆ เช้า โสคราตีสจะออกไปตามท้องตลาดหรือย่านชุมชน แล้วตั้งวงสนทนาขึ้นที่นั่น ท่านสนทนากับคนทุกประเภทในทุกเรื่อง เป็นต้นว่า การเมือง ศาสนา การแต่งงาน ความรักและศีลธรรม โสคราตีสชอบได้วาทกับผู้อื่นด้วยตัวเองเป็นปราชญ์ทั้งหลาย ท่านได้มีโอกาสสนทนากับโซฟิสต์ผู้มีชื่อเสียงอย่างโปรแทกอร์รัส กอร์เกียส และโพลุส ในการสนทนาแต่ละครั้ง โสคราตีสพูดเป็นพระเอกอยู่ตลอดเวลา ท่านเชี่ยวชาญในการต้อนคู่สนทนาไปจนมุมจนคำพูด เทคนิคการสนทนาของท่านมีชื่อว่า "วิธีของโสคราตีส" (Socratic Method) เหตุนี้โสคราตีสจึงเป็นนักพูดขวัญใจของเด็กหนุ่มชาวเอเธนส์ ท่านไปพูดที่ไหน เด็กหนุ่ม ๆ จะตามไปฟังที่นั่น หลายคนฝากตัวเป็นศิษย์กับโสคราตีส ซึ่งท่านก็ถ่ายทอดความรู้ให้โดยไม่เรียกเก็บค่าเล่าเรียนอย่างพวกโซฟิสต์กระทำกัน ศิษย์เอกของโสคราตีสคือ พลาโต (Plato) และศิษย์อีกคนหนึ่งผู้มีส่วนนำความเดือดร้อนมาสู่โสคราตีสมีชื่อว่า คริเตียส (Critias) บุคคลผู้นี้ได้เป็นผู้นำรัฐบาลชุด สามสิบพรรษา

(Thirty Tyrants) ซึ่งขึ้นครองอำนาจรัฐภายหลังเอเธนส์แพ้สงครามแก่สปาร์ตา
รัฐบาลชุดนี้ไม่ได้รับความนิยม จึงถูกโค่นล้มภายในเวลาเพียงปีเดียว

ขึ้นศาล

ในบั้นปลายชีวิต โสคราติสพบกับความยุ่งยากเช่นเดียวกับอานักซาโกรัส
นักปรัชญาคนแรกของเอเธนส์ สาเหตุสำคัญนั้นเนื่องมาจากว่า ภายหลังที่รัฐบาล
ทรราชถูกโค่นล้ม รัฐบาลประชาธิปไตยกลับคืนสู่อำนาจโดยความเห็นชอบ
จากสปาร์ตา ผู้มีอำนาจในรัฐบาลชุดใหม่ไม่อาจปฏิบัติภารกิจล้างแค้นเอา
กับคณะสามสิบทรราชโดยตรง เพราะได้มีการออกกฎหมายนิรโทษกรรมให้กับ
บุคคลเหล่านั้นเสียแล้ว ดังนั้นเป้าแห่งความประสงค์ร้ายจึงเบนไปที่กลุ่มบุคคลผู้
เคยสนับสนุนคณะทรราช หรือแสดงตัวเป็นปฏิปักษ์กับประชาธิปไตย เนื่องจาก
คริสเตียสผู้นำคณะทรราชเคยเป็นศิษย์ของโสคราติส และเนื่องจากโสคราติสคัด
ค้านประชาธิปไตยอันไร้สติของเอเธนส์ ประกอบโสคราติสเองได้สร้างศัตรูไว้
มากมาย เหตุนี้เองโสคราติสจึงต้องรับเคราะห์จากการปฏิบัติการจองเวรของ
นักรบการเมือง ท่านถูกนำตัวขึ้นศาลเมื่ออายุได้ ๗๐ ปี ผู้เป็นโจทก์ฟ้องท่านเป็นเพียง
หุ่นเชิดของนักรบการเมืองผู้มีอำนาจ

ข้อกล่าวหา

นักรบการเมืองพรรคประชาธิปไตยชื่ออนิตุส, นักกรีซชื่อเมเลตุส และนักพูด
ชื่อ ไสคอน ได้ร่วมกันเป็นโจทก์ฟ้องโสคราติสด้วยข้อกล่าวหาว่า

- ๑) โสคราติส ไม่นับถือเทพเจ้าประจำชาติ
- ๒) โสคราติสสร้างเทพเจ้าองค์ใหม่ขึ้นแทน และ
- ๓) โสคราติสมอมเมาจิตใจเยาวชน

ศาลของเอเธนส์ในยุคนั้นน่าจะเรียกว่า “ศาลประชาชน” เพราะมี
ผู้พิพากษาถึง ๕๐๐ ท่าน ผู้พิพากษาเหล่านี้ได้รับคัดเลือกเป็นตัวแทนจากกลุ่ม
อาชีพต่าง ๆ เมื่อศาลมีผู้พิพากษาจำนวนมากอย่างนี้ การตัดสินคดีจึงต้องอาศัย

การลงคะแนนเสียงของผู้พิพากษา โจทก์หรือจำเลย ผู้ได้รับเสียงสนับสนุนข้างมากจะเป็นฝ่ายชนะคดี เหตุฉะนั้นโจทก์และจำเลยจะต้องพยายามสุดเหวี่ยงในการพูดโน้มนำจิตของคณะผู้พิพากษา โจทก์และจำเลยจะต้องพูดเอง เพราะสมัยนั้นยังไม่มีทนายความช่วยว่าความแทน

คำให้การของโสคราติส

หลังจากฝ่ายโจทก์แจ้งข้อกล่าวหาต่อศาลแล้ว โสคราติสได้กล่าวคำให้การต่อศาลซึ่งพลาโตบันทึกไว้ในบทสนทนา ชื่อ อะพอลโลจี (Apology) ต่อไปนี้คือใจความสำคัญของคำให้การ

โสคราติสแถลงต่อศาลว่า ข้อกล่าวหาทั้งสามข้อนั้น ไม่ใช่เรื่องใหม่สำหรับท่าน เพราะท่านถูกกล่าวหาจนอกศาลมานานแล้ว ตั้งแต่ท่านผู้พิพากษายังเป็นเด็กอยู่ คนที่ใส่ร้ายท่านจะสร้างเรื่องขึ้นว่า “คนฉลาดคนหนึ่งมีนามว่าโสคราติส เป็นคนคิดค้นถึงสวรรค์เบื้องบน และสืบค้นลงพื้นพิภพภายใต้ ทั้งแปลงเรื่องเลวร้ายให้ดูเป็นเรื่องดี” โสคราติสจึงมีชื่อว่าเป็นคนฉลาดผู้ชั่วร้ายที่เด็กหนุ่มโง่เขลาโง่เง่าแล้วจะเสียคนตามไปด้วย สาเหตุที่ท่านมีศัตรูทำลายชื่อเสียงนั้นเนื่องมาจากว่า...

คนโง่ที่สุด

ครั้งหนึ่ง ศิษย์ของโสคราติสชื่อ เคเรเฟอน (Chaerephon) ได้บังอาจถามเทพเจ้าที่วิหารเดลฟี (Delphi) ผ่านคนทรงว่ามีใครบ้างใหม่ที่ฉลาดกว่าโสคราติสก็ได้คำตอบว่าไม่มี เมื่อขำวนี้เข้าหาโสคราติส ท่านสงสัยว่าจะเป็นไปได้อย่างไรที่ท่านจะเป็นคนฉลาดที่สุด เพราะท่านรู้ว่าท่านไม่รู้อะไรเท่าไรนัก แต่ครั้งจะปฏิเสธคำพยากรณ์ของเทพเจ้าก็ไม่ได้ เพราะเทพเจ้าคงไม่กล่าวเท็จ เพื่อพิสูจน์คำพยากรณ์ของเทพเจ้า โสคราติสจึงไปพบปะสนทนากับคนที่ฉลาดมากของเอเธนส์ ท่านเลือกทดสอบกับนักการเมืองเป็นอันดับแรก นักการเมืองคนนั้นได้ชื่อว่า ฉลาดและเขาก็ภาคภูมิใจในความฉลาดของตัวเอง เมื่อโสคราติสได้สนทนา

กับเขา ท่านพบว่าเขาไม่ได้ฉลาดอย่างที่คิด ท่านจึงอธิบายให้เขาเห็นความโง่เขลา
ของเขาเอง นักการเมืองคนนั้นไม่พอใจ และเกลียดชังโสคราติส ต่อจากนั้น
โสคราติสได้ไปสนทนากับนักกวีและช่างฝีมือ ผลออกมาในรูปเดิมคือคนเหล่านั้น
ไม่ฉลาดแต่หลงคิดว่าตัวฉลาด โสคราติสเริ่มเข้าใจว่า ที่เทพเจ้าพยากรณ์ว่า
โสคราติสฉลาดที่สุดนั้นหมายถึงว่า โสคราติสไม่รู้อะไรเลย และท่านก็รู้ตัว
ดีว่า ท่านไม่รู้อะไรเลย ตรงนี้ โสคราติสยังเป็นคนฉลาดอยู่บ้าง เพราะท่าน
ฉลาดพอจะค้นพบความไม่รู้ของตน คนเหล่านี้เป็นคนโง่สมบูรณ์แบบ เพราะ
พวกเขาโง่เขลาและก็ยังไม่รู้ถึงความโง่เขลาของตนเอง จากเรื่องนี้ โสคราติส
จึงให้คำเตือนใจว่า “จงรู้ตัวลูเอง” (Know Thyself)

นอกจากโสคราติสจะเพาะศัตรูไว้จำนวนมาก เพราะการไปเปิดโปง
ความโง่เขลาของปัญญาชนทั้งหลายแล้ว เด็กหนุ่มผู้ดีก็รักยิ่งช่วยกันสร้างศัตรู
ให้กับโสคราติส ทั้งนี้เพราะเด็กหนุ่มนิยมชมชอบกับวิธีการของโสคราติส จึง
เที่ยวได้ไล่เบียดเขาไปกับท่านผู้อื่น ๆ อย่างสนุกสนาน ยิ่งบรรดาท่านผู้จ่อมปลอม
ถูกปลดหน้ากอกได้มากคนเท่าใด ศัตรูของโสคราติสยิ่งเพิ่มมากขึ้นเท่านั้น และ
ศัตรูเหล่านั้นก็ตอบโต้โสคราติสด้วยการแพร่ข่าวลือใส่ร้ายท่าน

แก้ข้อกล่าวหา

เมื่ออาร์มภพหมายายืดยาวแล้ว โสคราติสเริ่มแก้ข้อกล่าวหาที่ว่าท่าน
มอมเมาจิตใจเยาวชน ท่านถามเมเลตุสว่า ใครคือผู้อบรมจิตใจเยาวชน ?
เมเลตุส ตอบว่า ท่านผู้พิพากษาที่นั่งอยู่ในศาลนี้ทุกท่าน โสคราติสซึ่งซัก
เมเลตุสต่อไปจนในที่สุดฝ่ายหลังเปลี่ยนคำพูดว่า ชาวเอเธนส์ทุกคนยกเว้น
โสคราติสเป็นผู้อบรมจิตใจเยาวชน ถึงตอนนี้ โสคราติสได้แสดงความยินดี
ต่อชาวเอเธนส์แล้วกล่าวว่า การอยู่ร่วมกับคนดีประเสริฐกว่าการอยู่ร่วมกับ
คนเลว ตัวท่านเองคงไม่โง่ถึงขนาดทำเพื่อนร่วมชาติให้เสียคนโดยเจตนา แต่
ถ้าท่านได้ทำไปด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์แล้ว เมเลตุสควรจะเตือนท่าน ไม่น่า
จะต้องฟ้องให้ศาลลงโทษกัน

ต่อข้อกล่าวหาว่า ท่านปฏิเสธเทพเจ้าประจำชาติและสร้างเทพเจ้า

ขึ้นใหม่ โสคราติสตามเมเลตุสให้อธิบายความหมายของข้อกล่าวหาที่นั้น เมเลตุส อธิบายว่า หมายถึง โสคราติส กล่าวหาว่า พระอาทิตย์ คือก้อนหิน และพระจันทร์ คือก้อนดิน^{๑๑} ซึ่งบ่งชี้ว่า โสคราติสไม่นับถือเทพเจ้าใด ๆ เลย (Atheism) โสคราติสแย้งว่า เมเลตุสคงเข้าใจว่าตัวเองกำลังฟ้องอานักซาโกรัส เพราะ นั้นเป็นคำพูดของอานักซาโกรัส ยิ่งไปกว่านั้น การที่เมเลตุสกล่าวหาว่า “โสคราติส ไม่นับถือเทพเจ้าใด ๆ เลย” นี้เป็นการขัดแย้งกับข้อกล่าวหาสองข้อแรก ดังนั้น โสคราติสจึงผ่านไปพูดเรื่องอื่น เพราะถือว่าข้อกล่าวหาที่ขัดแย้งกันเองนั้นเป็นเรื่องฟังไม่ขึ้น

ในตอนสุดท้าย โสคราติสได้กล่าวว่า ท่านได้รับบัญชาจากพระเจ้า ให้ทำหน้าที่ของนักปรัชญาผู้แสวงหาสิ่งจรรยง ท่านจะไม่ยอมละทิ้งหน้าที่นี้แม้ตัว จะตายก็ยอมพลี หากมีใครมาเสนอจะไว้ชีวิตท่านเพียงแต่ท่านจะต้องเลิกขบคิด ปรัชญา ท่านจะตอบว่า “ประชาชนชาวเอเธนส์ทั้งหลาย ข้าพเจ้าเคารพและ รักท่าน แต่ข้าพเจ้าขอเชื่อฟังพระเจ้ายิ่งกว่าท่าน และตราบเท่าที่ข้าพเจ้ายังมี ชีวิตและพละกำลัง ข้าพเจ้าจะไม่ยอมหยุดปฏิบัติและสอนปรัชญา...เพราะ ข้าพเจ้ารู้ว่านี่เป็นพระบัญชาจากพระเจ้า ทั้งข้าพเจ้าก็เชื่อว่าในนครรัฐนี้ ยังไม่เคยมีคุณความดีอะไรที่ยิ่งใหญ่กว่าการรับใช้พระเจ้าของข้าพเจ้า”

ต้องโทษประหาร

จบคำให้การของจำเลย คณะผู้พิพากษาออกเสียงตัดสินคดี ผู้พิพากษา ที่เห็นว่า โสคราติสมีความผิด มีจำนวน ๒๘๐ ท่าน ส่วนผู้ที่เห็นว่า โสคราติส บริสุทธิ์มีจำนวน ๒๒๐ ท่าน โสคราติสแพ้คดีจึงต้องได้รับการลงโทษ กฎหมาย เอเธนส์บัญญัติให้โจทก์เป็นคนแรกที่มีสิทธิ์เสนอโทษจำเลย จากนั้นจำเลย มีสิทธิ์เสนอให้ลงโทษตัวเองในสถานเบากว่า คณะผู้พิพากษาจะออกเสียงอีกครั้ง ว่า จะเลือกบทลงโทษตามข้อเสนอของฝ่ายโจทก์ หรือฝ่ายจำเลย ในคดีโสคราติส นี้โจทก์เสนอโทษประหาร ตอนแรกโสคราติสไม่ยอมเสนอโทษตัวเองเพราะท่าน เห็นว่า ท่านไม่ผิด การเสนอให้ลงโทษตัวเองเท่ากับยอมรับว่าตัวผิด โสคราติส กล่าวหาว่า ท่านได้สร้างคุณประโยชน์แก่กรุงเอเธนส์เป็นอนเนกอนันต์ ดังนั้น ท่านควร

ได้รับเกียรติให้ทานอาหารฟรีที่ปริตานิอุม (Prytaneum) ซึ่งเป็นเกียรติยศที่ทางรัฐบาลมอบให้แก่นักกีฬาผู้ชนะเลิศในการแข่งขันกีฬาโอลิมปิก หรือแก่ผู้ทำคุณประโยชน์แก่นครรัฐ แต่เมื่อกฎหมายระบุให้ฝ่ายจำเลยต้องกำหนดโทษตนเอง ไสคราติสเสนอศาลให้ลงโทษปรับ โดยบอกว่า เพื่อน ๆ ของท่านมีเงินพอจะจ่ายเป็นค่าปรับได้ ๓๐ มิน่า^{๑๒} นี่เป็นโทษที่เบาเกินไป คณะผู้พิพากษารู้สึกไม่พอใจ จึงออกเสียงให้ประหารชีวิตไสคราติส ด้วยคะแนนเสียงท่วมท้น (๓๖๐-๑๕๐)

วาระสุดท้าย

ไสคราติสถูกคุมขังรอการประหารชีวิตอยู่ ๑ เดือน ทั้งนี้เพราะหนึ่งวันก่อนหน้าการพิจารณาคดีของไสคราติส ชาวเอเธนส์ได้ส่งเรือไปที่เดลอส (Delos) เพื่อพิธีทางศาสนาในระหว่างเวลาที่เรือเรียกกลับเอเธนส์นี้ ประชาชนพากันปฏิบัติศาสนกิจอย่างเคร่งครัด การประหารชีวิตนักโทษจะมีขึ้นไม่ได้จนกว่าเรือจะกลับมา ดังนั้นไสคราติสจึงมีเวลามากพอที่จะคิดวางแผนหลบหนีซึ่งเป็นเรื่องที่ทำได้ไม่ยากในกรุงเอเธนส์ อานักซาโกรัสยังคงหลบหนีไปแล้วด้วยความช่วยเหลือของเปริเคลีส เพื่อน ๆ ได้มาชักชวนให้ไสคราติสหลบหนีเหมือนกัน แต่ไสคราติสปฏิเสธความหวังดีของพวกเขาเสีย ท่านให้เหตุผลว่า การหลบหนีจากความตายเป็นความขลาด นอกจากนี้ ท่านเองต้องการปฏิบัติตามกฎหมาย เมื่อกฎหมายสั่งให้ท่านตาย ท่านก็ต้องตาย

ฉากสุดท้ายในชีวิตของไสคราติสได้รับการบันทึกไว้โดยละเอียดในบทสนทนาของพลาโตชื่อ เฟโด (Phaedo) ในเช้าของวันประหาร เพื่อน ๆ ได้ไปพบไสคราติส ณ ที่คุมขังเป็นครั้งสุดท้าย ท่านรำลึบาบุตรและภรรยาของท่านแล้ว ก็หันมาสนทนากับเพื่อนทั้งหลายด้วยอาการปกติ เมื่อมีผู้ถามว่า ทำไมท่านจึงไม่กลัวความตาย ท่านตอบว่า เพราะท่านเชื่อว่า วิญญาณของคนเราเป็นอมตะ ถ้าท่านตาย วิญญาณของท่านจะกลับสู่สรวงสวรรค์ ยิ่งไปกว่านั้น ท่านไม่กลัวความตายเพราะท่านเป็นนักปรัชญา ไสคราติสอธิบายว่า นักปรัชญา คือ ผู้แสวงหาความรู้ที่สมบูรณ์ แต่นักปรัชญาไม่มีวันเข้าถึงความรู้ที่สมบูรณ์ ถ้าหากเขายังมีชีวิตอยู่ในโลกนี้ เพราะวิญญาณของเขาถูกคุมขังอยู่ในร่างกายจึงขาด

อิสราภาพในอันเข้าถึงสัจธรรม การประสบความตาย คือการได้ปลดปล่อย
วิญญาณจากเครื่องพันธนาการ เมื่อนั้นวิญญาณจะเข้าถึงความรู้ที่สมบูรณ์
นักปรัชญาผู้แสวงหาความรู้ที่สมบูรณ์จึง ไม่กลัวความตาย

เพื่อน ๆ ได้สนทนาปัญหาเรื่องอมตภาพของวิญญาณกับโสคราตีสอยู่
จนเย็น เมื่อพระอาทิตย์ใกล้จะลับขอบฟ้า โสคราตีสได้บอกให้ผู้คุมนำยาพิษ
มาให้ท่าน เพื่อน ๆ ขอร้องว่า รอให้พระอาทิตย์ลับเหลี่ยมเขาก่อน จึงค่อยดื่มยาพิษ
แต่โสคราตีสบอกว่า ท่าน *ไม่คิดจะประวิงเวลาตาย เพราะใช้ว่าจะได้ทำ ไรอะไร
ขึ้นมา* พอผู้คุมส่งถ้วยยาพิษให้โสคราตีสยกขึ้นดื่มด้วยสีหน้าเบิกบาน ถึงตอนนี้
เพื่อน ๆ หักห้ามความเศร้าใจไว้ไม่ได้พากันร้องไห้ออกมา โสคราตีสจึงตวาด
ให้หยุด เพื่อน ๆ พากันเช็ดน้ำตาด้วยความระอวยใจ โสคราตีสเดินไปเดินมา
จนรู้สึกว่ายากขาไม่ขึ้นจึงเอนกายลงนอน ท่านพูดกับเพื่อนที่ชื่อโครโตว่า “โครโต
เราควรเอา ไก่ไปเช่นแอสคิวลาปิอัสตัวหนึ่ง ท่านจงจัดการ อย่าลืมนะ” และนั่น
ก็เป็นปัจฉิมวาตะของโสคราตีส

ปรัชญาของโสคราตีส

การประหารชีวิตโสคราตีสเป็นตราบาปอันหนึ่งในหน้าประวัติศาสตร์ของ
ประชาธิปไตยกรีก นี่คือนิทานที่แสดงว่าบางครั้งประชาธิปไตยก็เป็นเผด็จการ
โดยเสียงข้างมาก ศาลเอเธนส์สั่งประหารโสคราตีสด้วยใจอคติว่า โสคราตีส
คือโซฟิสต์ที่พวกตนเคียดแค้น ชาวเอเธนส์ฝ่ายอนุรักษนิยมเชื่อว่าโซฟิสต์ได้
ทำลายกฎหมายประเพณี และวัฒนธรรมของเอเธนส์ ตัวอย่างกรณีแห่งความ
เข้าใจผิดว่าโสคราตีสเป็นโซฟิสต์ปรากฏอยู่ในบทละครหีสนาฏกรรมเรื่อง “เมฆ”
(The Clouds) ของอะริสโตฟาเนส ซึ่งได้ถูกเผยแพร่ในเอเธนส์ สมัยที่โสคราตีส
ยังมีชีวิตอยู่ ตัวเอกของละครเรื่องนี้มีชื่อว่า “โสคราตีส” มีบทเป็นเจ้าสำนัก
โซฟิสต์ผู้ชั่วร้าย นี่เป็นความเข้าใจผิดเพราะความเขลาของชาวเอเธนส์ แท้ที่จริง
นั้น โสคราตีสเป็นคนละพวกกับโซฟิสต์ ปรัชญาของโสคราตีสเกิดขึ้นมาก็เพื่อ
หักล้างคำสอนของโซฟิสต์โดยตรง

ปฏิเสธปรัชญาธรรมชาติ

ความคล้ายคลึงกันประการเดียวระหว่างโสคราตีสกับโซฟิสต์ก็คือทั้งสองฝ่ายไม่สนใจปรัชญาธรรมชาติที่แพร่หลายอยู่ในสมัยเริ่มต้นของปรัชญากรีก โสคราตีสเห็นว่าความรู้เรื่อง**ปฐมธาตุของโลก** หรือ**กำเนิดจักรวาล**มีประโยชน์น้อยมาก เพราะความรู้เรื่องนี้ไม่ช่วยให้มนุษย์ดำเนินชีวิตได้ถูกต้องมากขึ้นแต่อย่างใด ความรู้ที่นักปรัชญาแสวงหาควรเป็นความรู้เกี่ยวกับ **มนุษย์และหน้าที่ของมนุษย์** เพราะมนุษย์สามารถนำความรู้เหล่านี้ไปปรับปรุงชีวิตให้ดีขึ้น การค้นคว้าทางปรัชญาของโสคราตีสมีจุดหมายอยู่ที่การปฏิบัติมากกว่า จะสร้างทฤษฎีทางอภิปรัชญา

ต่อต้านโซฟิสต์

โซฟิสต์คนสำคัญชื่อ โปรแทกอร์ส มีคำสอนว่า **ไม่มีมาตรการใด ๆ เป็นเครื่องตัดสินความจริงและความดี อะไรที่ว่าเป็นจริงหรือดีเป็นเพียงทัศนะส่วนตัวของปัจเจกบุคคล** โปรแทกอร์สปฏิเสธความจริงแบบปรนัยหรือความเป็นจริงสากลที่ทุกคนยอมรับ ต่อคำสอนนี้โสคราตีสแย้งว่า **แม้ว่าความรู้เกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายของแต่ละคนจะขัดแย้งกัน** ในบางครั้ง แต่นั่นไม่หมายความว่า **จะไม่มีความจริงแบบปรนัยที่ทุกคนยอมรับร่วมกัน** ความเป็นจริงสากลมีอยู่ แต่โซฟิสต์ค้นไม่พบเพราะว่าโซฟิสต์ยอมรับเพียง **สัญชาตญาณ (Perception)** ว่าเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ แต่สัญชาตญาณให้ความรู้อย่างจำกัด โซฟิสต์จึงไม่อาจเข้าถึงความรู้แท้ได้โดยอาศัยสัญชาตญาณ โสคราตีสมีทัศนะว่า **เหตุผล (Reason)** เป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ที่ช่วยให้คนเราค้นพบความจริงแบบปรนัยหรือมโนภาพของสิ่งทั้งหลาย

จากจุดนี้ มีศัพท์ปรัชญาบางคำที่เราควรทำความเข้าใจให้ดีก่อนจะศึกษาเนื้อหาปรัชญาของโสคราตีส ศัพท์เหล่านั้นคือ **สัญชาตญาณ (Perception)**, **จินตภาพ (Image)** และ **มโนภาพ (Concept)**^{๑๓}

สัญชานและจินตภาพ

สัญชาน ได้แก่ การกำหนดรู้ที่เกิดจากการกระทบระหว่างอายตนะภายใน คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง^{๑๕} กับอายตนะภายนอกคือ รูป เสียง กลิ่น รส และกายสัมผัส สัญชานจึงเป็นความรู้ระดับผัสสะ ดังนั้น ความรู้ในระดับสัญชานจึงเป็นการรู้จักสิ่งเฉพาะที่ช่วยให้เราสามารถระบุชัดลงไปว่าเรากำลังเห็นสิ่งนี้ ได้ยินเสียงนั้น หรือกำลังลิ้มรสหวานดังนี้เป็นต้น

จินตภาพ คือ ภาพของสิ่งเฉพาะที่ปรากฏในใจ ขออธิบายโดยยกตัวอย่างประกอบว่า ในขณะที่คนคนหนึ่งกำลังสนทนากับเรา เราเห็นรูปร่างหน้าตาของเขาชัดเจนมาก ภาพของคนคนหนึ่งที่ปรากฏแก่สายตาของเราเป็นสัญชานที่นี้เราลองหลับตาลง ภาพของเขายังติดตาเราอยู่ แม้จะหลับตาแล้วก็ยังนึกวาดภาพถึงใบหน้าและอากัปภิกิริยาของเขาได้ ภาพของเขาที่เรา “นึกเห็น” ขึ้นมานี้ คือจินตภาพ

โปรดสังเกตว่า ทั้งสัญชานและจินตภาพแล้วเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะเท่านั้น

เหตุผลและมโนภาพ

แต่ยังมีความรู้อีกประเภทหนึ่งที่ไม่เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะที่เป็นรูปธรรม ความรู้นั้นคือ ความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากล ขอให้สังเกตคำพูดสองประโยคที่ว่า “โสคราติสเป็นสัตว์ที่ต้องตาย” และ “มนุษย์เป็นสัตว์ที่ต้องตาย” ผู้พูดประโยคแรกกำลังนึกถึงสิ่งเฉพาะ คือคนคนหนึ่งชื่อโสคราติส ในขณะที่พูดเขามีจินตภาพถึงปัจเจกบุคคล แต่ผู้พูดประโยคหลังไม่ได้กำลังนึกถึงปัจเจกบุคคลผู้ใดผู้หนึ่ง คำว่า “มนุษย์” ในประโยคนี้หมายถึง ประเภทของคนโดยทั่วไป นั่นคือ ผู้พูดกำลังนึกถึง “มนุษย์สากล” ที่รวมเอาลักษณะแก่นของคนทุกชาติทุกเผ่าพันธุ์ เราเรียกความคิดถึงสิ่งสากลทำนองนี้ว่า มโนภาพ ยังมีตัวอย่างอื่น ๆ ของมโนภาพ เช่นในคำพูดที่ว่า “กุหลาบงามย่อมมีหนามเสมอ” และ “ไถ่ถามเพราะชน คนงามเพราะแต่ง” ผู้พูดมีมโนภาพถึงกุหลาบสากล ไถ่สากลและคนสากล ควรคำนึงว่า สัญชานเป็นการรู้จักสิ่งเฉพาะ เหตุนี้ สัญชานจึงไม่ช่วยให้รู้จักมโนภาพ เหตุผลเป็นเครื่องมือให้ค้นพบมโนภาพ

ความจำกัดของโซฟิสต์

เนื่องจากโซฟิสต์ยอมรับเฉพาะสัญญาณเท่านั้นว่าเป็นบ่อเกิดแห่งความรู้^{๕๔} ความรู้ในทัศนะของโซฟิสต์จึงเป็นความรู้จักสิ่งเฉพาะในทฤษฎีความจริงสากลจึงไม่มี เมื่อปฏิเสธความจริงสากลก็เท่ากับปฏิเสธมาตรการสากล สำหรับตัดสินความจริง สัญญาณไม่ใช่มาตรการที่น่าไว้วางใจแต่อย่างใด เพราะสัญญาณอาจลวงเราได้ ภาพที่เห็นกลายเป็นภาพลวงตาอยู่บ่อย ๆ ยิ่งไปกว่านั้น สัญญาณของแต่ละคนยังให้ข้อมูลที่แตกต่างกัน ภาพที่คนหนึ่งเห็นว่างาม แต่อีกคนจะเห็นว่าอุจาดตา อากาศที่เย็นสบายสำหรับคนปกติ กลายเป็นอากาศหนาวจัดสำหรับคนจับไข้ อาหารรสจืดสำหรับคนไทย อาจจะเป็นรสเผ็ดสำหรับคนยุโรป สัญญาณให้ความรู้ที่ไม่ค่อยจะลงรอยกันอย่างนี้ เจ้าของรู้สึกอย่างไร คนอื่นก็ต้องอนุโลมไปตามนั้น เมื่อเขาบอกว่า คนรักของเขาสวยมาก ใครจะคัดค้านได้อย่างไร การที่เขาว่าสวยเพราะสวยตามสัญญาณของเขา ความสวยจึงเป็นทัศนะส่วนตัว โซฟิสต์มีหรืออย่างนี้จึงสรุปว่า ความรู้เป็นเพียงทัศนะอัตนัย

ทฤษฎีความรู้ของโสกราตีส

โสกราตีสถือว่า เหตุผลเป็นเครื่องมือแสวงหาความรู้ ในปรัชญาของโสกราตีส เหตุผลช่วยให้ค้นพบมโนภาพ ความรู้ทุกอย่างจึงเป็นความรู้ที่ได้มาจากมโนภาพ^{๕๖} เราได้ทราบจากคำอธิบายในตอนต้นว่า มโนภาพ คือ ความรู้จักสิ่งสากล ดังนั้น ความรู้ชั้นมโนภาพจึงเป็นความรู้เกี่ยวกับสิ่งสากลที่ทุกคนยอมรับ ผู้เขียนใช้คำว่า “ทุกคนยอมรับ” เพราะมนุษย์ทุกคนมีเหตุผล เมื่อทุกคนใช้เหตุผล ค้นพบมโนภาพของสิ่งสากลอันใด มโนภาพของสิ่งสากลนั้นย่อมจะตรงกัน สิ่งสากลนั้นจึงเป็นความจริงมาตรฐานที่ทุกคนมีสิทธิ์เข้าถึงได้เหมือน ๆ กัน ความรู้จึงไม่ใช่ทัศนะอัตนัย โสกราตีส เห็นว่า ความรู้ คือ การค้นพบความจริงแบบปรนัย หรือการเข้าถึงมโนภาพของสิ่งทั้งหลาย

มโนภาพและคำจำกัดความ

ปัญหาทางปฏิบัติที่เกิดขึ้นก็คือ ทำอย่างไรเราจึงจะค้นพบมโนภาพ

ของสิ่งทั้งหลาย ? คำตอบมีอยู่ว่า เราจะค้นพบมโนภาพของสิ่งใดได้ก็โดยอาศัย การสร้างคำจำกัดความ (Definition) ของสิ่งนั้น ทั้งนี้เพราะมโนภาพหมายถึง สิ่งเดียวกันกับคำจำกัดความ^{๙๙} เมื่อเราต้องการสร้างคำจำกัดความของสิ่งใดนั้น แสดงว่า เรากำลังหาลักษณะสากลของสิ่งนั้น เช่นในการสร้างคำจำกัดความ ของ ‘สุนัข’ เราจะรวมเอาลักษณะร่วมที่สุนัขทุกตัวทุกประเภทมีเหมือนกันเข้า มาไว้ในคำจำกัดความ แต่เราจะกันลักษณะที่แตกต่างของสุนัขแต่ละตัวออกไปเสีย คำจำกัดความที่ได้มาจะครอบคลุมประเภทของสุนัขทั้งหมด ไม่ว่า สุนัขพันธุ์ไทย พันธุ์ฝรั่ง หรือพันธุ์ปักกิ่ง ล้วนแต่เป็น ‘สุนัข’ ตามคำจำกัดความ ที่เราสร้างขึ้น เหตุฉะนั้นลักษณะสุนัขที่เราบรรยายในคำจำกัดความจึงเป็นลักษณะ ของสุนัขสากลที่ไม่เจาะจงถึงสุนัขตัวใดตัวหนึ่ง ภาพของสุนัขที่มีอยู่ในใจของเรา จึงเป็นมโนภาพ เราจึงกล่าวได้ว่ามโนภาพกับคำจำกัดความเป็นสิ่งเดียวกัน แต่มีข้อแตกต่างกันอยู่อย่างหนึ่ง คือมโนภาพเป็นความรู้ถึงสิ่งสากลที่ยังอยู่ในใจ แต่คำจำกัดความเป็นการบรรยายลักษณะของสิ่งสากลนั้นออกมาเป็น คำพูด

สร้างคำจำกัดความ

ในปรัชญาของโสคราตีส ความรู้ คือ การรู้จักมโนภาพของสิ่งทั้งหลาย^{๑๐๐} เราค้นพบมโนภาพของสิ่งต่าง ๆ ได้โดยอาศัยกรรมวิธีของการสร้างคำจำกัดความ ดังนั้น เมื่อโสคราตีส ต้องการความรู้เกี่ยวกับเรื่องใด ท่านจะขอให้คนสร้าง คำจำกัดความเกี่ยวกับเรื่องนั้น ท่านจะตั้งปัญหาถามคนทั่วไปว่า *คุณธรรมคืออะไร ? ความยุติธรรมคืออะไร ? ความงามคืออะไร ?* แล้วท่านเริ่มการสนทนาแบบถาม-ตอบ เพื่อหาคำจำกัดความที่ถูกต้องของเรื่องเหล่านั้น โสคราตีสเชื่อว่า ทุกคนมีมโนภาพเกี่ยวกับสิ่งทั้งหลายอยู่แล้ว ท่านเพียงทำหน้าที่กระตุ้นให้คนอื่น คิดอย่างมีระบบและเฉียบแหลมพอที่จะจับมโนภาพที่ชัดเจนของสิ่งทั้งหลาย ท่านไม่ได้ยึดเหนี่ยวความรู้ใหม่แก่คนอื่น แต่ท่านช่วยคู่สนทนาให้ค้นพบมโนภาพที่ตนเองมีอยู่แล้ว งานของท่านจึงคล้ายกับอาชีพหมอดำแหะ ท่านเรียกงานของท่านว่า “การผดุงครรภ์ทางปัญญา (Intellectual Midwifery)”^{๑๐๑} เทคนิคการ ‘ผดุงครรภ์’ ของท่านมีชื่อเรียกว่า “วิธีของโสคราตีส (Socratic Method)”^{๑๐๒}

วิธีของโสคราตีส

วิธีของโสคราตีส คือ ศิลปะการสนทนาที่โสคราตีสใช้ประดับประคองการสนทนาให้ดำเนินไปสู่คำตอบของปัญหาที่กำลังอภิปรายกัน วิธีนี้มีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า “วิภาษวิธี (Dialectic)”^{๒๑} ซึ่งประกอบด้วยลักษณะสำคัญ ๔ ประการ คือ

๑. สงสัย (Sceptical)

โสคราตีสเริ่มต้นการสนทนาด้วยการยกย่องคู่สนทนาว่าเป็นผู้เชี่ยวชาญในเรื่องที่ท่านเองก็ใคร่รู้ยิ่งพอดี เนื่องจากท่านไม่มีความรู้เกี่ยวกับเรื่องนั้น ท่านจึงขอให้เขาช่วยตอบคำถามของท่านเกี่ยวกับเรื่องนั้น การออกตัวท่านเองนี้ถือกันว่าเป็นการถ่อมตัวของนักปรัชญา แต่ได้มีผู้วิจารณ์ว่า นั่นเป็นการเสแสร้งของโสคราตีส (Socratic Irony)

๒. สนทนา (Conversational)

จากนั้น โสคราตีสก็เป็นฝ่ายตั้งปัญหาให้คู่สนทนาตอบ การสนทนาจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับเทศน์ปุจฉา-วิสัชนา คู่สนทนาจะต้องหาคำจำกัดความของหัวข้อที่สนทนากัน โสคราตีสจะวิจารณ์ว่า คำจำกัดความนั้นมีข้อบกพร่องตรงไหนบ้าง อีกฝ่ายหนึ่งจะเสนอคำจำกัดความใหม่ที่ดูรัดกุมกว่า โสคราตีสจะขัดเกลาคำจำกัดความนั้นอีก การสนทนาจะดำเนินไปอย่างนี้ จนกว่าทั้งสองฝ่ายจะได้คำจำกัดความที่น่าพอใจ

๓. หาคำจำกัดความ (Definitional)

จุดมุ่งหมายของการสนทนาจึงอยู่ที่การหาคำจำกัดความที่ถูกต้อง โสคราตีสเชื่อว่าถ้าเราพบคำจำกัดความที่ถูกต้องของสิ่งใด นั่นแสดงว่า เราพบความจริงแท้เกี่ยวกับสิ่งนั้นซึ่งเป็นอันเดียวกับการค้นพบมโนภาพของสิ่งนั้น (Conceptual) นั่นเอง

๔. อุปนัย (Inductive)

การสร้างคำจำกัดความจะเริ่มจากสิ่งเฉพาะไปสู่สิ่งสากล เช่นเพื่อหา

คำจำกัดความของ 'ความดี' โสคราตีสและคู่สนทนาจะพิจารณาตัวอย่างจาก ความประพฤติชนิดต่าง ๆ ในสังคม แล้วดึงเอาลักษณะที่เป็น 'แก่น' หรือที่เป็นสากลเอามาสร้างเป็นคำนิยาม

๕. นิรนัย (Deductive)

คำจำกัดความที่มีผู้เสนอมาจะถูกพิสูจน์โดยการนำไปเป็นมาตรการวัดสิ่งเฉพาะต่าง ๆ ว่ามีลักษณะร่วมกับลักษณะที่ระบุไว้ในคำจำกัดความนั้นหรือไม่ เช่น ถ้าเราได้คำจำกัดความของ 'ความดี' มา เราก็ตรวจสอบดูว่า การทำทาน หรือการปราบปรามโจรผู้ร้าย จัดเป็นความดีตามคำจำกัดความที่เราตั้งไว้หรือไม่เพียงใด

จริยศาสตร์

ทฤษฎีความรู้ของโสคราตีสไม่ได้มีไว้เพื่อแสวงหาความรู้มาประดับสติปัญญา สำหรับโสคราตีส ความรู้เป็นฐานรองรับความประพฤติ คนที่มีความรู้ทุกคนจะเป็นคนประพฤติดี ในทำนองกลับกันคนจะประพฤติดีได้ก็เพราะเขามีความรู้ ดังนั้น ความรู้กับความประพฤติดีเป็นสิ่งที่แยกกันไม่ออก โสคราตีสกล่าวว่า "ความรู้ คือ คุณธรรม" (Knowledge is Virtue)^{๒๒} นั่นคือ คนที่รู้จักความดีย่อมจะทำความดี เป็นไปไม่ได้ที่คนรู้ว่าความดีคืออะไรแล้วยังฝืนทำความชั่ว ส่วนที่คนทำความชั่วก็เพราะขาดความรู้ การทำผิดจึงเนื่องมาจากความไม่รู้หรืออวิชชา คนทำผิดเพราะหลงคิดว่าสิ่งที่ตนทำเป็นความดี เขาเห็นผิดเป็นชอบ ถ้าเขาได้รับการแนะนำให้รู้จักความถูกต้องแล้วเขาจะไม่ทำผิดเลย เหตุนั้น โสคราตีสจึงกล่าวว่า "ไม่มีใครทำผิดโดยจงใจ"

ข้อสังเกต

เมื่อศึกษามาถึงตรงนี้ เราจะเห็นได้ว่า ปรัชญาของโสคราตีสขัดแย้งอย่างตรงกันข้ามกับคำสอนของนักคิดกลุ่มโซพิสโตอย่างไร แม้โสคราตีสจะ

ประสบผลสำเร็จ ในการชี้ให้เห็นความจำกัดของทฤษฎีความรู้ที่มีฐานอยู่บน
สัญชาตญาณ แต่กระนั้น ทฤษฎีความรู้ของโสคราตีสเองก็หนีความจำกัดไม่พ้น
โสคราตีสให้ความสำคัญแก่เหตุผลเหนือสัญชาตญาณ หรือความรู้ระดับผัสสะ ท่าน
เชื่อว่า เราจะเข้าถึงความจริงทุกอย่างโดยไม่อาศัยสัญชาตญาณ ท่านเห็นว่าความ
เป็นจริงมีอยู่แล้วในคำจำกัดความที่ถูกต้อง ท่านจึงแสวงหาความจริงโดยอาศัย
การสร้างคำจำกัดความ ปัญหาเกิดขึ้นว่า เราสามารถค้นพบความจริงทุกอย่าง
โดยการสร้างคำจำกัดความความจริงหรือ ? ถ้านักวิทยาศาสตร์ยังไม่ได้ประดิษฐ์
กล้องจุลทรรศน์ จะเป็นไปได้ไหมที่ใครจะค้นพบจุลินทรีย์ โดยอาศัยการ
สร้างคำจำกัดความเพียงอย่างเดียว ? สัญชาตญาณและเหตุผลมีความสำคัญพอ ๆ
กันในการแสวงหาความรู้ เหตุนี้ ค้านท์ (Kant) จึงกล่าวว่ามีโนภภาพที่ปราศจาก
สัญชาตญาณ และสัญชาตญาณที่ปราศจากมโนภาพ ทั้งคู่ไม่อาจก่อให้เกิดความรู้^{๒๓}

นอกจากนี้ เรายังพบจุดอ่อนในจริยศาสตร์ของโสคราตีสเมื่อท่านกล่าวว่า
“ความรู้คือคุณธรรม” ท่านเชื่อว่า คนที่รู้จักความถูกต้องจะไม่กระทำความผิด
การที่คนทำความผิด เป็นเพราะเขาไม่รู้จักความถูกต้อง แนวความคิดนี้มีส่วน
คล้ายกับของ ท่านอาจารย์พุทธทาส ภิกขุ ผู้กล่าวว่า “คนทำบาปกรรมเพราะ
ขาดสัมมาทิฐิ”^{๒๔} อาริสโตเติลได้วิจารณ์จริยศาสตร์ของโสคราตีสไว้ว่า คน
เราจะไม่ทำความผิดเพราะความไม่รู้จักความถูกต้องเสมอไป บางคนทำ
ผิดทั้งที่รู้อยู่แต่ใจว่าเป็นความผิดเพราะเขาไม่ยับยั้งใจตัวเอง ก็เลสเต็นหา
มีอำนาจเหนือมโนธรรมสำนึก ปลดปล่อยให้ทำผิดไปที่ไรก็นึกเสียใจภายหลัง
ทุกที บางคนแม้จะรู้ว่าสิ่งที่ตนกระทำมันขัดกับหลักศีลธรรมที่ตนยึดถือ
หรือพร่ำสอนคนอื่น เขายังฝืนกระทำลงไป จนมีคำเรียกคนประเภทนี้ว่า
“มือถือสาปากถือศีล (Hypocrite)” นี่คือข้อเท็จจริงที่ปรากฏอยู่ในสังคม
โสคราตีสลึมนึกถึงข้อเท็จจริงอันนี้ ท่านลึมนึกคิดว่าคนธรรมดามากไปด้วย
กิเลสตัณหาจึงมักยอมแพ้กแก่ “จิตฝ่ายต่ำ” อยู่บ่อย ๆ ที่เป็นเช่นนี้เพราะโสคราตีส
เอาตัวเองเข้าไปเทียบคนอื่น ท่านเป็นคนมีเหตุผลสูงจึงควบคุมอารมณ์ได้ทุก
สถานการณ์ อะไรที่ท่านเห็นว่าถูกต้องท่านทำโดยไม่ลังเล ท่านกล้าถึงขนาดยอม
ให้เขาประหารชีวิต แต่ไม่ยอมทิ้งหลักการของตน ใครกันบ้างที่จะดำเนินชีวิต
ได้บริสุทธิ์อย่างนี้

บทสรุป

ปรัชญาของโสคราติสมีอยู่สองส่วนด้วยกันคือ ทฤษฎีความรู้กับ จริยศาสตร์ คำสอนทางจริยศาสตร์ของโสคราติสไม่ค่อยมีอิทธิพลต่อแนวความคิดของนักปรัชญายุคต่อมา ทั้งนี้คงเป็นเพราะมีจุดอ่อนตรงที่ท่านเชื่อว่า มนุษย์มีเหตุผลอยู่เหนืออารมณ์ตลอดเวลา ความสำคัญในประวัติศาสตร์ของโสคราติสจึงเนื่องมาจากทฤษฎีความรู้ของท่าน ทฤษฎีมโนภาพของท่านได้รับการพัฒนาจนเป็นทฤษฎีมโนคติโดยพลาโต^{๒๕} วิธีสร้างคำจำกัดความของท่านก็มีอิทธิพลอย่างใหญ่หลวงต่อการค้นพบตรรกศาสตร์ของอาริสโตเติล^{๒๖} อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาโดยรวมแล้ว ปรัชญาของโสคราติสได้ส่งผลกระทบอย่างแรงต่อคำสอนของพวกโซฟิสต์ ต่อมา พลาโตได้ได้กระหน่ำซ้ำลงไปอีก จนคำสอนโซฟิสต์ที่บอบช้ำอยู่แล้วต้องประสบภาวะสลายตัว

บทที่ ๓

พลาโต (Plato)

ในโลกปรัชญาตะวันตก พลาโตและอาริสโตเติลเปรียบได้กับดาวค้างฟ้า ปรัชญาของพลาโตและอาริสโตเติลมีอิทธิพลอย่างมากต่อแนวความคิดของนักปรัชญายุคต่อ ๆ มา ยังไม่มีนักปรัชญาอื่นใดเลยนับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ผู้มีอิทธิพลทางความคิดเทียบเท่ากับนักปรัชญาสองท่านนี้ และเมื่อเปรียบเทียบระหว่างพลาโตกับอาริสโตเติล ปรากฏว่า พลาโตมีอิทธิพลเหนือนักปรัชญายุคต่อมามากกว่าอาริสโตเติล ทั้งนี้เป็นเพราะพลาโตเป็นอาจารย์ของอาริสโตเติล และเพราะว่า เทววิทยาและปรัชญาคริสต์ได้รับอิทธิพลจากปรัชญาของพลาโตมากกว่าของอาริสโตเติล นี่เป็นเครื่องแสดงว่า พลาโตเป็นนักปรัชญาที่สำคัญมากที่สุดท่านหนึ่ง คงจะไม่ใช่เป็นการเกินเลยเลยถ้าเราจะทำความเข้าใจกับชีวิตส่วนตัวของนักปรัชญาท่านนี้ ก่อนเข้าสู่เนื้อหาปรัชญาของท่าน

ชีวประวัติ

พลาโต (พ.ศ. ๑๑๖ - ๑๙๖) มีชื่อเต็มว่า อาริสโตเติล (Aristocles) เกิดที่กรุงเอเธนส์หรือที่เกาะอีจิงกา (Aegina) ในช่วงเวลาที่เอเธนส์กำลังประกาศสงครามกับสปาร์ตา ตระกูลของพลาโตเป็นตระกูลที่สำคัญมากในเอเธนส์ยุคนั้น บิดาของท่านชื่อว่า อาริสตอน (Ariston) สืบเชื้อสายมาจากพระเจ้าโคทรุส ผู้เป็นกษัตริย์สุดท้ายของเอเธนส์ มารดาของพลาโตมีชื่อว่า เปริกตีโอน (Pericleteone) เป็นน้องสาวของ ชาร์มึเดส (Charmedes) และเป็นลูกพี่ลูกน้องกับ ครีเตียส (Critias) เมื่อพลาโตมีอายุได้ ๒๓ ปี ชาร์มึเดสและครีเตียสได้เป็นกำลังสำคัญในการจัดตั้งรัฐบาลชุดสามสิบทรราช (Thirty Tyrants) ภายหลังจากเอเธนส์พ่ายสงครามให้กับสปาร์ตาในปี พ.ศ. ๑๓๙

พบโสคราติส

พลาโตได้สังกัดอยู่ในวงสมาคมของชนชั้นปกครอง ความไม่ฝันในวัยหนุ่มของพลาโตจึงอยู่ที่อำนาจทางการเมือง พลาโตอาจได้เป็นนักการเมืองสมาใจถ้าต่อมาเหตุการณ์ไม่ผันแปรไป และถ้าไม่ได้รู้จักกับโสคราติส พลาโตคงจะคุ้นเคยกับโสคราติสตั้งแต่วัยเด็ก เพราะโสคราติสได้รู้จักคุ้นเคยกับครีเตียสผู้เป็นญาติของพลาโตตั้งแต่ พ.ศ. ๑๑๒ เมื่อโสคราติสไปเยือนครีเตียส เด็กน้อยพลาโตคงจะได้รู้จักกับโสคราติสในเวลานั้น แต่พลาโตได้ฟังปรัชญาจากโสคราติสเมื่อตนมีอายุได้ ๒๐ ปีแล้ว นับแต่นั้นพลาโตได้ติดตามฟังโสคราติสเรื่อยมาจนกระทั่งโสคราติสถูกประหารชีวิตในปี พ.ศ. ๑๔๔

เปลี่ยนใจจากการเมือง

เมื่อ พ.ศ. ๑๓๙ สงครามระหว่างเอเธนส์กับสปาร์ตายุติลง โดยสปาร์ตาเป็นฝ่ายมีชัยเหนือเอเธนส์ สงครามครั้งนี้รบกันยืดเยื้อถึง ๒๗ ปี ผลที่ตามมาจากสงครามครั้งนี้คือ รัฐบาลประชาธิปไตยของเอเธนส์ได้สูญเสียอำนาจทางการเมืองให้กับรัฐบาลคณาธิปไตย (Oligarchy) ซึ่งนำโดยชนชั้นสูงอย่างซาร์มีเดสและครีเตียส พลาโตคงได้รับการทาบทามจากญาติของตนให้เข้าร่วมบริหารนครรัฐด้วย แต่พลาโตตัดสินใจรอดูผลงานของรัฐบาลอยู่วงนอก รออยู่ไม่นานนักพลาโตก็ได้เห็นการบริหารงานที่ผิดพลาดของรัฐบาลชุดนี้ มีโสคราติสคนเดียวเท่านั้นที่กล้าออกปากคัดค้านการใช้อำนาจเผด็จการของรัฐบาลทรราชนี้ และโสคราติสอาจจะถูกประหารชีวิตถ้ารัฐบาลชุดนี้ไม่ถูกโค่นล้มหลังจากเสวยอำนาจได้ไม่ทันครบปี

รัฐบาลประชาธิปไตยได้อำนาจปกครองที่รัฐบาลคณาธิปไตยที่ล้มไปครั้งนี้ พลาโตหวังว่า สภาพการณ์ทั่วไปจะดีขึ้น แต่การณ์กลับกลายเป็นตรงกันข้าม รัฐบาลชุดนี้ได้ใช้อำนาจเผด็จการ โดยเสียงข้างมากมีการปฏิบัติการจ้องแวนกับปฏิบัติทางการเมือง ผู้เคยสนับสนุนรัฐบาลคณาธิปไตยและที่ร้ายที่สุดในทัศนะของพลาโตก็คือ การที่รัฐบาลชุดนี้ผลักดันให้ประหารชีวิตโสคราติสผู้ที่พลาโตเห็นว่า “เป็นคนมีคุณธรรมมากที่สุดที่ยังมีชีวิตอยู่” ความศรัทธาที่พลาโตเคยให้แก่ระบอบการปกครองของเอเธนส์ได้หมดสิ้นไปนับแต่บัดนั้น คนหนุ่มผู้มีอุดมการณ์

สูงอย่างปลาได้มองเห็นการเมืองยุคนั้นเป็น “เรื่องสกปรก” ท่านเห็นว่า ช่วงนั้น ไม่ใช่เวลาที่เหมาะสำหรับท่านจะยุ่งเกี่ยวกับการเมือง ท่านจึงรอเวลาที่เหมาะสม อยู่นอก รอเวลาที่การเมืองจะสะอาดกว่านั้น แต่สำหรับคนดีอย่างปลาได้ “เวลาที่เหมาะสม” ไม่เคยมาถึงสักที

ใช้ชีวิตต่างแดน

เมื่อโสคราติสถูกประหารชีวิต ปลาได้มีอายุได้ ๒๘ ปี ปลาได้เห็นว่าการหากตนขึ้นอยู่ในเอเธนส์ต่อไป ก็อาจได้รับเคราะห์กรรมเหมือนกับบริษัทบริวารของรัฐบาลคณาธิปไตยรายอื่น ๆ ดังนั้น ปลาได้จึงเดินทางไปยังนครข้างเคียงชื่อ เมการา (Megara) ได้พบกับยูคลิเดส (Euclides) ผู้เป็นศิษย์ของโสคราติสด้วยเช่นกัน ที่เมืองเมการานี้ยูคลิเดส ได้ตั้งสำนักปรัชญาขึ้นโดยรวมปรัชญาของโสคราติสเข้ากับปรัชญาของ ปาร์มินิเดส ปลาได้จึงมีโอกาสศึกษาปรัชญาของ ปาร์มินิเดสอย่างลึกซึ้งจากยูคลิเดส ออกจากเมการา ปลาได้ได้เดินทางไป ไชรีนี, อียิปต์, อิตาลีและซิซิลี ที่อิตาลี ปลาได้ได้ติดต่อกับสำนักปรัชญาสำนักไพธาโกรัส และได้ศึกษาปรัชญาสำนักนี้ที่นั่น ส่วนที่ซิซิลีปลาได้ได้ไปเยือนราชสำนักของ กษัตริย์ไดโอนีซุสที่หนึ่ง (Dionysius I) แห่งเมืองไซราคิวส์ (Syracuse) ปลาได้ได้ผูกมิตรกับดีออน (Dion) ผู้เป็นพระราชบุตรเขยของพระเจ้าไดโอนีซุส มิตรภาพครั้งนี้ยั่งยืนยาวนาน และเป็นเหตุให้ต่อมาปลาได้ต้องกลับไปผจญภัยที่ซิซิลีอีก อย่างไรก็ตาม ปลาได้พำนักอยู่ในซิซิลีได้ไม่นานก็ถูกพระเจ้าไดโอนีซุส สั่งจับตัว ส่งให้นายพลชาวสปาร์ตาคคนหนึ่ง ปลาได้ถูกนำไปขายในตลาดทาสที่ เกาะอีจินา แต่ได้รับการไถ่ตัวเป็นอิสระโดยเพื่อนจากไชรีนี รอดพ้นจากการตกเป็นสินค้าทาสมาแล้ว ปลาได้เดินทางกลับเอเธนส์ หลังจากที่อยู่เที่ยวในต่างแดน ติดต่อกันนานถึงสิบปี

ก่อตั้งอะคาเดมี

กลับถึงเอเธนส์แล้วปลาได้ไม่คิดจะนำตัวเข้าไปผูกพันกับเวทีการเมืองของเอเธนส์แต่อย่างใด ท่านเลือกดำเนินชีวิตอย่างนักปรัชญา ท่านอุทิศตัวให้กับ

การสร้างคนให้เป็นนักปรัชญาและนักปกครองที่ดี แต่ท่านไม่ได้ออกไปเผยแพร่ปรัชญาตามย่านชุมชนอย่างที่โสคราตีสเคยทำ พลาโตได้ตั้งสำนักศึกษาขึ้นเพื่อการศึกษาแก่เยาวชนกรีก พลาโตตั้งชื่อแก่สำนักแห่งนี้ว่า อะคาเดมี (Academy) ตามชื่อท่าเล่ที่ตั้ง ซึ่งเป็นบริเวณสวนสาธารณะที่ชาวเมือง สร้างเป็นที่ระลึกแก่วีรบุรุษ ชื่ออะคาเดมุส (Academus) อะคาเดมีเปิดสอนครั้งแรกในปี พ.ศ. ๑๕๖ เมื่อพลาโตเองมีอายุได้ ๔๐ ปี อะคาเดมีนี้นับเป็นมหาวิทยาลัยแห่งแรกของกรีก เด็กหนุ่มกรีกผู้ใฝ่การศึกษาไม่ต้องไปขอเรียนกับโซฟิสต์ผู้ร่ำรวยอีกต่อไป พวกเขามุ่งหน้ามาสมัครเรียนที่อะคาเดมี ซึ่งบริการให้การศึกษาชั้นสูงโดยไม่เรียกเก็บค่าเล่าเรียน

พลาโตไม่ใช่คนแรกที่ตั้งสำนักการศึกษาชั้นสูงขึ้นในเอเธนส์ แท้ที่จริงก่อนหน้านั้นศิษย์คนหนึ่งของโสคราตีสมีชื่อว่า อีโสคราตีส (Esocrates) ได้เปิดสำนักศึกษาขึ้นแล้วในเอเธนส์ ความแตกต่างระหว่างสำนักทั้งสองนั้นอยู่ตรงที่ว่าสำนักของอีโสคราตีสไม่เห็นประโยชน์ของวิทยาศาสตร์ แต่สำนักของพลาโตกลับให้ความสำคัญแก่วิทยาศาสตร์อย่างมาก เอกลักษณะพิเศษของอะคาเดมีอยู่ที่การศึกษาวิจัยด้วยวิธีการทางวิทยาศาสตร์^{๒๗} พลาโตเห็นว่า นักปกครองที่ดีต้องมีความรู้ทั้งที่เป็นวิทยาศาสตร์ และปรัชญาการเมือง หลักสูตรในอะคาเดมีได้รับการปรับปรุงเสมอ แต่วิชาหลักที่คงอยู่เสมออดต้นเสมอปลายได้แก่ คณิตศาสตร์ และปรัชญาการเมือง^{๒๘}

ในช่วงเวลาสี่สิบปีแรกของอะคาเดมี พลาโตคงทำงานหนักมากเพื่อบริหารงานภายในสำนัก งานหลักของพลาโตคือกล่าวคำบรรยายแก่นักศึกษา ในการบรรยายแต่ละครั้ง พลาโตไม่มีต้นฉบับของคำบรรยาย และการบรรยายบางครั้งก็เปิดให้บุคคลภายนอกเข้าฟังได้ อาริสโตเติลเล่าว่า ครั้งหนึ่งคนภายนอกจำนวนมากพากันมาฟังพลาโตพูดในหัวข้อว่า “ว่าด้วยความดี (On the Good)” พวกเขาเข้าใจว่า พลาโตคงจะพูดเกี่ยวกับความสุขของมนุษย์ แต่แล้วคนเหล่านั้นต่างทยอยกันกลับด้วยความขุ่นใจ เพราะเรื่องที่พลาโตบรรยายวันนั้น เป็นเรื่องเกี่ยวกับคณิตศาสตร์และดาราศาสตร์เสียทั้งหมด

ผจญภัย ในซิซิลี

พลาโต้อยู่ประจำอะคาเดมีติดต่อกันมาจนกระทั่งปี พ.ศ. ๑๗๖ พระเจ้าไดโอนีซิอุสที่หนึ่งสวรรคต พระราชโอรสของพระองค์เป็นกษัตริย์ปกครองไซราคิวส์ ต่อมาโดยใช้พระนามว่า พระเจ้าไดโอนีซิอุสที่สอง เนื่องจากกษัตริย์องค์นี้ยังไม่มีประสบการณ์ในการปกครองแผ่นดิน อำนาจส่วนใหญ่จึงตกอยู่ในมือของดีออนผู้เป็นมิตรสนิทของพลาโต้ ดีออนแนะนำให้พระเจ้าไดโอนีซิอุสที่สองมีหนังสือเชิญพลาโต้ไปเป็นพระอาจารย์ถวายความรู้เรื่องการเมืองการปกครอง พลาโต้ตกลงรับคำเชิญ ทั้งนี้เพราะไว้ใจการตัดสินใจของดีออน ถ้าดีออนเห็นว่าพระเจ้าไดโอนีซิอุสเป็นบุคคลที่ใครฝึกไม่ได้ก็คงไม่แนะนำให้ขอพลาโต้ไปเป็นพระอาจารย์ พลาโต้เดินทางไปไซราคิวส์อีก เพื่อสร้างคนให้เป็นกษัตริย์ นักปรัชญา หรืออีรราช

ในเบื้องต้นเหตุการณ์ทำท่าจะราบรื่น พระเจ้าไดโอนีซิอุสต้อนรับพลาโต้ด้วยความกระตือรือร้น และทรงใฝ่พระทัยในการศึกษาเป็นอย่างดี บทเรียนอันแรกที่พลาโต้บรรยายถวายคือวิชาเรขาคณิต เล่ากันว่าเรขาคณิตกลายเป็นเรื่องที่คนนิยมพูดถึงกันมากในราชสำนักขณะนั้น ไม่นานนักโครงการอบรมของพลาโต้ต้องล้มเหลวเพราะพระเจ้าไดโอนีซิอุสทรงเบื่อหน่ายการศึกษา และที่สำคัญก็คือพระองค์ทรงระแวงดีออนที่นับวันแต่จะมีอิทธิพลมากขึ้น และทรงริษยาเมื่อเห็นดีออนมีความสัมพันธ์อันดีกับพลาโต้ ในที่สุดพระเจ้าไดโอนีซิอุสทรงหาเหตุเนรเทศดีออนออกจากไซราคิวส์ พลาโต้ต้องกลับเอเธนส์ และต่อมาดีออนได้มาพำนักอยู่กับพลาโต้ที่อะคาเดมี

ความสัมพันธ์ระหว่างพระเจ้าไดโอนีซิอุสกับพลาโต้ยังไม่ขาดสะบั้น กษัตริย์หนุ่มส่งสาส์นรายงานถึงความก้าวหน้าทางการศึกษาของพระองค์แก่พลาโต้ อยู่เสมอ ต่อมาทรงขอร้องให้พลาโต้กลับไปถวายความรู้แต่พระองค์อีก พลาโต้จึงเดินทางกลับไปไซราคิวส์อีกในปี พ.ศ. ๑๘๒ ด้วยความหวังว่าตนจะสามารถปรับความเข้าใจระหว่างกษัตริย์หนุ่มกับดีออน แต่เหตุการณ์กลับทรุดหนักลงไปอีกพระเจ้าไดโอนีซิอุสทรงประกาศยึดทรัพย์สินของดีออนและบีบบังคับให้ภรรยาของดีออนแต่งงานใหม่ พลาโต้จึงขอพระบรมราชานุญาตกลับเอเธนส์ แต่ถูกหน่วง

เหนียวไว้ ชีวิตของพลาโตตกอยู่ในห้วงอันตราย แต่โดยการใกล้ชิดของอาร์คิทัส (Archytas) แห่งตาเรนต์ม พลาโตจึงได้รับอนุญาตให้กลับเอเธนส์ เมื่อ พ.ศ. ๑๘๓

การผจญภัยของพลาโตจบลงตรงนี้ แต่มีข้อควรกล่าวเพิ่มเติมว่า ความขัดแย้งระหว่างพระเจ้าไดโอนีซุสกับดีออนเพิ่มความรุนแรงยิ่งขึ้น จนกระทั่งดีออนตัดสินใจเรียกรองสิทธิ์ที่เสียไปคืนมาด้วยกำลัง ดีออนภายใต้การช่วยเหลือของชาวอะคาเดมีบางคนได้รวมพลยกข้ามทะเลเข้ายึดครองไซราคิวส์ได้สำเร็จ ในปี พ.ศ. ๑๘๖ พลาโตได้เพียงส่งหนังสือแสดงความยินดีพร้อมกับเตือนว่า ชาวอะคาเดมีกำลังเฝ้าจับตามองการบริหารประเทศของดีออนอยู่ แต่ดีออนอยู่ในอำนาจได้เพียงสามปีก็ถูกสังหาร โดยลูกน้องของตน

บั้นปลายชีวิต

กลับจากไซราคิวส์ถึงเอเธนส์แล้ว พลาโตใช้ชีวิตวัยชราอยู่ในท่ามกลางนักศึกษาสำนักอะคาเดมี พลาโตมีศิษย์คนสำคัญชื่อว่าอาริสโตเติล ผู้มาเข้าศึกษาที่อะคาเดมีตั้งแต่ปี พ.ศ. ๑๗๖ เราไม่ทราบความเป็นไปของพลาโตในช่วงนี้นอกจากกล่าวคำบรรยายแก่นักศึกษาดำเนินคดีแล้ว ท่านคงใช้เวลาส่วนใหญ่ในการเขียนบทสนทนาเรื่อง “กฎหมาย (Laws)” หนังสือนี้มีความยาวถึง ๑๒ เล่ม และยังไม่ส่อที่ท่าว่าจะจบ เมื่อพลาโตถึงแก่กรรมอย่างสงบในปี พ.ศ. ๑๙๖

งานนิพนธ์

พลาโตเป็นทั้งนักปรัชญา และศิลปิน ท่านใช้ศิลปะการประพันธ์เป็นเครื่องเสริมให้งานนิพนธ์ทางปรัชญาของท่านน่าอ่าน และชวนติดตาม แทนที่ท่านจะเขียนปรัชญาแบบเรียงความทั่วไป ท่านกลับผูกเรื่องคล้ายกับบทละครสมัยใหม่ที่พรรณานาถสนทนาของนักปรัชญาในสมัยของท่านพลาโตใช้ตัวละครเหล่านั้นพูดปรัชญาแทนท่าน ตัวละครคู่โรงในเรื่องก็คือโสคราตีส บทละครทางปรัชญาของพลาโตมีชื่อเรียกโดยทั่วไปว่า “บทสนทนา” (Dialogue) เป็นที่น่ายินดีว่า บทสนทนาของพลาโตทุกเรื่องยังเหลือครบบริบูรณ์ ในสมัยปัจจุบัน บทสนทนาที่ถูก

อ้างว่าเป็นผลงานของพลาโตมีถึง ๓๕ เรื่อง แต่ที่น่าเชื่อว่าเป็นผลงานจริงของพลาโต มีประมาณ ๒๗ - ๒๘ เรื่อง นอกจากนี้ยังมีจดหมายของพลาโตอีก ๑๓ ฉบับ แต่จดหมายส่วนมากเป็นของเทียมที่คนอื่นเขียนขึ้นแล้วใส่ชื่อพลาโต จดหมายบางฉบับเท่านั้นที่พลาโตเขียนจริง เช่นจดหมายฉบับที่ ๗ ซึ่งเป็นข้อมูลอย่างดีสำหรับศึกษาชีวประวัติของพลาโต

เนื่องจากพลาโตไม่ได้ระบุวันเวลาที่เขียนไว้ในบทสนทนา ดังนั้นการจัดลำดับบทสนทนาตามลำดับที่เขียนก่อน - หลัง จึงเป็นปัญหาที่ถกเถียงกันอยู่เสมอ เกณฑ์ในการจัดลำดับของนักปราชญ์ แต่ละคนก็มักไม่ตรงกัน เกณฑ์ในการจัดลำดับอย่างหนึ่งอันเป็นที่ยอมรับกันทั่วไปก็คือการสังเกตสโตลส์การเขียนและศัพท์สำนวนที่พลาโตใช้ในบทสนทนาแต่ละช่วงเวลา จากนั้นจึงกำหนดลำดับวันเวลาที่เขียนบทสนทนานั้น ๆ ตามวิวัฒนาการของสโตลส์การเขียนที่ปรากฏอยู่ในงานนั้นนั่นเอง โดยอาศัยวิธีการนี้ คอρνฟอร์ด (Cornford) ได้แบ่งงานนิพนธ์ของพลาโตออกเป็น ๓ ระยะ^{๒๙}

บทสนทনারะยะแรก ได้แก่ Apology (อะพอโลจี), Crito (คริโต), Laches (ลาเชิส), Lysis (ลิสซิส), Charmides (ชาร์มีเดส), Euthyphro (ยูทีโฟร), Hippias 1 - 2 (ฮิปเปียส), Protagoras (โปรแทกอรัส), Gorgias (กอร์เกียส), Ion (อ็ออน)

บทสนทনারะยะกลาง ได้แก่ Meno (เมนอ), Phaedo (เฟโด), Republic (อุดมรัฐ), Symposium (ซิมโพเซียม), Phaedrus (เฟดรัส), Euthydemus (ยูทีเดมัส), Menexenus (เมเน็กเซนุส), Cratylus (คราติลุส)

บทสนทনারะยะหลัง ได้แก่ Parmenides (ปาร์มีนิเดส), Theaetetus (เธเอเตตุส), Sophist (โซฟิสต์), Politicus (โพลิติคัส), Timaeus (ตีเมออุส), Critias (ครีเตียส), Philebus (ฟีเลบัส), Laws (กฎหมาย).

ปรัชญาของพลาโต

แบร์กของเคย์เขียนไว้ว่า นักปรัชญาผู้มีชื่อเสียงโด่งดังทุกคนมักจะมีหลักคำสอนเด่นที่สุดเพียงประการเดียว หากจะมีการพูดพาดพิงถึงเรื่องอื่น ๆ นั่นก็เป็น

การประยุกต์หรือขยายความหลักคำสอนสำคัญออกไป เราจะเข้าใจคำพูดของแบร์กซงได้ดีเมื่อมาดูปรัชญาของพลาโต คำสอนที่ถือกันว่าเป็นหัวใจแห่งปรัชญาของพลาโตก็คือ ทฤษฎีมโนคติหรือแบบคำสอนอื่น ๆ เช่น ทฤษฎีความรู้ จริยศาสตร์ ศิลปะ และการเมือง ส่วนมีรากฐานมาจากทฤษฎีมโนคติ ดังนั้น เราจะพบว่า ปรัชญาแต่ละประเด็นของพลาโต เกาะกลุ่มกันเป็นระบบโดยมีทฤษฎีมโนคติเป็นแกนกลาง พลาโตเป็นนักปรัชญาตะวันตกคนแรกที่สอนปรัชญาอย่างเป็นระบบ

ทฤษฎีความรู้

ก่อนจะศึกษาทฤษฎีมโนคติ ขอให้เรามาทำความเข้าใจเกี่ยวกับทฤษฎีความรู้ของพลาโตกันก่อน ทั้งนี้เพราะในเรื่องเกี่ยวกับความรู้นี้ พลาโตมีทัศนะบางอย่างคล้ายคลึงกับทัศนะของโสกราตีสผู้เป็นอาจารย์ของตน ประการแรกทีเดียว พลาโตเห็นว่าความรู้ระดับผัสสะ หรือสัญชาตญาณ^{๓๐} ไม่ใช่ “ความรู้” การรับรู้ในระดับสัญชาตญาณเป็นเพียง “ทัศนะ” การปฏิเสธสัญชาตญาณว่าเป็นบ่อเกิดความรู้นี้มีเหตุผลสำคัญอยู่ ๒ ประการ คือ

๑. สัญชาตญาณของแต่ละคนให้ความรู้ไม่ตรงกัน หรือแม้สัญชาตญาณของคนเดียวกันก็รายงานข้อมูลต่างกันในเวลาต่างกัน ความรู้ระดับสัญชาตญาณจึงเป็นเพียงทัศนะส่วนตัว

๒. สัญชาตญาณไม่ช่วยให้เราค้นพบความจริงแท้ เพราะสิ่งที่เรารับรู้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นเพียงสิ่งเฉพาะ พลาโตกล่าวว่าความจริงแท้เป็นสิ่งสากล เช่น คนสากล แมวสากล อันอยู่ในโลกแห่งมโนคติ จึงเป็นการเหลือวิสัยที่สัญชาตญาณจะรับรู้ได้

โดยนัยนี้ ในทัศนะของพลาโต ความรู้ที่แท้จริงไม่ได้มาจากผัสสะหรือสัญชาตญาณ แต่ความรู้ที่แท้จริงได้มาจากเหตุผล โสกราตีสก็ได้สอนทำนองนี้ ข้อแตกต่างระหว่างศิษย์และอาจารย์ผู้นี้โดยตรงที่ว่า สำหรับโสกราตีส ความรู้หมายถึงการค้นพบมโนภาพ (Concept) แต่สำหรับพลาโต ความรู้หมายถึงการ

ค้นพบมโนคติ (Idea) เราจะเข้าใจความแตกต่างนี้ได้ดีก็ต่อเมื่อเราทราบว่ามีมโนคติคืออะไร เราจะพูดเรื่องนี้ในตอนที่ว่าด้วยทฤษฎีมโนคติ

นิทานเปรียบเทียบ

โดยทั่วไป คนเราเชื่อว่าสัญชาตญาณเป็นบ่อเกิดของความรู้ ภาพที่เราเห็น เสียงที่เราได้ยินเป็นของจริงแท้โดยไม่ต้องสงสัย คำสอนของพลาโตจึงอาจสวนทางกับความเชื่อของคนทั่วไป ในสมัยของท่าน เพื่ออธิบายทฤษฎีความรู้ของท่านให้แจ่มชัด พลาโตจึงผูกนิทานเรื่อง “ถ้ำ (The Cave)”^{๓๑} ขึ้น นิทานเรื่องนี้ มีอยู่ว่า

คนหลายคนถูกกักขังอยู่ภายในถ้ำแห่งหนึ่งมาตั้งแต่วัยเด็ก พวกเขาถูกบังคับให้นั่งหันหน้าเข้าหาผนังถ้ำด้านในสุดซึ่งอยู่ตรงกันข้ามกับปากถ้ำ คนเหล่านั้นนั่งหันหลังให้กับปากถ้ำตลอดเวลา พวกเขาตั้งนั่งเป็นรูปปั้นเพราะถูกล่ามโซ่ที่ขา และใส่เชือกที่คอ จึงไม่สามารถแม้จะเหลียวมองเพื่อนนักโทษที่นั่งอยู่ข้าง ๆ พวกเขาจึงประจัญหน้าผนังถ้ำเหมือนผู้ชมหันหน้าเข้าหาจอภาพยนตร์ บริเวณด้านหลังนักโทษเหล่านั้นมียกพื้นลาดสูงขึ้นไปจนถึงปากถ้ำที่มีแสงสว่างจากโลกภายนอกสอดเข้ามารำไร ใกล้กับปากถ้ำมีกองไฟลุกโชนอยู่ แสงไฟแผ่ออกไปจับที่ผนังถ้ำด้านหน้านักโทษและในบริเวณระหว่างนักโทษกับกองไฟ มีคนอีกกลุ่มหนึ่งเดินไปมาชักโซ่ ในมือคนเหล่านั้นมีภาชนะรูปปั้น และหุ่นจำลองของสัตว์ต่าง ๆ เงาของคนเดินและสิ่งของในมือจะไปทาบอยู่ที่ผนังถ้ำด้านหน้านักโทษทั้งหลาย พวกนักโทษเห็นเพียงเงาที่ผนังถ้ำแต่ไม่อาจเหลียวมองดูที่มาของเงาเนื่องจากนักโทษเห็นเงาเหล่านั้นมาตั้งแต่วัยเด็ก พวกเขาจึงไม่ได้คิดว่าภาพที่เห็นเป็นแค่เงา พวกเขาถือว่าสิ่งที่เห็นเป็นจริงในตัวเอง และเมื่อคนที่เดินอยู่ด้านหลังพูดคุยกัน นักโทษก็คิดว่าเป็นเสียงที่เปล่งออกมาจากภาพที่ผนังถ้ำ

ถ้านักโทษคนหนึ่งถูกปลดปล่อยจากพันธนาการ เขาสามารถหันกลับไปด้านหลังและมองเห็นกลุ่มคน อันเป็นที่มาของเงาบนผนังถ้ำ เขาจะประหลาดใจมากที่สุดพบว่า คนเหล่านั้นกับเงาที่ผนังถ้ำเคลื่อนไหวไปมาพร้อมกัน เขาจะสรุปตามความเคยชินว่า สิ่งที่เขาค้นพบใหม่เป็นภาพลวงตา สิ่งปรากฏอยู่บนผนัง

ถ้าต่างหากที่เป็นของจริง ต่อเมื่อคนอื่นมาอธิบายชี้แจงจึงเข้าใจว่า ตัวเองได้หลงผิดอยู่นานที่เคยเชื่อว่าเงาบนผนังดำ คือของจริง เขาเดินออกไปจากถ้ำไปสู่โลกภายนอก ได้เห็นคน สัตว์ สิ่งของ และพระอาทิตย์ เขาได้รู้จักโลกดีกว่าแต่ก่อนแล้วหวนนึกถึงเพื่อนนักโทษผู้ยังติดอยู่ในถ้ำ เขาจึงกลับเข้าถ้ำไปหาคนเหล่านั้นแล้วพยายามชี้แจงแก่พวกเขาว่า ภาพที่พวกเขาทำสังเห็นอยู่บนผนังดำเป็นเพียงเงา จึงไม่ใช่ของจริงอย่างที่เขาเชื่อกันในสังคมชาวถ้ำ เพื่อนักโทษจะไม่ฟังคำพูดของเขา ทั้งยังคิดว่าเขาเสียสติไปแล้ว

ความหมายของนิทาน

นิทานของพลาโตเรื่องนี้สอนให้รู้ว่า คนส่วนมากก็เหมือนชาวถ้ำตรงที่หลงนิยมชมชื่นอยู่กับ “เงา” วัสดุสิ่งของที่เรพบเห็นอยู่ในชีวิตประจำวันเป็นเพียงสิ่งจำลองมาจากของจริงต้นฉบับ สิ่งที่เป็นแม่แบบหรือต้นฉบับนั้น ได้แก่ “แบบ” (Forms) หรือ “มโนคติ” (Ideas) จากนิทานที่เล่ามา เงามีความเป็นจริงน้อยกว่าของจริงเบื้องหลังนักโทษ ฉันทิโด สิ่งเฉพาะที่เราพบเห็นในชีวิตประจำวัน มีความเป็นจริงน้อยกว่าแบบหรือมโนคติ ฉันทิโน ทั้งนี้เพราะสิ่งเฉพาะเป็นสิ่งจำลองของมโนคติ สัญชานให้ความรู้เกี่ยวกับสิ่งเฉพาะแก่เรา แต่ไม่ให้ความรู้เกี่ยวกับมโนคติ พลาโตกล่าวว่าคนเราจะค้นพบมโนคติได้ ก็โดยการคิดแบบวิภาษวิธี จิตมีวิธีทำวิภาษวิธี พลาโตอธิบายเรื่องนี้ไว้ด้วยอุปมาเรื่อง “เส้นแบ่ง (The Divided Line)”^{๓๒}

เส้นแบ่ง

ในกระบวนการแห่งการรับรู้ จิตมีวิธีทำงานที่แบ่งได้เป็น ๔ ลักษณะตามแผนผัง ดังนี้

	สิ่งที่ถูกคิด	ข. ลักษณะความคิด	
โลกแห่งเหตุผล	มโนคติ	พุทธิปัญญา	ความรู้
	สัญลักษณ์คณิตศาสตร์	การคำนวณ	
โลกแห่งสัญชาน	สิ่งเฉพาะ	ความเชื่อ	ทัศนะ
	จินตภาพ	จินตนาการ	

เส้นตรง ก.ข. ถูกแบ่งเป็น ๔ ส่วนไม่เท่ากัน สองส่วนบนกินพื้นที่มากกว่า สองส่วนล่าง นั่นหมายความว่า โลกแห่งเหตุผลมีอาณาบริเวณกว้างขวางกว่าโลก แห่งผัสสะ หรือสัญชาน การรู้จักโลกแห่งเหตุผล พลาโต เรียกว่า “ความรู้” ส่วนการรู้จักโลกแห่งสัญชานเรียกว่า “ทัศนะ” ในด้านขวามือของเส้น ก.ข. แสดงให้เห็นถึงลักษณะความคิดที่จัดเป็นความรู้และทัศนะ ส่วนในด้านซ้ายมือของ เส้น ก.ข. เป็นสิ่งที่ถูกค้นพบโดยความคิดแต่ละลักษณะ เช่น พุทธิปัญญาค้นพบ มโนคติ จินตนาการค้นพบจินตภาพ เป็นต้น ในบรรดาลักษณะความคิดทั้ง ๔ อันฉบับนี้ จินตนาการเป็นขั้นต่ำสุด ที่สูงขึ้นมาตามลำดับคือความเชื่อ และการคำนวณ ส่วนขั้นสูงสุดคือพุทธิปัญญา การจัดอันดับความสำคัญมีเหตุผลดังนี้คือ

๑. จินตนาการ (Imagining) คำว่าจินตนาการนี้ พลาโตใช้ในความหมายที่ว่า ในขณะที่ตาสัมผัสกับภาพของสิ่งใดสิ่งหนึ่ง การรับรู้เกิดขึ้น ประสาทตารายงานภาพที่เห็นไปให้จิต ภาพของสิ่งนั้นที่จิตรับรู้ในขณะนั้นเป็น จินตภาพ (Image) การรับรู้จินตภาพเรียกว่า จินตนาการ พลาโตเห็นว่าจินตนา- การ เป็นการรับรู้ขั้นต่ำสุด เพราะภาพที่จิตคิดเห็นเป็นแค่ “ภาพเหมือน” หรือ “เงา” ของวัตถุจริง ๆ หากใครไปยึดมั่นถือมั่นในภาพเหมือนหรือจินตภาพ เขาก็กำลังหนีจากความเป็นจริง เหมือนคนที่เห็นเชือกเป็นงู “งู” ที่เขาเห็นเป็น จินตภาพ เขาจึงไม่เห็นว่แท้ที่จริงแล้วสิ่งนั้นคือเชือก การปักใจเชื่อว่าสิ่งนั้นเป็น งูเท่ากับปิดกั้นการค้นพบความจริง ผู้ที่ยึดมั่นในจินตภาพจะไม่ต่างจากนักโทษ ในถ้าผู้หลงคิดว่า เงา คือของจริง แทนที่เขาจะหลงยึดติดอยู่กับจินตภาพ เขาควรมองหาที่มาของจินตภาพ และการกระทำเช่นนั้นเป็นการเลื่อนขั้นไปสู่ความเชื่อ

๒. ความเชื่อ (Belief) หากเราคิดถึงใครอย่างมาก เราอาจสร้าง จินตนาการถึงรูปร่างหน้าตาทริยาท่าทางของเขา แต่เขาที่เห็นในจินตภาพย่อมสู้ เขาที่เราไปพบปะพูดคุยจริง ๆ ไม่ได้ การได้พบตัวจริงถือว่าเป็นความรู้ระดับ สัญชาน พลาโตเรียกความรู้ระดับนี้ว่าความเชื่อ เหตุผลก็เป็นดังที่กล่าวมาแล้ว นั่นคือ สัญชานให้ข้อมูลที่ขัดแย้งในตัวเองเช่น น้ำทะเลปรากฏแก่สายตาของเรา เป็นสีน้ำเงิน แต่พอเราเอากาษณะตักขึ้นมาเราเห็นเป็นน้ำใส อากาศอบอุ่นสำหรับ คนหนึ่งอาจเป็นอากาศร้อนสำหรับคนอื่น ข้อมูลที่ได้จากสัญชานจึงไม่ใช่สิ่งที่เชื่อถือ ได้แน่นอน สุดแท้แต่ใครจะเห็นเป็นอะไร ไม่มีมาตรการตัดสินความจริงในเรื่อง

นี่ ใครเห็นว่าอะไรเป็นจริงจึงเป็นเพียงความเชื่อ คือยอมรับว่าจริงไปพลาง ๆ ก่อน ความรู้ระดับสัญชาตญาณจึงเป็นเพียง “ทัศนนะ” (Opinion) ยังไม่ใช่ความรู้ แต่สัญชาตญาณให้ความรู้อันดับสูงกว่าจินตนาการ ทั้งนี้เพราะสัญชาตญาณให้ความจริงดีกว่า แต่สิ่งเฉพาะที่เราประทับใจในสัญชาตญาณไม่ใช่ความจริงสูงสุด จินตภาพเป็นการจำลองสิ่งเฉพาะอันใด สิ่งเฉพาะก็เป็นการจำลอง (Copy) มโนคติอันนั้น มโนคติคือความจริงสูงสุด การรู้จักมโนคติจึงเป็นความรู้ที่แท้จริง การจะเข้าถึงความรู้เช่นนั้นได้ก็ต้องผ่านขั้นที่สาม คือการคำนวณ

๓. การคำนวณ (Reasoning)

การคำนวณของนักคณิตศาสตร์ เป็นก้าวจากโลกแห่งผัสสะเข้าสู่โลกแห่งเหตุผล ในโลกแห่งผัสสะ เรารับรู้สิ่งเฉพาะ แต่ในโลกแห่งเหตุผล เราค้นพบสิ่งสากล นักคณิตศาสตร์อาศัยสัญลักษณ์ทางคณิตศาสตร์ ซึ่งเป็นสิ่งเฉพาะเพื่อเป็นทางผ่านเข้าสู่สิ่งสากล ตัวอย่างก็คือ เวลาที่นักเรขาคณิตลากเส้นตรงเส้นหนึ่งลงบนกระดาษ เพื่อประกอบการคำนวณเส้นที่ลากอาจคดเคี้ยวบ้าง นั่นก็ไม่ทำให้การคำนวณผิดพลาด เพราะอะไร? เพราะว่าเส้นที่เห็นบนหน้ากระดาษ เป็นเพียงสัญลักษณ์หรือตัวแทนของเส้นที่ตรงที่สุด และถ้านักเรขาคณิตวาดวงกลมลงไป วงกลมนั้นก็เป็นตัวแทนของวงกลมที่กลมที่สุด สมบูรณ์ที่สุด ในการคำนวณจริง ๆ นักเรขาคณิต ไม่ได้กำลังพูดถึงสิ่งเฉพาะคือเส้นตรง หรือวงกลมที่วาดบนหน้ากระดาษนี้ แต่เขากำลังพูดถึงเส้นตรงที่สุดและวงกลมที่กลมที่สุด ซึ่งเป็นสิ่งสากล เขาแยกสัญลักษณ์หรือสิ่งที่เห็นด้วยตาออกจากมโนคติ หรือสิ่งที่รู้ด้วยเหตุผลบริสุทธิ์ ดังนั้น พลาโตจึงจัดความรู้ของนักคณิตศาสตร์ไว้ในชั้น “ความรู้” (อูแมนผังประกอบ) เพราะเขาค้นพบมโนคติบางหน่วย แต่นักคณิตศาสตร์ยังอาศัยสัญลักษณ์และยังตั้ง สมมติฐาน (Hypothesis) โดยยอมรับว่าสมมติฐานเป็นสิ่งที่เห็นจริงแล้ว ความรู้ของนักคณิตศาสตร์ จึงอยู่ในวงจำกัดของสัญลักษณ์และสมมติฐาน แต่พลาโตได้เสนอว่า ยังมีความรู้อีกชั้นหนึ่งซึ่งมีความเป็นสากลกว่าความรู้ขั้นคำนวณ ความรู้ขั้นสูงสุดนั้นคือ พุทธิปัญญา

๔. พุทธิปัญญา (Intelligence)

พุทธิปัญญา หมายถึง สภาพจิตใจที่รับรู้มโนคติโดยตรง ในขั้นนี้จัดเป็น

อิสระจากสิ่งที่รับรู้ด้วยประสาทสัมผัส จิตเข้าถึงมโนคติได้โดยไม่ต้องผ่านสัญลักษณ์ ยิ่งไปกว่านั้น จิตไม่จำเป็นต้องใช้สมมติฐานในการค้นหาความจริง เมื่อไม่มีสมมติฐาน ข้อจำกัดของความรู้จึงไม่มี *เมื่อไม่มีข้อจำกัดจิตจึงค้นพบเอกภาพของมโนคติทั้งหลาย* นั่นคือ จิตพบว่ามโนคติทั้งหมดอยู่ภายใต้*มโนคติความดี* และจิตสามารถรวมมโนคติทั้งหมดไว้ภายใต้หัวข้อเดียวกันได้ก็ด้วยพลังอย่างหนึ่งของจิต พลาโตเรียกพลังหรืออำนาจชนิดนั้นว่า “*วิชาวิธี*” (Dialectic)”

พหุปัญญาเป็นความรู้ที่แท้จริงเพราะเข้าถึงความจริงสูงสุดคือมโนคติในปรัชญาของพลาโต ความรู้จึงหมายถึงการรู้จักมโนคติของสิ่งทั้งหลาย แต่มโนคติคืออะไร คำตอบสำหรับปัญหาข้อนี้ จะมีอยู่ในตอนต่อไป

ทฤษฎีมโนคติ

ทฤษฎีแห่งมโนคติ (Ideas) หรือแบบ (Form) ของพลาโต จัดเป็นการค้นพบทางปรัชญาที่สำคัญยิ่งของพลาโตเอง ทฤษฎีนี้แปลกใหม่สำหรับวงการปรัชญากรีกสมัยนั้น นักปรัชญากรีกยุคเริ่มต้นได้สอนว่า แก่นแท้ของสรรพสิ่งเป็นสสารในรูปใดรูปหนึ่ง แต่พลาโตเสนอใหม่ว่า แก่นแท้ของสรรพสิ่งไม่ใช่สสาร แต่เป็นมโนคติที่ไม่กินที่ ไม่มีรูปร่าง คำสอนของพลาโตยังได้หักล้างปรัชญาของโซฟิสต์ผู้สอนว่า ความรู้แท้จริงอันเป็นมาตรฐานสากลไม่มี เพราะสิ่งที่เรารับรู้เป็นสสารวัตถุที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ในข้อนี้พลาโตแย้งว่า ความรู้แท้ที่สมบูรณ์มีอยู่เพราะสิ่งที่เรารับรู้ไม่ใช่สสารวัสดุ แต่เป็นมโนคติที่เป็นอมตะและไม่เปลี่ยนแปลง

ไปไกลกว่าโสคราติส

จริงอยู่ โสคราติสได้พูดเป็นนัย ๆ ถึงมโนคติไว้เหมือนกัน โสคราติสถือว่ามีความดีสมบูรณ์อันเป็นมาตรฐานวัดว่าการกระทำใดดีหรือเลว ความดีสมบูรณ์เป็นสิ่งสากลซึ่งมีฐานะเป็น “มโนภาพ(Concept)” ในปรัชญาของโสคราติส แต่โสคราติสไม่ได้บอกว่าคุณสมบัติสมบูรณ์นั้น เป็นเรื่องที่คนคิดขึ้นเองแล้งบังเอิญตรงกัน หรือเป็นสิ่งที่จริงภายนอกจิตของผู้คิดถึง ความสนใจของโสคราติสอยู่ที่

จริยศาสตร์ ท่านจึงไม่ได้ตอบข้อสงสัยเรื่องความมีอยู่ของความดีสมบูรณ์ ทั้งนี้ เพราะข้อสงสัยดังกล่าวเป็นปัญหาทางอภิปรัชญา แต่พลาโตสนใจปัญหาทาง อภิปรัชญา และให้คำตอบว่า ความดีสมบูรณ์มีอยู่จริงอย่างเป็นอิสระจากจิต ความดีสมบูรณ์ไม่ใช่ผลผลิตของความคิด ดังนั้น เราอาจกล่าวได้ว่าพลาโตปลุกเสก มโนภาพในปรัชญาโสคราติสให้มีชีวิตขึ้นมา พลาโตได้อัดฉีด “ความมีอยู่” ใสลง ไปในมโนภาพของความดี และมโนภาพอื่น ๆ ผลลัพธ์ก็คือ มโนภาพในปรัชญา ของโสคราติสกลายเป็นมโนคติในปรัชญาของพลาโต

มโนคติคืออะไร ?

ต่อคำถามว่า **มโนคติคืออะไร** คำตอบขั้นต้นคงเป็นว่า **มโนคติได้แก่ มโนภาพที่มีอยู่จริงภายนอกความคิด** มีคำถามตามมาอีกว่ามโนภาพคืออะไร? **มโนภาพคือสิ่งสากล** การรู้จักมโนภาพของสิ่งเฉพาะอันใดเท่ากับรู้จักสิ่งสากล ของสิ่งเฉพาะอันนั้น^{๓๓} การให้คำจำกัดความแก่สิ่งใด เท่ากับเป็นการพรรณนาถึง มโนภาพของสิ่งนั้น การให้คำจำกัดความจึงเป็นการพูดถึงสิ่งสากลหรือมโนภาพ เหตุนั้นเพื่อประโยชน์ในการอธิบายต่อไป เราต้องสรุปว่า มโนภาพเป็นอันเดียวกับ สิ่งสากลในเบื้องต้นเราได้กล่าวไว้ว่า “มโนคติคือมโนภาพที่มีอยู่จริงภายนอก ความคิด” แต่เนื่องจากมโนภาพคือสิ่งสากล ดังนั้นเราสามารถพูดใหม่ว่า**มโนคติ คือ “สิ่งสากลที่มีอยู่จริงภายนอกความคิด”** หรือ **“สิ่งสากลที่เป็นความจริงแบบ ปรนัย”**

ความจริงแท้ของสิ่งสากล

สิ่งเฉพาะเป็นสิ่งที่เราสามารถชี้เฉพาะลงไปว่า เป็นอะไร อยู่ที่ไหน คำว่า “โสคราติส, พลาโต” หมายถึงสิ่งเฉพาะอันใดแก่คนสองคนที่มีชื่อเช่นนั้น เคยมีชีวิตอยู่ในประเทศกรีกสมัยโบราณ แต่คำว่า “มนุษย์” ในประโยคที่ว่า “มนุษย์เป็นสัตว์ที่มีเหตุผล” หมายถึงสิ่งสากล เพราะไม่อาจชี้ชัดลงไปว่าเป็น มนุษย์คนนั้นคนนี้ เมื่อเราได้ยินประโยคนี้ เราคิดถึงมนุษย์โดยทั่วไป หรือมนุษย์ สากล หากสังเกตให้ดีเราจะพบว่า **ในภาษาพูดที่เราใช้สนทนาในชีวิตประจำวัน**

บรรจุเต็มอยู่ด้วยคำศัพท์ที่เกี่ยวกับสิ่งสากล เราพูดถึง “ความดี, ความงาม, ดอกไม้, ม้า, สุนัข โดยไม่หมายถึงสิ่งเฉพาะอันใดอันหนึ่ง การสนทนาเป็นไปได้ก็เพราะคู่สนทนาเข้าใจสิ่งสากลตรงกัน การสนทนาจึงเป็นเสมือนหลายแห่งที่พาเราไปสู่สิ่งสากลหรือมโนคติของพลาโต ทั้งนี้เพราะในการสนทนา เราพูดถึงสิ่งที่เรามองไม่เห็น ตาของเรามองเห็นม้าตัวนั้นตัวนี้ แต่ไม่เคยเห็นม้าโดยทั่วไปหรือม้าสากล แต่กระนั้นเราก็พูดถึงม้าสากลด้วยประโยคที่ว่า “ม้าเป็นสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนม” สิ่งสากลเป็นสิ่งที่เรามองไม่เห็นหรือรู้ไม่ได้ด้วยประสาทสัมผัส ดังคำพูดของแอนติสเทนเนสที่ว่า “ข้าพเจ้าเห็นม้าตัวหนึ่ง แต่ไม่เห็นความเป็นม้า” แต่นั่นไม่ใช่เครื่องพิสูจน์ว่าไม่มีสิ่งสากล พลาโตยืนยันว่า สิ่งสากลมีอยู่ก่อนหน้าที่เราคิดถึง และแม้เราจะเลิกคิดถึง สิ่งสากลก็ยังมิอยู่ตลอดไปเป็นนิรันดร์ พลาโตเรียกสิ่งสากลอันเป็นของจริงอมตะนั้นว่ามโนคติหรือแบบ

ลักษณะของมโนคติ

จากที่บรรยายมา เราอาจสรุปลักษณะทั่วไปของมโนคติได้ดังนี้

๑. มโนคติหมายถึงสิ่งสากล

เมื่อพูดถึงมโนคติ พลาโตไม่ได้หมายถึงสิ่งเฉพาะ มโนคติของคน ไม่ได้หมายถึงคนคนนั้นหรือคนคนนี้ แต่หมายถึงคนสากลที่เป็นแบบฉบับของคนทั้งปวง มโนคติของดอกไม้ก็ไม่ได้หมายถึงมะลิดอกนี้หรือกุหลาบดอกนั้น แต่หมายถึงดอกไม้สากลที่มีอยู่จริงแยกจากดอกไม้ที่เราพบเห็นทั้งปวง ดอกไม้สากลนั้นมีคุณสมบัติดอกไม้ครบถ้วนทุกประการจนเราสามารถใช้เป็นมาตรฐานวัดว่าสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่อยู่ตรงหน้าเรา ณ บัดนี้เป็นดอกไม้หรือไม่ ถ้าสิ่งที่เราพบนั้นมีลักษณะใกล้เคียงกับดอกไม้สากล เราก็เรียกสิ่งนั้นว่าดอกไม้ เหตุนี้ดอกไม้สากลจึงเป็น “ต้นฉบับ” หรือแบบของดอกไม้เฉพาะหน่วยนานาชนิด ความเป็นแบบมาตรฐานนี้เป็นลักษณะอันหนึ่งของมโนคติทุกประเภท

๒. มโนคติมีจำนวนมาก

มโนคติมีมากหลายเหมือนกับสิ่งเฉพาะที่มีหลายชนิด แต่ความมากมาย

ของมโนคติมีข้อจำกัด กล่าวคือ สิ่งเฉพาะชนิดหนึ่งมีมโนคติเพียงหนึ่งเดียว เช่น คนในโลกนี้เป็นสิ่งเฉพาะชนิดหนึ่ง แมวก็เป็นสิ่งเฉพาะอีกชนิดหนึ่ง ถ้านับตามสำมะโนประชากร คนทั่วโลกมีมากกว่าสี่พันล้านคน แต่มโนคติของคนมีเพียงหนึ่ง และแม้ประชากรของแมวอาจจะไม่มากเท่าของคน แต่แมวในโลกนี้มีจำนวนมากที่สุดทีเดียว ถึงกระนั้นมโนคติของแมวหรือแมวสากลก็มีเพียงตัวเดียว มโนคติของสิ่งเฉพาะชนิดอื่น ๆ ก็คิดเทียบตามอัตรานี้ นั่นคือ *สิ่งเฉพาะแต่ละชนิดแม้จะมีสมาชิกจำนวนมากสังกัดอยู่ แต่จำนวนมโนคติที่เป็น "ผู้แทน" ของสิ่งเฉพาะก็มีเพียงหนึ่งต่อสมาชิกจำนวนนับไม่ถ้วนของสิ่งเฉพาะชนิดนั้น* แต่เนื่องจากสิ่งเฉพาะมีมากมายหลายชนิด มโนคติจึงมีจำนวนมากตามไปด้วย เราสามารถแยกประเภทมโนคติออกเป็นมโนคติของสัตว์ เช่น คน, แมว, นก, หนู, กา, ไก่ มโนคติของสิ่งไร้ชีวิตเช่น ภูเขา แม่น้ำ ดวงดาว มโนคติของคุณสมบัติ เช่น ความขาว ความขม ความเบา มโนคติของคุณธรรม เช่น ความดี ความงาม ความยุติธรรม และแม้กระทั่งสิ่งประดิษฐ์ เช่น โตะ เตียง บ้าน ก็มีมโนคติ

๓. มโนคติเป็นสิ่งที่เรารู้ได้ด้วยเหตุผล

ดังได้กล่าวแล้ว *สิ่งที่เรารู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสเป็นสิ่งเฉพาะ ไม่ใช่ มโนคติ* เรามองเห็นกุหลาบดอกนั้นดอกนี้ แต่ไม่เห็นมโนคติของดอกกุหลาบ ความรู้เกี่ยวกับมโนคติอยู่เหนือประสาทสัมผัสหรือสัญชาตญาณ ด้วยเหตุผลเท่านั้น เราจึงจะค้นพบมโนคติ การรู้จักมโนคติด้วยเหตุผลจัดเป็นพุทธิปัญญา เราจึงกล่าวได้ว่ามโนคติเป็นเรื่องที่ต้องพิสูจน์ด้วยเหตุผล ด้วยปัญญา ไม่ใช่ด้วยประสาทสัมผัสหรือกล้องจุลทรรศน์

๔. มโนคติเป็นความจริงปรนัย

อาจมีข้อถกเถียงว่า เพราะมโนคติเป็นเรื่องของความคิดล้วน ๆ อาจเป็นได้ทั้งมโนคติจะมีอยู่แต่ในจิตของคน มีอยู่บ่อยครั้งที่เราพูดถึงสิ่งที่ไม่มีความจริง เช่น โลกพระศรีอารีย์ โดยที่เราเข้าใจความหมายของคำตรงกัน แต่โลกพระศรีอารีย์ยังไม่เกิดขึ้น ดังนั้นโลกพระศรีอารีย์จึงเป็นโลกในจินตนาการที่มีอยู่ได้ภายในความคิดเท่านั้น โลกพระศรีอารีย์เป็นผลผลิตของความคิด จิต “สร้าง” โลกพระศรีอารีย์ถ้าคนไม่คิด โลกพระศรีอารีย์ก็ไม่มี ความเป็นจริงของโลก

พระศรีอารีย์เป็น *อัตนัย* จากตัวอย่างนี้ อาจมีผู้ถามว่า โลกแห่งมโนคติของพลาโตอาจเป็นความจริงอัตนัยอย่างโลกพระศรีอารีย์ได้หรือไม่? คำตอบของพลาโต มีอยู่ว่า *มโนคติไม่ใช่เรื่องอัตนัย มโนคติไม่ใช่สิ่งที่จิต “สร้าง” แต่เป็นสิ่งที่จิตค้นพบมโนคติที่มีอยู่ก่อนแล้ว ที่สำคัญก็คือ มโนคติเป็นความจริงภายนอกจิต มันเป็นความจริงแบบปรนัย* เนื่องจากมโนคติของคนมีเพียงหนึ่งเดียวดังกล่าวนั้น มาแล้ว หากมโนคติถูกสงวนสิทธิ์อยู่ในความคิดของคนคนเดียว แล้วคนอื่น ๆ จะค้นพบมโนคติของคน ได้อย่างไร มโนคติของคนจะต้องไม่ขึ้นอยู่กับการคิดของบุคคลผู้ใดผู้หนึ่งมันมีอยู่อย่างเป็นอิสระภายนอกจิตทั้งปวง รอให้จิตของคนแต่ละคน ได้เข้าถึง หรือค้นพบมโนคติที่คนคนหนึ่งค้นพบจะตรงกับมโนคติที่คนอื่นค้นพบ ทั้งนี้เพราะเขาทั้งสองค้นพบมโนคติเดียวกันที่อยู่ภายนอกดวงจิตของพวกเขา มโนคติจึงไม่ใช่ผลผลิตของจิตมนุษย์ ทั้งไม่ใช่สิ่งที่มีอยู่ในพระจิตที่ยิ่งใหญ่หรือพระเจ้า

๕. มโนคติเป็นสิ่งที่ไม่กินที่

มโนคติเป็นความจริงที่มีอยู่ “ภายนอก” ความคิดของคนเรา เมื่อเป็นเช่นนั้นอาจมีผู้ถามว่า แล้วมโนคติตั้งท่าเลื้อนฐานอยู่ที่ไหน? คำตอบมีเพียงว่า *มโนคติไม่ใช่สสารจึงไม่มีรูปร่างตัวตน สสารเป็นสิ่งที่กินที่ คือเราสามารถระบุตำแหน่งที่ตั้งของสสารได้ แต่มโนคติไม่ใช่สสาร มันจึงไม่กินที่* ดังนั้นเราจึงบอกไม่ได้ว่า มโนคติมี “ตำแหน่งที่ตั้ง” อยู่ที่ใดในโลกหรือจักรวาลนี้ มโนคติไม่ต้องการ “ตำแหน่งที่ตั้ง” พลาโตได้พูดไว้ชัดเจนว่า *มโนคติอยู่ “แยกจาก” สิ่งเฉพาะ^{๑๔} มโนคติของคนอยู่แยกต่างหากคนทั้งหมดในโลก* แต่คำพูดนี้บอกเพียงว่ามโนคติมีอยู่อย่างเป็นอิสระ คือมีที่อยู่เป็นของตนเองโดยไม่จำเป็นต้องอาศัยสิ่งสถิตย์อยู่กับสิ่งเฉพาะในโลกแห่งผัสสะ มโนคติรวมกลุ่มกันอยู่อย่างเป็นระบบใน “โลกแห่งมโนคติ” และหากจะถามอีกว่า โลกแห่งมโนคติตั้งอยู่ที่ใด? เราก็ไม่อาจระบุตำแหน่งแห่งที่ของโลกแห่งมโนคติด้วยเหตุผลที่ว่า มโนคติเป็นสิ่งที่ไม่กินที่

๖. มโนคติไม่ขึ้นกับเวลา

นอกจากจะเป็นสิ่งที่ไม่กินที่แล้ว มโนคติยังไม่ขึ้นกับเวลา สิ่งเฉพาะเท่านั้นที่ขึ้นกับเวลาและเปลี่ยนแปลงไปตามเวลา ตัวอย่างเช่น คนแต่ละคนเป็น

สิ่งเฉพาะที่มีอายุและวัย คนเราต้องผ่านวัยเด็กไปสู่วัยหนุ่มสาว วัยกลางคน วัยชรา แล้วดับขันธอาลาโลกแห่งผัสสะนี้ไป แต่คนสากลในโลกแห่งมโนคติ ไม่มีอายุ ไม่มีวัย *มโนคติไม่มีการเริ่มต้น ไม่มีการดับสลาย มโนคติคงอยู่ชั่วนิรันดร* คนแต่ละคนในโลกนี้อาจแตกต่างกันไป แต่มโนคติของเขายังอยู่อย่างมั่นคงในโลกแห่งมโนคติ ยิ่งกว่านั้น *มโนคติไม่มีการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้ดีขึ้นหรือเลวลง* มโนคติมีความสมบูรณ์พร้อมในตัวเอง *ทฤษฎีวิวัฒนาการของดาร์วิน ใช้ไม่ได้กับโลกแห่งมโนคติของพลาโต*

โลกแห่งมโนคติ

มโนคติอันมีลักษณะดังบรรยายมาได้เกาะกลุ่มกันอยู่ในโลกแห่งมโนคติ เราใช้คำว่า “เกาะกลุ่ม” ก็เพราะมโนคติแต่ละประเภท ไม่ได้แยกกันอยู่ตามบุญตามกรรม มโนคติทั้งหลายมีความสัมพันธ์กันตามกฎที่ว่าประเภทแคบ (Species) รวมกลุ่มกันสังกัดอยู่กับประเภทกว้าง (Genus) ตัวอย่างเช่น มโนคติของคน, ม้า, แมว เป็นมโนคติประเภทแคบจึงไปขึ้นอยู่กับ *มโนคติของสัตว์* ซึ่งเป็นมโนคติประเภทกว้าง แต่มโนคติของสัตว์ พืช ก็กลายเป็นประเภทแคบจึงต้องสังกัดอยู่กับมโนคติที่กว้างกว่า *คือมโนคติของสิ่งมีชีวิต* แต่มโนคติของสิ่งมีชีวิตกับสิ่งไม่มีชีวิต ก็จะไปขึ้นอยู่กับมโนคติที่กว้างกว่า *คือ มโนคติของ “สิ่ง” หรือภาวะ* ดังนั้นเป็นต้น มโนคติแต่ละชนิดจึงสัมพันธ์กันตามลำดับขั้นหรือฐานันดร เริ่มต้นจากฐานล่างอันประกอบด้วยมโนคติประเภทแคบที่สุด รวมตัวกันอยู่ได้สังกัดมโนคติประเภทกว้างกว่าเรื่อยขึ้นไปจนถึงมโนคติประเภทกว้างที่สุดอันครอบคลุมมโนคติทั้งปวง โครงสร้างของโลกแห่งมโนคติจึงเหมือนกับปิรามิดที่มีฐานกว้างแต่ยอดแหลม มโนคติที่เป็นยอดสุด หรือประธานสูงสุดในโลกแห่งมโนคติได้แก่ *มโนคติแห่งความดี (Idea of the Good)*

มโนคติแห่งความดี

มโนคติแห่งความดีเป็นมโนคติประเภทกว้างที่สุด จึงครอบคลุมปกครองมโนคติทั้งหมด มโนคติแห่งความดีมีความสำคัญต่อโลกแห่งมโนคติ เช่นเดียวกับ

พระอาทิตย์มีความสำคัญต่อโลกแห่งผัสสะเพราะมีพระอาทิตย์สิ่งมีชีวิตทั้งปวงในโลกจึงเกิดขึ้นได้ และเพราะแสงสว่างจากพระอาทิตย์ เราจึงมองเห็นหรือรู้จักสิ่งทั้งปวงในทำนองเดียวกัน มโนคติแห่งความดีเป็นที่มาของมโนคติทั้งหลาย และด้วยอาศัย “แสง” จากมโนคติแห่งความดี เราจึงรู้จักมโนคติอื่น ๆ พลาโตกล่าวว่ *มโนคติแห่งความดีไม่ใช่เป็นเพียงบ่อเกิดแห่งความรู้ในสิ่งทั้งปวงเท่านั้น แต่ยังเป็นภาวะและแก่นแท้ของสิ่งทั้งปวง* กระนั้น *มโนคติแห่งความดีก็ไม่ได้เป็นแค่แก่นแท้ เพราะมันมีศักดิ์ศรีและอำนาจเหนือกว่าความเป็นแก่นแท้มากนัก*^{๓๕} สถานภาพของมโนคติแห่งความดีจึงสูงส่งดั่ง พระเจ้า แต่พลาโตได้ไม่เรียกมโนคตินี้ว่าพระเจ้า ทั้งนี้เพราะท่านเป็นนักปรัชญา ไม่ใช่ นักศาสนา นักปรัชญาพูดต่อมาอย่าง โพลติอุสได้นำเอาแนวความคิดเรื่องมโนคติแห่งความดีนี้ ไปอธิบายเสริมเรื่องพระเจ้า

มโนคติกับสิ่งเฉพา

พลาโตได้ตั้งทฤษฎีสองโลกขึ้น โลกทั้งสองคือโลกแห่งผัสสะกับโลกแห่งมโนคติ โลกทั้งสองมีความสัมพันธ์กันอย่างไร? นี่เป็นคำถามถึงเกี่ยวข้อกันระหว่างมโนคติกับสิ่งเฉพา คำตอบสำหรับปัญหานี้จะเป็นดังนี้

พลาโตกล่าวว่า สิ่งเฉพาเป็น “แบบจำลอง” หรือ “สิ่งเลียนแบบ” ของมโนคติ เช่น โสคราติส เป็นสิ่งเฉพาที่เป็นแบบจำลองมาจากมโนคติของคนแบบจำลองมีความเป็นจริงน้อยกว่ามโนคติ *มโนคติมีความจริงแท้ที่สุด* สิ่งเฉพาไม่มีความจริงในตัวเอง สิ่งเฉพาขอยืมความเป็นจริงมาจากมโนคติ สิ่งเฉพาเป็นจริงก็ต่อเมื่อมันมีส่วนเหมือนมโนคติ ถ้ามันต่างจากมโนคติ สิ่งเฉพาก็ไม่มีความเป็นจริง สิ่งเฉพาไม่สามารถเลียนแบบมโนคติได้สมบูรณ์ครบถ้วน ดังนั้น สิ่งเฉพาจึงมีความจริงเพียงบางส่วนเท่านั้น สำหรับการเลียนแบบนี้พลาโตใช้อีกสำนวนหนึ่งว่า “การมีส่วนร่วม” สิ่งเฉพาต่าง ๆ พยายามมีส่วนร่วมกับมโนคติ ดอกกุหลาบจะงามก็เพราะมันมีส่วนร่วมกับมโนคติของความงาม นมเป็นสิ่งที่ชาวก็เพราะมันมีส่วนร่วมกับมโนคติของความขาว แต่ไม่ได้หมายความว่ามโนคติของความงามจะ “แบ่งภาค” มาอยู่ในดอกกุหลาบ มโนคติของความงามแยกจาก

กุหลาบงาม แม้ว่ามโนคติจะแยกจากสิ่งเฉพาะ แต่ความสัมพันธ์ระหว่างกันและกัน ก็มีอยู่ ด้วยการที่สิ่งเฉพาะได้ “มีส่วนร่วม” และ “เลียนแบบ” มโนคตินั้นเอง

ข้อสังเกต

แม้ว่า ทฤษฎีมโนคติของพลาโตจะเป็นสิ่งที่ค้นพบใหม่ในยุคแห่งนักปรัชญากรีกร่วมสมัยของพลาโต แต่เมื่อพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว เราจะพบว่า พลาโตใช้วิธีการอันชาญฉลาดในการรวมหลักปรัชญาสำคัญที่มีอยู่ก่อนมาผสมผสานแล้ว “ปรุง” เป็นปรัชญาสูตรใหม่ขึ้น อัจฉริยภาพของพลาโตอยู่ที่รู้จักใช้ “วัตถุดิบ” ที่มีอยู่มาสร้างทฤษฎีทางปรัชญาอันยอดเยี่ยมแล้วประยุกต์ทฤษฎีนั้นใช้แก้ปัญหาต่าง ๆ บัดนี้ เราลองมาตรวจสอบดูว่าพลาโตนำเอาหลักปรัชญาของใครบ้างมาสร้างทฤษฎีมโนคติ

พลาโตได้ค้นแนวความคิดมาจาก นักปรัชญาสามท่าน คือ โสคราตีส ปาร์มินิเดส และ เฮราคลีตัส

เริ่มแรกทีเดียว พลาโตเปลี่ยนทฤษฎีมโนภาพของโสคราตีสเป็นทฤษฎีมโนคติ วิธีเปลี่ยนก็คือทามโนภาพให้กลายเป็นสิ่งที่มีความเป็นจริงในตัวเอง ผลที่ออกมาก็คือมโนภาพกลายเป็นมโนคติที่มีความจริงแบบปรนัย และ เป็นสิ่งที่คงที่ถาวร ในการอธิบาย “ลักษณะ” ของมโนคติเช่นนี้ พลาโตหยิบยกเอา ลักษณะของภาวะ (Being)^{๑๖} ในปรัชญาของปาร์มินิเดสมาสวมใส่ให้กับมโนคติ เหตุนี้มโนคติจึงมีลักษณะเช่นเดียวกับภาวะของปาร์มินิเดส คือความเป็นจริงแท้สูงสุดและเป็นสิ่งคงที่ถาวร ไม่เคยเปลี่ยนแปลง

แต่พลาโตไม่ยอมรับทัศนะของปาร์มินิเดสที่ว่า ความจริงแท้หรือภาวะเป็นสารเนื้อเดียวอัดแน่นแยกไม่ได้ พลาโตเสนอว่าความจริงแท้หรือมโนคติมีหลายชนิด แต่มโนคติทั้งหลายเกาะกลุ่มกันอยู่อย่างเป็นระบบในโลกแห่งมโนคติ แม้ความจริงแท้จะมีมากมายแต่ก็อยู่อย่างมีเอกภาพ (Unity) นี้จัดเป็นเอกภาพในพหุภาพ พลาโตคงได้แนวความคิดเรื่องเอกภาพในความมากมายนี้มาจาก เฮราคลีตัส ผู้มีทัศนะว่า สิ่งที่แตกต่างกันรวมตัวเป็นเอกภาพ ภายใต้การ

ควบคุมของวจนะ (Logos)^{๑๗} พลาได้นำเอาหลักการเรื่องวจนะนี้มาสร้างเป็นกฎแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมโนคติทั้งหลาย

จากการสืบค้นที่มาดังกล่าว เราได้พบร่องรอยของแนวความคิด เรื่องภาวะในปรัชญาของปาร์มินิเดสและวจนะในปรัชญาของเฮราคลีตุส ผสมผสานกันอยู่ในทฤษฎีมโนคติของพลาโต นี่เป็นตัวอย่างของการประนีประนอมหลักการที่ขัดแย้งกัน ยิ่งไปกว่านี้ พลาโตก็ยังยอมรับแนวความคิดที่ว่าความจริงแท้เป็นสิ่งไม่เปลี่ยนแปลงมาจากปาร์มินิเดส พลาโตยืนยันว่า โลกแห่งมโนคติไม่เคยเปลี่ยนแปลง แต่กระนั้น พลาโตก็ยังยอมรับทฤษฎีแห่งความเปลี่ยนแปลงของเฮราคลีตุสโดยกล่าวว่า โลกแห่งผัสสะเท่านั้นที่เปลี่ยนแปลง แต่โลกแห่งผัสสะไม่ใช่ความจริงแท้สำหรับพลาโต ทำไมจึงเป็นเช่นนั้น? พลาโตให้ความกระจ่างในเรื่องนี้ไว้ในแนวทัศนะเรื่อง จักรวาลวิทยา ตอนต่อไป เราจึงต้องพูดถึงจักรวาลวิทยาของพลาโต

จิตวิทยา

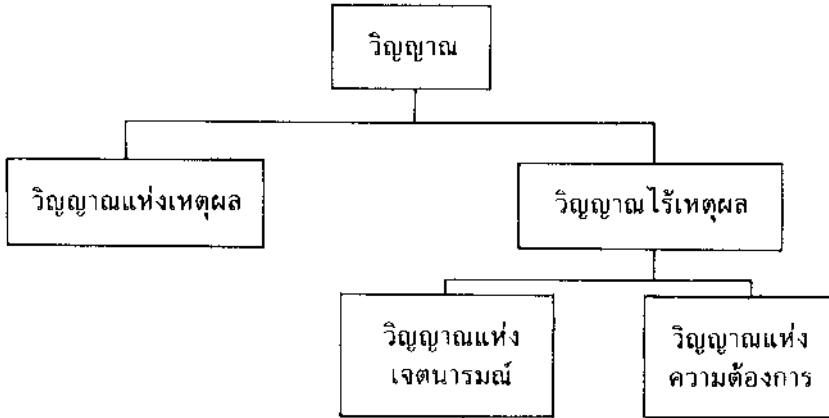
ในสมัยปัจจุบัน จิตวิทยาเป็นวิชาอิสระ แต่ในสมัยของพลาโต จิตวิทยาเป็นวิชาสาขาหนึ่งของปรัชญา และได้รับการพัฒนาเรื่อยมาในฐานะเป็นปรัชญาแขนงหนึ่ง ในสมัยปัจจุบัน จิตวิทยาเป็นการศึกษาพฤติกรรมของมนุษย์ แต่ในสมัยโบราณ จิตวิทยามีความหมายตามตัวอักษร คือเป็นการศึกษาเรื่องจิตหรือวิญญาณ^{๑๘} จิตวิทยาของพลาโตจึงหมายถึงปรัชญาว่าด้วยวิญญาณและความสัมพันธ์ระหว่างวิญญาณกับพฤติกรรมของมนุษย์

ร่างกายและวิญญาณ

สำหรับพลาโต มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายและวิญญาณ ลำพังร่างกายย่อมไม่อาจเคลื่อนไหวหรือมีชีวิตขึ้นได้เพราะร่างกายเป็นสิ่งของประเภทเดียวกันกับก้อนอิฐ วิญญาณคือตัวแปรที่ทำให้ร่างกายต่างจากก้อนอิฐ วิญญาณเป็นตัวการของชีวิตและการเคลื่อนไหวของมนุษย์ เราเรียกมนุษย์ผู้ไม่มีวิญญาณว่า คนตาย

ประเภทของวิญญาณ

ปลาโต้ได้แบ่งวิญญาณออกเป็นส่วนต่าง ๆ ดังนี้

ในชั้นแรก ปลาโต้แบ่งวิญญาณออกเป็น ๒ ส่วนใหญ่ คือ

๑) วิญญาณแห่งเหตุผล (Rational Soul) เป็นวิญญาณที่จุดจากโลกแห่งมโนคติมาประจำอยู่ในกายเนื้อ พระเจ้าทรงสร้างวิญญาณส่วนนี้ให้เป็นอมตะ

๒) วิญญาณไร้เหตุผล (Irrational Soul) เป็นวิญญาณที่ประจำอยู่กับร่างกายเกิดและดับพร้อมกับร่างกายจึงไม่เป็นอมตะ เทวดาเป็นผู้สร้างร่างกายและวิญญาณส่วนนี้ของมนุษย์ ยิ่งไปกว่านั้น วิญญาณส่วนที่สองนี้ยังถูกแบ่งย่อยออกเป็น ส่วน ๒ ส่วน คือ

ก) วิญญาณฝ่ายสูง เรียกว่า วิญญาณแห่งเจตนาารมณ์ (Spirited Soul)

ข) วิญญาณฝ่ายต่ำ เรียกว่า วิญญาณแห่งความต้องการ (Appetitive Soul)

รวมความแล้ว วิญญาณของมนุษย์มีอยู่ ๓ ส่วนด้วยกัน คือวิญญาณแห่งเหตุผล วิญญาณแห่งเจตนาารมณ์ และวิญญาณแห่งความต้องการ ควรกำหนดว่า

มนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณครบทั้งสามส่วน สัตว์มีวิญญาณสองส่วนหลังในขณะที่พืชมีวิญญาณแห่งความต้องการอย่างเดียว สิ่งที่ทำให้มนุษย์ต่างจากสัตว์ ก็คือเหตุผล เพราะมนุษย์เท่านั้นที่มีวิญญาณแห่งเหตุผล

สมรรถภาพของวิญญาณ

วิญญาณแต่ละส่วนมีธาตุแตกต่างกันและบางทีก็ขัดแย้งอย่างตรงกันข้าม นี่เป็นต้นเหตุแห่งการขัดแย้งที่เกิดในจิตใจมนุษย์ เหตุผลบอกให้เราทำอย่างนี้ แต่อารมณ์หรือความต้องการส่วนลึกเรียกร้องให้เราทำสิ่งที่ขัดกับเหตุผล ความขัดแย้งภายในเช่นนี้ เนื่องมาจากสาเหตุที่ว่าวิญญาณแต่ละส่วนมีสมรรถภาพต่างกัน จึงต่างพยายามดึงอีกฝ่ายให้คล้อยตามตนเองสมรรถภาพดังกล่าวนี้ ได้แก่

๑) สมรรถภาพแห่งเหตุผล

วิญญาณแห่งเหตุผลมีสมรรถภาพในการใช้เหตุผล จึงทำให้มนุษย์สามารถค้นพบเป้าหมายที่แท้จริงของชีวิต และเสียเชียวเชียวตนเองให้ดำเนินไปสู่เป้าหมายนั้น เหตุผลเปรียบเหมือนพระเจ้าในเรือนใจ ซึ่งทำให้มนุษย์ได้ชื่อว่า เป็นสัตว์ประเสริฐ

๒) สมรรถภาพแห่งเจตนาอารมณ์

วิญญาณแห่งเจตนาอารมณ์ มีสมรรถภาพในด้านการสร้างอารมณ์ต่าง ๆ เช่น ความโกรธ ความรัก และสร้างอุปนิสัยต่าง ๆ เช่น ความกล้าหาญ ความใฝ่สูง เป็นต้น สมรรถภาพของวิญญาณส่วนนี้ มีลักษณะเป็นกลาง คือ สามารถพาคนเราไปสู่เป้าหมายตามที่เหตุผลชักนำ แต่บางครั้งก็พาออกนอกทางตามคำชักจูงของวิญญาณแห่งความต้องการ

๓) สมรรถภาพแห่งความต้องการ

วิญญาณแห่งความต้องการมีอำนาจทำให้เกิดความต้องการ ซึ่งเทียบเท่ากับคำว่า สัญชาตญาณในภาษาปัจจุบัน ดังนั้น ความต้องการอาหาร, ความต้องการทางเพศ และความต้องการความเพลิดเพลินทางกายอื่น ๆ เกิดมาจากสมรรถภาพของวิญญาณแห่งความต้องการ อำนาจแห่งความต้องการมักจะเดินสวนทางกับ

อำนาจแห่งเหตุผล นี้เองคือสาเหตุสำคัญแห่งความขัดแย้งภายในจิตมนุษย์

ความขัดแย้งของวิญญาณ

เมื่อพูดถึงอำนาจและศักดิ์ศรีกันแล้ว วิญญาณแห่งเหตุผลมีหน้าที่ชักนำและปกครองวิญญาณอีกสองส่วนที่เหลือ ในบทสนทนาเรื่อง เฟโด พลาโตได้เปรียบเทียบวิญญาณแห่งเหตุผลว่า เป็นนายสารดี ผู้ขับรถม้า ไปสู่จุดหมายปลายทางที่ตนต้องการ แต่รถม้านั้นเทียมด้วยม้าสองตัว ตัวหนึ่งเป็นม้าฉลาดที่ถูกฝึกไว้อย่างดี แต่นายสารดีออกคำสั่งคำเดียวก็วิ่งไปตามทาง ม้าตัวนี้เปรียบได้กับวิญญาณแห่งเจตนารมณ์ ส่วนม้าอีกตัวหนึ่งเป็นม้าพยศที่ไม่ยอมทำตามคำสั่งของนายสารดี ตอนนี้เราจะหลับตาวาดภาพได้แล้วว่า นายสารดีผู้ขับรถม้าที่เทียมด้วยม้าเชื่องและม้าพยศเข้าด้วยกันจะอยู่ในสภาพที่ทุกข์ทรมานเพียงไร เราเองนั่นแหละคือนายสารดีคนนั้น

อุปนิสัยของคน

การที่คนเรามีอุปนิสัยต่างกันเกิดจากเงื่อนไขว่า วิญญาณส่วนไหนมีเสียงแข็งที่สุดในตัวเรา อุปนิสัยของเราจะมีแนวโน้มไปตามอำเภอหรือสมรรถภาพของวิญญาณส่วนนั้น ถ้าวิญญาณแห่งเหตุผลมีอำนาจที่สุดในบุคคลใด อุปนิสัยของบุคคลนั้นจะออกมาในรูปของการรักความรู้ เขาจะชอบศึกษาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์หรือปรัชญา หากคนใดมีวิญญาณแห่งเจตนารมณ์เป็นเจ้าเรือน เขาผู้นั้นจะชอบการเมือง, การทหาร หรือก่อการปฏิวัติรัฐประหาร ส่วนวิญญาณแห่งความต้องการของผู้ใดมีเสียงแข็งที่สุด ผู้นั้นจะชอบสะสมความมั่งคั่ง, ภรรยา น้อย หรือไม่กี่โก่งบ้านโก่งเมือง

การเวียนว่ายตายเกิด

พลาโตเชื่อว่า วิญญาณแห่งเหตุผลเป็นอมตะจึงสามารถล่องลอยอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยกายเนื้อ วิญญาณนี้มีประวัติความเป็นมาที่น่าสนใจ อาจพูดได้ว่าต้นกำเนิดของวิญญาณอยู่บนสวรรค์ พระเจ้าทรงสร้างวิญญาณมนุษย์ขึ้นมา

แล้วทรงปล่อยให้วิญญาณนั้นเพลนพินิจ บรรดาโมโนคติอยู่ในโลกแห่งมโนคติ เหมือนพระนักปฏิบัตินั่งเพ่งดวงกลืน แต่แล้ววันหนึ่งวิญญาณก็ต้องมีอันจุติมาเกิดใน ภายเนื้อเป็นมนุษย์บนโลกนี้ สาเหตุที่ทำให้วิญญาณต้องจุติก็คือเชื่อแห่งความ ไม่มีเหตุผลได้เกิดขึ้นในวิญญาณ ทั้งนี้เพราะวิญญาณถูกสร้างจากมโนคติและ สสาร เมื่อมีเชื่อแห่งสสาร วิญญาณจึงเริ่มขาดเหตุผลและขาดความสมบูรณ์ จนต้อง “ตก” จากโลกแห่งมโนคติ พลาโตเขียนไว้ในบทสนทนาเรื่องเพโด ด้วยสำนวนกวี ว่า

“ยามที่สมบูรณ์เต็มที่และมีปีกแข็งกล้า วิญญาณจะเหิรฟ้าสูงชัน... แต่คราวสูญเสียความสมบูรณ์ วิญญาณปีกหักจำต้องถลาลงมาตั้งหลักบนพื้นปรุพี คือแผ่นดินเป็นเหย้าและสวมเครื่องแบบชาวดิน... และวิญญาณกับร่างกายรวมกัน ได้รับขนานนามว่า สิ่งประดิษฐ์ที่มีชีวิตแต่เป็นมรรตย”

เมื่อสิ่งสถิตอยู่ในร่างกาย วิญญาณลืมนโมคติที่ตนเคยเพ่งพินิจในกาล ก่อน โอกาสที่จะได้กลับโลกแห่งมโนคติก็มีน้อยลง ร่างกายกลายเป็นที่กักขัง วิญญาณไม่ให้มีโอกาสพบกับมโนคติ เมื่อถึงแก่ความตาย ร่างกายแตกดับ วิญญาณของปุถุชนผู้บอดเขลาจะกลายเป็นผีเฝ้าป่าช้า หรือเข้าสิงอยู่ในร่างสัตว์ ต่าง ๆ เฉพาะวิญญาณของนักปรัชญาผู้เข้าถึงมโนคติเท่านั้นจึงจะได้กลับสู่ สรวงสวรรค์^{๓๔}

อมตภาพของวิญญาณ

คำสอนเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดของพลาโต ได้รับอิทธิพลจากคำสอน ของลัทธิออริฟิสม์ (Orphism) ซึ่งแพร่หลายอยู่ในสังคมกรีกสมัยนั้น พลาโตนำมา ดบแต่งให้เข้ากับทฤษฎีของตน แต่อย่างไรก็ตาม การเวียนว่ายตายเกิดจะเป็นไปได้ ก็ต่อเมื่อวิญญาณเป็นอมตะ คือไม่แตกดับไปพร้อมกับกายเนื้อ พลาโตเห็นว่า วิญญาณยังอยู่เป็นอมตะจึงมีอยู่เที่ยงแท้เป็นนิรันดรดังนั้นคนเราตายแล้วไม่สูญ ร่างกายดับสลายไปแต่วิญญาณ ความเห็นของพลาโตจัดอยู่ในประเภทสัสส- ทิฐิ

ข้อพิสูจน์ออมตภาพ

ในบทสนทนาเรื่อง เฟโด พลาโตให้ข้อพิสูจน์เรื่องอมตภาพของวิญญาณไว้ ๔ ประเด็นดังนี้ คือ ;

๑. ข้อพิสูจน์เรื่องสิ่งตรงกันข้าม

ทุกสิ่งเกิดมาจากสิ่งตรงกันข้ามกับตัวมันเอง เช่น ความร้อนมาจากความเย็น และความเย็นมาจากความร้อน, หลับมาจากตื่นและตื่นมาจากหลับ ความตายมาจากชีวิตและชีวิตมาจากความตายโดยนัยนี้ เมื่อบุคคลถึงแก่ความตายเขาจะกลับมีชีวิตขึ้นอีกเพราะวิญญาณของเขาเป็นสิ่งที่ไม่ตาย

๒. ข้อพิสูจน์เรื่องฟื้นความทรงจำ

มโนคติเป็นสิ่งที่มองไม่เห็นด้วยตา หรือรู้ด้วยประสาทสัมผัสอื่นใด เช่น เราไม่เคยเห็นความตรงที่สุด มโนคติของความตรงไม่ใช่สิ่งเดียวกับถนนตรงหรือไม้ตรงที่เราพบด้วยประสาทสัมผัสแต่กระนั้น เราก็มารู้ว่า ความตรงที่สุดมีอยู่ ความรู้นั้นเกิดจากความจำ วิญญาณของมนุษย์เคยพบมโนคติของความตรง ตั้งแต่สมัยวิญญาณยังอยู่ในโลกแห่งมโนคติ พอเข้าอยู่ในร่างกาย วิญญาณลืมมโนคติไปเสีย แต่เมื่อเห็นเส้นตรง หรือไม้ตรง วิญญาณจึงนึกถึงมโนคติของความตรงขึ้นมาได้ พลาโตจึงกล่าวว่า ความรู้ทุกอย่างเป็นการฟื้นความทรงจำถึงมโนคติที่วิญญาณเคยพบมาก่อนที่จะถือกำเนิดในชาติปัจจุบัน เหตุนี้วิญญาณเป็นสิ่งที่มิอยู่ก่อนร่างกาย และสามารถจะอยู่ได้โดยไม่ต้องอาศัยกายเนื้อ

๓. ข้อพิสูจน์เรื่องส่วนประกอบ

สิ่งที่จะแตกดับได้จะต้องเป็นสิ่งที่ถูกปรุงแต่งด้วยส่วนประกอบหลายชิ้น ส่วนประกอบของสิ่งใดแยกจากกัน สิ่งนั้นก็แตกสลาย ร่างกายแตกสลายได้เพราะร่างกายเกิดจากการรวมตัวของส่วนประกอบหลายชิ้น วิญญาณไม่ใช่สิ่งถูกปรุงแต่งจากส่วนประกอบ วิญญาณเป็นหน่วยย่อยที่สุด มันไม่ใช่สังขาร แต่เป็นวิสังขาร เพราะเหตุนี้ วิญญาณจึงไม่ดับสลายเพราะมันไม่มีชิ้นส่วนสำหรับแตกกระจายจากกันและกัน

๔. ข้อพิสูจน์เรื่องหลักการชีวิต

ร่างกายมีชีวิตเพราะร่างกายมีวิญญาณ วิญญาณเป็นตัวการทำให้มีชีวิต แต่ชีวิตตรงกันข้ามกับความตาย วิญญาณจึงเป็นสิ่งตรงกันข้ามกับความตาย วิญญาณเป็นสิ่งไม่ตาย เหมือนกับไฟตัวการทำให้เกิดความร้อน แต่ความร้อนตรงกันข้ามกับความเย็น ไฟจึงไม่ใช่ของเย็น

ข้อสังเกตและเปรียบเทียบ

พลาโต จัดประเภทบุคคลไปตามอุปนิสัยแล้วให้เหตุผลว่า การที่บุคคลมีอุปนิสัยต่างกันเป็นเพราะวิญญาณที่มีอำนาจสูงสุดในตัวของแต่ละคนต่างกัน เช่นว่า คนรักความรู้จะมีวิญญาณแห่งเหตุผลที่ทรงอำนาจมากกว่าวิญญาณแห่งเจตนาอารมณ์ และวิญญาณแห่งความต้องการอุปนิสัยหรือแบบแห่งพฤติกรรมของคนเรา จึงมีสามประเภทตามจำนวนวิญญาณ ในพุทธศาสนาก็มีการจัดประเภทบุคคลตามอุปนิสัยหรือแบบแห่งพฤติกรรม โดยใช้ศัพท์เฉพาะว่า จริต นักปราชญ์ชาวพุทธแบ่งจริตของคนออกเป็น ๖ ประเภท^{๑๐} คือ คนรักสหายรักงามเป็นพวก รากจริต, คนเชื่อง่ายเป็นพวก สัททจริต, คนใจร้อนเป็นพวก โทสจริต, คนงมงายเป็นพวก โมหจริต, คนช่างคิดเป็นพวก พุทธิจริต และคนจับจดเป็นพวก วิตกจริต ในทัศนะฝ่ายพุทธศาสนา เหตุที่ทำให้คนเรามีจริตต่างกัน ไม่ใช่อำนาจของวิญญาณ ดังที่พลาโตเสนอ คนเราต่างจริตต่างนิสัยกันเพราะอัตราผสมของธาตุทั้งสี่ภายในร่างกายต่างกันและเพราะกรรมที่ทำแต่ชาติปางก่อนต่างกัน

การแบ่งวิญญาณออกเป็นสามส่วนของพลาโตฟังดูเป็นเรื่องแปลกสำหรับคนสมัยนี้ พลาโตได้แบ่งเช่นนั้นเพื่ออธิบายว่าทำไมในตัวคนคนเดียวกันจึงมีการขัดแย้งระหว่างเหตุผลกับความต้องการ นักจิตวิทยาสมัยปัจจุบันชื่อ ซิกมันด์ ฟรอยด์ ผู้ให้กำเนิดจิตวิทยา สำนักจิตวิเคราะห์ได้เสนอว่า ความขัดแย้งภายในเกิดมาจากข้อเท็จจริงเรื่องโครงสร้างของจิต ฟรอยด์เชื่อว่า ภายในจิตใจของคนเรามีแรงกระตุ้นหรืออิด (Id) ที่คอยผลักดันให้คนเราทำทุกสิ่งเพื่อสนองความต้องการ แต่ขณะเดียวกันก็มีมโนธรรมฝ่ายสูงหรือซูเปอร์อีโก้ (Superego) คอยขัดขวาง จึงเป็นหน้าที่ของอีโก้ (Ego) ที่จะประนีประนอมแรงกระตุ้นกับ

มโนธรรม ทฤษฎีนี้ของพรอยด์มีลักษณะใกล้เคียงกับของพลาโต แต่พรอยด์ไม่เชื่อเรื่องวิญญาณอมตะ ท่านเห็นว่า อิดและซูเปอร์อีโก้เกิดจากการสังสมอบรมในวัยเด็กแล้วถูกเก็บกัไว้ภายในจิตใต้สำนึก

จริยศาสตร์

ได้เคยกล่าวไว้ครั้งหนึ่งว่า ปรัชญาของพลาโตแต่ละประเด็นมีความเกี่ยวข้องกันเป็นระบบโดยมีทฤษฎีมโนคติเป็นแกนหลักและจากหัวข้อปรัชญาที่ได้ศึกษามา เราได้พบว่า ทฤษฎีความรู้จักรวาลวิทยา และจิตวิทยาในปรัชญาของพลาโตล้วนเป็นทฤษฎีที่อิงอาศัยอยู่กับทฤษฎีมโนคติ หากเราปฏิเสธทฤษฎีมโนคติเสียอย่างเดียว หัวข้อปรัชญาอื่น ๆ ของพลาโตก็จะขาดเหตุผลสนับสนุนและพังทลายลงทันที ที่พูดอย่างนี้เพียงเพื่อจะบอกว่า แม้จริยศาสตร์ของพลาโตก็อิงอาศัยทฤษฎีมโนคติอีกเช่นกัน แต่จะมีจักรวาลวิทยา และจิตวิทยาเข้ามาสนับสนุนด้วย

ปัญหาทางจริยศาสตร์

เงื่อนไขทางประวัติศาสตร์ที่ทำให้พลาโตต้องเสนอจริยศาสตร์ออกไปมีอยู่ว่า โซฟิสต์ ได้เผยแพร่คำสอนโจมตีกฎเกณฑ์ทางศีลธรรมที่ชาวกรีกเชื่อถือและปฏิบัติสืบต่อกันตามประเพณี อันเป็นเหตุให้ศีลธรรมอันดีงามของประชาชนถูกบ่อนทำลาย^{๑๑} พลาโตไม่อาจทนเพิกเฉยต่อการก่อการร้ายทางศีลธรรมเช่นนั้น จึงเสนอจริยศาสตร์ออกมาหักล้างคำสอนของโซฟิสต์ โดยที่พลาโตได้พยายามตอบปัญหาเหล่านี้ คือ ความดีคืออะไร? ความดีมีอยู่อย่างป็นอัตนัยหรือปรนัย? คนดีต้องมีคุณธรรมอะไรบ้าง?

จริยศาสตร์ของโซฟิสต์

ต่อคำถามข้างบนที่ว่า ความดีคืออะไร? โซฟิสต์เฉลยว่า ความดี คือ ความพึงพอใจ (Pleasure) ซึ่งหมายถึงการได้สนองความต้องการทางร่างกาย

และด้านจิตใจ แต่ส่วนใหญ่หมายถึงการได้ประปรายความสุขทางประสาทสัมผัส โชฟิสต์มีความเห็นว่า สิ่งใดจะเป็นสิ่งที่ดีก็ต่อเมื่อสิ่งนั้นก่อให้เกิดความพึงพอใจแก่เรา นั่นก็เท่ากับพูดว่า ความดี คือสิ่งที่เราพึงพอใจหรือชอบใจ ความดีจึงขึ้นอยู่กับความชอบใจของแต่ละคน ใครชอบอะไรเขาก็ว่าสิ่งนั้นดี ความดีในตัวเองไม่มีจริง คำว่า “ดี” เป็นคุณศัพท์ที่คนบัญญัติขึ้นเรียกสิ่งที่เขาพึงพอใจ การตัดสินว่าสิ่งใดเป็นความดีขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า เขาชอบสิ่งนั้นหรือไม่ ถ้าชอบเขาก็ว่าสิ่งนั้นดี ดังนั้นความดีจึงเป็นเรื่องอัตนัยที่แตกต่างไปตามทัศนระสวนตัวของแต่ละคน และคนดีก็ไม่จำเป็นต้องมีคุณธรรมอันใด ใครชอบเราเขาก็ว่าเราดี ก็เท่านั้นเอง และหากจะถามโชฟิสต์ว่า คนเราจะตัดสินอย่างไรว่าสิ่งใดควรทำไม่ควรทำ คำตอบจะเป็นดังที่ อาริสตีบปุส ศิษย์คนหนึ่งของโปรแทกอร์สได้ให้ไว้ว่า “จงทำสิ่งที่ตนเองชอบ” หรือ “ชอบอย่างไร ก็ทำอย่างนั้น”

คัดค้านโชฟิสต์

พลาโตไม่เห็นด้วยกับโชฟิสต์ ในทัศนะของพลาโต ความดีกับความพึงพอใจไม่ใช่สิ่งเดียวกันท่านกล่าวว่า “มีสิ่งที่เป็นความดีและสิ่งที่เป็นความพึงพอใจ แต่...ความพึงพอใจ ไม่ใช่ันเดียวกันกับความดี และการแสวงหากับวิธีการเพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งทั้งสองก็เป็นคนละอย่าง การแสวงหาความพึงพอใจเป็นอย่างหนึ่ง (ส่วน) การแสวงหาความดีก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง”^{๑๒} เหตุนี้จริยศาสตร์ของโชฟิสต์จึงถูกพลาโตหักล้างด้วยข้อโต้แย้งที่พอสรุปได้ดังนี้

๑. หากเชื่อตามที่โชฟิสต์กล่าวว่า ความดีคือความพึงพอใจของแต่ละคน ความดีในตัวเองจะไม่มีอยู่ จะมีก็เพียงแต่สิ่งที่ดีสำหรับคน ๆ นั้นหรือคนนี้ ความดีกลายเป็นทัศนะอัตนัย มาตรการตัดสินความดีย่อมจะถูกทำลาย

๒. เมื่อไม่มีมาตรการชี้ขาด การจะกำหนดลงไปว่าจะอะไรดีอะไรชั่วก็เป็นไปไม่ได้ ถ้าถือว่า ความดีคือสิ่งที่แต่ละคนชอบใจ สิ่งที่น่าช ก. ชอบ นาย ข. อาจไม่ชอบ สิ่งเดียวกันจึงเป็นสิ่งดีสำหรับนาย ก. แต่เป็นสิ่งที่ชั่วร้ายสำหรับนาย ข. แต่สิ่งเดียวกันจะเป็นทั้งดีและชั่วในเวลาเดียวกันได้อย่างไร? นี่คือจุดอ่อนในทฤษฎีของโชฟิสต์

๓. จุดอ่อนดังกล่าวเกิดจากการที่โซฟิสต์ตั้งทฤษฎีไว้บนความชอบใจ ซึ่งเป็นความรู้สึกของแต่ละคน แต่ความรู้สึกของคนเราที่มีต่อสิ่งต่าง ๆ ย่อม ผิดแผกกันไป ซึ่งพลอยทำให้คนเรตัดสินความดีไม่ตรงกัน พลาโต้เห็นว่า ทฤษฎีทางศีลธรรมคนมีรากฐานอยู่บนคุณลักษณะอันเป็นสากลของมนุษย์ ทุกคน คุณลักษณะอันนั้นคือเหตุผล ซึ่งจะทำให้คนเรตัดสินความดีได้ตรงกัน

๔. จุดหมายสูงสุดทางศีลธรรมไม่ควรอยู่ภายนอกกรอบของศีลธรรม นั่นคือเราไม่ควรทำความดีเพราะเราต้องการผลลัพธ์อย่างอื่น ดังเช่นทำดี เพราะหวังจะได้ความพึงพอใจ ในกรณีนี้ ความพึงพอใจเป็นผลทางจิตวิทยา จึงเป็นจุดมุ่งหมายนอกขอบวงของศีลธรรม อันเป็นเหตุให้ศีลธรรมกลายเป็น เครื่องมือบรรลุถึงสิ่งซึ่งไม่จัดเป็นความดีในตัวเอง

ความรู้สึกกับเหตุผล

ข้อแตกต่างประการสำคัญระหว่างโซฟิสต์กับพลาโต้อยู่ที่ว่า โซฟิสต์สอน ให้ทำความดีตามความรู้สึกพึงพอใจ แต่พลาโต้สอนให้ทำความดีด้วยเหตุผล นั่นคือความรู้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดในการทำความดี พลาโต้เห็นว่า เวลาที่คนคนหนึ่งทำความดีนั้นเขาไม่เพียงแต่รู้ว่าอะไรดีอะไรชั่วเท่านั้น แต่ควร จะรู้ด้วยว่า ทำไมสิ่งนั้นจึงดี พลาโต้แบ่งคุณธรรมหรือการทำความดีออกเป็น ๒ ระดับ คือ คุณธรรมทางสังคม กับคุณธรรมทางปรัชญา

บางคนทำความดีไปตามค่านิยมที่สังคมกำหนด เมื่อเขาเห็นว่า คนหมู่มาก ทำอย่างนั้นแล้วได้รับการยกย่องว่า เป็นคนดี เขาก็ทำตามโดยไม่รู้เหตุผลว่า ทำไมจึงเป็นความดี พลาโต้เรียกการทำความดีลักษณะนี้ว่า *คุณธรรมทางสังคม* พลาโต้ไม่ยกย่องการทำความดีชนิดนี้เพราะเห็นว่า เป็นคุณธรรมที่ไร้ปัญญา ลึกแต่ทำตาม ๆ กันไปเหมือนกับผึ้งและมดที่ทำงานร่วมกันเป็นระเบียบเรียบร้อย โดยไม่มีเหตุผลว่าทำไมต้องทำ พลาโต้พูดเป็นเชิงตลกกว่า ผู้ทำความดี ไปตามค่านิยมในสังคมนี้มีคุณธรรมแบบผึ้งและมด ชนิดต่อไปอาจไปเกิดเป็น ผึ้งเป็นมดก็ได้

การทำหน้าที่ที่ปลาได้ยกย่องคือ การกระทำที่ประกอบด้วยเหตุผล นั่นก็คือ มีความรู้ว่าการกระทำนั้นนำไปสู่จุดหมายสูงสุดอันใด การทำความดีด้วยเหตุผลนี้ ปลาได้เรียกว่าคุณธรรมทางปรัชญา ดังนั้น การทำความดีในปรัชญาของปลาได้ไม่ได้หมายถึงการทำให้ตนเองพอใจ ทั้งไม่ได้หมายถึงการทำตามค่านิยมของสังคม แต่หมายถึงการกระทำด้วยความรู้ว่า สิ่งของตนกำลังทำเป็นสิ่งที่ดีเพราะนำไปสู่จุดหมายสูงสุดอันใด ปัญหาที่ตามมาก็คือ ในทัศนะของปลาได้ อะไรคือจุดหมายสูงสุดหรือความดีสูงสุด (Summum Bonum)

ความดีสูงสุด

เมื่อพูดถึงความดีสูงสุด ต้องเข้าใจว่า ความดีสูงสุดนั้นเป็นความดีในตัวเองและเป็นความจริงแท้ ทั้งยังเป็นจุดหมายของการประกอบคุณงามความดีทั้งปวง ในปรัชญาของปลาได้ สิ่งที่เป็นความดีสูงสุด ได้แก่ มโนคติแห่งความดี (Idea of the Good) อันเป็นประธานสูงสุดอยู่ในโลกแห่งมโนคติ^{๕๓} คุณค่าทางจริยธรรมของมนุษย์เกิดมีขึ้นได้เมื่อมีมโนคติแห่งความดีเป็นฐานรองรับ

พูดอีกนัยหนึ่งก็คือ จุดหมายสูงสุดแห่งชีวิตของมนุษย์อยู่ที่การนำวิญญาณกลับคืนสู่โลกแห่งมโนคติอันมีมโนคติแห่งความดีเป็นประธานสูงสุด ปลาได้เชื่อว่า ก่อนจุดติลงมาเกิดในกายเนื้อ วิญญาณของคนเราเคยเพ่งพิณิจมโนคติอยู่ในโลกแห่งมโนคติ การมาเกิดเป็นมนุษย์ถูกถือว่าเป็นการตกต่ำของวิญญาณ ร่างกายจึงเปรียบเสมือนที่คุมขังวิญญาณอันคอยกันไม่ให้วิญญาณมีโอกาสกลับสู่โลกแห่งมโนคติ จุดหมายของมนุษย์จึงอยู่ที่ทำวิญญาณของตนให้หลุดพ้นจากร่างกาย เพื่อจะได้เพ่งพิณิจมโนคติดังเคยทำมา

คุณธรรม (Virtue)

วิธีปฏิบัติเพื่อให้บรรลุจุดหมายสูงสุดของชีวิต ปลาได้เรียกว่า คุณธรรม ท่านกล่าวว่า “การปลดปล่อยหรือความหลุดพ้นจากความชั่วจะมีไม่ได้ถ้าปราศจากการได้มาซึ่งคุณธรรมชั้นสูงและปัญญา”^{๕๔} คุณธรรมที่สำคัญที่สุดเพื่อ

การนี้ได้แก่ พุทธิปัญญา หรือความรู้จักมโนคติโดยตรง การศึกษาปรัชญาจึงเป็นเรื่องจำเป็นเพราะปรัชญาในทัศนะของพลาโตได้หมายถึงการเพ่งพินิจมโนคติ แต่พลาโตไม่สนับสนุนให้คนเราสละโลกหรือหนีสังคมออกไปบำเพ็ญภาวนาถึงมโนคติอยู่ตามป่าหรือถ้ำ ทั้งนี้เพราะมนุษย์ไม่ใช่พุทธิปัญญาบริสุทธิ์ มนุษย์ประกอบด้วยร่างกายกับวิญญาณแห่งเหตุผลและวิญญาณไร้เหตุผล ดังนั้นส่วนประกอบทั้งสามมีสิทธิได้รับการเอาใจใส่เท่าเทียมกัน นั่นคือแสวงหาความพึงพอใจให้แก่ร่างกายในขีดพอประมาณ เปิดโอกาสให้วิญญาณที่ไร้เหตุผลได้มีความรักและอารมณ์สุนทรีย์อื่น ๆ และในขณะที่เดียวกันก็ทะนุบำรุงวิญญาณแห่งเหตุผลด้วยการเพ่งพินิจมโนคติหรือปรัชญา พลาโตกล่าวว่า ชีวิตที่ผสมผสานกิจกรรมหลาย ๆ อย่างเข้าด้วยกันเช่นนี้เป็นชีวิตที่ดี เหมือนกับการผสมน้ำผึ้งกับน้ำธรรมาให้เข้ากันจะได้เครื่องดื่มรสโอชา^{๕๕} ชีวิตที่ผสมกลมกลืนดังกล่าวเป็นชีวิตที่มีความสุข ควรกำหนดว่า “ความสุข” ในปรัชญาของพลาโตไม่ได้หมายถึงความพึงพอใจ แต่หมายถึง การดำรงชีวิตชนิดที่ผสมกลมกลืนคุณธรรมหลายอย่างเข้าด้วยกัน คนดีได้แก่ผู้ดำเนินชีวิตเช่นนั้น

ประเภทของคุณธรรม

คนดี คือ ผู้มีคุณธรรม ๔ ประการ ดังนี้

๑. ปัญญา (Wisdom)

คุณธรรมข้อนี้เกิดจากการใช้สมรรถภาพแห่งเหตุผลของวิญญาณแห่งเหตุผล คนมีปัญหาคือผู้ที่รู้จักมโนคติ และเป็นผู้ที่ใช้เหตุผลกำหนดชี้แนะพฤติกรรมของตน สมรรถภาพของวิญญาณที่ไร้เหตุผลจะถูกชักจูงด้วยเสียงของเหตุผล

๒. ความกล้าหาญ (Courage)

คุณธรรมนี้ มาจากสมรรถภาพของวิญญาณแห่งเจตนาอารมณ์ แต่เป็นความกล้าที่มีเหตุผลนำหน้าไม่ใช่กล้าอย่างบ้าบิ่น คนกล้าคือคนที่บุกในคราวที่ควรบุก และถอยในคราวที่ควรถอย

๓. การรู้จักประมาณ (Temperance)

คุณธรรมนี้เกิดจากการใช้เหตุผลควบคุมความต้องการ อันเป็นสมรรถภาพของวิญญาณชั้นต่ำสุดให้อยู่ในขีดพอดี เหตุผลจะต้องอยู่เหนือตัณหาหรือความต้องการเสมอ

๔. ความยุติธรรม (Justice)

ความยุติธรรมหมายถึง ความสมดุลภายในใจของบุคคลผู้ที่มีวิญญาณทั้งสามส่วนทำหน้าที่ของตน และยังประสานงานกันอย่างเหมาะสม ความยุติธรรมจึงเป็นการรวมผลงานของคุณธรรมทั้งสามข้างต้น จัดเป็น คุณธรรมที่สำคัญที่สุด เพราะคุณธรรมอื่น ๆ ถูกรวมอยู่ในความยุติธรรม

ในทัศนะของพลาโต คนดีเป็นคนมีปัญหา, กล่าวหาญ, รู้จักประมาณ และทรงความยุติธรรม นี่คือเกณฑ์ในการตัดสินว่าใครดีใครเลว คนจะดีหรือเลวไม่ใช่เพราะเขานำรักหรือนำซึ่งตั้งที่โซฟิสต์แกลงไว้ คนจะดีหรือเลวดูกันที่คุณธรรมในใจของเขา

ข้อสังเกต

จริยศาสตร์ของพลาโตเป็นการประยุกต์ทฤษฎีมโนคติมาตอบปัญหาทางศีลธรรม ในเรื่องนี้เราจะพบหลักการที่ขัดแย้ง ๒ ประการอยู่ในปรัชญาของพลาโต คือ

๑) โลกแห่งมโนคติเท่านั้นที่มีความจริงแท้ ส่วนโลกแห่งผัสสะไม่มีความเป็นจริงในตัวเอง สิ่งเฉพาะต่าง ๆ ที่เรามองเห็นในโลกแห่งผัสสะก็ไม่ใช่ของจริง ซ้ำยังอำพรางความจริงเกี่ยวกับมโนคติ ดังนั้น โลกแห่งผัสสะจึงเป็นดินแดนแห่งความชั่วร้าย คุณธรรมแท้จริงที่มนุษย์ คือการปลดปล่อยวิญญาณจากโลกแห่งผัสสะเพื่อกลับสู่โลกแห่งมโนคติ “เราควรโอบนินจากโลกนี้ไปให้เร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้” ถ้าถือตามนัยนี้ ปรัชญาหรือความรู้จักมโนคติจะเป็นความดีสูงสุดเพียงประการเดียว

๒) แต่พลาโตยังมีหลักการอีกอันหนึ่งคือ สิ่งเฉพาะที่เราพบเห็นด้วยประสาทสัมผัสเป็นสิ่งจำลองมโนคติ โลกแห่งผัสสะเป็นดินแดนที่มโนคติ “เปิดเผย” ตัวเอง ดังนั้น การพบเห็นสิ่งเฉพาะจะช่วยเตือนให้วิญญาณนึกถึงมโนคติขึ้นมาได้ โดยนัยนี้ พลาโตได้จำต้องยอมรับว่า โลกแห่งผัสสะยังมีคุณค่าที่ควรสนใจ

เพราะมีหลักการทั้งสองนี้อยู่ในใจ พลาโตจึงไม่สอนให้คนหนีสังคมไปนั่งเพ่งพินิจมโนคติอยู่ในป่าเขา แต่ก็ไม่เห็นด้วยกับการมัวโลภียสุขอย่างมัวเมาในสังคม สิ่งที่พลาโตได้เสนอคือ ทางสายกลาง อันได้แก่การดำรงชีวิตที่ผสมกลมกลืนคุณธรรมทั้งสี่ประการเข้าด้วยกัน

พลาโตได้จึงยังให้ความสำคัญแก่การใช้ชีวิตอยู่ในสังคม แต่มีเงื่อนไขว่า จะต้องเป็นชีวิตที่มีคุณธรรม ทั้งนี้เพื่อขัดเกลาวิญญาณให้มีคุณสมบัติเหมาะสมกับการกลับคืนสู่โลกแห่งมโนคติ แน่แน่นอนว่า สิ่งแวดล้อมในสังคมจะต้องเอื้ออำนวยแก่การปฏิบัติพอกพูนคุณธรรม รัฐมีหน้าที่สร้างสิ่งแวดล้อมที่ดี รัฐจะต้องเป็นรัฐที่ดีมีจริยธรรม พลาโตได้เสนอแนวคิด เกี่ยวกับจริยศาสตร์ของรัฐขึ้น เราจะศึกษาเรื่องนี้ในตอนต่อไปอันเกี่ยวกับปรัชญาการเมืองของพลาโต

ปรัชญาการเมือง

พลาโตเสนอทฤษฎีการเมืองออกมาเพื่อตอบปัญหาเหล่านี้ คือ รัฐที่ดีควรยึดระบอบการปกครองใด? อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองควรตกอยู่ในมือใคร? อะไรคือคุณธรรมของนักปกครอง? ประชาชนควรมีสติหรือเสรีภาพมากเพียงใด? คำตอบของพลาโตต่อปัญหาเหล่านี้และข้ออื่น ๆ ส่วนใหญ่ เราได้จากบทสนทนาชั้นอมตะ ชื่อ อุดมรัฐ (Republic)

นครรัฐ

สิ่งที่ควรทราบเป็นอันดับแรก ก็คือว่าคำว่า “รัฐ” (Polis) ในปรัชญาของพลาโต หมายถึง “นครรัฐ (City - State)” ของกรีกโบราณอย่างเอเธนส์และสปาร์ตา นครรัฐเป็นแคว้นขนาดเล็กซึ่งมีเมือง หรือนครเป็นศูนย์กลาง รอบนอก

เมืองเป็นพื้นที่กิจกรรมอันเป็นแหล่งสะสมเสบียงของคนในเมือง จำนวนประชากรของแต่ละนครรัฐก็มีไม่มาก หากคิดเทียบกับจำนวนประชากรไทยยุคปัจจุบัน ตัวอย่างเช่น เอเธนส์ซึ่งเป็นนครรัฐของพลาโต มีพลเมืองประมาณ ๒ - ๓๐๐,๐๐๐ คน ในจำนวนนี้เป็นทาสเสีย ราว ๖ - ๘๐,๐๐๐ คน^{๖๖}

กำเนิดของรัฐ

ในบทสนทนาชื่อ **อุดมรัฐ** พลาโตบรรยายถึงกำเนิดความเป็นมาของรัฐหรือนครรัฐไว้ว่า **รัฐเกิดจากความจำเป็นในการครองชีพของมนุษย์**^{๖๗} กล่าวคือ คนเราต้องการปัจจัยสี่สำหรับดำรงชีวิต แต่คนคนเดียวย่อมไม่สามารถแสวงหาปัจจัยทุกชนิดมาสนองความต้องการของตน เขาจึงต้องอาศัยการแลกเปลี่ยนซื้อขายกับเพื่อนบ้าน คนหลายคนแบ่งหน้าที่ในการผลิตเครื่องอุปโภคบริโภคกันคนละชนิดแล้วนำผลผลิตมาแลกเปลี่ยนซื้อขายกัน ดังนั้น เพื่อความสะดวกในการติดต่อ พวกเขาจึงตั้งบ้านเรือนใกล้เคียงกันเกิดเป็นชุมชนขึ้นมา **ชุมชนนั้นคือ รัฐ** กาลต่อมา พลเมืองของรัฐเพิ่มมากขึ้น มีความจำเป็นต้องขยายอาณาเขตของรัฐเกิดชนชั้นผู้ทำหน้าที่ออกรบและป้องกันการรุกรานจากรัฐอื่น พลาโตเรียกชนกลุ่มนี้ว่า **นักรบ** และแล้วนักรบได้คัดเลือกสมาชิกของตนให้ทำหน้าที่ผู้ปกครองของรัฐ จึงเกิดมีนักปกครองขึ้นในรัฐ

อุดมรัฐ

จากประวัติศาสตร์นี้ พลาโต สรุปว่า **มนุษย์เป็นสัตว์สังคม**^{๖๘} เพราะมนุษย์ไม่อาจอยู่ตามลำพังคนเดียว ความจำเป็นทางเศรษฐกิจบีบบังคับให้มนุษย์รวมกลุ่มกันเป็นสิ่งคม เป็นรัฐ เหตุนั้น รัฐจึงเป็นสถาบันที่จำต้องมี เมื่อมีรัฐขึ้นมาแล้วก็ควรพัฒนารัฐให้ดียิ่งขึ้น ไม่ควรปล่อยให้การปกครองภายในรัฐเป็นไปอย่างไร้ระเบียบแบบแผน พลาโตได้เสนอแบบอย่างของรัฐที่ตีสมบูรณเพื่อเป็นเป้าหมายในการพัฒนาารัฐต่าง ๆ ในโลกนี้ รัฐที่เป็นแม่แบบนี้จัดเป็นรัฐในอุดมคติ หรืออุดมรัฐ

โครงสร้างของอุดมรัฐ

รัฐเกิดจากการรวมกลุ่มของบุคคลจำนวนมาก โดยนัยนี้ รัฐจึงได้แก่บุคคลที่ขยายใหญ่ขึ้น บุคคลแต่ละคนมีโครงสร้างเช่นไต รัฐก็มีเช่นนั้น บุคคลมีวิญญาณ ๓ ส่วน รัฐก็ประกอบด้วยชนชั้น ๓ ระดับคือ

(๑) นักปกครอง

ในอุดมรัฐ อำนาจทางการเมืองทั้งหมดตกอยู่ในมือของนักปกครอง ซึ่งเป็นชนกลุ่มน้อย ผู้ผ่านการคัดเลือกเป็นพิเศษเพื่อเป็นผู้นำของรัฐ โดยเฉพาะนักปกครองมีหน้าที่ออกกฎหมายและกำหนดนโยบายของรัฐ คุณธรรมของนักปกครอง คือ ความมีปัญญาเห็นมโนคติ กล่าวอีกนัยหนึ่งก็หมายถึงว่า นักปกครองต้องเป็นนักปรัชญา ในเวลาปกตินักปรัชญาจะครุ่นคำนึงถึงมโนคติ แต่เมื่อวาระแห่งการเป็นผู้ปกครองสูงสุดของรัฐมาถึงเขาจะเข้ารับตำแหน่งผู้นำและมีชื่อเรียกว่า กษัตริย์นักปรัชญา (Philosopher King)^{๕๔}

ชนชั้นปกครองนี้เทียบได้กับวิญญาณแห่งเหตุผลในมนุษย์ พลาก็เห็นว่า รัฐในอุดมคติจะต้องได้คนมีปัญญาหรือนักปรัชญาเป็นผู้ปกครอง เช่นเดียวกับ การที่วิญญาณแห่งเหตุผลต้องมีอำนาจบงการวิญญาณสองส่วนที่เหลือในตัวคนเรา

๒) พิทักษชน (Guardians)

ชนชั้นอันดับรองลงมา คือ พิทักษชน ซึ่งพอเทียบได้กับนักรบ แต่หน้าที่ของพิทักษชนมีมากกว่าการรบป้องกันรัฐ หน้าที่อื่น ๆ ของพิทักษชน คือ การกวาดขันให้ราษฎรเคารพเชื่อฟังกฎหมายที่มาจากนักปกครอง และการช่วยนักปกครองบริหารกิจการของรัฐ กล่าวโดยสรุป พิทักษชน คือผู้ทำหน้าที่ทหาร ตำรวจและข้าราชการพลเรือนในเวลาเดียวกัน คุณธรรมประจำพิทักษชน คือ ความกล้าหาญ

ชนชั้นที่สองนี้เทียบได้กับ วิญญาณแห่งเจตนารมณ์

๓) ราษฎร

ราษฎรเป็นชนชั้นผู้ถูกปกครองซึ่งเป็นกลุ่มใหญ่ที่สุดในรัฐ ผู้ถูกจัดไว้

ในชนชั้นนี้คือ ประชาชนธรรมดาผู้ประกอบอาชีพการงานต่าง ๆ เพื่อผลิตสินค้าและบริการให้แก่รัฐ เหตุนี้ นายทุน กรรมกร ชาวนา ช่างฝีมือ แพทย์ ครู และบุคคลในอาชีพอื่น ๆ จัดเป็นชนชั้นราษฎรทั้งสิ้น คุณธรรมของราษฎร คือการรู้จักประมาณ

ชนชั้นราษฎรตรงกับวิญญูณแห่งความต้องการของมนุษย์

ความยุติธรรม

ความยุติธรรมเกิดขึ้นในใจของปัจเจกบุคคลต่อเมื่อเหตุผล อารมณ์และความต้องการทำงานประสานกลมกลืนกัน ส่วนความยุติธรรมภายในรัฐก็เกิดจากการที่ชนชั้นทั้ง ๓ ระดับปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ประสานกลมกลืนกับชนชั้นอื่น ๆ ไม่มีการขัดแย้งหรือก้าวก่ายหน้าที่ ทุกคนเชื่อฟังกันตามลำดับชั้น กษัตริย์นักปรัชญาปกครองประชาชนด้วยความรักและอดทน^{๕๐} ฉันทดาปกครองบุตร พิทักษชนต้องไม่ปฏิบัติแย้งซึ่งอำนาจจากนักปกครองและราษฎรก็ควรทำตัวเป็นพลเมืองดีที่เคารพกฎหมาย

การใช้ชีวิต

เงื่อนไขสำคัญอันจะช่วยให้เกิดความยุติธรรมดังกล่าว ก็คือ นักปกครองและพิทักษชนต้องไม่มีทรัพย์สินส่วนตัว ไม่มีแม้กระทั่งครอบครัวส่วนตัว เฉพาะราษฎรเท่านั้นที่ได้รับอนุญาตให้ครอบครองสมบัติ และตั้งครอบครัว แต่พิทักษชนจะตรวจตราและจำกัดปริมาณทรัพย์สินของราษฎร เพื่อให้ทุกคนมีความเสมอภาคในด้านเศรษฐกิจ ยาจกและเศรษฐีจะไม่มีในอุดมรัฐ

สังคมนิยม

ดังนั้น ทรัพย์สินทั้งหมดของนักปกครองและพิทักษชนตกเป็นสมบัติส่วนกลางที่ทุกคนมีสิทธิใช้ร่วมกัน พวกเขาไม่มีบ้านหรือคฤหาสน์ส่วนตัว แต่ “อยู่รวมกันเหมือนทหารในค่ายพัก”^{๕๑} ทานอาหารในโรงอาหารของรัฐ พวกเขา

เขาจะต้องเงินทองไม่ได้ เหตุที่พลาได้กำหนดให้เลิกกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สิน เพราะท่านเห็นว่า เมื่อทุกคนไม่มีผลประโยชน์ในทรัพย์สิน การแก่งแย่งผลประโยชน์และการทุจริตคอร์รัปชันก็จะไม่มี พวกเขาจะตั้งใจทำงานอุทิศให้แก่รัฐโดยถือประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง “ทุกคนมุ่งไปสู่จุดหมายเดียวกัน”^{๕๒}

ครอบครัวเดียวกัน

นักปกครองและพิทักษชนใช้ชีวิตแบบคนในครอบครัวเดียวกัน แต่ละคนไม่อาจมีครอบครัวส่วนตัว พวกเขามีภรรยาเหมือนกัน แต่ภรรยาก็เป็นของกลาง^{๕๓} เช่นเดียวกับทรัพย์สิน เด็กที่เกิดมาตกเป็นภาระของรัฐที่จะต้องเลี้ยงดู พ่อแม่ไม่ต้องมีปัญหารับผิดชอบในครอบครัวส่วนตัว หญิงและชายจึงมีเวลาทำงานให้แก่รัฐได้เต็มที่ เหตุผลอีกประการหนึ่งที่ทำให้พลาได้ล้มล้างสถาบันครอบครัวก็คือว่า ท่านต้องการให้สตรีมีความเสมอภาคเท่าเทียมชาย “การศึกษาที่สร้างบุรุษ ให้เป็นพิทักษชนที่ดีจะสร้างสตรีให้เป็นพิทักษชนที่ดีได้เช่นกัน เพราะว่าพวกเขามีธาตุแท้ดั้งเดิมอย่างเดียวกัน”^{๕๔} สตรีมีสิทธิได้รับการศึกษาเท่าเทียมชาย และถ้าผ่านการคัดเลือกก็สามารถทำหน้าที่เป็นพิทักษชนและนักปกครองได้ ดังนั้นสตรีควรได้รับการปลดปล่อยจากพันธะและความรับผิดชอบในครอบครัว

การบำรุงพันธุ์

สิทธิผู้เดียวเมียเดียวไม่มีในอุดมรัฐ โดยเฉพาะสำหรับชนชั้นนักปกครองและพิทักษชน แต่ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าใครจะเลือกคู่ได้ตามใจชอบ รัฐจะกำหนดให้มีการแต่งงานชั่วคราวระหว่างชายและหญิง เพื่อประโยชน์ในการบำรุงพันธุ์ (Eugenics) โดยกำหนดว่า “คนที่ดีที่สุดของแต่ละเพศควรจะได้อยู่ร่วมกันให้บ่อยที่สุด และคนที่ด้อยคุณภาพของแต่ละเพศควรจะอยู่ร่วมกันให้น้อยครั้งที่สุดเท่าที่จะเป็นไปได้”^{๕๕} ทั้งนี้เพื่อให้ได้ “พันธุ์” ที่ดีจากพ่อแม่ที่ดี และเมื่อเด็กเกิดมาทางรัฐจะนำไปเลี้ยงไว้ในโรงเลี้ยงเด็ก โดยระวาง “มิให้แม่ได้รู้จักลูกของตน”^{๕๖}

การศึกษา

ในอุดมรัฐ การศึกษาเป็นเครื่องมือในการแบ่งชนชั้น ใครจะสังกัดอยู่ในชนชั้นใด นั้นขึ้นอยู่กับความสามารถในการศึกษาของเขา ถึงจะมีระบบชนชั้น อุดมรัฐก็เป็น “สังคมเปิด” เด็กที่เกิดจากพ่อแม่ผู้เป็นราษฎรอาจเลื่อนเป็นนักปกครองได้ถ้าเขาเรียนดี ส่วนเด็กของนักปกครองอาจเป็นราษฎร ถ้าไม่ประสบความสำเร็จด้านการศึกษา ดังนั้นระบบการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือสร้างคนให้เป็นนักปกครอง แต่ในขณะเดียวกันก็เป็นเครื่องกลั่นกรองที่ประกันว่า คนที่มีคุณสมบัติเหมาะสมเท่านั้นจึงจะได้เป็นนักปกครอง การศึกษาในอุดมรัฐมีลำดับชั้นดังนี้

๑) เด็กที่มีอายุต่ำกว่า ๒๐ ปีจะได้รับการศึกษาเท่าเทียมกันทั้งหญิงและชาย วิชาที่ศึกษาประกอบด้วย กายบริหารและดนตรี “การศึกษามี ๒ สาขา สาขาแรกคือกายบริหารซึ่งเกี่ยวข้องกับร่างกาย และอีกสาขาหนึ่งคือดนตรี ซึ่งถูกกำหนดขึ้นเพื่อยกระดับวิญญาณ”^{๕๗} พลาโตใช้คำว่า “ดนตรี (music)”^{๕๘} ในความหมายว่า “วัฒนธรรม (Culture)”^{๕๙} ดังนั้นวิชาที่สองจึงรวมทุกวิชาที่ทำคนให้เป็น “ผู้ดี” คือ การอ่าน, การเขียน, กวี, ดนตรี และคณิตศาสตร์^{๖๐}

๒) เมื่ออายุครบ ๒๐ ปี นักศึกษาจะต้องสอบคัดเลือก ผู้สอบตกจะออกไปประกอบอาชีพเป็นชนชั้นราษฎร ส่วนผู้สอบได้จะเรียนต่อไปอีก ๑๐ ปี วิชาที่เรียนคงเหมือนกับในขั้นต้น เพียงแต่ต้องมีความรู้ลึกซึ้งและมองเห็นความสัมพันธ์ที่แต่ละวิชามีต่อกัน^{๖๑}

๓) ครั้นเมื่ออายุครบ ๓๐ ปี มีการสอบอีกครั้งหนึ่ง ผู้สอบตกจะออกไปทำหน้าที่ของพิทักษ์ชนผู้สอบได้จะเรียนต่อไปเป็นเวลา ๕ ปี วิชาที่ศึกษาคือ ปรัชญา หรือวิชาชีวิต

๔) ทุกคนเรียนจบหลักสูตรเมื่อมีอายุ ๓๕ ปี จากนั้นออกไปฝึกฝนปฏิบัติงานอีก ๑๕ ปี จนกระทั่งเมื่อมีอายุได้ ๕๐ จึงมีสิทธิเข้ารับตำแหน่งกษัตริย์ นักปรัชญาตามวาระที่หมุนเวียนมาถึง

ระบอบการปกครอง

พลาโตได้สรุปลักษณะสำคัญของรัฐในอุดมคติไว้ด้วยประโยคที่ว่า “กลุ่-
คอน, สิ่งที่เราเห็นพ้องกันแล้วก็คือว่า ในรัฐที่ดีสมบูรณ์ สตรีและเด็กควรเป็น
ของส่วนรวม, บุรุษและสตรีควรมีส่วน ได้รับการศึกษา และประกอบอาชีพ
เท่าเทียมกันทั้งในยามสงบและยามมีศึกสงคราม, และพวกเขาควรถูกปกครอง
โดยกลุ่มคนผู้เป็นเลิศในปรัชญาและการสงคราม”^{๖๒} นี่แสดงว่า ระบอบ
ปกครองที่ดีที่สุดในทัศนะของพลาโต คือ *อภิชนาธิปไตย* (Aristocracy)^{๖๓}
ที่อำนาจสิทธิ์ขาดในการปกครองตกอยู่ในมือของชนชั้นสูงผู้ถูกคัดเลือกโดยระบบ
การศึกษา มิใช่ผู้มาจากตระกูลมั่งคั่งหรือผู้ดี ชนชั้นพิเศษนี้จะสลับเปลี่ยนกันรับ
ตำแหน่งกษัตริย์นักปรัชญา

พลาโตเองตระหนักดีว่าระบอบการปกครองในอุดมรัฐเป็นเพียงอุดมคติ
ระบอบการปกครองที่มีอยู่จริงในสมัยของท่านอย่างที่ดีที่สุดก็แค่ “ใกล้เคียง”
กับของอุดมรัฐ พลาโตได้สรุประบอบการปกครองของกรีกโบราณไว้ ๔ แบบ
โดยเริ่มต้นจากระบอบที่ “ใกล้เคียง” กับอุดมคติไปจนกระทั่งระบอบที่ “ห่าง-
ไกล” จากแบบที่พลาโตวางไว้ในอุดมรัฐ

๑) โยธาธิปไตย (Timarchy)

ระบอบการปกครองที่เลียนแบบอุดมรัฐได้ใกล้เคียง คือ ระบอบโยธา-
ธิปไตยอันเป็นแบบการปกครองของสปาร์ตา^{๖๔} ในรัฐสปาร์ตา ชนชั้นปกครอง
เป็นนักรบ ส่วนชนชั้นผู้ถูกปกครองเป็นทาสติดที่ดิน (Hlots) ทาสเหล่านี้ ชนชั้น
ราษฎรในอุดมรัฐผู้ “ถูกลดฐานะลงเป็นทาสและคนใช้”^{๖๕} พลาโตยกย่อง
สปาร์ตา เพราะเสรีชนในนครรัฐนี้ทุกคนต้องฝึกวิชาทหาร การใช้ชีวิตของพวก
เขาถูกควบคุมด้วยระเบียบวินัยที่เคร่งครัด ชาวสปาร์ตาบูชาเกียรติยศเหนือสิ่ง
อื่นใด วิทยุณแห่งเจตนาธรรมมีอิทธิพลกว่าวิทยุณแห่งเหตุผล ดังนั้นชาวสปาร์ตา
จึงไม่สนใจปรัชญา การบูชาเกียรตินำไปสู่ความต้องการในทรัพย์สิน กาลต่อมา
จำนวนคนมั่งคั่งเพิ่มมากขึ้น การปกครองจึงอยู่ในมือของคนร่ำรวย ซึ่งจัดเป็น

การปกครองแบบคณาธิปไตย

๒) คณาธิปไตย (Oligarchy)

ระบอบการปกครองที่สมบูรณ์เป็นอันดับรองลงมา ได้แก่ *คณาธิปไตย* ซึ่งเป็นการปกครองโดยคนมั่งคั่งเพื่อคนมั่งคั่ง เนื่องจากคนที่ร่ำรวยเป็นชนกลุ่มน้อยในสังคมแต่คนยากจนเป็นเสียงส่วนใหญ่การปกครองจึงอยู่ในมือของคนส่วนน้อยผู้บูชาเงินหรือความมั่งคั่ง คุณธรรมในสังคมไม่มีความหมาย “เมื่อความมั่งคั่ง และคนมั่งมีได้รับการยกย่องในรัฐคุณธรรมและคนดีย่อมจะถูกเหยียดหยาม”^{๖๖} และเป็นธรรมดาคนที่มั่งมีอยู่แล้วมักไม่รู้จักพอ เขากอบโกยยิ่งขึ้น มีการแก่งแย่งผลประโยชน์ระหว่างผู้ร่ำรวยด้วยกัน อำนาจในการปกครองเริ่มอ่อนแอลง คนยากจนผู้ถูกกดขี่ขูดรีดจึงฉวยโอกาสโค่นล้มอำนาจของผู้มั่งคั่งแล้วสถาปนากการปกครองระบอบประชาธิปไตยขึ้น

๓) ประชาธิปไตย (Democracy)

ประชาธิปไตยเป็นการปกครองโดยคนจน ซึ่งเป็นประชาชนส่วนใหญ่ของรัฐ “ประชาธิปไตยเกิดขึ้นเมื่อคนยากไร้ได้ชัยชนะ”^{๖๗} เห็นคนมั่งมีต้องเข้าใจว่า ประชาธิปไตยในทัศนะของเพลโต คือ “ประชาธิปไตยโดยตรง (Direct Democracy)” ของเอเธนส์ในสมัยเพลโตในยุคนั้น ชาวเอเธนส์ผู้มีอายุ ๑๘ ปี ขึ้นไปมีสิทธิ์เข้าประชุมรัฐสภา และออกเสียงกำหนดนโยบายการบริหารของรัฐ เพลโตเห็นว่าประชาธิปไตยนี้มีความสมบูรณ์น้อยกว่าคณาธิปไตย ทั้งนี้เพราะประชาธิปไตยเปิดโอกาสให้คนไร้ประสิทธิภาพ และขาดการอบรมมาปกครองรัฐ ยิ่งไปกว่านั้นในรัฐประชาธิปไตย “มือสรวนและเสรีภาพในการพูดอย่างมาก และทุกคนมีเสรีที่จะทำอะไรตามใจชอบ”^{๖๘} ทุกคนกระหายความเสมอภาค จึงไม่มีใครเคารพเกรงกลัวใคร เพลโตกล่าวทำนองล้อเลียนว่า แม้แต่สุนัขในถนนก็ประกาศความเสมอภาคด้วยการไม่หลีกเลี่ยงให้คนเดินเท้า ผลที่ตามมาก็คือ ประชาชนขาดวินัยในตนเอง ทุกคนมุ่งแต่จะให้ตัวเองได้ดังใจ การแตกร้างภายในสังคมมีเพิ่มขึ้นจนกลายเป็นจลาจล ไม่มีใครอื่นนอกจากผู้นำที่เข้มแข็งที่จะสามารถควบคุมสถานการณ์ไว้ได้ ประชาธิปไตยจึงนำไปสู่ระบอบทรราชย์

๔. ทิราราชย์ (Tyranny)

ระบบทิราราชย์ คือการปกครองโดยนักเผด็จการผู้กดประชาชนลงเป็นทาส ในระยะเริ่มแรก ทิราราชเป็นวีรบุรุษในสายตาของประชาชนเขาขึ้นมาจัดระเบียบให้แก่สังคมที่ระส่ำระสายเพราะการใช้เสรีภาพเกินขอบเขตของประชาชน ในระบอบประชาธิปไตย เขาทำตัวเป็นมิตรที่ดีของประชาชนและให้สัญญาว่าจะให้มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญที่ดีที่สุดโดยเร็ว^{๖๙} ในไม่ช้า ทิราราชเริ่มเม้าอำนาจและหลงตนถึงขนาดเชื่อว่า “เขาสามารถปกครองได้ทั้งมนุษย์และเทวดา”^{๗๐} ตอนนั้นแหละประชาชนจะได้สำนึกว่า พวกตนได้ตกเป็นทาสของทิราราชผู้ตกเป็นทาสความมักใหญ่ใฝ่สูง “ระบอบทิราราชย์เป็นการปกครองที่เลวร้ายที่สุดในบรรดารัฐบาลที่ไร้กฎหมาย เพราะมันสามารถทำอันตรายได้มากที่สุด”^{๗๑}

ข้อสังเกต

พลาโตได้นิยมการปกครองระบอบอภิชนาธิปไตยที่ชนชั้นสูงเป็นผู้ปกครอง ท่านโจมตีระบอบประชาธิปไตย เราไม่แน่ใจว่าข้อเสียของประชาธิปไตยที่พลาโตระบุไว้นั้นจะยังคงมีอยู่ในระบอบประชาธิปไตยสมัยปัจจุบันที่เรียกว่า “ประชาธิปไตยโดยอ้อม (Indirect Democracy)” ซึ่งประชาชนเลือกตั้งผู้แทนราษฎรให้บริหารประเทศ สาเหตุที่ทำให้พลาโตไม่ชอบประชาธิปไตยก็คือ พลาโตเป็นชนชั้นสูง (Aristocrat) และมีประสบการณ์อันเข้มข้นในคราวที่โสคราตีสถูกประหารชีวิตภายใต้ระบอบประชาธิปไตย ของเอเธนส์

สำหรับคนสมัยปัจจุบัน อุดมรัฐของพลาโตเป็นเพียง เมืองในฝันหรือ ยูโทเปีย (Utopia) ซึ่งยากที่จะเป็นไปได้ แต่สำหรับพลาโต อุดมรัฐเป็นเรื่องที่เป็นไปได้ ทั้งนี้เพราะท่านได้แรงบันดาลใจจากรัฐสปาร์ตาที่พลาโตเองเห็นว่า มีระบอบปกครองที่ใกล้เคียงกับของอุดมรัฐ แท้ที่จริงแล้ว พลาโตได้แนวความคิดหลายอย่างเกี่ยวกับอุดมรัฐมาจากสปาร์ตา ท่านคงคิดว่า เมื่อรัฐอย่างสปาร์ตายังเกิดขึ้น ได้ไหนอุดมรัฐจะเป็นไปไม่ได้? แต่จนกระทั่งบัดนี้ อุดมรัฐยังคงสภาพป็นนครในจินตนาการ

ที่นี่ เราอาจตั้งคำถามว่า ถ้าหากอุดมรัฐของพลาโตได้กลายเป็นความจริงขึ้นมา เราจะได้อะไรจากอุดมรัฐ? ในทัศนะของ เบอรัทรันด์ รัสเซลล์, “คำตอบน่าจะ ได้แก่ ชีวิตที่จัดขีด อุดมรัฐจะประสบชัยชนะในการรบกับรัฐที่มีพลเมืองจำนวนไล่เลี่ยกัน และจะประกันการครองชีพ ของประชาชนจำนวนน้อย เกือบจะแน่ใจได้ว่า อุดมรัฐจะไม่ก่อให้เกิดศิลปะหรือวิทยาศาสตร์ ทั้งนี้เนื่องมาจากการควบคุมอันเข้มงวด, ในลักษณะนี้และอื่น ๆ อุดมรัฐจะเป็นเช่นเดียวกับสปาร์ตา”^{๗๒}

ไม่ว่า ทฤษฎีทางการเมืองของพลาโตจะมีจุดบกพร่องสักเพียงไร นั่นไม่อาจลบล้างความสำคัญของทฤษฎีนี้ในแง่ที่ว่า ปรัชญาการเมืองของพลาโตได้เป็นแบบอย่างสำหรับให้นักปรัชญาตะวันตกพาตัวเองเข้าไปเกี่ยวข้องกับปัญหาทางสังคมและการปกครอง นักปรัชญาจึงไม่แยกตัวเองจากสังคม ผลก็คือนักปรัชญาตะวันตก ได้ผลิตปรัชญาสังคมและการเมืองขึ้นเพื่อให้ชาวตะวันตกนำมาประยุกต์ใช้ในชีวิตจริง หากสังเกตให้ดี เราจะพบว่า ระบอบปกครองที่แพร่หลายอยู่ทั่วโลก ในยุคปัจจุบันเช่นประชาธิปไตย, เผด็จการ ส่วนมากเป็นผลงานทางความคิดของนักปรัชญาตะวันตก ปรากฏการณ์เช่นนี้ไม่มีในสายปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งปรัชญาอินเดีย ทั้งนี้เพราะข้อเท็จจริงที่ว่า นักปรัชญาอินเดียส่วนใหญ่เป็นนักศาสนาผู้ปลีกตัวออกจากสังคม และปฏิบัติตนเป็นผู้สละโลกเพื่อความหลุดพ้น การจะให้เกิดถึงปัญหาสังคมและการเมืองเป็นเรื่องที่ขัดกับวิสัยของผู้สละโลก ปรัชญาการเมืองของพลาโตจึงเป็นข้อแตกต่างที่สำคัญระหว่างปรัชญากรีกและปรัชญาอินเดียสมัยโบราณ.

สุนทรียศาสตร์

สุนทรียศาสตร์ (Aesthetics) ของพลาโตหมายถึงปรัชญาส่วนที่เกี่ยวกับความงามและศิลปะ ในสมัยปัจจุบัน สุนทรียศาสตร์เป็นปรัชญาสาขาหนึ่งที่แยกต่างหากจากปรัชญาสาขาอื่น ๆ แต่ในสมัยของพลาโตยังไม่มี การแบ่งเช่นนั้น คำสอนด้านสุนทรียศาสตร์ของพลาโตแทรกปะปนอยู่กับสาขาอื่น ๆ เราจะศึกษาสุนทรียศาสตร์ในฐานะเป็นหัวข้อสุดท้ายแห่งปรัชญาของพลาโต

ความงาม

ความงามไม่ได้ถูกผูกขาดอยู่กับผลงานของศิลปิน ความงามมีแทรกอยู่ในงานอื่น ๆ เช่นการล่าสัตว์ การก่อสร้าง การเล่นกีฬาและการดำรงชีวิตด้วยคุณธรรม *สิ่งใดมีความงาม ก็เพราะสิ่งนั้นมีส่วนร่วมกับมโนคติของความงาม* งานด้านศิลปะเป็นสิ่งที่ยามเพราะมันเลียนแบบมโนคติของความงาม งานด้านศิลปะ *ไม่อาจนับเป็นสิ่งที่ยามที่สุด ความงามที่แท้จริงอยู่ในโลกแห่งมโนคติ* ชีวิตอันประเสริฐคือชีวิตของคนผู้เพ่งพินิจมโนคติของความงามนั้น^{๑๓} คนเราจึงควรยกระดับวิญญาณให้ถึงมโนคติของความงาม โดยขั้นแรกให้ชมความงามของงานด้านศิลปะ แล้วเลื่อนลำดับขั้นชมความงามของร่างกาย, วิญญาณ, สถาบันและกฎหมาย จากนั้นจึงศึกษาคณิตศาสตร์ซึ่งเป็นบันไดสูงให้ถึงมโนคติของความงาม โดยนัยนี้ *ความงามที่สมบูรณ์ไม่ใช่สิ่งที่รู้ได้ด้วยประสาทสัมผัส แต่เป็นสิ่งที่ต้องเพ่งพินิจด้วยเหตุผลหรือพุทธิปัญญา*

ศิลปะ

พลาโตไม่ได้ยกย่องเชิดชูศิลปะ ท่านเห็นว่า *ศิลปะคือการเลียนแบบ*^{๑๔} เมื่อจิตรกรวาดภาพคน คนที่ปรากฏในภาพวาดเป็นสิ่งเลียนแบบมาจากคนจริง ๆ แต่คนที่เป็นางแบบให้จิตรกรนั้น ก็เป็นสิ่งเลียนแบบมาจากมโนคติของคน เหตุนั้น *งานด้านศิลปะจึงเป็นมายาที่ “หนีห่างจากความจริงถึง ๓ ระยะ”*^{๑๕} กล่าวคือ *ศิลปะเลียนแบบสิ่งเฉพาะ ส่วนสิ่งเฉพาะเลียนแบบมโนคติ* ผู้ที่หลงติดอยู่ในศิลปะจะไม่มีวันเข้าถึงมโนคติซึ่งเป็นความจริงแท้ เขาเป็นเหมือนคนที่หลงชื่นชมอยู่กับเงาของเขา โดยลืมสนใจถึงที่มาของเงานั้น ๆ

มาตรฐานของศิลปะ

พลาโตเห็นว่า ศิลปะไม่มีคุณค่าในตัวเอง ท่านไม่เชื่อเรื่องศิลปะ ในทัศนะของพลาโต *ศิลปะจะมีค่าก็ต่อเมื่อมันส่งเสริมศีลธรรมหรือให้ความรู้ด้านปรัชญา* ดังนั้นศิลปะที่ดีมีมาตรฐานควรแก่การยอมรับจะต้องเดินตามเงื่อนไขที่พลาโตวาง ๓ ประการ

๑) ศิลปะต้องเลียนแบบได้เหมือนของจริงต้นฉบับ^{๑๖} เช่น ภาพวาดของคนจะต้องเลียนแบบคนจริง ๆ ได้ใกล้เคียงที่สุด

๒) นอกจากนั้น ศิลปะต้องส่งเสริมศิลปกรรม คือเป็นเครื่องมือสั่งสอนให้ประชาชนรู้จักความดี^{๑๗} ศิลปะที่บ่อนทำลายศิลปกรรมจะถูกห้ามเผยแพร่ ดังเช่นที่พลาโตไม่ยอมบรรจุผลงานของโฮเมอร์ลงในหลักสูตรการศึกษาของอูโตมรัฐ ทั้งนี้เพราะโฮเมอร์สร้างเรื่องราวเทพเจ้าไม่อยู่ในศิลปกรรม เรื่องเช่นนี้เป็นพิษต่อจิตใจเยาวชน

๓) ศิลปะจะต้องก่อให้เกิดความพึงพอใจ^{๑๘} งานด้านศิลปะต้องดึงดูดใจและสร้างความรื่นรมย์ พลเมืองของอูโตมรัฐจะต้องไม่เบื่อหน่ายต่อการชมความงามของศิลปกรรม ทั้งนี้เพราะการชมศิลปกรรมเป็นทางผ่านไปสู่การค้นพบมโนคติแห่งความงาม

ข้อสังเกต

พลาโตมองศิลปะว่ามีค่าต่ำ เพราะท่านถือว่า ศิลปะเป็นเพียงทางผ่านไปสู่ปรัชญา ดังที่พลาโตเองใช้ศิลปะในการประพันธ์เผยแพร่ปรัชญา แต่อาริสโตเติลเห็นว่า ศิลปะมีขอบเขตต่างหากจากปรัชญา จุดหมายของศิลปะไม่ได้อยู่ที่การส่งเสริมศิลปกรรมหรือเผยแพร่ปรัชญา ทฤษฎีเกี่ยวกับศิลปะใหม่ ๆ ก็เสนอว่า ศิลปะมีจุดหมายในตัวเอง การจะตัดสินคุณค่าของงานด้านศิลปะ ต้องใช้มาตรฐานตัดสินที่อยู่ในขอบเขตของศิลปะ พลาโตไม่อาจให้ความเป็นธรรมแก่ศิลปะเพราะว่า ท่านไม่อาจแยกศิลปะออกจากปรัชญานั้นเอง

บทสรุปทั่วไป

๑) ลักษณะปรัชญาของพลาโต

ปรัชญาของพลาโตมีหลายสาขา แต่ละสาขาก็มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกัน การกำหนดลักษณะรวมของปรัชญาจึงขึ้นอยู่กับข้อเท็จจริงที่ว่า เรามองปรัชญาของพลาโตจากมุมไหน ถ้ามองในด้านอภิปรัชญา ปรัชญาของพลาโตเป็นสัจนิยม เพราะถือว่า ความจริงแท้มีอยู่เป็นปรนัยภายนอกจิต และเป็น มโนคตินิยม เพราะถือว่า ความจริงแท้นั้นเป็นมโนคติ ในด้านญาณวิทยา เป็นเหตุผลนิยมเพราะถือว่า ป่อเกิดความรู้อยู่ที่เหตุผลไม่ใช่ประสาทสัมผัส คนเรารู้จักมโนคติด้วยเหตุผล เมื่омองในด้านจักรวาลวิทยา ปรัชญาของพลาโตเป็นทวินิยม เพราะเห็นว่า ส่วน

ประกอบที่ทำให้เกิดโลกแห่งผัสสะมีสองอย่างคือ มโนคติและสสาร เป็นเทวนิยม เพราะยอมรับว่ามีพระเจ้าผู้สร้างโลก ในด้านจริยศาสตร์ เป็นสหัชญาณนิยม เพราะถือว่าจุดหมายสูงสุดของชีวิตอยู่ที่ความหลุดพ้นของวิญญาณที่พ้นพินิจ มโนคติ ในด้านการเมืองเป็นสังคมนิยม เพราะกำหนดให้ทรัพย์สินของนักปกครองและพิทักษ์ชนเป็นสมบัติส่วนกลาง

เมื่อต้องการจะเรียกปรัชญาของพลาโตให้ครอบคลุมทุกลักษณะทุกสาขา เราใช้คำว่า ลัทธิพลาโต (Platonism)

๒) อิทธิพลของพลาโต

ปรัชญาของพลาโตนี้มีอิทธิพลต่ออาริสโตเติล และต่อลัทธิพลาโตใหม่ซึ่งมี โพลติอุสเป็นผู้เผยแพร่คนสำคัญ ในสมัยกลาง ปรัชญาของพลาโตนี้มีอิทธิพลต่อนักปรัชญาคริสตอย่างเช่นเดออกัสตินและเซนต์โธมัส อะไควนัสผู้รวมลัทธิพลาโตของเซนต์ออกัสตินเข้ากับปรัชญาของอาริสโตเติล ต่อมาหลังยุคฟื้นฟูศิลปวิทยา บทสนทนาเรื่องอูคมรรฐ ของพลาโตได้เป็นแรงบันดาลใจให้ โธมัส โมร์ เขียน ยูโทเปีย ในสมัยปัจจุบันปรัชญาของพลาโต มีอิทธิพลต่อนักปรัชญาจิตนิยมของเยอรมัน คือเชลลิงและเฮเกล แม้กระทั่งลัทธิคอมมิวนิสต์ของคาร์ล มากซ์ก็ได้สะท้อนความคิดบางประการในอูคมรรฐ พลาโตมีอิทธิพลอย่างมากต่อนักปรัชญาตะวันตก ไวท์เฮดได้กล่าวอย่างเกินความจริงไปบ้างว่า “สายปรัชญายุโรป... เป็นลำดับฟุคไนด์ของปรัชญาพลาโต”^{๗๗}

๓) สำนักอะคาเดมี

เมื่อพลาโตถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. ๑๙๖... หลานชายชื่อสปีซิปปุส ได้เป็นเจ้าของสำนักอะคาเดมีสืบมาต่อจากพลาโต สำนักอะคาเดมีตั้งอยู่ยาวนานถึง ๙๑๖ ปี ถูกสั่งปิดโดยพระเจ้าจักรพรรดิยูสตินเนียน ในปี พ.ศ. ๑๐๗๒ สำนักอะคาเดมีถูกแบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ

ก. สำนักอะคาเดมีเก่า (พ.ศ. ๑๙๖ - ๒๙๓)

ข. สำนักอะคาเดมีกลาง (พ.ศ. ๒๙๔ - ๔๕๓)

ค. สำนักอะคาเดมีใหม่ (พ.ศ. ๔๕๔ - ๑๐๗๒)

บทที่ ๔

อริสโตเติล (Aristotle)

อริสโตเติล เป็นศิษย์ของพลาโตที่มีความยิ่งใหญ่ไม่แพ้อาจารย์ของตน อริสโตเติลเป็นนักปรัชญาคนสุดท้ายของปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง ภายหลังกมรณกรรมของอริสโตเติล โลกตะวันตกต้องรอถึงสองพันปีจึงจะมีนักปรัชญาที่ยิ่งใหญ่ทัดเทียมกับอริสโตเติลอุบัติขึ้นมา แม้พลาโตจะมีศิษย์จำนวนมาก แต่อริสโตเติลก็เด่นเหนือศิษย์ทั้งหลายเพราะท่านไม่เพียงแต่จะรับมรดกทางความคิดจากพลาโต ท่านยังกล้าวิพากษ์วิจารณ์ปรัชญาของอาจารย์และสร้างทฤษฎีเพิ่มเติมตามมติของตนเอง

ชีวประวัติ

อริสโตเติล เกิดเมื่อ พ.ศ. ๑๕๙ ที่สตาگیرา ในแคว้นเธเรซ บิดาชื่อ นิโคมาคัส เป็นแพทย์หลวงประจำราชสำนักของพระเจ้าอะมินตัส กษัตริย์แห่งมาซิโดเนีย เพราะเหตุที่อริสโตเติลเกิดในตระกูลแพทย์ ท่านจึงมีอุปนิสัยรักการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ แต่อริสโตเติลไม่มีโอกาสศึกษาวิชาการแพทย์จากบิดา เพราะว่าบิดาถึงแก่กรรมตั้งแต่อริสโตเติลยังเป็นเด็กอยู่ ผู้ให้การอุปการะอริสโตเติลต่อมาคือ โปเซนุส เมื่อมีอายุได้ ๑๗ ปี อริสโตเติลถูกส่งตัวไปยังเอเธนส์ เพื่อเข้ารับการศึกษานในสำนักอะคาเดมีของพลาโต

ชีวิตในอะคาเดมี

เมื่ออริสโตเติล เข้าอยู่ประจำสำนักอะคาเดมี พลาโตกำลังเดินทางไปผจญภัยที่ซิซิลีเป็นครั้งที่สอง ในช่วงสิบปีแรกของชีวิตนักศึกษานในอะคาเดมี อริสโตเติล ไม่มีโอกาสได้พบพลาโตบ่อยนัก เพราะพลาโตต้องเดินทางไปซิซิลี

ดังกล่าว อาริสโตเติลคงได้ศึกษางานของพลาโตจากบทสนทนาที่พลาโตเขียนไว้
เล่ากันว่า อาริสโตเติลเป็นนักศึกษาที่มีความพากเพียรสูงมาก ท่านใช้เครื่องปลูก
ตัวเองให้ดีขึ้น ถ้าหากจะมีการเปลือหลังไป อาริสโตเติลอยู่ในสำนักอะคาเดมี
นานถึง ๒๐ ปี

อ่าลาอะคาเดมี

เมื่อพลาโตถึงแก่กรรมใน พ.ศ. ๑๙๖ หลานชายของพลาโตชื่อ สปีวซิปปุส
ได้เป็นเจ้าของสำนักอะคาเดมีคนต่อมา อาริสโตเติล ไม่เห็นด้วยกับการที่สปีวซิปปุส
กำหนดการเรียนการสอนที่ให้ความสำคัญแก่คณิตศาสตร์มากเกินไป ดังนั้น
อาริสโตเติลพร้อมด้วยเพื่อนร่วมสำนักชื่อ เซโนคราติสเดินทางออกจากเอเธนส์
และได้ไปพำนักอยู่ที่อัสโซส ตามคำเชิญของเฮอร์เมียส กษัตริย์แห่งอะตาเนอูส
อาริสโตเติลได้พบกับภาคินีของเฮอร์เมียส ชื่อ โฟธิอัสและแต่งงานกับเธอ
ต่อมาเมื่อพวกเขาเดินทางกลับเอเธนส์ โฟธิอัสสิ้นชีพลง อาริสโตเติลจึงอยู่กับ
เฮอร์ปิลลิสโดยไม่ได้แต่งงานเป็นหลักฐาน มีบุตรด้วยกัน ๑ คน ชื่อ นิโคมาคูลัส

อาริสโตเติลอยู่ที่อัสโซสได้สามปี เฮอร์เมียสถูกปลงพระชนม์โดยพวก
เปอร์เซีย อาริสโตเติลจึงย้ายไปอยู่ที่ไมติเลเน ท่านใช้เวลาที่นั่นสำหรับศึกษา
ชีววิทยา โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตสัตว์ทะเล

กลับมาซีโดเนีย

๗๖

ก่อตั้งลีเซอุม

ที่เอเธนส์ อาริสโตเติลไม่ได้กลับเข้าร่วมสำนักอะคาเดมี แต่ได้ตั้งสำนักของตนขึ้นเรียกว่า ลีเซอุม (Lyceum) เปลี่ยนแบบอะคาเดมีของพลาโต *เหตุที่สำนักสอนปรัชญามีชื่อว่า ลีเซอุม ก็เพราะได้ชื่อตามทำเลที่ตั้งอันเป็นสวนสาธารณะใกล้วิหารที่ประชาชนสร้างถวายเทพเจ้าอะพอลโล ลีเซออส* สถานที่บรรยายส่วนมากใช้ทางเดินที่มีร่มไม้ปกคลุม (Peripatos) ทำให้สมาชิกของสำนักนี้มีชื่อเรียกว่า Peripatetic อาริสโตเติลแบ่งการบรรยายเป็นสองภาค คือ ภาคเช้าเป็นการบรรยายวิชาปรัชญาที่ลึกซึ่งสำหรับนักศึกษาที่มีพื้นฐานความรู้ดีอยู่แล้ว ส่วนภาคค่ำเป็นการบรรยายวิชาการทั่วไป เช่น วาทยศิลป์ สำหรับชายหนุ่มจำนวนไม่จำกัด^{๕๐} ภายในสำนักลีเซอุมอาริสโตเติลสร้างห้องสมุดที่ใหญ่มากซึ่งสะสมต้นฉบับ แผนที่ และอุปกรณ์การสอนจำนวนมาก กล่าวกันว่า ห้องสมุดแห่งนี้เป็นแม่แบบของการสร้างห้องสมุดที่อเล็กซานเดรียอันเป็นห้องสมุดใหญ่ที่สุดของอารยธรรมกรีกและโรมัน^{๕๑} อาริสโตเติลทำได้เช่นนั้นเพราะได้รับการอุปถัมภ์จากแอนติปาเตอร์ ผู้สำเร็จราชการแทนพระองค์ ของพระเจ้าอเล็กซานเดอร์ ขณะที่พระมหากษัตริย์ทรงยกกองทัพเข้าตีประเทศในภูมิภาคเอเชีย อาริสโตเติลเป็นเจ้าของสำนักลีเซอุมราว ๑๒ - ๑๓ ปี ในช่วงนี้ชีวิตของท่านรุ่งเรืองถึงขีดสุด งานนิพนธ์ที่สำคัญถูกเขียนขึ้นในระยะนี้

วาระสุดท้าย

อาริสโตเติลประสบกรรมชีวิตเมื่อพระเจ้าอเล็กซานเดอร์สวรรคตในปี ๒๒๐ ชาวเอเธนส์แสดงความเป็นปฏิปักษ์ต่อมาซีโดเนียอย่างรุนแรง ใครที่เคยเข้าพวกกับมาซีโดเนียเริ่มถูกลงโทษ อาริสโตเติลจึงตกเป็นเป้าการปองร้ายจากนักการเมืองแห่งเอเธนส์ ท่านถูกกล่าวหาว่า ดูหมิ่นเทพเจ้าอันเป็นข้อหาอันหนึ่งที่ทำให้โสคราตีสถูกประหารชีวิตมาแล้ว แต่อาริสโตเติลไม่รอให้ถูกนำตัวขึ้นศาล ท่านตั้งศิษย์ชื่อเทโอเฟริสตัสเป็นเจ้าสำนักลีเซอุมแล้วตัวเองหนีจากกรุงเอเธนส์ไปอยู่ที่เมืองซาลซีส อาริสโตเติลให้เหตุผลของการหนีว่า “*เพื่อชาวเอเธนส์จะได้ไม่ทำบาปต่อปรัชญาเป็นครั้งที่สอง*” อันหมายความว่าชาวเอเธนส์ทำบาปต่อปรัชญาครั้งแรกเมื่อประหารชีวิตโสคราตีส และอาจจะทำบาปเป็นครั้ง

ที่สองด้วยการประหารชีวิตอาริสโตเติล ถ้าฝ่ายหลังไม่ชิงหนีเสียก่อน แต่ถึงจะหนีไปแล้ว อาริสโตเติลก็มีชีวิตอยู่ได้อีกเพียงปีเดียว เพราะท่านถึงแก่กรรมด้วยโรคกระเพาะ เมื่อ พ.ศ. ๒๒๑ ที่เมืองซาลซีสันนั้น ขณะมีอายุได้ ๖๒ ปี

งานนิพนธ์

อาริสโตเติลแต่งหนังสือไว้จำนวนมาก แต่ที่เหลือตกทอดมาถึงคนยุคเรามีเพียงหนึ่งในสี่ของงานทั้งหมด สังเกตได้ว่างานเกือบทั้งหมดถูกเขียนขึ้น สมัยที่อาริสโตเติลอยู่ที่ลีเซอุมอันเป็นระยะที่ความคิดของท่านพัฒนาเต็มที่ งานนิพนธ์ของอาริสโตเติลครอบคลุมวิทยาการหลายสาขา ท่านเป็นนักปรัชญาผู้รอบรู้ในสรรพศาสตร์ยกเว้นคณิตศาสตร์ อาริสโตเติลได้รับยกย่องว่าเป็นบิดาของศาสตร์อย่างน้อย ๒ สาขา คือ **ตรรกศาสตร์** และ **สัตววิทยา**

นักปราชญ์ยุคหลังจัดแบ่งงานนิพนธ์ของอาริสโตเติล ออกเป็น ๗ หมวดดังนี้

๑. **หมวดตรรกศาสตร์** มีชื่อรวมในภาษากรีกว่า Organon หมายถึงเครื่องมือสำหรับแสวงหาความรู้

๒. **หมวดวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ** ประกอบด้วยหนังสือหลายเล่ม เช่น ฟิสิกส์ (Physics), ดาราศาสตร์ (Astronomy), ประวัติของสัตว์ (History of Animals), ว่าด้วยกำเนิดของสัตว์ (On the Origin of Animals)

๓. **หมวดจิตวิทยา** มีหนังสือชื่อ ว่าด้วยวิญญาณ (On the Soul) และรวมเรื่องสั้น

๔. **หมวดคอกิปรัชญา (Metaphysics)**

๕. **หมวดจริยศาสตร์** ประกอบด้วยจริยศาสตร์นิโคมาคัส (Nicomachean Ethics), จริยศาสตร์ยูเดเมีย (Eudemian Ethics), มหาจริยศาสตร์ (Magna Moralia)

๖. หมวดรัฐศาสตร์ ประกอบด้วยรัฐศาสตร์ (Politics), ว่าด้วยรัฐธรรมนูญของเอเธนส์ (On the Constitution of Athens)

๗. หมวดศิลปะ ประกอบด้วยวาทศิลป์ (Rhetoric) กวีศาสตร์ (Poetics)

เชิงอรรถตอนที่ ๒

๑. W.K.C. Guthrie, *The Sophists*, Cambridge, 1971. p. 29.
๒. W.T. Stace, *A Critical History of Greek Philosophy*, MacMillan & Co., Ltd., London, 1953. p. 112.
๓. *Ibid.*
๔. Frank Thilly, *A History of Philosophy*, Central Book Depot, Allahabad, 1978, p. 57.
๕. Bertrand Russell, *History of Western Philosophy*, George Allen & Unwin Ltd., London. p. 94.
๖. Frank Thilly, *op. cit.*, p. 58.
๗. Bertrand Russell, *op. cit.*, p. 94.
๘. W.K.C. Guthrie, *op. cit.*, p. 10.
๙. เรียกว่า The Peloponnesian War เพราะเริ่มรบกันที่แหลมเปโลโปเนนซุส เมื่อ พ.ศ. ๑๑๒ สงครามยุติปี พ.ศ. ๑๓๔ สпартаเป็นฝ่ายชนะ
๑๐. Xenophon, *Symposium* (2.10)
๑๑. ชาวเอเธนส์เชื่อว่า พระอาทิตย์และพระจันทร์ คือเทพเจ้า ชาวจีนและผู้ปุ่นในสมัยโบราณก็มีศรัทธาเช่นนี้เหมือนกัน
๑๒. เป็นเงินมิช้อย เคยมีผู้คำนวณไว้ว่า เงินกรีก ๑ มิน่า (Mena) มีอำนาจซื้อเท่ากับเงินอังกฤษ ๑๕ ปอนด์
๑๓. ศัพท์ทั้งสามนี้ ผู้เขียนใช้ตามหนังสือ *บัญญัติศัพท์* ของราชบัณฑิตยสถาน, (๒๕๒๐) ควรสังเกตว่า 'Perception' ก็คือ 'สัญญา' ในเบญจขันธ์ของพุทธปรัชญา ส่วนคำว่า 'จินตภาพ' และ 'มโนภาพ' เป็นศัพท์บาลีที่มีความหมายอย่างเดียวกัน แต่เมื่อเอามาใช้เป็นศัพท์ปรัชญา คำทั้งสองมีความหมายต่างกัน เพราะจินตภาพหมายถึง Image, มโนภาพ หมายถึง Concept

๑๔. ปรัชญาตะวันตกยกอมรรับอายุตนะภายในเพียง ๕ ชนิด แต่ในพุทธปรัชญามี ๖ ชนิด โดยรวม 'ใจ' เข้าด้วย
๑๕. W. E. Stace, **A Critical History of Greek Philosophy**, MacMillan & Co, Ltd., 1956 p. 142
๑๖. *Ibid.*, p. 143
๑๗. *Ibid.*, p. 145
๑๘. *Ibid.*,
๑๙. Frank Thilly, **A History of Philosophy**, Central Book Depot. Allahabad, 1981 p. 69
๒๐. *Ibid.*
๒๑. S.E. Stumpf, **Socrates to Sartre**, McGraw-Hill Book Company, 1966 p. 40
๒๒. Frank Thilly, *op. cit.* p. 70
๒๓. Immanuel Kant, **Critique of Pure Reason**, A50/B74
๒๔. พุทธทาส ภิกขุ, "คนทำบาปกรรมเพราะขาดสัมมาทิฐิ", พุทธจักร, ปีที่ ๑๖ ฉบับที่ ๑ มกราคม ๒๕๒๕.
๒๕. W.T. Stace, *op. cit.*, p. 150
๒๖. Frank Thilly, *op. cit.*, p. 69
๒๗. A.E. Taylor, **Plato the Man and His work**, Methuen & Co. Ltd., London, 1977. p. 5.
๒๘. W.K.C. Guthrie, **A History of Greek Philosophy**, Vol. 4, Cambridge University Press, Cambridge 1977, p. 22.
๒๙. *Ibid.*, p. 50.
๓๐. คำศัพท์ว่า สัญชาต, จินตภาพ และสิ่งเฉพาะ ผู้เขียนอธิบายไว้ในปรัชญาของโสคราตีส
๓๑. Plato, **the Republic**, book VII.
๓๒. Plato, **The Republic**, book VI.
๓๓. ดู หัวข้อเหตุผลและมโนภาพในปรัชญาโสคราตีส
๓๔. S.E. Stumpf, **Socrates to Sartre**, McGraw-Hill Book Company, New York, 1966 p. 63
๓๕. Plato, **The Republic**, p. 509
๓๖. ดู ปาร์มินีเดส
๓๗. ดู เฮราคลีตัส
๓๘. คำว่า Psychology (จิตวิทยา) มาจากภาษากรีกว่า Psyche = จิต + Logia วิชา

๓๙. Bertrand Russell, **History of Western Philosophy**, p. 155
๔๐. พระพุทธโฆษาจารย์, **วิสุทธิมรรค ภาคที่ ๑**, ฉบับบาลี หน้าที่ ๑๒๗
๔๑. ดูหัวข้อ ปรัชญากรีกสมัยรุ่งเรือง
๔๒. Gorgias, translated by B. Jowett, in **The Dialogues of Plato**, Oxford University Press, 1953. Vol. II, p. 598
๔๓. ทฤษฎีมีโนคติ
๔๔. Phaedo. **op. cit.**, p. 107.
๔๕. Philebus **op. cit.**, p. 61.
๔๖. V. Ehrenberg, **The Greek State**, p. 30.
A. H. M. Jones, **Athenian Democracy**, p. 8-11.
๔๗. Plato, **The Republic**, p. 369.
๔๘. G. F. Mc Lean and P. J. Aspell, **Ancient Western Philosophy**, Meredith Corporation, 1971, p. 153.
๔๙. Plato, **The Republic**. Translated by Desmond Lee, Penguin Books, 1975, p. 43.
๕๐. Plato, **Laws** 723, 659.
๕๑. Plato, **The Republic**, 417.
๕๒. **Ibid.**, 464.
๕๓. **Ibid.**, 417.
๕๔. Quoted in Bertrand Russell, **History of Western Philosophy**, p. 128.
๕๕. Plato, **The Republic**, 459.
๕๖. **Ibid**, 460.
๕๗. Plato, **Laws** 795.
๕๘. ในต้นฉบับภาษากรีก คือคำว่า mousice.
๕๙. Bertrand Russell, **op. cit.**, p. 126.
๖๐. Frank Thilly, **A History of Philosophy**. 1951, p. 93.
๖๑. Plato, **The Republic**. p. 537.
๖๒. **Ibid**, 543.
๖๓. Samuel E. Stumpf, **Socrates to Sartre**, p. 78.
๖๔. Plato, **The Republic**, 544.
๖๕. **Ibid.**, 547.
๖๖. **Ibid.**, 551.
๖๗. **Ibid.**, 557.

୧୫. **Ibid.**,
୧୬. Plato, **Laws**, 710-711.
୧୭. Plato, **The Republic**, 573.
୧୮. Plato, **Statesman**, 302.
୧୯. Bértrand Russell, **op. cit.**, p. 131.
୨୦. Plato, **Symposium**, 211.
୨୧. Plato, **Republic**, 595 - 597.
୨୨. Plato, **Republic**, 598 - 599.
୨୩. Plato, **Laws**, 688.
୨୪. **Ibid.**, 668.
୨୫. **Ibid.**, 667 - 668.
୨୬. A.N. Whitehead, **Process and Reality**, MacMillan, 1929, p. 63.
୨୭. W.K.C. Guthrie, **A History of Greek Philosophy**, Vol. 6 Cambridge University Press, 1983. p. 41.
୨୮. **Ibid.**, pp. 40 - 41.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต)

๑. ชื่อ

พระมหาประยูร ฉายา ธมฺมจิตฺโต อายุ ๑๕ พรรษา ๑๑ ป.ธ. ๙ วัดประยูรวงศาวาส
แขวงกัลยาณมิตร เขตธนบุรี กรุงเทพมหานคร

๒. สถานะเดิม

ชื่อ ประยูร นามสกุล มีฤกษ์ เกิดวัน ๗ ๑๑ ค่ำ ปี มะแม วันที่ ๑๗ กันยายน พ.ศ.
๒๔๙๔ บิดา นายเรือง มารดา นางทองสุข บ้านหมู่ที่ ๓ ตำบลโพธิ์พระยา อำเภอเมือง จังหวัด
สุพรรณบุรี

๓. บรรพชา

วันที่ ๑๙ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๙ วัดสามจันทน์ ตำบลดอนบรู อำเภอศรีประจันต์ จังหวัด
สุพรรณบุรี

พระอุปัชฌาย์ พระครูศรีคณานุรักษ์ วัดดอนบรูพาราม ตำบลวังน้ำซับ อำเภอ
ศรีประจันต์ จังหวัดสุพรรณบุรี

๔. อุปสมบท

วันที่ ๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๑๙ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ตำบลพระบรมมหาราชวัง
อำเภอพระนคร กรุงเทพมหานคร

พระอุปัชฌาย์ สมเด็จพระพุทธโฆษาจารย์ (ฟื้น ชุตินฺธรมหาเถร) วัดสามพระยา
เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร

พระกรรมวาจาจารย์ พระธรรมวโรดม (นิยม ฐานิสฺสโร) วัดชนะสงคราม เขต
พระนคร กรุงเทพมหานคร

พระอนุสาวนาจารย์ พระธรรมปัญญาบดี (ช่วง วรปุณฺโณ) วัดปากน้ำ เขตภาษีเจริญ
กรุงเทพมหานคร

๕. วิทฐานะ

๑. พ.ศ. ๒๕๐๙ สำเร็จชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ จากโรงเรียนวัดสามจันทน์ อำเภอศรีประจันต์
จังหวัดสุพรรณบุรี

๒. พ.ศ. ๒๕๑๒ สอบได้นักธรรมชั้นเอก สำนักเรียนวัดสุวรรณภูมิ อำเภอเมือง
จังหวัดสุพรรณบุรี

๓. พ.ศ. ๒๕๑๓ สอบได้ ป.ธ. ๓ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี
๔. พ.ศ. ๒๕๑๔ สอบได้ ป.ธ. ๔ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี
๕. พ.ศ. ๒๕๑๕ สอบได้ ป.ธ. ๕ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี
๖. พ.ศ. ๒๕๑๖ สอบได้ ป.ธ. ๖ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี
๗. พ.ศ. ๒๕๑๗ สอบได้ ป.ธ. ๗ สำนักเรียนคณะจังหวัดสุพรรณบุรี
๘. พ.ศ. ๒๕๑๘ สอบได้ ป.ธ. ๘ สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
๙. พ.ศ. ๒๕๑๙ สอบได้ ป.ธ. ๙ สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร

๖. การศึกษาพิเศษ

๑. พ.ศ. ๒๕๒๐ สอบได้ประโยคครูพิเศษมัธยม (พ.ม.)
๒. พ.ศ. ๒๕๒๑ จบปริญญาตรี สาขาพุทธศาสตร์ จากมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
๓. พ.ศ. ๒๕๒๓ จบปริญญาโท สาขาศาสนา-ปรัชญา จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ประเทศอินเดีย
๔. พ.ศ. ๒๕๒๔ จบเตรียมปริญญาเอก สาขาศาสนา-ปรัชญา จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยี ประเทศอินเดีย
๕. พ.ศ. ๒๕๒๗ จบประกาศนียบัตรภาษาฝรั่งเศส จากมหาวิทยาลัยเดลี
๖. พ.ศ. ๒๕๒๘ จบปริญญาเอก สาขาศาสนา-ปรัชญา จากมหาวิทยาลัยเดลี

๗. งานปกครอง

๑. พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวง วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
๒. จำนวนพระภิกษุ สามเณรและศิษย์วัด ใน ๓ พ.ศ. ที่ผ่านมามีคือ
พ.ศ. ๒๕๒๕ ภิกษุ ๑๐๗ รูป สามเณร ๓๖ รูป ศิษย์วัด ๔๒ คน
พ.ศ. ๒๕๓๐ ภิกษุ ๑๐๘ รูป สามเณร ๓๖ รูป ศิษย์วัด ๘๕ คน
พ.ศ. ๒๕๓๑ ภิกษุ ๑๑๐ รูป สามเณร ๓๐ รูป ศิษย์วัด ๑๐๑ คน

๘. งานศึกษา

๑. พ.ศ. ๒๕๓๒ เป็นรองอาจารย์ใหญ่สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
๒. พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๓๒ เป็นครูสอนบาลีประโยค ป.ธ. ๕ สำนักเรียนวัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
๓. พ.ศ. ๒๕๑๐ - ๒๕๓๒ เป็นครูสอนโรงเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ วัดประยุรวงศาวาสวรวิหาร
๔. พ.ศ. ๒๕๒๐ - ๒๕๓๒ เป็นกรรมการตรวจบาลีสันามหลวง
๕. พ.ศ. ๒๕๒๕ - ๒๕๓๒ เป็นกรรมการตรวจธรรมสนามหลวง
๖. พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นผู้นำประโยคบาลีไปเปิดสอบ ณ สนามสอบจังหวัดสมุทรสงคราม

๗. พ.ศ. ๒๕๒๑ เป็นผู้นำประโยคบาลีไปเปิดสอบ ณ สนามสอบจังหวัดประจวบ-คีรีขันธ์

๘. พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นผู้นำประโยคบาลีไปเปิดสอบ ณ สนามสอบจังหวัดเพชรบุรี

พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นกรรมการสังคายนาพระธรรมวินัย ตรวจชำระพระไตรปิฎก

๙. พ.ศ. ๒๕๒๘ เป็นอาจารย์สอนระดับปริญญาตรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๑๐. พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นคณบดีบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

๑๑. พ.ศ. ๒๕๓๐ เป็นอาจารย์บรรยายพิเศษชั้นปริญญาตรี - โท ในมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล มหาวิทยาลัยศิลปากร มหาวิทยาลัยขอนแก่น และมหาวิทยาลัยหอการค้าไทย

๑๒. พ.ศ. ๒๕๒๙ มีนักเรียนสอบ น.ธ.ตรี ถึง น.ธ.เอก จำนวน ๕๓ รูป สอบได้ ๓๔ รูป

มีนักเรียนสอบ ธ.ศ. ตรี ถึง ธ.ศ. เอก จำนวน ๙ คน สอบได้ ๘ คน

พ.ศ. ๒๕๓๐ มีนักเรียนสอบ น.ธ. ตรี ถึง น.ธ. เอก จำนวน ๗๖ รูป สอบได้ ๕๐ รูป

มีนักเรียนสอบ ธ.ศ. ตรี ถึง ธ.ศ. เอก จำนวน ๑๖ คน สอบได้ ๙ คน

พ.ศ. ๒๕๓๑ มีนักเรียนสอบ น.ธ. ตรี ถึง น.ธ. เอก จำนวน ๓๗ คน สอบได้ ๒๖ รูป

มีนักเรียนสอบ ธ.ศ. ตรี ถึง ธ.ศ. เอก จำนวน ๕๒ คน สอบได้ ๑๘ คน

พ.ศ. ๒๕๒๙ มีนักเรียนสอบบาลีสสนามหลวง ตั้งแต่ ป.ธ. ๑ - ๒ - ป.ธ. ๙ จำนวน

๖๒ รูป สอบได้ ๗ รูป

พ.ศ. ๒๕๓๐ มีนักเรียนสอบบาลีสสนามหลวง ตั้งแต่ ป.ธ. ๑ - ๒ - ป.ธ. ๙ จำนวน

๖๙ รูป สอบได้ ๑๕ รูป

พ.ศ. ๒๕๓๑ มีนักเรียนสอบบาลีสสนามหลวง ตั้งแต่ ป.ธ. ๑ - ๒ - ป.ธ. ๙ จำนวน

๘๐ รูป สอบได้ ๑๘ รูป

๙. งานเผยแผร์

๑. พ.ศ. ๒๕๒๐ เป็นเลขานุการองค์การเผยแผร์ วัดประยุรวงศาวาส

๒. พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นประธานองค์การเผยแผร์ วัดประยุรวงศาวาส

๓. พ.ศ. ๒๕๒๙ เป็นพระธรรมทูตต่างประเทศ ประจำวัดอัมมาราม นครชิคาโก ประเทศสหรัฐอเมริกา

๔. พ.ศ. ๒๕๓๑ เปิดสำนักงานองค์การเผยแผร์วัดประยุรวงศาวาส เพื่อจำหน่ายจ่ายแจกหนังสือธรรมและเทปบรรยายธรรม ภายใน ๑ ปีที่ผ่านมา มียอดการจำหน่ายรวม ๑๓๐,๖๐๕ บาท

๕. พ.ศ. ๒๕๑๙ - ๒๕๓๒ บรรยายธรรมในนามของวัดประยุรวงศาวาสทางโทรทัศน์ สังกอทัพบกช่อง ๕ ในรายการ “พุทธประทีป” และโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง ๗

๖. พ.ศ. ๒๕๒๙ - ๒๕๓๒ บรรยายธรรมในนามองค์การเผยแผ่พระพุทธศาสนา
เป็นประจำทุกวันศุกร์ เสาร์และอาทิตย์ ณ สถานีวิทยุยานเกราะ ๗๙๒

๗. พ.ศ. ๒๕๓๑ แสดงปาฐกถาธรรม ในที่ประชุมสมัชชาใหญ่องค์การศาสนิก-
สัมพันธ์แห่งโลก ณ นครลอสแอนเจลิส ประเทศสหรัฐอเมริกา

๘. พ.ศ. ๒๕๓๒ ไปร่วมประชุมศาสนาเพื่อสันติภาพที่นครเมลเบิร์น ประเทศ
ออสเตรเลีย

๙. เป็นวิทยากรบรรยายให้กับหน่วยงานต่าง ๆ เช่น กรมการศาสนา สำนักงาน
ก.พ. สถาบันพัฒนาข้าราชการตุลาการ สถาบันปฏิบัติการจิตวิทยา เปรียญธรรมสมาคมแห่ง
ประเทศไทย

๑๐. มีการทำพิธีในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาเป็นประจำทุกปี เช่น วันมาฆบูชา
วันวิสาขบูชา วันอัฐมีบูชา และวันอาสาฬหบูชา มีผู้มาร่วมประชุมทำพิธี คือ พระภิกษุสามเณร
ประมาณ ๑๕๐ รูป ประชาชน ประมาณ ๕๐๐ คน

๑๑. มีการอบรมพระภิกษุสามเณรทุกวันโกนเป็นประจำตลอดปี

๑๒. มีการอบรมศีลธรรมแก่นักเรียนพุทธศาสนาวันอาทิตย์ เป็นประจำตลอดปี

๑๓. มีผู้รักษาศีลฟังธรรมตลอดปี วันพระละประมาณ ๑๐๐ - ๑๕๐ คน

๑๔. มีกิจกรรมเกี่ยวกับการเผยแผ่ คือจัดให้มีการแสดงธรรมทุกวันพระ และจัด
ให้มีการอภิปรายธรรมเป็นครั้งคราว

๑๕. มีผู้มาทำบุญเป็นประจำ เช่น ถวายสังฆทานทุกวันพระ ประมาณ ๑๕๐ คน

๑๐. ศาสนกิจ ณ มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย

๑. ผู้อำนวยการกองวิชาการ

๒. คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

ข้อมูลบรรณานุกรม
ชุดปรัชญาตะวันตก
ปรัชญากรีกโบราณ ตอนที่ ๑ - ๒
ISBN 974 - 755 - 079 - 4

พิมพ์รวมเล่มครั้งที่ ๑ จำนวน ๒,๐๐๐ เล่ม
๕ ธันวาคม ๒๕๓๒

ผู้เรียบเรียง

พระเมธีธรรมมาภรณ์ (ประยูร อมมจิตโต)

ที่ปรึกษา

พระราชรัตนมาภรณ์	พระอมรเมธอาจารย์
พระประสิทธิ์สุตคุณ	พระวิสุทธิสมโพธิ
พระเมธีรัตนติก	พระเมธีสุทธิพงศ์
พระสิริสุทัศน์ธรรมาภรณ์	พระครูศรีธรรมปฏิภาณ
พระครูอดุลคณาภิบาล	พระครูปกาสิตพุทธศาสตร์
พระครูวรกิจจาภรณ์	พระมหาสำรวม ปิยธมฺโม
พระมหานรงค์ จิตตโสภโณ	พระมหาวิเชษฐ์ ปญฺเฑาวชิโร
พระมหาเม้ง อมมภูโร	ศาสตราจารย์เสฐียร พันธงชัย
อาจารย์จำนงค์ ทองประเสริฐ	อาจารย์ทรงวิทย์ แก้วศรี
อาจารย์สนิท ไชยวงศ์คต	คุณวิสุทธิจิตรา อุชชิน

คณะบรรณาธิการ

พระศรีสุธรรมเมธี	พระมหาสง่า สุภโว
พระสุชาติ ชโนโร	พระมหาประสิทธิ์ สิริปัญโญ
พระมหาสมบุญ ปญฺเฑาสมฺปนฺโน	พระมหาสัมพันธ์ ญาณสมฺปนฺโน
พระมหาสมเกียรติ อคฺคกิตฺติ	พระมหาภิระ กลฺยาณสิริ
พระมหาธรรมนันท สิทฺธาภิภู	พระมหาสุทิน อุทฺธสิณฺโท

พิมพ์ที่

บริษัท อมรินทร์ พริ้นติ้ง กรุ๊ป จำกัด

โทร. ๕๒๕๒๔๐๐ - ๑